

Nurhan Yentürk

İKLİM PAHASI

ÇEVRE KORUMA VE İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ İLE
MÜCADELEDE KAMU HARCAMALARI

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

NURHAN YENTÜRK

1988 yılında İTÜ’de doktora unvanı alan Nurhan Yentürk, 1998 yılında İTÜ’de Profesörlük unvanı aldı. 1985-1986 yıllarında Imperial College, Londra; 1989-1990 yıllarında Paris-I Sorbonne Üniversitesi’nde Misafir Araştırmacı olarak bulundu. Türkiye Ekonomisi ve ekonomik krizler üzerine yayınlar yaptı. 2003 yılında İstanbul Bilgi Üniversitesi Ekonomi Bölümü’nde Profesör olarak göreve başlayan Nurhan Yentürk halen aynı üniversitenin Sivil Toplum Çalışmaları Merkezi’nin direktörü olarak çalışmaktadır. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları’ndan Sivil Toplum Kuruluşlarına yönelik yayımlanan STK Çalışmaları –Eğitim Dizisi’nin yayın yönetmenliğini yapmakta, STK Eğitim ve Sertifika programlarında ve Bilgi Sosyal Kuluçka Merkezi’nde çeşitli dersler vermektedir. 2009 yılından itibaren sivil toplum kuruluşlarının kamu harcamalarını izlemelerini kolaylaştırmak konusunda çalışmalar yapmakta ve eğitim programları düzenlemektedir. Bu kapsamda, *STK’lar için Kamu Harcamaları Okuma Yazma Kılavuzu*, *Askeri Harcamaları İzleme Kılavuzu*, *Sosyal Koruma Harcamalarını İzleme Kılavuzu* ve *İstanbul Büyükşehir Belediyesi Harcamalarını İzleme Kılavuzu*’nun yazarıdır. Kamu harcamalarını izlemek ve savunculuk yapmak üzere kurulan ve 60’a yakın hak temelli STK’nın üye olduğu Kamu Harcamaları İzleme Platformu’nun sözcülerindendir.

NURHAN YENTÜRK

İKLİM PAHASI

ÇEVRE KORUMA VE İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ İLE MÜCADELEDE KAMU HARCAMALARI

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI 674

STK ÇALIŞMALARİ 24

KAMU HARCAMALARINI İZLEME DİZİSİ 10

ISBN: 978-605-399-565-4

KAPAK RESMİ "YANGIN YERİ", LALE DURUİZ

1. BASKI İSTANBUL, EKİM 2020

© İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ İKTİSADİ İŞLETMESİ

YAZIŞMA ADRESİ: İNÖNÜ CADDESİ, No: 6 KUŞTEPE ŞİŞLİ 34387 İSTANBUL

TELEFON: 0212 311 64 63 - 311 61 34 / FAKS: 0212 216 24 15 • SERTİFİKA No: 35680

www.bilgiyay.com

E-POSTA yayin@bilgiyay.com

DAĞITIM dagitim@bilgiyay.com

YAYINA HAZIRLAYAN CEM TÜZÜN

DÜZELTİ FİDAN EROĞLU, REMZİ ABBAS

DİZİN ERVA AKÇA

İstanbul Bilgi University Library Cataloging-in-Publication Data

İstanbul Bilgi Üniversitesi Kütüphanesi Kataloqlama Bölümü Tarafından Kataloglanmıştır.

Names: Yentürk, Nurhan, 1958- author.

Title: İklim pahası : çevre koruma ve iklim değışikliğı ile mücadelede kamu harcamaları / Nurhan Yentürk.

Description: İstanbul : İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2020. I Includes bibliographical references and index.

Series: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları; 674. STK Çalışmaları --Eğitim Kitapları; 24. Kamu Harcamalarını İzleme Dizisi; 10.

Identifiers: ISBN: 9786053995654 (paperback)

Subjects: LCSH: Climatic changes --Turkey. I Climatic changes --Economic aspects --Turkey. I Environmental protection --Turkey. I Global warming --Turkey. I Expenditures, Public. I Government spending policy --Turkey. I Finance, Public --Turkey. I Social policy. I Public administration --Turkey. I Budget --Turkey. I Global warming --Turkey.

Classification: LCC: HJ7882.5 .Y46 2020

NURHAN YENTÜRK

**İKLİM PAHASI
ÇEVRE KORUMA VE İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ İLE
MÜCADELEDE KAMU HARCAMALARI**

İçindekiler

ix Tablo ve Çizim Listesi

xv Önsöz

1 GİRİŞ

- 4 Kamu Mali Sisteminde Çevre Koruma Harcamalarının Kapsamı
- 7 İklim Değişikliğiyle Mücadeleye Yönelik Harcamaların Kapsamı
- 12 Kitabın Amacı, Kapsamı ve Yöntemi
 - 12 Amaç
 - 13 Kapsam
 - 14 Kapsam dışı
 - 15 Yöntem

19 BİRİNCİ BÖLÜM Genel Yönetim Çevre Koruma Harcamaları

- 21 I.1. Fonksiyonel Sınıflandırmaya Göre Genel Yönetim Çevre Koruma Harcamaları
- 25 I.2. Çevre Koruma Harcamalarının Uluslararası Karşılaştırılması
- 27 I.3. Genel Yönetim Çevre Koruma Harcamalarının Merkezi Yönetim ve Yerel Yönetimler Arasında Dağılımı

31 İKİNCİ BÖLÜM Merkezi Yönetim, Çevre Koruma ve İklim Değişikliği (ÇKİD) ile Doğrudan İlgili Kurumlar

- 35 II.1. Çevre Koruma Harcaması Yapan Merkezi Yönetim Kurumları
- 37 II.2. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (ÇŞB)
 - 37 II.2.1. ÇŞB, Fonksiyonel Sınıflandırmaya Göre Harcamalar
 - 38 II.2.2. ÇŞB, İdari Birimler Açısından ÇKİD Harcamaları
 - 45 II.2.3. ÇŞB, Performans Programlarında ÇKİD Harcama Hedefleri
- 47 II.3. Tarım ve Orman Bakanlığı (TOB)
 - 48 II.3.1. TOB, Fonksiyonel Sınıflandırmaya Göre Harcamalar
 - 49 II.3.2. TOB, İdari Birimler Açısından ÇKİD Harcamaları
 - 56 II.3.3. TOB, Performans Programlarında ÇKİD Harcama Hedefleri
- 60 II.4. Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü (DSİ)
 - 61 II.4.1. DSİ, Fonksiyonel Sınıflandırmaya Göre Harcamalar

- 61 II.4.2. DSI, İdari Birimler Açısından KİD Harcamaları
- 67 II.4.3. DSI, Performans Programlarında KİD Harcama Hedefleri
- 70 II.5. Meteoroloji Genel Mdrlg (MGM)
 - 70 II.5.1. MGM, Fonksiyonel Sınıflandırmaya göre Harcamalar
 - 71 II.5.2. MGM, İdari Birimler Açısından KİD Harcamaları
 - 74 II.5.3. MGM, Performans Programlarında KİD Harcama Hedefleri
- 77 II.6. Orman Genel Mdrlg (OGM)
 - 77 II.6.1. OGM, Fonksiyonel Sınıflandırmaya göre Harcamalar
 - 81 II.6.2. OGM, İdari Birimler Açısından KİD Harcamaları
 - 84 II.6.3. OGM, Performans Programlarında KİD Harcama Hedefleri
- 87 ÜÇÜNCÜ BÖLÜM Merkezi Yönetim, evre Koruma ve İklım Değişikliği (KİD) ile İlgili Görevi Olan Diğer Kurumlar**
 - 90 III.1. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (ETKB)
 - 94 III.2. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (UAB) ve Bağlı Kurumlar
 - 99 III.3. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (STB) ve Bağlı Kurumlar
 - 103 III.4. Ticaret Bakanlığı (TB, Mülga Ekonomi Bakanlığı)
 - 104 III.5. Afet ve Acil Durum Başkanlığı (AFAD)
- 107 DÖRDÜNCÜ BÖLÜM İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB) evre Koruma ve İklım Değişikliği (KİD) Harcamaları**
 - 112 IV.1. İBB, Gelir ve Harcamalarına Genel Bakış
 - 117 IV.2. İBB, KİD Harcamaları
 - 123 IV.3. İSKİ, KİD Harcamaları
 - 128 IV.4. İETT, KİD Harcamaları
 - 130 IV.5. İBB İştirakleri, KİD Harcamaları
- 135 BEşİNCİ BÖLÜM Sonuç Yerine**
 - 137 V.1. Merkezi Yönetim İçin Değerlendirme ve Sonuçlar
 - 147 V.2. İBB İçin Değerlendirme ve Sonuçlar
- 153 EK 1: 2020 Yılı Sonrası İzlenebilecek Göstergeler**
 - 156 1. Genel Yönetim, evre Koruma Harcamaları ile İlgili Göstergeler (G1-G2)
 - 159 2. Yerel Yönetim, evre Koruma Harcamaları ile İlgili Göstergeler (G3-G4)
 - 160 3. Merkezi Yönetim, evre Koruma Harcamaları ile İlgili Göstergeler (G5-G6)

-
- 163** 4. Merkezi Yönetim Kurumları, ÇKİD Harcamaları ile İlgili Göstergeler (G7-G9)
- 174** 5. İBB, ÇKİD Harcamaları ile İlgili Göstergeler (G10-G13)
- 181** **EK 2: Büyükşehir Belediyeleri Çevre Koruma ve İklim Değişikliği (ÇKİD) Harcamaları Tabloları**
- 183** Ankara Büyükşehir Belediyesi ve Bağlı Kuruluşlar
- 185** İzmir Büyükşehir Belediyesi ve Bağlı Kuruluşlar
- 187** Bursa Büyükşehir Belediyesi ve Bağlı Kuruluşlar
- 190** Antalya Büyükşehir Belediyesi ve Bağlı Kuruluşlar
- 192** Kocaeli Büyükşehir Belediyesi ve Bağlı Kuruluşlar
- 196** Adana Büyükşehir Belediyesi ve Bağlı Kuruluşlar
- 198** Konya Büyükşehir Belediyesi ve Bağlı Kuruluşlar
- 201** Gaziantep Büyükşehir Belediyesi ve Bağlı Kuruluşlar
- 204** Mersin Büyükşehir Belediyesi ve Bağlı Kuruluşlar
- 206** Balıkesir Büyükşehir Belediyesi ve Bağlı Kuruluşlar
- 209** Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi ve Bağlı Kuruluşlar
- 211** Manisa Büyükşehir Belediyesi ve Bağlı Kuruluşlar
- 213** Kayseri Büyükşehir Belediyesi ve Bağlı Kuruluşlar
- 215** Kaynakça
- 217** Dizin

Tablo ve Çizim Listesi

Tablo Listesi

- 23** Tablo I.1 2019 Yılı Fonksiyonel ve Ekonomik Sınıflandırma Düzeyinde Genel Yönetim Harcamaları, TL.
- 27** Tablo I.2 Yerel Yönetim Harcamalarının Fonksiyonel Sınıflandırmaya Göre Dağılımı, TL.
- 28** Tablo I.3.A Merkezi Yönetim ve Yerel Yönetimler Çevre Koruma Harcamaları, TL. (Fkod3)
- 29** Tablo I.3.B Merkezi Yönetim ve Yerel Yönetimler Çevre Koruma Harcamaları, % Pay
- 36** Tablo II.1 Genel Bütçeli ve Özel Bütçeli Merkezi Yönetim Kurumlarının Fonksiyonel Sınıflandırmaya Göre Harcamaları, TL.
- 36** Tablo II.2 Genel Bütçeli ve Özel Bütçeli Merkezi Yönetim Kurumlarının Fonksiyonel Sınıflandırmaya Göre Çevre Koruma Harcamaları, TL.
- 37** Tablo II.3 Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Harcamaları, 2019, TL.
- 43** Tablo II.4 Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (ÇKİD) ile İlgili Harcama Yapan Genel Müdürlükler (GM) ve Daire Başkanlıkları (DB) TL.
- 46** Tablo II.5.A Çevre ve Şehircilik Bakanlığı 2020 Performans Programı, ÇKİD ile İlgili Performans Hedefleri, TL.
- 46** Tablo II.5.B ÇŞB, ÇKİD ile İlgili Performans Hedefleri Karşılaştırması
- 48** Tablo II.6 Tarım ve Orman Bakanlığı Harcamaları, 2019, TL.
- 54** Tablo II.7 Tarım ve Orman Bakanlığı ÇKİD ile İlgili Genel Müdürlükler (GM), TL.
- 57** Tablo II.8.A Tarım ve Orman Bakanlığı 2020 Performans Programı, ÇKİD ile İlgili Performans Hedefleri, TL.
- 59** Tablo II.8.B TOB, ÇKİD ile İlgili Performans Hedefleri Karşılaştırması
- 61** Tablo II.9 DSİ Harcamaları, 2019, TL.
- 65** Tablo II.10 Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü, ÇKİD ile İlgili Harcama Yapan Daire Başkanları (DB), TL.
- 68** Tablo II.11.A Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü 2020 Performans Programı, ÇKİD ile İlgili Performans Hedefleri, TL.
- 68** Tablo II.11.B Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü, ÇKİD ile İlgili Performans Hedefleri Karşılaştırması

- 71 Tablo II.12 Meteoroloji Genel Müdürlüğü Harcamaları, 2019, TL.
- 73 Tablo II.13 Meteoroloji Genel Müdürlüğü, ÇKİD ile İlgili Harcama Yapan Daire Başkanlıkları (DB), TL.
- 76 Tablo II.14.A Meteoroloji Genel Müdürlüğü 2020 Performans Programı, ÇKİD ile İlgili Performans Hedefleri, TL.
- 76 Tablo II.14.B MGM, ÇKİD ile İlgili Performans Hedefleri Karşılaştırması
- 78 Tablo II.15.A Orman Genel Müdürlüğü Harcamaları, 2019, TL.
- 78 Tablo II.15.B OGM Gelirleri ve Döner Sermaye Bütçesi, 2019, TL.
- 80 Tablo II.15.C OGM Döner Sermaye Giderleri, 2019, TL.
- 82 Tablo II.16 Orman Genel Müdürlüğü ÇKİD ile İlgili Harcama Yapan Daire Başkanlıkları (DB), TL.
- 85 Tablo II.17.A Orman Genel Müdürlüğü 2020 Performans Programı, ÇKİD ile İlgili Performans Hedefleri, TL.
- 85 Tablo II.17.B OGM, ÇKİD ile ilgili Performans Hedefleri Karşılaştırması
- 93 Tablo III.1 Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı 2020 Yılı Performans Programı, ÇKİD ile İlgili Performans Hedefleri, TL.
- 97 Tablo III.2 Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı 2020 Yılı Performans Programı ÇKİD ile İlgili Performans Hedefleri, TL.
- 102 Tablo III.3 TÜBİTAK 2020 Performans Programı ÇKİD ile İlgili Performans Hedefleri, TL.
- 112 Tablo IV.1 İBB Harcamaları, 2019, TL
- 113 Tablo IV.2. İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Fonksiyonel Dağılıma Göre Çevre Koruma Harcamaları, TL.
- 115 Tablo IV.3 İBB Gelirleri, Gerçekleşmiş, Seçilmiş Kalemler, Cari Fiyat, TL.
- 119 Tablo IV.4 İstanbul Büyükşehir Belediyesi ÇKİD ile İlgili Harcama Yapan Daire Başkanlıkları (DB), TL.
- 122 Tablo IV.5 İBB Performans Programları, ÇKİD ile İlgili Performans Hedefleri, TL.
- 124 Tablo IV.6.A İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi Fonksiyonel Sınıflandırmaya Göre Çevre Koruma Harcamaları, TL.
- 124 Tablo IV.6.B İSKİ Gelir ve Giderlerinden Ayrıntılar
- 126 Tablo IV.6.C İSKİ Su Tarifesi
- 127 Tablo IV.7 İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi Çevre Koruma Harcaması Yapan Daire Başkanlıkları (DB), TL.
- 128 Tablo IV.8 İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi Performans Programı ÇKİD ile Performans Hedefleri, TL.
- 130 Tablo IV.9 İETT 2020 Performans Programı ÇKİD Performans Hedefleri, TL.

- 133** Tablo IV.10 İBB ÇKİD ile İlgili Harcama Yapan Şirketler, TL.
- 157** Tablo G1 Fonksiyonel Sınıflandırma Düzeyinde Çevre Koruma ve Genel Yönetim Harcamaları, TL.
- 158** Tablo G2 Genel Yönetim, Seçilmiş Harcamalar ve Büyüme Oranları, TL.
- 159** Tablo G3 Fonksiyonel Sınıflandırma Düzeyinde Çevre Koruma ve Yerel Yönetim Harcamaları, TL.
- 160** Tablo G4 Alt Kırılımları İtibariyle Yerel Yönetim Çevre Koruma Harcamaları, TL.
- 161** Tablo G5 Alt Kırılımları İtibariyle Merkezi Yönetim Çevre Koruma Harcamaları, TL.
- 162** Tablo G6 Merkezi Yönetim (Genel Bütçeli ve Özel Bütçeli) Kurumlarının Çevre Koruma Harcamaları, TL.
- 165** Tablo G7 Merkezi Yönetim, ÇKİD ile İlgili Genel Müdürlükler (GM) ve Daire Başkanlıklarının (DB) Harcamaları, TL.
- 169** Tablo G8 Çevre Koruma ve İklim Değişikliği ile İlgili Performans Hedefleri / Toplam Bütçe
- 175** Tablo G9 Çevre Koruma ve İklim Değişikliği ile İlgili Performans Programlarına Dayalı Diğer Göstergeler
- 177** Tablo G10 İstanbul Büyükşehir Belediyesi ÇKİD ile İlgili Harcama Yapan Daire Başkanlıkları (DB), TL.
- 178** Tablo G11 İBB, İSKİ, İETT Performans Programları, ÇKİD Performans Hedefleri
- 179** Tablo G12 İBB İştiraklerinin ÇKİD Giderleri
- 180** Tablo G13 İSKİ'den İBB'ye Aktarımlar
- 183** Tablo E1.A Ankara Büyükşehir Belediyesi Performans Programları, ÇKİD ile İlgili Performans Hedefleri
- 184** Tablo E1.B Ankara Su ve Kanalizasyon İdaresi Performans Programları, ÇKİD ile İlgili Performans Hedefleri
- 184** Tablo E1.C EGO Performans Programları, ÇKİD ile İlgili Performans Hedefleri
- 185** Tablo E2.A İzmir Büyükşehir Belediyesi Performans Programları, ÇKİD ile İlgili Performans Hedefleri
- 186** Tablo E2.B İzmir Su Performans Programları, ÇKİD ile İlgili Performans Hedefleri
- 187** Tablo E3.A Bursa Büyükşehir Belediyesi Performans Programları, ÇKİD ile İlgili Performans Hedefleri
- 189** Tablo E3.B Bursa Su ve Kanalizasyon İdaresi Performans Programları, ÇKİD ile İlgili Performans Hedefleri
- 190** Tablo E4.A Antalya Büyükşehir Belediyesi Performans Programları, ÇKİD ile İlgili Performans Hedefleri

- 191** Tablo E4.B Antalya Su Performans Programları, ÇKİD ile İlgili Performans Hedefleri
- 192** Tablo E5.A Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Performans Programları, ÇKİD ile İlgili Performans Hedefleri
- 194** Tablo E5.B Kocaeli Su ve Kanalizasyon İdaresi Performans Programları, ÇKİD ile İlgili Performans Hedefleri
- 196** Tablo E6.A Adana Büyükşehir Belediyesi Performans Programları, ÇKİD ile İlgili Performans Hedefleri
- 197** Tablo E6.B Adana Su ve Kanalizasyon İdaresi Performans Programları, ÇKİD ile İlgili Performans Hedefleri
- 198** Tablo E7.A Konya Büyükşehir Belediyesi Performans Programları, ÇKİD ile İlgili Performans Hedefleri
- 199** Tablo E7.B Konya Su ve Kanalizasyon İdaresi Performans Programları, ÇKİD ile İlgili Performans Hedefleri
- 201** Tablo E8.A Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Performans Programları, ÇKİD ile İlgili Performans Hedefleri
- 203** Tablo E8.B Gaziantep Su ve Kanalizasyon İdaresi Performans Programları, ÇKİD ile İlgili Performans Hedefleri
- 204** Tablo E9.A Mersin Büyükşehir Belediyesi Performans Programları, ÇKİD ile İlgili Performans Hedefleri
- 205** Tablo E9.B Mersin Su ve Kanalizasyon İdaresi Performans Programları, ÇKİD ile İlgili Performans Hedefleri
- 206** Tablo E10.A Balıkesir Büyükşehir Belediyesi Performans Programları, ÇKİD ile İlgili Performans Hedefleri
- 207** Tablo E10.B Balıkesir Su ve Kanalizasyon İdaresi Performans Programları, ÇKİD ile İlgili Performans Hedefleri
- 209** Tablo E11.A Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi Performans Programları, ÇKİD ile İlgili Performans Hedefleri
- 210** Tablo E11.B Şanlıurfa Su ve Kanalizasyon İdaresi Performans Programları, ÇKİD ile İlgili Performans Hedefleri
- 211** Tablo E12.A Manisa Büyükşehir Belediyesi Performans Programları, ÇKİD ile İlgili Performans Hedefleri
- 212** Tablo E12.B Manisa Su ve Kanalizasyon İdaresi Performans Programları, ÇKİD ile İlgili Performans Hedefleri
- 213** Tablo E13.A Kayseri Büyükşehir Belediyesi Performans Programları, ÇKİD ile İlgili Performans Hedefleri
- 214** Tablo E13.B Kayseri Su ve Kanalizasyon İdaresi Performans Programları, ÇKİD ile İlgili Performans Hedefleri

Çizim Listesi

- 22** Çizim I.1 Fonksiyonel Sınıflandırma Düzeyinde Genel Yönetim Harcamaları % Pay
- 24** Çizim I.2 Genel Yönetim Çevre Koruma Harcamaları, Alt Kırılımlar, % Pay
- 25** Çizim I.3 Kişi Başına Kamu Çevre Koruma Harcamaları, Avro, 2016
- 26** Çizim I.4 Atık Yönetimi Harcamaları / Toplam Çevre Koruma Harcamaları, % Pay, 2016
- 95** Çizim III.1 Ulaşım Sektöründen Kaynaklı Co₂ Emisyon Oranları %
- 114** Çizim IV.1 İBB, Gelir ve Harcamaları
- 139** Çizim V.1 Çevre Koruma ve İklim Değişikliği Bütçe ya da Harcamaları
- 140** Çizim V.2 Çevre Koruma ve İklim Değişikliği Bütçe ya da Harcamaları, 2019, %
- 148** Çizim V.3 Toplam-ÇKİD Performans Hedefleri Maliyeti Karşılaştırması, 2020

Önsöz

2009 yılından beri, çeşitli alanlarda kamu harcamalarını izleme amaçlı çalışmalar ve yayınlar yaptım. Bu kitap benim için yaptığım en heyecan verici ve en yorucu yolculuklardan birisi oldu. Veriler, kendisinden beklenenin ötesinde bir şeyler gösterdi. İncelenen her kurumun harcamasında, bir gariplik, bir sır, bazen bir komiklik mutlaka çıktı.

Başta Gürhan Ertür, Volkan Yılmaz ve Nadire Mater olmak üzere, uzun zamandır birçok insan bu konuyu incelemem için beni cesaretlendirmeye çalışıyordu. Her fırsatta bu konu ile ilgili çalışmayı hayal ediyordum. Ama bu fırsatlardan en çok işe yarayanı COVID-19 nedeniyle eve kapanmam oldu. Birçok kez vazgeçmenin eşiğine geldim ama gidecek yerim yoktu.

Çevre ve iklim ile ilgili hedefleri olan STK'ların gönüllü ve çalışanları ile yaptığımız tartışmalar ve bilgi alışverişinin kitaba katkısı büyük oldu. Tanıl Bora kitaba şıp diye isim koydu. Yakup Kadri Karabacak İBB dışındaki belediyelerin harcamalarını sabırla buldu, ayıkladı ve tabloştırdı.

Hepsine teşekkür ederim. En büyük teşekkürüm, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları yayın kurulu üyelerine, bana bu vakti tanıyan İstanbul Bilgi Üniversitesi yöneticilerine ve Sivil Toplum Çalışmaları Merkezi çalışanlarına.

Prof. Dr. NURHAN YENTÜRK
İstanbul Bilgi Üniversitesi Sivil Toplum Çalışmaları Merkezi
ve Ekonomi Bölümü

12 Mart 2020 - 12 Ağustos 2020
Arıköy

GİRİŞ

Çevre sorunları ve iklim değişikliğinin boyutları ve neden olduğu sorunlar, bunlarla mücadelenin temel politika alanı haline getirilmesi, merkezi ve yerel yönetimler açısından anaakımlaştırılmasını gerektiren bir boyutu çoktan aşmıştır. İklim değişikliği ile mücadele için sera gazı azaltım, küresel ısınmanın yavaşlatılması ve iklim değişikliklerine uyum politikaları, bunların finansmanı konularında BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, Kyoto Protokolü, Paris Anlaşması gibi birçok uluslararası sözleşme ve bu sözleşmeleri onaylayan ya da onaylamayı taahhüt eden çok sayıda ülke vardır. Anlaşmalar arasında en önemlisi Türkiye'nin imzaladığı ancak henüz onaylamadığı Paris Anlaşması'dır. Bununla birlikte Türkiye İklim Değişikliği Stratejisi ve İklim Değişikliği Eylem Planı ve Niyet Edilen Ulusal Olarak Belirlenmiş Katkı Belgeleri yayımlanmış ve bunlara bağlı olarak çok sayıda mevzuat değişiklikleri yapılmıştır. Bu konularda çok çeşitli kaynaklara ve bilgilere ulaşılabilir. Ancak, Türkiye'nin yüz yüze olduğu çevre sorunları ve iklim değişikliği ile ilgili uluslararası anlaşmalardaki taahhütleri yerine getirmek, bunun için gerçekleştirilen mevzuat değişiklikleri, ürettiği stratejik dokümanlar ve eylem planlarında yer alan hedeflere ve taahhütlere ulaşmak için ne kadar kamu kaynağı ayırmakta olduğu sorusunun cevabını inceleyen bir çalışma bulunmamaktadır.

Bu konulardaki söylem, politikalar ve mevzuatta yapılan değişiklikler kadar, yapılan harcamalar da önemlidir ve bu aşamaların tümü araştırmacılar ve vatandaşlar tarafından izlenebilir ve eleştirilebilir olmalıdır. Ancak bu

araştırma ve izlemenin en somut olanı, politikaların mevzuatta neden olduğu değişikliklerden çok, mevzuatta yer alan değişikliklerin bütçelere nasıl yansıtıldığıdır. Türkiye gibi mevzuat ile uygulama arasında uçurumların gözlenebildiği ülkelerde politikalar ile bütçe arasındaki bu ilişki ve bütçenin buna bağlı olarak izlenmesi çok önemlidir.

Bu kitabın amacı, kamu mali sisteminde harcamaların sınıflandırılmasında yer alan “çevre koruma” harcamalarına, bu harcamaların içinde eksik olan iklim değişikliği ile mücadele için gerekli olarak yapılan azaltım ve uyum harcamalarını da katarak, kapsamlı bir Çevre Koruma ve İklim Değişikliği (ÇKİD) Harcama tanımı yapmak ve bu harcamaların tümünü ilgili kamu kurumlarının harcamaları içinden ayırtırmak, hesaplamak, izlemek ve izlemenin önümüzdeki yıllarda devam edebilmesi için göstergeler oluşturmaktır.

Çevre koruma ile iklim değişikliği (ÇKİD) harcamaları birçok alanda birbirinin içine geçmiş durumdadır. Birçok uluslararası kurum da çevre koruma ve iklim değişikliğini bir arada kullanmaktadır. Örneğin AB, Türkiye ilerleme raporunda 27. başlık Çevre ve İklim Değişikliği başlığını taşımakta ve alt başlık olarak çevrenin içinde hava kalitesi, atık yönetimi ve atıkların bertarafı, doğanın korunması ve biyoçeşitlilik, endüstriyel ve kimyasal kirlilik ve gürültü kirliliği ile ilgili sorunlar yer almakta; iklim değişimi başlığı sera gazlarının izlenmesi, sera gazlarının azaltılması ve tutulması ve iklim değişikliğine uyum alt konularını içermektedir. OECD istatistikleri içinde de çevre başlığı altında atık yönetimi, su yönetimi, ormanlar, biyoçeşitlilik, hava kirliliği, iklim, sera gazı emisyonu gibi başlıkların tümü birlikte bulunmaktadır.

Bu kitap çerçevesinde, kapsamı aşağıda ele alınacağı gibi, çevre koruma ve iklim değişikliği ile ilgili kurumların harcamalarının incelenip, içlerinden çevre koruma ve iklim değişikliği ile mücadele konusunda yapılan harcamalar ayıklanarak **Çevre Koruma ve İklim Değişikliği (ÇKİD) Harcamaları** üretilecek ve bunları izlemek amacıyla göstergeler oluşturulacaktır.

KAMU MALİ SİSTEMİNDE

ÇEVRE KORUMA HARCAMALARININ KAPSAMI

Kamu sektöründe yer alan kurumlara, 2003 yılında kabul edilen 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'na bağlı olarak, faaliyet raporu yayımlama, uzun dönemli stratejik plan yapma, yıllık performans programı oluşturma gibi zorunluluklar getirilmiştir. Bu nedenle 2006 yılından itibaren kamu harcamalarında çeşitli temalarda izleme yapmak mümkün olmaya başlamıştır. Diğer yandan, bu kanunla, kamu bütçelerinin somut projeler ve per-

formans hedefleri üzerinden oluşturulması için adım atılmıştır. He ne kadar, birçok sorun ve eksiklikleri barındırsa da, kamu kurumlarının yayımladıkları bu dokümanlar önemli izleme ve araştırma kaynağı olmuştur.¹

Kamunun harcamalarının belirli bir sistematik içinde sınıflandırılması, aynı türdeki giderlerin kolaylıkla bir araya getirilebilmesi ve gider (aynı zamanda gelir ve bütçe açığı) istatistiklerine ulaşılabilmesi için bütçe kodlamaları geliştirilmiştir. Bugün Türkiye’de, uluslararası standartlara (GFS: Government Finance Statistics) uygun olarak hazırlanan Analitik Bütçe Sınıflandırılması kullanılmaktadır (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019). Analitik Bütçe Sınıflandırılması; ekonomik sınıflandırma, fonksiyonel sınıflandırma ve kurumsal sınıflandırma (idareler temelinde) olmak üzere üç ana gruptan oluşmaktadır.

Ekonomik sınıflandırmaya göre birinci düzey kodlar 9 ana başlık altında toplanmaktadır.² Harcamaların ekonomik sınıflandırması harcamanın ekonomik içeriğini, ekonomiye etkisini bize gösterir. Personele ödenen para, yatırıma ve faiz ödemesine ayrılan kaynaklar, mal ve hizmet alımları ve karşılıksız yapılan kaynak transferleri bu sınıflandırma altında izlenebilir. Fonksiyonel sınıflandırmaya göre birinci düzey kodlar 10 ana başlık altında toplanmaktadır. Bunların arasında çevre koruma, iskân ve toplum refahı hizmetleri, sağlık, eğitim, din ve kültür, sosyal güvenlik ve sosyal yardımlar gibi kelimeler görülebilmektedir. Diğer bir deyişle, fonksiyonel sınıflandırma harcamaların amaçlarına göre dağılımını bize göstermektedir. Tahmin edileceği gibi, ekonomik ve fonksiyonel sınıflandırmaya göre verilmiş genel bütçeli kurumların harcamalarının toplamı eşittir. Bir başka ifade ile aynı harcama toplamı farklı alt başlıklar altında toplanarak verilmektedir.

Kamu kurumlarının harcamalarının fonksiyonlarına göre sınıflandırılmasında 10 alt başlık içinden beşinci sırada yer alan çevre koruma hizmetleri, “Atıkların toplanması, işlenmesi ve bertarafı, kanalizasyon, atık su faaliyetleri, atmosfer, hava, iklim koruma, toprak koruma, su koruma, gürültünün azaltılması, radyasyona karşı koruma, doğal ortam ve örtünün korunması” olarak tanımlanmaktadır.³ Bu tanımdan da görülebileceği gibi ve aşa-

1 İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları ve STK Birimi ve Kamu Harcamalarını İzleme Dizisi kapsamında yayımlanan sekiz kılavuz ve bir kitap için bkz. <https://stk.bilgi.edu.tr>

Kamu Harcamalarını İzleme Platformu www.kahip.org

Eğitim Reformu Girişimi, İzleme Raporları <http://www.egitimreformugirisimi.org/egitim-gozlemevi/izleme>

2 Sınıflandırmalar için bkz. Mutluer, K., Öner, E. ve Kesik, A. (2006). *Bütçe Hukuku*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

3 Çevre Koruma ve İskân ve Toplum Refahı Hizmetlerinin alt başlıklarının içerikleri için bkz. Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019.

ğıda tartışılacağı üzere, fonksiyonel sınıflandırmaya göre yapılan çevre koruma harcamaları standart atık toplama işlemlerinden atmosfer ve toprak korumaya kadar iklim değişikliğinin azaltım ve uyum süreçlerinin bir bölümünü de kapsamaktadır.

Çevre koruma harcamalarının alt başlıkları şunlardır (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019):

01. Atık Yönetimi Hizmetleri

Bu grup, atıkların toplanmasını, işlenmesini ve bertarafı,

02. Atık Su Yönetimi Hizmetleri

Bu grup kanalizasyon sistemi faaliyetlerini (yağmur suyu, evsel ve diğer atık sular) ve atık su arıtma faaliyetleri,

03. Kirliliğin Azaltılması Hizmetleri

Bu grup, gürültü azaltıcı tesislerin inşa edilmesi; su kütlelerindeki kirliliğin azaltılmasına yönelik önlemler; hava kalitesini etkileyen kirletici salınımları ve sera etkisi yaratan gaz emisyonlarını kontrol altında tutma ya da önlemeye yönelik tedbirler dâhil olmak üzere, atmosfer, hava ve iklim koruma, toprak ve yeryüzü sularının korunması, gürültü ve titreşim azaltılması ile radyasyona karşı korunması,

04. Doğal Ortamın ve Biyoçeşitliliğin Korunması

Soyu tükenmiş türlerin yeniden doğaya kazandırılması ya da soyu tükenmek üzere olan türlerin kurtarılması da dâhil olmak üzere; doğal ortamların korunması ve doğal örtünün estetik değer açısından korunması, fauna ve flora türlerinin korunması ile ilgili faaliyetleri,

08. Çevre Korumaya İlişkin Araştırma ve Geliştirme Hizmetleri

Çevrenin korunması ile ilgili uygulamalı araştırma ve deneysel geliştirme çalışmaları yürüten devlet kurumlarının idaresi ve işletilmesi, kamu kurumları dışında uygulamalı araştırma ve deneysel geliştirme çalışmalarının desteklenmesi için verilen hibeler, krediler ya da sübvansiyonlar,

09. Sınıflandırmaya Girmeyen Çevre Koruma Hizmetleri

Çevre koruma ile ilgili tüm politikaların, plan, program ve bütçelerin idaresi, koordinasyonu ve izlenmesi; gerekli mevzuat ve standartların hazırlanması,

lanması ve yürütülmesi; teknik dokümantasyon ve istatistiklerin oluşturulması ve dağıtılması ve (05.1), (05.2), (05.3), (05.4), ya da (05.8) altında sınıflandırılmayan çevre koruma işleri ve hizmetleri.

Yukarıdaki açıklamalara bağlı olarak çevre koruma harcamaları tanımının bir hayli kapsayıcı olduğu görülebilir. Ancak, aslında yukarıdaki tanıma göre çevre koruma harcaması kapsamına dâhil olması gerekirken, merkezi yönetim ve yerel yönetim bünyesindeki birçok kurum tarafından çevre koruma altında tasnif edilmeyen harcamalar bulunmaktadır. Bu bir uygulama eksikliğidir. Bu eksiklik İkinci Bölüm’de kurum bazında ayrıntılı olarak incelenecektir.

Tanımdaki ikinci sorun ve en önemli eksiklik, iklim değişikliği ile mücadele bağlamında yapılan uluslararası anlaşmalar çerçevesinde kamu tarafından yapılan bazı proje ve uygulamalar ve buna bağlı olarak yapılan harcamaların, tanım gereği fonksiyonel sınıflandırmada çevre koruma harcamaları altında yer almamasıdır. Bir başka deyişle, çevre koruma harcamaları iklim değişikliği ile mücadelede uyum ve azaltım için yapılan tüm faaliyetleri ve buna bağlı olarak tüm harcamaları kapsamamaktadır. Bunlara en önemli örnek, yeşil enerjinin payının artmasına yönelik harcamalar, enerji verimliliği harcamaları, raylı sisteme yönelik yapılan harcamalardır. Bu eksikler de kitabın İkinci Bölümü’nde ayrıntılı olarak incelenecektir.

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİYLE MÜCADELEYE YÖNELİK HARCAMALARIN KAPSAMI

Özellikle iklim değişikliğiyle mücadele kapsamında yapılmakta olan ve ileride yapılması planlanan harcamaların izlenmesi ve var olan çevre koruma harcamaları tanımının genişletilerek eksik harcamaların da dâhil edilmesi önemlidir. Bunun en temel nedeni, iklim değişikliği ile mücadele kapsamında var olan uluslararası anlaşmaların bir kısmına Türkiye’nin de imza atmış ve uygulamaya sokmuş olması ya da uygulamaya sokmamakla beraber yayınladığı strateji ve eylem planları çerçevesinde çeşitli taahhütlerinin olmasıdır.

Türkiye 2012 yılında, Türkiye İklim Değişikliği Stratejisi 2010-2023 ve İklim Değişikliği Eylem Planı 2011-2023’ü yayımlanmıştır (ÇŞB, 2012a ve 2012b). 2015 yılında Niyet Edilen Ulusal Olarak Belirlenmiş Katkı (INDC, 2015) ve 2018 yılında Yedinci Ulusal Bildirim’i yayımlanmıştır (ÇŞB, 2018). Tüm bu taahhütlerin yerine getirilmesi için harcamalar yapılması gerekmektedir ve bunların önemli bir bölümü çevre koruma harcamaları tanımının dışı

şında kalmaktadır ve iklim değişikliğine yönelik harcamalar olarak ayrıca incelenmelidir.

Uluslararası anlaşmaları özetlemek gerekirse,⁴ Türkiye atmosfere salınan sera gazlarının miktarını sınırlamak ve iklim sistemindeki olumsuz etkileri önlemek amacıyla hazırlanan uluslararası anlaşmaların bir kısmına taraf olmuştur (örneğin: BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi). Bir kısmını onaylanmış, ancak taraf olma sürecini tamamlamamıştır (örneğin: Kyoto Protokolü Doha Değişiklikleri). Anlaşmalar arasında en önemlisi, Türkiye'nin 22 Nisan 2016 günü New York'ta imzaladığı, ancak henüz onaylamadığı Paris Anlaşması'dır. Bu anlaşmayı onaylayan ülkeler (madde 2/a) "Küresel ortalama sıcaklıktaki artışı endüstri öncesi düzeylerin 2°C üstünün çok aşığınsında tutarak ve sıcaklık artışını endüstri öncesi düzeylerin 1,5°C üstüyle sınırlamak yönünde çaba göstererek bunların iklim değişikliği risk ve etkilerini önemli ölçüde sınırlayacağını" kabul etmektedirler.⁵

Sözü edilen uluslararası anlaşmalara bağlı olarak, Türkiye İklim Değişikliği Stratejisi 2010-2023 ve İklim Değişikliği Eylem Planı 2011-2023, ÇŞB tarafından 2012 yılında yayımlanmıştır. Türkiye, Ulusal İklim Değişikliği Stratejisi'nde, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'nin ülkelere getirdiği sorumlulukları kabul etmekle birlikte, özel koşullara vurgu yaparak iklim değişikliğiyle mücadele ve uyum politikaları ile ilgili önlemlerini, ulusal kalkınma planlarına dâhil etmeyi temel stratejik hedef olarak belirtmiştir. "Kendi imkânları ölçüsünde", ve "kalkınma programını sekteye uğratmadan", sera gazı emisyon artış hızını sınırlamak hedefine ve küresel iklim değişikliğinin olumsuz etkilerini azaltma ve bu etkilere uyum sağlama doğrultusunda, ulusal hazırlık seviyesi ve kapasitesini artırmak hedefine yer vermiştir. Azaltım konusunda enerji, ulaştırma, arazi kullanımı, tarım ve ormancılık sektörlerinin kısa ve uzun vadeli hedeflerine yer verilmiştir. İklim Değişikliğine Uyum konusunda su havzalarının korunması, su baskını, heyelan, taşkın, çölleşme, erozyon, orman yangını, orman zararlıları, hayvan hastalıkları, kuraklığa dayanıklı olmayan tahıl ve gıda ürünleri, atıksu, yağmur suyu yönetimi, kentsel atıksu ve yağmur suyu depolama, insan sağlığı, bulaşıcı hastalıklar ve halk sağlığı alanlarında orta ve uzun vadeli hedeflere yer verilmiştir (ÇŞB, 2012a).

4 Bu anlaşmaları ayrıntılı olarak ele alan bir çalışma için bkz. Şahin, 2014; kronolojik olarak özetleyen bir çalışma için bkz. Talu ve Kocaman, 2019. Ayrıca bkz. ÇŞB internet sitesi: <https://ab.csb.gov.tr/sozlesmeler-i-98916>

5 https://unfccc.int/files/essential_background/convention/application/pdf/english_paris_agreement.pdf

İklim Değişikliği Eylem Planı'nda ise, eylem alanlarının neler olduğu ve tüm bu hedeflere ulaşılmasından hangi kurumların sorumlu oldukları belirtilmiştir. 20 civarında kamu kurumunun iklim değişikliğinde azaltım ve uyum hedeflerine ulaşılması için çeşitli sorumluluklar yüklediği görülmektedir (ÇŞB, 2012b).

Ayrıca, Türkiye, 20 Eylül 2015 tarihinde, 2030 yılında alınacak önlemlerden sonra, gerçekleştirmeyi öngördüğü “Niyet Edilen Ulusal Olarak Belirlenmiş Katkı” (INDC) beyanını CO₂'de yüzde 21'e varan artıştan azaltım olarak açıklamıştır (INDC, 2015 ve ÇŞB, 2018). Artıştan azalmanın anlamı; önlemler gözetilmeyen referans senaryoya göre, ilgili dokümanda belirlenen önlemlerden sonra ortaya çıkacak olan CO₂ azalımıdır. Azaltım (önlemler gözetilen) senaryosu, 2030 yılına kadar olan Referans (önlemler gözetilmeyen) senaryoya göre yaklaşık 246 Mton CO₂ emisyon azaltım anlamını taşımaktadır (ÇŞB, 2018). En son yayımlanan Yedinci Ulusal Bildirim alınacak enerji, arazi kullanımı ve ormancılık, binalar, ulaşım, tarım, atık ve sanayi sektörlerinde azaltım hedeflerinin yanısıra sektörlerin uyum hedeflerini de içermektedir.

Türkiye İklim Değişikliği Stratejisi 2010-2023, İklim Değişikliği Eylem Planı 2011-2023, Niyet Edilen Ulusal Olarak Belirlenmiş Katkı ve Yedinci Ulusal Bildirim, bağlayıcılığı olan belgeler ve taahhütlerdir. Türkiye'de bu taahhütlerin yerine getirilip getirilemediğinin incelenmesinde kamu bütçelerinde konuya ayrılan payın incelenmesi ve izlenmesi konuyu daha somutlaştırmaktadır. Genellikle söylem, mevzuat,⁶ çalışma grupları, planlar düzeyinde yapılan bazı değişiklikler ve yeniliklerin kamu bütçesindeki yansımalarının ne olduğunu görmek tartışmaya önemli bir boyut katacaktır.

Diğer yandan Türkiye, 2005-2016 arasında % 49 oranıyla OECD ülkeleri arasında sera gazı emisyon artışının en yüksek olduğu ülkedir (OECD, 2019). OECD Türkiye'nin Çevre Performansı Raporu'ndaki bulgulara göre (OECD, 2019), Türkiye'nin düşük karbon ekonomisine geçiş için fosil yakıtlara bağımlılığının azaltılması ve yenilenebilir enerji kaynaklarına daha çok yönelmesi, iklim değişikliğinin neden olduğu risklerin giderilmesi için uyum çalışmalarının güçlendirilmesi, diğer OECD üyelerinin gerisinden gelen yenilenebilir enerji yatırımları ve enerji verimliliği çalışmalarının artırılması, ulusal iklim değişikliği stratejisi ve eylem planında sektör bazında gaz salınımını izleme değerlendirme azaltma yenilenmesi, aşırı yağış ve su taşkınları ile mücadele

6 İklim değişikliği ile ilgili tüm mevzuat için (Yasa, Strateji, Politika, Program, Plan) bkz. Talu ve Kocaman, 2019 ve. ÇŞB, 2018.

lenin yerel yönetimlerde anaakımlaştırılması, büyük şehirlerde hava kirliliğinin sağlık üzerine etkilerinin azaltılması için kömür kullanımının azaltılması, kaynak kullanımının verimliliği ve yeniden dönüşümün geliştirilmesi, kent atıklarının kompost edilmesi gerekmektedir. Ayrıca rapor, çevre ile ilgili bilgilerin internet üzerinden açık olması gerektiği vurgulanmaktadır.

Çok önemli bir başka rapor, 2019 Türkiye İlerleme Raporu'dur. Raporunda, çevre ve iklim değişikliği alanında Türkiye'nin bazı hazırlıklar yapmış olmasına rağmen, çeşitli eksiklikleri olduğu belirtilmiştir. Temel olarak atık yönetimi ve atık su arıtma ile ilgili mevzuata uyum konusunda ilerlemeler kaydedilmiş olmakla birlikte, uygulamanın hâlâ zayıf olduğu belirtilmiştir. Geri dönüşümü ve atık üretiminin önlenmesini destekleyen ekonomik araçların geliştiği, ancak sınırlı kaldığı ifade edilmiştir. Çevre ve iklim politikaları oluşturulmasında Türkiye'nin stratejik planlama yapması, yeni yatırımlar ve kurumların kapasitesinde artış gerektiği vurgulanmaktadır. Çevresel Etki Değerlendirmesi uygulamaları konusunda endişeler bulunduğu belirtilmekte ve hukukun üstünlüğü, mahkeme kararlarının uygulanması ve vatandaş katılımı ve şeffaflığına vurgu yapılmaktadır. Çevre hava kalitesi ve ulusal emisyon tavanlarına ilişkin mevzuatın kabul edilmesi, sulak alanlar, ormanlar ve doğal alanlarda planlama ve inşaat yapılmasına izin veren düzenlemelerin müktesebat ile uyumlu hale getirilmesi gerektiği belirtilmektedir. Doğanın korunmasına ilişkin çerçeve mevzuat, ulusal biyolojik çeşitlilik stratejisinin kabul edilmesi gerektiği, hidroelektrik ve madencilik yatırımlarının doğa koruma yükümlülüklerine uyması gerektiğine değinilmektedir. Mevcut ulusal strateji ve eylem planının, iklim değişikliğinin azaltılmasına sadece kısmen ve sadece kısa vadeye yönelik olduğu vurgulanarak, AB 2030 iklim ve enerji çerçevesiyle tutarlı bir ulusal stratejinin henüz formüle edilmemiş olduğu ve iklim politikalarının diğer sektör politikalarına yaygınlaştırılması gerektiği belirtilmektedir. AB'nin sera gazı izleme mekanizmasına ilişkin mevzuatının kabul edilmesinin gerekmekte olduğu ve gelecek yıl Paris Anlaşması'nın uygulamasına başlamak için iklim politikaları ile ilgili AB müktesebatına uyumun tamamlanması gerektiği vurgulanmaktadır (AB, 2019).

Bu eleştiriler ileriki yıllarda Türkiye'nin yüksek bir emisyon azaltım potansiyeline sahip olduğu ve önemli uyum hedefleri gerektiğine işaret etmektedir. O nedenle, çevre koruma iklim değişikliğiyle mücadelede azaltım ve uyum hedeflerine yönelik ne harcama yapıldığının ya da gelecek yıllar için harcama planlarının izlemesi ve izlemeyi sürdürmek için göstergeler oluşturulması önemlidir. Bu izlemenin yapılabilmesi, çevre koruma harcamalarına

iklim değişikliğiyle mücadele çerçevesinde yapılan harcamaların da eklenebilmesi için yöntem oluşturmak gerekmektedir. Gerek uluslararası anlaşmalar çerçevesinde, gerek Türkiye'nin strateji ve eylem planında, gerek uluslararası kurumların değerlendirme belgelerinde, iklim değişikliği ile mücadele için iki önemli aşama ortaya çıkmaktadır: Azaltım ve Uyum. O nedenle, çevre koruma harcamalarının genişletilmesinde, sera gazı azaltım ve iklim değişikliklerine uyum için harcama yapan kurumların dâhil edilmesine yönelik bir metodoloji oluşturulacak ve çevre koruma ve iklim değişikliğine (ÇKİD) yönelik olarak, çevre koruma harcamalarına ek olarak iklim değişikliği ile mücadelede azaltım ve uyum amaçlı harcamaların da dâhil edilmesine yönelik yeni bir kamu harcamaları kapsamı oluşturulacaktır.

Çevre koruma ve iklim değişikliğine yönelik kamu harcamaları kapsamını oluşturabilmek için var olan çevre koruma harcamalarına dâhil edebilecek olan azaltım ve uyum çalışmalarını tanımlamak ve çerçevesini çizmek gereklidir: Özetle, azaltım; iklim değişikliği bağlamında, sera gazı kaynaklarının ölçülmesi, kontrol altına alınması, azaltılması, orman, çayır, mera vb. karbon yutaklarını artırmayı amaçlayan insan kaynaklı müdahaleleri ifade eder (İklimin, 2018; IPCC, 2018). Uyum; iklim değişikliğinin yarattığı risklerle mücadele etmek, mevcut ve gelecekte ortaya çıkabilecek muhtemel etkilerinin belirlenmesi, bunların neden olabileceği zararı önlemek veya en aza indirmek için stratejilerin güçlendirilmesi ve uygulanması anlamına gelmektedir (İklimin, 2018).

Daha önce belirtildiği gibi, fonksiyonel tanımda yer alan çevre koruma harcamaları, tanım itibarıyla, kamu kurumlarının (merkezi ve yerel) iklim değişikliği ile ilgili azaltım ve uyum faaliyet ve harcamalarının önemli bir bölümünü içermemektedir. Örnek vermek gerekirse, orman yangınlarından korunma harcamalarının, orman bir ekonomik sektör olarak kabul edildiği için, ekonomik işler ve hizmetler kalemi altında yer alması gösterilebilir. Orman yangınlarından korunma, yutak alanların azaltım hedeflerine katkıda bulunmaktadır. O nedenle çevre koruma harcaması içinde tanım gereği olmasa bile, bu kitap çerçevesinde oluşturulacak olan çevre koruma ve iklim değişikliğine yönelik harcamaların kapsamında olabilir. Diğer yandan Meteoroloji Genel Müdürlüğü'nün iklimle ilgili yaptığı araştırmalar çevre koruma harcamaları altında verilmemektedir. Halbuki iklim olaylarının gözlenmesi, tahmini ve araştırılması uyum için çok değerlidir. O bakımdan, çevre koruma ve iklim değişikliğine yönelik harcama olarak kabul edilebilir. Benzer şekilde, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'nın yenilenebilir enerjiyi artırmaya yöne-

lik harcamaları ve enerji verimliliğini artırmaya yönelik harcamaları, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı'nın demiryolları ve raylı sisteme yönelik harcamaları azaltım kapsamında kabul edilerek, çevre koruma ve iklim değişikliğine yönelik harcamalar olarak dikkate alınabilir. DSİ harcamalarının küçük bir kısmını çevre koruma harcaması olarak verilmişken, iklim değişikliği ve su taşkınlarına karşı uyum harcamaları çevre koruma ve iklim değişikliğine yönelik harcamaların içinde düşünülebilir.

Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Bu nedenle, kitabın İkinci Bölümü'nde, fonksiyonel sınıflandırmanın çevre koruma başlığı altında harcama beyan eden ya da etmeyen, Türkiye İklim Eylem Planı'nda yer alan, iklim değişikliği ile mücadele hedeflerine ulaşmak için sorumluluklar verilen tüm kamu kurumlarının harcamaları incelenecektir.

KİTABIN AMACI, KAPSAMI VE YÖNTEMİ

Amaç

Girişte ele alınan kitabın amacı birkaç başlık altında açıklanabilir:

- Çevre koruma ve iklim değişikliği ile ilgili tartışmalara temel teşkil etmek, tartışmalara yeni bir boyut kazandırmak, tartışmaların merkezine siyasi beyanlar ve mevzuat çalışmalarından çok, çevre koruma ve iklim değişikliği ile mücadele için ayrılan kamu kaynaklarını koyarak, söylem ile gerçeklik arasındaki ilişkiyi kurabilmek,
- Türkiye'nin merkezi ve yerel yönetimler düzeyinde çevre koruma ve iklim değişikliği ile mücadele kapsamında görevlerinden kaynaklanan sorumluluklarını ve uluslararası yükümlülüklerini yerine getirebilmek için ayırdığı kamu kaynağının ne olduğunu 2018-2022 dönemi için görebilmek ve bu kaynağı İklim Eylem Planı'nın yayımlandığı yıl olan 2012 yılı ile karşılaştırabilmek,
- Merkezi yönetim ve yerel yönetim harcamaları içinde "çevre koruma harcamaları"na ek olarak temiz ulaşım, yenilenebilir enerji, su yönetimi gibi iklim değişikliği ile mücadelede azaltım ve uyum ile ilgili harcamaları da içeren "çevre koruma ve iklim değişikliğine (ÇKİD) yönelik kamu harcamalarını hesaplamak ve harcamaların ileriki yıllarda izlenebilmesi için göstergeler oluşturmak,
- 2019 yılında yapılan yerel yönetim seçimleri öncesi ve sonrasında bu harcamaları izleyerek, başkanı değişen ve değişmeyen büyükçe-

hir belediyelerinin, çevre koruma ve iklim değişikliğine yönelik harcamalar açısından ayırdıkları bütçe üzerinde farklılaşmalar olup olmadığını ele alabilmek.

Kapsam

Aşağıda anlatılacağı gibi, bu harcamanın birçok kamu kurumunun bütçesinden karşılanıyor olması nedeniyle, toplam çevre harcamasına ulaşılabileceğinin söylenebilmesi çok kolay değildir. O nedenle genel yönetim (merkezi yönetim ve yerel yönetim) kapsamındaki çevre koruma ve iklim değişikliğine yönelik harcamaların kamu kurumlarının bütçelerinden ayıklanıp, harcamaların yıllar itibarıyla incelenmesine olanak verecek bir çalışma yapılacaktır. Kitap kapsamında çevre koruma ve iklim değişikliğine yönelik harcamaların izlenmesi için ele alınacak merkezi yönetim kurumları şunlardır:

A Grubu: Harcamalarının içinden çevre koruma harcaması yaptığını beyan eden ve/veya çevre koruma ve iklim değişikliği azaltım ve uyum hedefleriyle doğrudan ilgili olan ve harcama yapan ve bu harcamaları ödenek cetvelleri, faaliyet raporları ve performans programlarından izlenebilen kurumlar:

- Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (ÇŞB)
- Orman ve Su Bakanlığı (mülga, OSB)
- Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı (mülga, GTHB)
- Tarım ve Orman Bakanlığı (TOB)
- Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü (DSİ)
- Meteoroloji Genel Müdürlüğü (MGM)
- Orman Genel Müdürlüğü (OGM)

B Grubu: Çevre koruma harcamasını beyan etmeyen, ancak çevre koruma ve iklim değişikliği azaltım ve uyum hedeflerinden sorumlu olan ve ÇKİD ile ilgili yaptıkları harcamalar sadece performans programlarından görülen ya da görülemeyen kurumlar:

- Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (ETKB)
- Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (UAB)
- Karayolları Genel Müdürlüğü (KYGM)
- Devlet Demir Yolları İşletmeleri AŞ. (TCDD)

- Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (STB)
- Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi (GAP)
- Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK)
- Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD)
- Ticaret Bakanlığı (TB) (mülga, Ekonomi Bakanlığı).

Kitap kapsamında çevre koruma ve iklim değişikliğine yönelik harcamaların izlenmesi için incelenecek yerel yönetim kurumları şunlardır:

- İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB), bağlı kurumlar ve ilgili iştirakleri
- Yüksek harcaması olan 13 Büyükşehir Belediyesi

Kapsam dışı

Uluslararası sözleşmelerde ve Türkiye İklim Değişikliği Stratejisi'nde azaltım ve uyum çabalarının yanısıra yer alan finansman ile ilgili konular, eylem planında Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na verilmiştir, bu harcamalar bu bakanlık tarafından yapıldığı ölçüde çalışmanın kapsamındadır. TÜBİTAK ve Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'na verilmiş olan temiz enerji ve verimlilikle ilgili teknolojik yenilik ve inovasyon çalışmaları kısmen kapsamaktadır. Kamu kurumlarının performans program hedeflerine yansımayan, kamu binalarındaki enerji tasarrufu ile ilgili çalışmaları, konunun eğitim programlarına dâhil edilmesi ve kamuoyu bilgilendirme, MEB'in bu konudaki harcamaları, üniversitelerde bu konuda yapılan araştırma ve geliştirme çalışmaları ve bunlara yönelik harcamalar bu kitabın kapsamına alınamamıştır. Diğer yanda, TÜİK, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Dışişleri Bakanlığı ve AB Başkanlığı'nın kurum görevlilerinin yerine getirdiği veri üretme, ekonomik planlamalar yapma, yatırımları onaylama, müzakerelere katılma gibi görevlerini yerine getirirken bunların içinde çevre koruma ve iklim değişikliği ile ilgili alanlar da bulunmaktadır. Ancak bu kurumlar bu harcamalarını genel kamu hizmetleri olarak tasnif etmektedirler, bu nedenle kitabın kapsamına dâhil edilememiştir. Kitabın amacının Türkiye'de kamunun tüm çevre koruma ve iklim değişikliği ile ilgili harcamalarının bulunması değil, halihazırda ÇKİD harcamaları izlenebilen ve ileriki yıllarda harcamaların izlenmesine olanak olacak kurumları saptamak, bu kurumların harcamalarındaki gelişimi incelemek ve ileriki yıllar için gösterge oluşturmak olduğunu burada tekrar vurgulamakta yarar vardır.

Yöntem

Merkezi Yönetim için:

Yöntem olarak; merkezi yönetime bağlı, çevre koruma ve iklim değişikliğine yönelik harcama yapan, merkezi yönetim içinde A grubunda yer alan her kurum teker teker ele alınacak ve bu kurumların harcamaları üç araç kullanılarak derinlemesine incelenecektir. Bu kurumların harcamalarını incelemek için kullanılacak üç yöntem şunlardır:

- Çevre koruma ve iklim değişikliğiyle mücadeleyle yönelik faaliyetlerde bulunan kurumların faaliyet raporlarının incelenmesiyle, ilgili her kurumun görevlerinin ve harcamalarının ekonomik ve fonksiyonel ayırımı göre ele alınması,
- İlgili merkezi yönetim kurumlarının çevre koruma ve iklim değişikliği ile ilgili harcamalarının idari birimleri (genel müdürlükler, daire başkanlıkları vb.) açısından ele alınabilmesi için ilgili kurumların ödenek cetvellerinin ve faaliyet raporlarının incelenmesi, 2012 yılı baz alınarak 2018-2021 yılları arasındaki gelişmenin incelenmesi,
- Çevre koruma ve iklim değişikliğine yönelik performans hedeflerini ve bu hedeflere ayrılan bütçeyi izleyebilmek, 2012 performans hedeflerine göre gelişmeleri ele alabilmek ve önümüzdeki üç yıllık hedefleri (2020-2021-2022) görebilmek için ilgili kurumların performans programlarındaki hedeflerin incelenmesi.

Böylece üç ayrı yöntem ile merkezi yönetim kurumları için en geniş anlamda çevre koruma ve iklim değişikliğine yönelik kamu harcamalarına bakılmış olacaktır. Bu üç kaynaktan faaliyet raporunda yer alan gerçekleşen harcama verileri, günümüzdeki harcamanın ne olduğunu ve bu harcamaların hangi alanlara yapıldığını gösterecektir. Ödenek cetvellerinden alınan bilgiler ise gerek 2012'den sonra harcamalarda nasıl bir gelişme olduğunu, gerekse önümüzdeki seneler için ayrılan kaynaklar incelenerek artma (ya da azalma) planlanıp planlanmadığına ışık tutacaktır. Çevre koruma ve iklim değişikliğiyle ilgili birçok harcama, faaliyet raporları ve ödenek cetvellerinden görülmeyecek kadar ayrıntılarda yer alan harcamalardır. Performans programlarının incelemesi ise, ilk iki incelemede görülemeyen çevre koruma ve iklim değişikliğine yönelik harcama planlarının tespitine ve gelişiminin incelenmesine yardımcı olacaktır.

Ulusal İklim Eylem Planı'nda gerek azaltım gerek uyum açısından görevi olan, ancak çevre koruma ve iklim değişikliği ile ilgili yaptıkları harcamaların sadece performans programlarından izlenebildiği kurumlara (B grubu) da ayrıca yer verilecektir.

Yerel Yönetimler için:

Yerel Yönetim toplam harcamaları içindeki payın % 30 civarında olduğu İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin ve bağlı kurumlar ile ilgili iştiraklerinin çevre koruma ve iklim değişikliği ile ilgili harcamaları ayrıntılı olarak ele alınacaktır. Yöntem olarak, genel yönetime bağlı, merkezi yönetim kurumları içinde A grubunda yer alan kurumlar için izlenen üç aşamalı yöntem kullanılacaktır. Bu üç aşama; İBB faaliyet raporları incelenerek harcamalarının fonksiyonel ayırımı göre ele alınması, İBB'nin ödenek cetvelleri incelenerek çevre ve iklim değişikliği ile ilgili harcamalarının idari birimler için ele alınması, İBB performans hedeflerinin 2018-2019 ve 2020 yılları için izlenerek, 2019 seçim öncesi ve sonrası iklim değişikliği ile ilgili yeni hedeflerin İBB gündemine girip girmediğinin incelenmesini kapsayacaktır. Söz konusu üç aşamalı inceleme, İBB bağlı kurumları İSKİ ve İETT için de yapılacaktır. İBB konu ile ilgili iştiraklerinin giderleri üzerinden incelenecektir. İstanbul dışında, en büyük bütçelere sahip olan 13 büyükşehir belediyesi de performans programları kullanılarak ele alınacaktır.

Bu kitap 5 bölümden oluşmaktadır. Kitabın Birinci Bölümü genel yönetim kurumlarının (merkezi yönetim ve yerel yönetim kurumları) çevre koruma harcamalarının incelenmesine yöneliktir. Çalışmanın Birinci Bölümü'nde; çevre koruma harcamalarının merkezi yönetim ve yerel yönetim içindeki payının ne olduğu ve nasıl bir gelişme gösterdiği ve alt kırılımlarının payı ele alınacaktır. Birinci Bölüm'de ayrıca, Türkiye'nin toplam çevre koruma harcamaları ve alt kırılımlarının dağılımı AB ülkeleri ile karşılaştırılacaktır.

Çalışmanın İkinci ve Üçüncü Bölümleri; merkezi yönetim kurumlarının çevre koruma ve iklim değişikliğine yönelik harcamalarının incelenmesine yöneliktir. İkinci ve Üçüncü Bölüm'de merkezi yönetim kurumları içinde yer alan, yukarıda verilen çevre koruma ve iklim değişikliğine yönelik tanıma uyumlu harcama yapan ve İklim Eylem Planı'nda sorumluluklar verilmiş olan tüm kurumların (A ve B grubunda yer alan) çevre koruma ve iklim değişikliğine (ÇKİD) yönelik yaptıkları harcamaların ayrıntılı incelemesi yapılacaktır.

Çalışmanın Dördüncü Bölümü İstanbul Büyükşehir Belediyesi, bağlı kurumlarının ve ilgili iştiraklerinin çevre koruma, azaltım ve uyum ile ilgili

harcamalarının incelenmesine ayrılmıştır. Bu harcamalar da, 2019 yılında yapılan yerel yönetim seçimleri öncesi ve sonrası açısından ele alınarak çevre koruma ve iklim değişikliğine yönelik yaklaşım ve harcamalarda bir değişim olup olmadığı da Dördüncü Bölüm’de incelenecektir.

Çalışmanın Beşinci Bölüm’ünde, elde edilen ÇKİD harcamaları ile ilgili ulaşılan toplam ÇKİD harcamaları ile ilgili genel bir değerlendirme yapılmış, sonuçlar incelenen tüm kurumlar, en çarpıcı sonuçlara yer verilerek, ana başlıklar halinde ele alınmıştır.

Çalışmanın sonunda yer alan EK 1’de, Birinci ve İkinci Bölüm’de incelenmiş, ilk üç bölümde yapılmış çevre koruma ve iklim değişikliğine yönelik harcamalara dayanılarak, ileriki yıllarda merkezi yönetim ve yerel yönetimlerin ÇKİD harcamalarının izlenebilmesi için üretilen göstergelere yer verilmiştir.

İBB’nin çevre koruma ve iklim değişikliğine yönelik harcamalarının izlenmesi için oluşturulmuş yöntemle dayalı olarak, büyük bütçeli 13 büyükşehir belediyesi için üretilen tablolara EK 2’de yer verilmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

Genel Yönetim Çevre Koruma Harcamaları

Bu bölümde, bakanlıklar ve kurumlar temelinde çevre koruma harcamalarını incelemeye başlamadan önce, konuya daha makro düzeyde bakabilmek, genel bir fotoğraf çekebilmek ve uluslararası karşılaştırmalar yapabilmek amacıyla, genel yönetim harcamaları incelenecektir. Genel yönetim için sadece çevre koruma harcamaları ele alınacak ve çevre koruma harcamalarının alt kırılımları ve merkezi ve yerel yönetimler arasındaki dağılımlarına bakılacaktır. Çevre koruma harcamalarına iklim krizi ile mücadele kapsamında yapılan azaltım ve uyum harcamalarının eklenmesi ise, kamu kurumları ayrı ayrı incelenirken verilere ulaşılabildiği için, kitabın İkinci Bölüm’ünde yapılabilecektir.

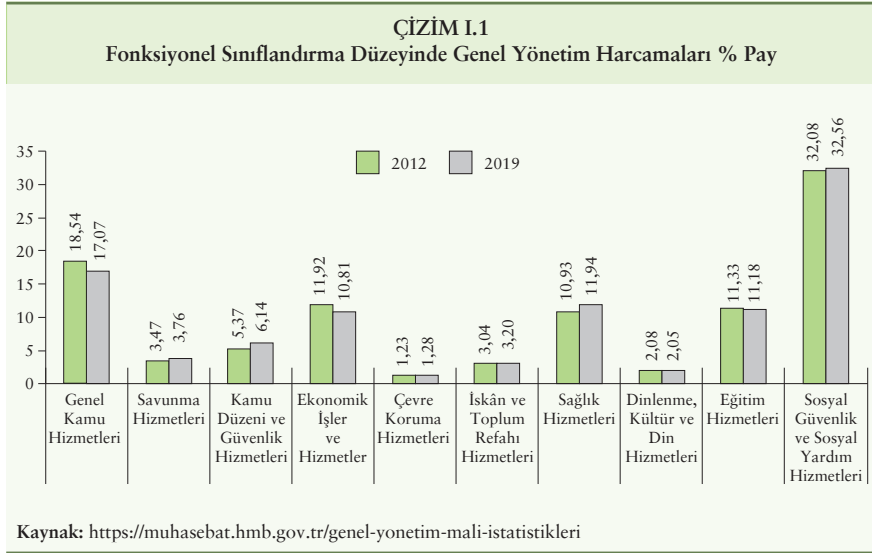
I.1. FONKSİYONEL SINIFLANDIRMAYA GÖRE

GENEL YÖNETİM ÇEVRE KORUMA HARCAMALARI

Kamu sektöründe yer alan kurumların sınıflandırılması, 2003 yılında kabul edilen 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu’na dayanarak yapılacaktır. 5018 sayılı ve 10/12/2003 tarihinde kabul edilen Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu, genel yönetim kapsamındaki kurumları kapsar. Bu kanuna göre, “Genel yönetim kapsamındaki idarelerin bütçeleri; merkezi yönetim bütçesi (genel ve özel bütçeli idareler), sosyal güvenlik kurumları bütçeleri ve yerel yönetimler bütçeleri olarak hazırlanır ve uygulanır. Kamu idarelerince bunlar dışında herhangi bir ad altında bütçe oluşturulmaz.”

Bu kanun ile yapılan sınıflandırmaya göre, Türkiye’de mali yönetim sisteminin içinde yer alan kurumlar; genel yönetim kapsamında yer alan kurumlar (merkezi yönetim, sosyal güvenlik kurumları, yerel yönetimler) ile fonlar ve döner sermayelerden oluşmaktadır. Toplam Kamu’ya ise KİT’lerin de dâhil edilmesiyle ulaşılmaktadır.¹

Çevre koruma harcamalarının toplam genel yönetim harcamaları içinde, 2012 ve 2018 yılındaki paylarının karşılaştırılması yapıldığında, Çizim I.1’den görüleceği gibi, 2019 yılında çevre korumanın toplam genel bütçe harcamaları içindeki payı % 1,28 ile en düşüktür. Bu en düşüklük 2012 yılında da geçerlidir. Bir başka deyişle, 2012 yılında % 1,23 iken 2019 yılında ancak % 1,28’e çıkmaktadır. Bu harcamaların genel yönetim bütçe harcamaları içindeki payında yaşanan çevre ve iklim sorunları dikkate alındığında, gereken artış gerçekleşmemiştir.

Çevre koruma harcamalarının alt kırılımlar itibarıyla incelenebilmesi için önce Tablo I.1’de yer alan ekonomik dağılıma göre çevre koruma harcamalarının dağılımı ele alınacaktır.

1 Kurumlar, kurumların sınıflandırılması ile ilgili olarak bkz. Falay, N., Şahin, M. ve Kesik, A., *Kamu Maliyesine Yeni bir Bakış*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2006; Mutluer, K., Öner, E. ve Kesik, A., *Kamu Maliyesi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007.

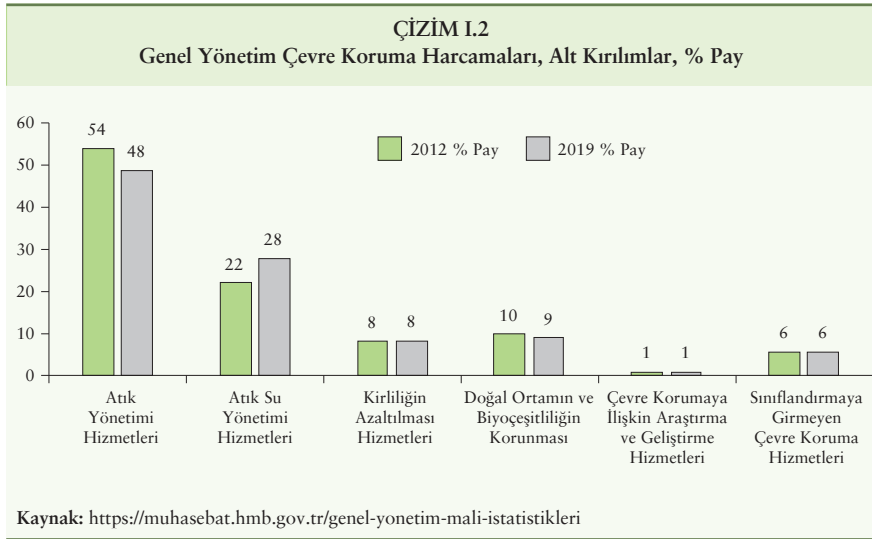
TABLO I.1
2019 Yılı Fonksiyonel ve Ekonomik Sınıflandırma Düzeyinde Genel Yönetim Harcamaları, TL.

	Personel Giderleri	Sosyal Güvenlik Kurumlarına Ödemeler	Mal ve Hizmet Alımları	Faiz Harcamaları	Cari Transferler	Sermaye Giderleri	Sermaye Transferleri	Borç Verme	Toplam
Genel Kamu Hizmetleri	34.459.683	5.990.353	36.678.409	107.358.504	35.499.776	11.297.902	5.303.969	6.147.304	242.735.900
Savunma Hizmetleri	26.280.094	5.699.484	21.091.494	0	112.312	251.461	5.399	0	53.440.244
Kamu Düzeni ve Güvenlik Hizmetleri	56.019.651	8.473.843	17.055.273	0	332.367	5.357.040	8.630	0	87.246.804
Ekonomik İşler ve Hizmetler	17.436.885	3.098.425	16.990.471	0	41.176.599	55.369.107	4.343.209	15.200.980	153.615.676
Çevre Koruma Hizmetleri	1.558.890	267.474	11.604.935	0	122.607	4.597.498	93.701	0	18.245.105
İşkân ve Toplum Refahı Hizmetleri	4.335.561	707.085	13.331.217	0	3.032.305	20.412.496	3.730.598	8.655	45.557.917
Sağlık Hizmetleri	23.213.418	5.243.196	14.952.621	0	117.157.018	9.192.104	10.852	0	169.769.209
Dinlenme, Kültür ve Din Hizmetleri	11.097.288	1.904.844	8.072.230	0	3.471.794	4.179.129	421.274	12.505	29.159.064
Eğitim Hizmetleri	94.710.389	14.734.902	15.315.582	0	12.869.901	14.252.884	326.346	6.696.929	158.906.933
Sosyal Güvenlik ve Sosyal Yardım Hizmetleri	5.753.676	1.038.782	3.913.120	0	451.310.048	775.785	10.922	127.703	462.930.036
TOPLAM	274.865.535	47.158.388	159.005.352	107.358.504	665.084.727	125.685.406	14.254.900	28.194.076	1.421.606.888

Kaynak: <https://muhasabat.hmb.gov.tr/genel-yonetim-mali-isratisirlikleri>

Uluslararası tanıma dayalı olarak yapılan sınıflandırmaya göre Türkiye'nin merkezi yönetim ve yerel yönetimler dâhil toplam çevre koruma harcamasının ne kadar düşük olduğu Tablo I.1'den görülmektedir. Çevre koruma harcamalarının içinde en yüksek harcama kalemleri mal ve hizmet alımı ve sermaye harcamalarıdır. Çevre koruma harcamaları, eğitim, sağlık harcamalarında olduğu gibi personel giderlerinin en yüksek olduğu harcamalardan değildir.

2019 yılındaki genel yönetimin çevre koruma harcamalarının kendi içindeki alt kırılımları incelendiğinde (Çizim I.2), 2012 yılından 2019 yılına gelindiğinde atık yönetimde kirliliğin önlenmesi ve doğal ortamın korunması alt kırılımlarına küçük de olsa bir kayma görülmüyor. Ancak atık yönetimi en önemli harcama kalemi iken, kirliliğin azaltılması ve biyoçeşitliliğin korunması, yetersiz kaynak ayrılmış alt kırılımlar olarak görülmektedir.

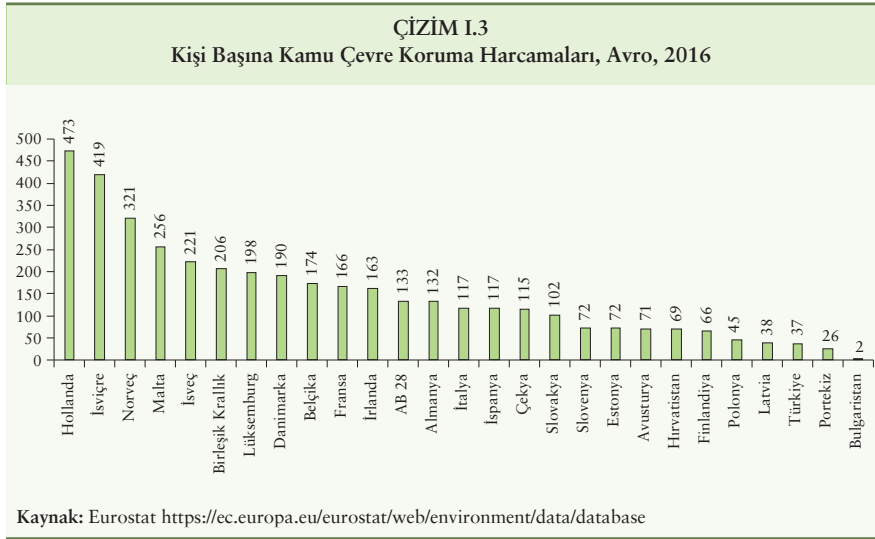
Çevre korumanın alt başlığı olan kirliliğin azaltılması hizmetlerinin içinde yer alan bir başlıkta, sera gazı salınımının azaltılması hizmetleri de yer almaktadır. Ancak bu alt başlık için yapılan harcamaların ayrı olarak bulunması mümkün olmadığından, bu harcamalar, İkinci Bölüm'de, kurumların performans hedefleri içinden ayrıştırılmaya çalışılacaktır.

I.2. ÇEVRE KORUMA HARCAMALARININ ULUSLARARASI KARŞILAŞTIRILMASI

Çevre koruma harcamalarına ilişkin yukarıda verilen tanım ve alt kırılımlar, gerek AB'nin gerek Türkiye'nin kullandığı uluslararası standardın tanım ve kırılımlarıdır. Çevre koruma harcamalarına Eurostat istatistik veri tabanından Türkiye ve diğer AB üyeleri için de ulaşılabilmektedir.² Eurostat veri tabanında, kamu çevre harcamaları dışında, ulusal düzeyde çevre harcamaları da verilmekte ve buna özel sektörün ve hane halklarının yaptığı çevre harcamaları dâhil edilmektedir. Aşağıda önce ulusal çevre koruma harcamaları, sonra kamunun yaptığı çevre koruma harcamaları karşılaştırılacaktır.

Eurostat çevre istatistiklerine göre, Türkiye'de özel sektör, kamu kesimi ve hane halklarının toplam çevre harcamaları 2016 yılı için 8 milyar avrodur. Bu harcamaların AB28 toplamı 278 milyar avrodur ve bunun 66 milyar avrosunu Almanya yapmaktadır. 42 milyar avro Fransa, 32 milyar avro İtalya, 29 milyar avro İngiltere'nin toplam çevre koruma harcaması yaptıkları görülmektedir. Hollanda ve İspanya'nın çevre koruma harcamaları 17 milyar avrodur.

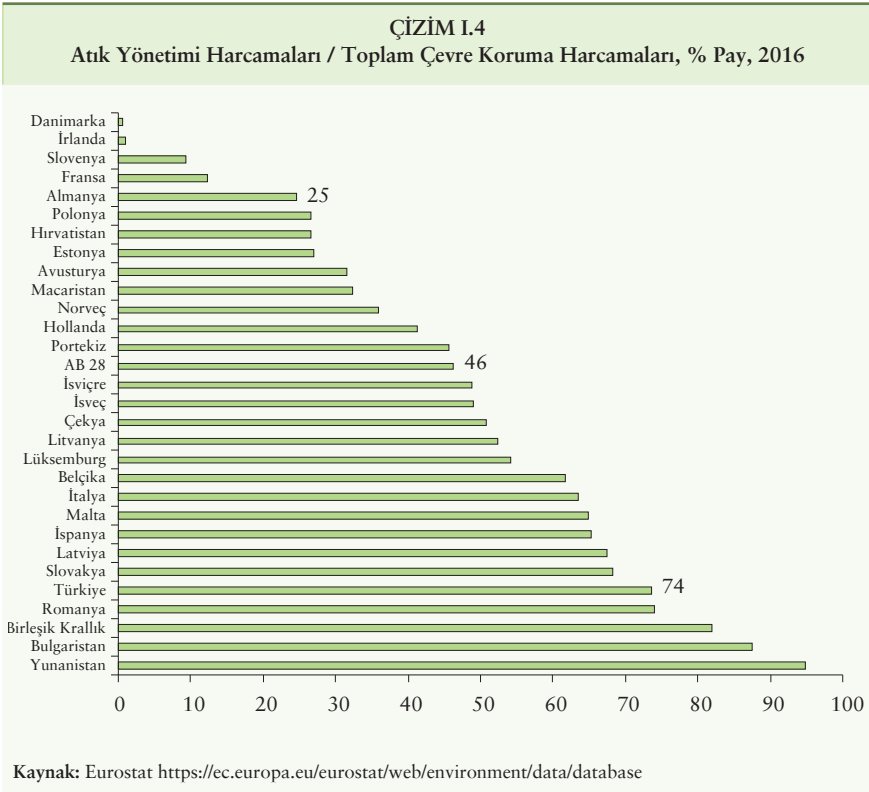
Kamunun yaptığı çevre koruma harcamalarına bakıldığında, 2016 yılında Türkiye'nin yaptığı çevre koruma harcaması 3 milyar avro olarak görülmektedir. AB28'de toplam çevre korumaya yönelik kamu harcaması

2 Ulaşılabilen son yıl 2016'dır.

68 milyar avrodur. Almanya ve Fransa 11 milyar avro, Hollanda 8 milyar avro, İtalya 7 milyar ve İspanya 5 milyar avro harcamaktadır. AB ülkelerinde özel sektörün çevre korumaya oldukça fazla harcama yaptığı görülmektedir.

Kamunun harcamalarının uluslararası karşılaştırması yapıldığında, nüfus başına harcamaların karşılaştırılması daha anlamlıdır. Bu nedenle Çizim I.3'te, Eurostat tarafından yayınlanan AB ülkelerinin ve Türkiye'de kamunun yaptığı çevre koruma harcamalarının nüfusa oranları verilmektedir. Çizim I.3'ten görülebileceği gibi, Türkiye'nin 2016 yılı kişi başına kamu çevre koruma harcaması 37 avrodur. Verisi yer alan ülkeler arasında Türkiye, Bulgaristan ve Portekiz'den daha fazla çevre koruma harcaması yapıyor, diğer ülkelerin tümünden ise daha az kişi başına çevre koruma harcaması yapıyor olarak görülmektedir.

Çevre koruma harcamalarını alt kırılımları itibarıyla karşılaştırabilmek ve Türkiye'nin çevre koruma harcamasının içinde en büyük paya sahip olan atık yönetiminin diğer ülkelerdeki payları ile bir karşılaştırma yapmak önemli olacaktır (Çizim I.4). AB28 ortalamasına bakıldığında, atık yönetimi hizmetlerinin toplam çevre koruma harcamalarına oranı % 46 çıkmaktadır. Örneğin Almanya'da atık yönetimi harcamalarının payı % 25 ile sınırlıdır. Uluslararası karşılaştırmalar, Türkiye'de kişi başına çevre koruma harcamalarının AB ortalamasından ve birçok ülkeden düşük olmasının yanısıra, harcamaların özellikle atık yönetimi konusunda yoğunlaşmış olması bakımından dikkat çekicidir.

I.3. GENEL YÖNETİM ÇEVRE KORUMA HARCAMALARININ MERKEZİ YÖNETİM VE YEREL YÖNETİMLER ARASINDA DAĞILIMI

Yukarıda sözü edilen çevre koruma harcamalarının genel yönetime ait olduğunu vurgulamıştık. Genel yönetim, merkezi yönetim ve yerel yönetim kurumlarının toplam harcamalarını vermektedir. Tablo 1.1'de, genel yönetimin çevre koruma harcamalarını fonksiyonel dağılıma göre diğer harcama kalemleri ile karşılaştırınca, çevre korumanın en son sırada yer aldığı görülmüştü.

Benzer bir inceleme yerel yönetimler açısından yapıldığında, yerel yönetimlerin çevre koruma harcamasının genel yönetimden farklı olarak harcama kalemleri açısından en son sırada olmadığı görülmektedir (Tablo 1.2).

TABLO I.2 Yerel Yönetim Harcamalarının Fonksiyonel Sınıflandırmaya Göre Dağılımı, TL.				
	2012	%	2019	%
Genel Kamu Hizmetleri	21.490.436.000	31	58.204.628.000	36
Savunma Hizmetleri	297.517.000	0	91.016.000	0
Kamu Düzeni ve Güvenlik Hizmetleri	2.323.747.000	3	5.800.068.000	4
Ekonomik İşler ve Hizmetler	14.165.410.000	20	30.112.906.000	18
Çevre Koruma Hizmetleri	6.425.263.000	9	17.749.951.000	11
İşkân ve Toplum Refahı Hizmetleri	15.147.837.000	22	35.520.821.000	22
Sağlık Hizmetleri	969.618.000	1	1.679.769.000	1
Dinlenme Kültür ve Din Hizmetleri	3.668.381.000	5	8.577.493.000	5
Eğitim Hizmetleri	3.851.724.000	6	2.698.515.000	2
Sosyal Güvenlik ve Sosyal Yardım Hiz.	958.766.000	1	2.703.206.000	2
TOPLAM	69.298.699.000	100	163.138.373.000	100
Kaynak: https://muhasebat.hmb.gov.tr/mahalli-idareler-butce-istatistikleri				

TABLO I.3.A Merkezi Yönetim ve Yerel Yönetimler Çevre Koruma Harcamaları, TL. (Fkod3)						
MERKEZİ YÖNETİM ÇEVRE KORUMA HARCAMALARI (Fkod3)	2006	2012	2017	2018	2019	
V-ÇEVRE KORUMA HİZMETLERİ	127.289.000	351.128.000	619.402.000	816.972.000	851.381.000	
Ank Yönetimi Hizmetleri	3.233.000	6.041.000	0	30.000.000	50.000.000	
Ank Su Yönetimi Hizmetleri	6.386.000	32.160.000	74.695.000	95.450.000	51.457.000	
Kirliliğin Azaltılması Hizmetleri	22.290.000	192.176.000	283.132.000	423.344.000	530.710.000	
Doğal Ortamın ve Biyo Çeşitliliğin Korunması	86.886.000	85.324.000	139.250.000	131.200.000	83.252.000	
Çevre Korumaya İlişkin Araştırma ve Geliştirme Hizmetleri	1.814.000	1.400.000	3.802.000	3.691.000	2.465.000	
Sınıflandırmaya Girmeyen Çevre Koruma Hizmetleri	6.680.000	34.027.000	118.523.000	133.287.000	133.497.000	
YEREL YÖNETİMLER ÇEVRE HARCAMALARI (Fkod3)	2006	2012	2017	2018	2019	
V-ÇEVRE KORUMA HİZMETLERİ	2.586.619.000	6.425.263.000	15.980.501.000	18.449.833.000	17.749.951.000	
Ank Yönetimi Hizmetleri	1.408.874.000	3.545.839.000	7.424.498.000	8.576.540.000	8.795.996.000	
Ank Su Yönetimi Hizmetleri	618.871.000	1.429.251.000	3.754.128.000	4.640.149.000	5.022.725.000	
Kirliliğin Azaltılması Hizmetleri	196.085.000	494.931.000	1.313.677.000	1.731.777.000	1.318.326.000	
Doğal Ortamın ve Biyo Çeşitliliğin Korunması	196.044.000	560.645.000	2.218.465.000	2.256.221.000	1.534.928.000	
Çevre Korumaya İlişkin Araştırma ve Geliştirme Hizmetleri	39.522.000	55.874.000	198.749.000	189.838.000	155.017.000	
Sınıflandırmaya Girmeyen Çevre Koruma Hizmetleri	127.223.000	338.723.000	1.070.984.000	1.055.308.000	922.959.000	

TABLO I.3.B Merkezi Yönetim ve Yerel Yönetimler Çevre Koruma Harcamaları, % Pay						
MERKEZİ YÖNETİM ÇEVRE KORUMA HARCAMA PAYLARI (Fkod3)	2006	2012	2017	2018	2019	
V-ÇEVRE KORUMA HİZMETLERİ	4,7	5,2	3,7	4,2	4,6	
Atık Yönetimi Hizmetleri	0,1	0,1	0,0	0,2	0,3	
Atık Su Yönetimi Hizmetleri	0,2	0,5	0,4	0,5	0,3	
Kirliliğin Azaltılması Hizmetleri	0,8	2,8	1,7	2,2	2,9	
Doğal Ortamın ve Biyo Çeşitliliğin Korunması	3,2	1,3	0,8	0,7	0,4	
Çevre Korumaya İlişkin Araştırma ve Geliştirme Hizmetleri	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	
Sınıflandırmaya Girmeyen Çevre Koruma Hizmetleri	0,2	0,5	0,7	0,7	0,7	
YEREL YÖNETİMLER ÇEVRE HARCAMALARI (Fkod3)	2006	2012	2017	2018	2019	
V-ÇEVRE KORUMA HİZMETLERİ	95,3	94,8	96,3	95,8	95,4	
Atık Yönetimi Hizmetleri	51,9	52,3	44,7	44,5	47,3	
Atık Su Yönetimi Hizmetleri	22,8	21,1	22,6	24,1	27,0	
Kirliliğin Azaltılması Hizmetleri	7,2	7,3	7,9	9,0	7,1	
Doğal Ortamın ve Biyo Çeşitliliğin Korunması	7,2	8,3	13,4	11,7	8,3	
Çevre Korumaya İlişkin Araştırma ve Geliştirme Hizmetleri	1,5	0,8	1,2	1,0	0,8	
Sınıflandırmaya Girmeyen Çevre Koruma Hizmetleri	4,7	5,0	6,5	5,5	5,0	

Kaynak: <https://muhasabat.hmb.gov.tr/genel-yonetim-mali-istatistikleri>

Tablo I.1 ile I.2'nin karşılaştırılması sonucu, çevre koruma harcamalarının genel yönetim harcama kalemleri içinde en son sırada iken, sadece yerel yönetimlere bakıldığında genel kamu hizmetleri, iskân ve toplum refahı hizmetleri ve ekonomi işler ve hizmetlerden sonra dördüncü en büyük harcama olduğu görülmektedir. Her ne kadar üçüncü en büyük harcama % 20 pay alırken, dördüncü en büyük harcama olan çevre koruma harcamaları % 10 pay olsa da, yerel yönetimlerin çevre koruma hizmetlerine kaynak ayırdığı görülmektedir.

Tablo I.3'te çevre koruma harcamalarının ve alt kalemlerinin merkezi yönetim ve yerel yönetimler arasında nasıl dağıldığının görülmesi amaçlanmıştır. Çevre koruma harcaması tanımında yer alan tüm kalemlerin, merkezi yönetimden çok yerel yönetim kurumları tarafından yapılan harcamalar olduğunu görmek için Tablo I.3'e bakmak yeterlidir.

Tablo I.3b'den görüldüğü gibi, merkezi yönetim çevre harcaması payı % 5 civarında iken yerel yönetimlerin payı % 95 civarındadır. Bu oran yıllar itibarıyla değişim göstermemektedir. Alt kısıtlımlara bakıldığında, harcamanın % 95'ini gerçekleştiren yerel yönetimler, bu harcamanın en önemli bölümünü atık yönetimi ve sıvı atık yönetimi için yapmaktadır. Ancak, 2006 yılında toplam atık yönetimi (katı ve sıvı) harcaması yerel yönetim çevre koruma harcamalarının % 75'i civarında iken, bu oran 2019 yılında da aynen devam etmektedir. İklim değişikliği ile yakından ilgili olabilecek kirliliğin azaltılması ve biyoçeşitliliğin artırılması harcamaları 2006 yılında % 14 iken, 2019 yılında % 15'e yükselmiştir. Merkezi yönetim harcamaları açısından bakıldığında ise, kirliliğin azaltılması hizmetlerinde bir artış varken, biyoçeşitliliğin artırılması harcamalarında bir azalma görülmektedir. Artış, esas olarak kirliliğin azaltılması konusunda ortaya çıkmaktadır.

Çalışmanın bundan sonraki bölümlerinde, çevre koruma ve daha geniş tanımıyla çevre ve iklim değişikliği harcamaları çerçevesinde, merkezi yönetim kurumları ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi açısından ayrı ayrı ele alınacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

**Merkezi Yönetim, Çevre Koruma ve
İklim Değişikliği (ÇKİD) ile
Doğrudan İlgili Kurumlar**

Merkezi yönetim kapsamındaki kurumlar; genel bütçeli kurumlar, özel bütçeli kurumlar ve düzenleyici ve denetleyici kurumları kapsamaktadır. Merkezi yönetim kapsamındaki genel bütçeli kurumlar bakanlıklar ve bakanlıklara bağlı taşra teşkilatlarıdır.¹ Özel bütçeli kurumlar da genel bütçeli kurumlar gibi kamu hizmeti vermektedir. Bu kurumlar genellikle bir bakanlığa bağlıdır ve verdikleri hizmet karşılığında gelir elde edebilirler (örn: Orman Genel Müdürlüğü). Ancak gelirlerinin giderleri karşılayamadığı durumlarda genel bütçeden hazine yardımı almaktadırlar.

Giriş Bölümü'nde listesi verildiği üzere, bu bölümde çevre koruma ve iklim değişikliğine yönelik harcamaları incelenecek olan kuruluşları veri bulunabilirliğine göre iki başlık altında toplamak mümkündür.² A Grubu: Kurumlarının harcamaları içinden çevre koruma harcaması yaptığını beyan eden, ve/veya çevre koruma ve iklim değişikliği azaltım ve uyum hedefleri ile doğrudan ilgili ve bu konuda harcama yapan ve bu harcamaları ödenek cetvelleri, faaliyet raporları ve performans programlarından izlenebilen kurumlardır. B Grubu: Çevre koruma harcamasını beyan etmeyen, buna karşın çevre koruma ve iklim değişikliği azaltım ve uyum hedeflerinden sorumlu olan, ancak ÇKİD ile ilgili yaptıkları harcamalar sadece performans programlarından görülen ya da ileriki yıllarda görülme olasılığı olan kurumlardır.

Giriş Bölümü'nde, yöntem başlığında belirtildiği gibi, merkezi yönetim kurumları (A grubunda olanlar) üç araç kullanılarak derinlemesine incelen-

¹ Taşra teşkilatı örneği olarak Milli Eğitim Bakanlığı'nın il müdürlükleri verilebilir.

² Bu kurumlar, kitabın Giriş Bölümü'nde A, B Grupları olarak listelenmiştir.

cektir. Bunlardan birincisi faaliyet raporlarının, ikincisi ödenek cetvellerinin, üçüncüsü ise performans programlarının incelenmesidir. Böylece üç ayrı yöntem ile çevre koruma ve iklim değişikliğine yönelik harcamalara bakılmış olacaktır. İklim Eylem Planı'nda sorumlu kurumlar arasında görülen diğer kurumların (B grubunda olanlar) harcamaları ise sadece performans programları üzerinden incelenecektir.

Faaliyet raporlarında ilgili kurumların toplam harcamalarını (örn: bir bakanlık) görmek mümkün olduğu kadar, kurumların idari birimlerinin (örn: bakanlık bünyesindeki genel müdürlüklerin) gerçekleşmiş harcamalarını görmek de mümkündür. Ödenek cetvelleri de bu idari birimlerin planlanan harcamalarını (yani ilgili bakanlığın genel müdürlüklerine ayrılan ödeneği) görmek açısından yararlıdır. Bu iki araç, gerek planlanan ile gerçekleşen harcama karşılaştırması yapılabilmesi, gerekse idari birimlerin harcamalarının 2012-2020 dönemi arasında bir karşılaştırma yapılabilmesi açısından yararlı olacaktır. Özellikle tüm faaliyeti münhasıran ÇKİD ile ilgili olan genel müdürlükler için bu analiz çok yararlı olacaktır.

Ancak, aşağıda kurumlar ayrı ayrı incelendiğinde görüleceği gibi, çevre koruma ve iklim değişikliği ile ilgili çeşitli idari birimlerin bünyesinde ÇKİD ile ilgili başkaca alt birimler bulunmaktadır. Örneğin bir bakanlığın alt birimi olarak genel müdürlüklerin altında yer alan daire başkanlıkları veya şube müdürlükleri gibi. Tüm alt birimlerin ödenek ve harcamalarına ulaşmak, ÇKİD ile ilgili olanları ayırtmak bakımından önemlidir. Çünkü bazı genel müdürlüklerin münhasıran ÇKİD harcaması yapmıyor olmaları ama ağırlıklı olarak ÇKİD harcaması yapıyor olmaları mümkündür. Örneğin bir genel müdürlüğe bağlı bazı daire başkanlıkları ÇKİD ile ilgili faaliyetler ve harcamalar yaparken diğer daire başkanlıklarının yapmıyor olması incelenen kurumlar arasında yaygın bir durumdur. Faaliyet raporları ve ödenek cetvellerinden bu ayrıntıya ulaşmak mümkün olmamakta ve incelenen genel müdürlüklerin harcamalarının belirli bir bölümünün ÇKİD ile ilgili olmayabilmektedir. Bazı kurumlarda ise ÇKİD harcamaları bölge ya da il müdürlükleri tarafından yapılabilmektedir. Bu müdürlüklerin ÇKİD ile ilgili harcamalarına da faaliyet raporları ve ödenek cetvellerinden ulaşılamamaktadır. O nedenle faaliyet raporları ve ödenek cetvelleri kullanılarak yapılan idari birimlerin harcamalarının ilgili kurumun toplam ÇKİD harcaması olmadığı, münhasıran ya da ağırlıklı olarak ÇKİD harcaması yapan kurumların harcamalarının gelişiminin incelendiğinin akılda bulundurulması gerekmektedir.

Performans programlarında ise bu kısıt yoktur. Performans programları, idari birimlerden bağımsız olarak, ilgili kurumun en ayrıntı düzeyde kaynaklarını hangi hedefler (örn: ÇKİD ile ilgili) doğrultusunda ayırmayı planladığını görmek için kullanılabilir. 2020 performans programlarında, hedefler doğrultusunda 2019 hedeflerin bütçeleri ve gerçekleşmiş harcamalarına ulaşılabilirdiği gibi, gelecek üç yılın hedeflerinin de bütçelerine yer verilmektedir. O nedenle ÇKİD harcamalarını ve önümüzdeki üç yılın hedeflerini görmek ve ileriki yıllarda izlemek için çok önemli bir araçtır.

II.1. ÇEVRE KORUMA HARCAMASI YAPAN MERKEZİ YÖNETİM KURUMLARI

Tablo II.1’de görülebileceği gibi, 2012 ile 2018 yıllarında Genel Bütçeli kurumlar arasında Çevre ve Şehircilik Bakanlığı en yüksek çevre koruma harcaması yapmaktadır. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı (mülga), Orman ve Su İşleri Bakanlığı (mülga) ve DSİ çok küçük bir çevre koruma harcaması yapmaktadır.

2019 yılından sonra Gıda, Tarım ve Orman Bakanlığı ile Orman ve Su İşleri Bakanlığı tek bakanlığa dönüşmüştür. Çevre koruma harcaması yapan kurumların 2019 yılında gerçekleşen harcamaları ve 2020 sonrası üç yıl için planlanan harcamalarını Tablo II.2’de görmek mümkündür.

2020’den sonra çevre koruma harcamalarında bir azalma planlandığı görülmektedir. Özellikle ÇŞB’nin önemli çevre koruma harcamalarında bir azalma beklenmektedir. Ancak, 2018 ve 2019 yıllarında planlanan harcamaların üzerinde çevre koruma harcaması yapıldığı ve bunun ek ödeneklerle sağlandığı bakanlığın 2018 ve 2019 faaliyet raporlarından³ görülebilmektedir. 2018 yılında ÇŞB ek ödenekleri incelendiğinde, toplam 2 milyar 700 milyon TL ödenek eklendiği görülüyor. Çevre koruma harcamaları için ek ödenek 250 milyon ile sınırlı kalırken, iskân ve toplum hizmetleri harcamaları için ise 1 milyar 500 milyon TL ek ödenek konulduğu görülmektedir. 2019 yılında ek ödenek konulmamıştır. Ödenek 2 milyar 500 milyon TL iken 2019 yılı harcaması 7 milyar 300 milyon olarak gerçekleşmiştir. Çevre koruma harcamasındaki artış yine 250 milyon TL ile sınırlı kalmıştır. Benzer bir ek ödeneğin 2020 ve sonrası için konulup konulmayacağını şimdiden bilmek mümkün değildir.

Bütçe gerekçelerinde yer alan bu planlanan harcamalar, yıllık beklenen enflasyon oranları (2020 için 8,5; 2021 için 6; 2022 için 4,9) dikkate alındı-

3 ÇŞB faaliyet raporları için bkz. <https://strateji.csb.gov.tr/idare-faaliyet-raporlari-i-5681>

TABLO II.1 Genel Bütçeli ve Özel Bütçeli Merkezi Yönetim Kurumlarının Fonksiyonel Sınıflandırmaya Göre Harcamaları, TL.				
	2012	2012	2018	2018
	Çevre Koruma Harcamaları	Toplam Harcamalar	Çevre Koruma Harcamaları	Toplam Harcamalar
Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	287.693.000	1.930.435.000	581.303.000	4.750.890.000
Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı	1.261.000	11.144.429.000	3.615.000	20.949.216.000
Orman ve Su İşleri Bakanlığı	62.173.000	9.289.700.000	198.189.000	17.324.569.000
Devlet Su İşleri		8.087.611.000	33.865.000	16.556.553.000
Toplam Çevre Koruma Harcamaları	351.127.000		816.972.000	
Merkezi Yönetim Harcamaları		360.491.300.000		830.449.520.000
Merkezi Yönetim Harcamaları içinde Çevre Koruma Harcamalarının Payı %		0,10		0,10

Kaynak: <https://muhasebat.hmb.gov.tr/genel-yonetim-mali-istatistikleri>

TABLO II.2 Genel Bütçeli ve Özel Bütçeli Merkezi Yönetim Kurumlarının Fonksiyonel Sınıflandırmaya Göre Çevre Koruma Harcamaları, TL.				
	2019 GERÇEKLEŞEN	2020 BÜTÇE	2021 TAHMİN	2022 TAHMİN
Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	647.788.000	404.935.000	434.308.000	457.672.000
Tarım ve Orman Bakanlığı	152.549.000	155.715.000	160.426.000	168.585.000
Devlet Su İşleri	51.044.000	65.285.000	24.792.000	25.745.000
Toplam Çevre Koruma Harcamaları	851.381.000	625.935.000	619.526.000	652.002.000

Kaynak: 2019 <https://muhasebat.hmb.gov.tr/genel-yonetim-mali-istatistikleri>; 2020 ve sonrası Bütçe Gerekçesi, 2020 http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/10/2020_Yili_Merkezi_Yonetim_Butce_Kanunu_Teklifi_ve_Bagli_Cetveller.pdf

ğında, ÇŞB'nin planlanan çevre koruma harcamalarında reel bir azalmaya işaret etmektedir. Tablo II.2'de, iki bakanlığın birleşmesinden sonra oluşturulan Tarım ve Orman Bakanlığı'nın çevre koruma harcamasında bir artış planlanmadığı görülmektedir.

Bu genel değerlendirmeden sonra kurumlar temelinde ayrıntılı incelemeye geçilebilir.

II.2. ÇEVRE VE ŞEHİRCİLİK BAKANLIĞI (ÇŞB)

II.2.1. ÇŞB, Fonksiyonel Sınıflandırmaya göre Harcamalar

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın 2018 yılı Faaliyet Raporu'ndan özetle, Bakanlık Türkiye'nin "Ulusal çevre stratejisi ve eylem planlarının hazırlanmasına ilişkin çalışmaları yürütmek ve koordinasyonu sağlamak, iklim değişikliği ve ozon tabakasının incelenmesi ile ilgili tedbirlerin alınmasına yönelik plan, politika ve stratejilerin belirlenmesine ilişkin çalışmalar yapmak amacıyla diğer kurum ve kuruluşlarla koordinasyon sağlamak"la yükümlü olan kamu kurumudur. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın 2019 yılı harcamalarının ekonomik ve fonksiyonel dağılımı Tablo II.3'te yer almaktadır.

TABLO II.3 Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Harcamaları, 2019, TL.			
EKONOMİK SINIFLANDIRMA		FONKSİYONEL SINIFLANDIRMA	
PERSONEL	1.298.520.868	GENEL KAMU	655.406.425
SGK ÖDEMELERİ	219.899.831	SAVUNMA	239.331
MAL VE HİZMET ALIM	168.516.416	KAMU DÜZENİ VE GÜVENLİĞİ	541.331.344
CARİ TRANSFERLER	2.714.346.507	EKONOMİK İŞLER VE HİZMETLER	1.446.684.733
SERMAYE GİDERİ	1.610.267.219	ÇEVRE KORUMA	647.788.276
SERMAYE TRANSFERİ	1.292.511.531	İSKÂN VE TOPLUM REFAHI	3.762.229.398
BORÇ VERME	8.655.459	SAĞLIK HİZMETLERİ	730.716
		DİNLENME DİN VE KÜLTÜR	21.460.867
		EĞİTİM HİZMETLERİ	10.604.145
		SOSYAL GÜVENLİK VE YARDIM	226.242.597
TOPLAM	7.312.717.831	TOPLAM	7.312.717.832

Kaynak: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2019 Faaliyet Raporu.

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın 2019 yılı toplam harcaması 7 milyar 312 milyon TL'dir. Daha önce belirtildiği gibi, bu bakanlık toplam harcama-

larının içinde çok küçük bir çevre koruma harcaması yapmaktadır. Harcamalarının esas bölümü şehircilik ve kentsel dönüşüm ile ilgilidir. Bu amaçla Tablo II.3'te, bakanlığın ekonomik sınıflandırmaya göre harcamalarına da yer verilmiştir ve görüleceği gibi sermaye gideri ve sermaye transferi 3 milyar civarındadır. Ayrıca 3 milyara yakın cari transfer harcaması yapılmaktadır.

Bakanlığın fonksiyonel koda göre çevre koruma harcaması olarak tasnif edilen ve yukarıda sayılan harcamalarının 2019 yılı için toplamı 648 milyon TL'dir. Bakanlığın toplam harcamasının 7 milyar 312 milyon olduğu göz önüne alındığında, çevre korumaya yönelik harcamaların çok düşük olduğu, esas harcamanın şehircilik harcamalarına ayrıldığı görülmektedir. Örneğin, sadece Altyapı ve Kentsel Dönüşüm Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün 2019 yılı harcaması 3 milyar 300 milyon TL'dir.

II.2.2. ÇŞB, İdari Birimler Açısından ÇKİD Harcamaları

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın çevre ile ilgili üç genel müdürlüğü bulunmaktadır. Bunlardan biri Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü, ikincisi ÇED İzin ve Denetim Genel Müdürlüğü, üçüncüsü ise Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü'dür. Ayrıca il müdürlükleri ve AB Yatırımlar Başkanlığı üzerinden çevre koruma harcaması yapılmaktadır.

Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın 2018 Faaliyet Raporu'na göre, koordinasyon görevlerinin yanı sıra, Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü'nün görevleri arasındaki çeşitli başlıkları özetle vermek gerekirse, "Çevre kirliliğinin önlenmesi ve kontrolü ile ilgili mevzuatı hazırlamak, hava kalitesinin korunması, hava kirliliği, gürültü ve titreşimin azaltılması veya bertaraf edilmesi için hedef ve ilkelerin belirlenmesine ilişkin çalışmaları yapmak; temiz hava eylem planları yapmak ve temiz üretim ve entegre kirlilik önleme çalışmalarına yönelik politika ve stratejilerin belirlenmesine ilişkin çalışmaları yapmak ve ilgili mevzuatı hazırlamak; yenilenebilir enerji kaynakları başta olmak üzere, temiz enerji kullanımını teşvik etmek, yakıtların hava kirliliğine yol açmayacak şekilde kullanılabilmesi için hedef ve ölçütlerin belirlenmesine ilişkin çalışmaları yapmak, yeraltı ve yerüstü sularının, denizlerin ve toprağın korunması, kirliliğin önlenmesi veya bertaraf edilmesi amacıyla kirletici unsurlar ile kirliliğin giderilmesi ve kontrolüne ilişkin usul ve esasları tespit etmek ve uygulamayı sağlamak, atık su arıtma tesislerinin tasarım esaslarını ve kriterlerini belirlemek, atıkların kaynağında en aza indirilmesi, sınıflara ayrıl-

ması, toplanması, taşınması, geçici depolanması, geri kazanılması, bertaraf edilmesi, yeniden kullanılması, arıtılması, enerjiye dönüştürülmesi ve nihai depolanması konularında politika ve stratejilerin belirlenmesi amacıyla çalışmalar yapmak” şeklinde belirtilmektedir.

Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü, Sıfır Atık ve Atık İşleme Dairesi Başkanlığı, Deniz ve Kıyı Yönetimi Dairesi Başkanlığı, Hava Yönetimi Dairesi Başkanlığı, İklim Değişikliği ve Uyum Dairesi Başkanlığı, Kimyasallar Yönetimi Dairesi Başkanlığı, Su ve Toprak Yönetimi Dairesi Başkanlığı olmak üzere çevre koruma ve iklim değişikliği ile mücadele kapsamında önemli olan daire başkanlıkları olarak örgütlenmiştir.

2018 yılı Faaliyet Raporu’na göre, söz konusu daire başkanlıkları eliyle, Türkiye’de iklim değişikliği konusunda kamu bilincinin artırılması, Sera Gazı Ulusal Katkı Hedefi’nin gerçekleştirilmesi ve Karbon Piyasalarına hazırlık ortaklığı, florlu sera gazlarına geçiş, Ulusal Ozon Birimi kurumsal kapasite güçlendirmesi, Hidrokloroflorokarbonlarının sonlandırılması, düşük karbonlu kalkınma için eylem geliştirilmesi projelerinden; Hava Emisyon Yönetim (HEY), karayolu taşıtlarının kirleticilik tespiti, sanayiden kaynaklanan hava kirliliğinin belirlenmesi ve azaltılması projeleri, gürültü simülasyon modellerinin geliştirilmesi, arazi kullanımı ve ormancılık sektörünün desteklenmesi, atıksu arıtma, arıtılmış suların yeniden kullanımı ve geri kazanımı, sıfır atık eğitimi, deniz çöpleri eylem planlarının hazırlanması, denizlerin kara kökenli kirleticilere karşı korunması projelerine kadar çevre koruma, ağırlıklı olarak azaltım alanında çok geniş bir yelpazede projeler gerçekleştirilmektedir. Gerçekleştirilen bu projeler çerçevesinde, Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü, çevre koruma ve iklim değişikliği ile mücadelede en önemli kurumlardan birisidir.

Özellikle iklim değişikliği ile mücadelede genel müdürlüğe bağlı İklim Değişikliği ve Uyum Dairesi Başkanlığı’nın, altı şube müdürlüğü ile özetle, “İklim değişikliği ile mücadele ve ozon tabakasının korunmasına yönelik ulusal ve uluslararası çalışmaların takibini ve koordinasyonunu gerçekleştirmek, gerekli konularda mevzuat hazırlamak, ulusal koordinasyonu sağlamak ve ulusal odak noktalığı görevlerini yerine getirmek, iklim değişikliğine neden olan sera gazı emisyonlarını ulusal ölçekte izlemek, kontrol etmek ve raporlamak, iklim değişikliğine uyum politikalarının izlenmesi ve değerlendirilmesine yönelik çalışmaların koordinasyonunu sağlamak amacıyla çalışmalar” yürütüldüğü belirtilmektedir.⁴

4 Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü ile ilgili bilgiler için bkz. <https://cygm.csb.gov.tr/birimler/iklim-degisikligi-ve-uyum-dairesi-baskanligi/207>

Tüm bu idari birimleri ve görevleri açısından bakıldığında, Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü'nün Tablo II.4'te yer verilen ödenek ve harcamasının ne olduğu konuya verilen önemin bir göstergesi olacaktır.

Çevresel Etki Değerlendirmesi, İzin ve Denetim Genel Müdürlüğü

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın 2018 Faaliyet Raporu'nda Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü'nün görevleri arasındaki çeşitli başlıklar sayılmaktadır: Bunlar “Evrensel etki değerlendirme ve stratejik çevresel değerlendirme çalışmalarını yapmak ve bu konuda gerekli kararları almak, izlemek ve denetlemek, çevre kirliliğini önleme ve çevre kalitesini iyileştirmeye yönelik her türlü faaliyet ve tesisi izlemek, gerekli tedbirleri almak ve aldirmek, denetlemek, çevre izni ve lisansı vermek, çevre kirliliğine neden olan faaliyet ve tesislerin emisyon, deşarj ve atıklar ile arıtma ve bertaraf sistemlerini izlemek ve denetlemek, çevreye olumsuz etkileri olan atık ve kimyasallar ile hava kirliliği, gürültü, titreşim ve iyonlaştırıcı olmayan radyasyon ile ilgili faaliyetleri izlemek, yeraltı ve yerüstü sularına, denizlere ve toprağa olumsuz etkileri olan her türlü faaliyeti belirlemek, denetlemek, tehlikeli hallerde veya gerekli durumlarda faaliyetleri durdurmak, her türlü atık bertaraf tesisine lisans vermek, bunları izlemek ve denetlemek, çevre envanterini ve çevre durum raporlarını hazırlamak ve Avrupa Çevre Ajansı ile ilişkileri yürütmek” olarak özetlenebilir.

Anlaşıacağı gibi, esas olarak izleme ve değerlendirme yapan bir genel müdürlük olan Çevresel Etki Değerlendirmesi, İzin ve Denetim Genel Müdürlüğü tarafından verilen çok sayıda ÇED raporunun çevreyi korumakla ilgili sorunlar barındırdığı eleştirisine AB ilerleme raporlarında, OECD raporlarında ve ilgili literatürde yer verilmektedir (AB, 2018 ve 2019; OECD, 2018; Aksu vd., 2016 ve Adaman vd., 2017). Uygulamalarından çok amacına binaen bu genel müdürlüğün harcamaları, çevre koruma ve iklim değişikliğine yönelik harcamalar olarak düşünülebilir.

Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü

Bakanlığın faaliyet raporlarında yer alan görevleri özetlenirse, “Milli parklar, tabiat parkları, tabiat anıtları, tabiatı koruma alanları, sulak alanların tescil, onay ve ilanına dair usul ve esasları belirlemek ve bu alanların sınırlarını tescil etmek, yönetmek ve yönetilmesini sağlamak, kullanma ve yapılaşmaya yönelik ilke kararlarını belirlemek ve her tür ve ölçekte çevre düzeni, nazım ve uygulama imar planlarını yapmak, yaptırmak, değiştirmek,

onaylamak, uygulamak veya uygulanmasını sağlamak, orman alanları dışında yer alan korunması gerekli taşınmaz tabiat varlıkları, koruma alanları ve doğal sit alanlarının tahsisini gerçekleştirmek, izlemek ve denetlemek” başlıklarına değinilebilir. Bu faaliyetler arasında korumak ve tescil etmek kadar, yönetmek, kullanım esaslarını, yapılaşma kurallarını belirlemek ve tahsislerini gerçekleştirmek dikkat çekmektedir.

Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü

Temel görevi, ÇŞB’nin Avrupa Birliği ile ilişkiler ve Avrupa Birliği’ne yönelik mevzuat ve uyum çalışmaları sürdürmek ve bakanlığın görev alanına giren konularda uluslararası sözleşmeler de dâhil olmak üzere ilişkileri düzenlemek, gerekli irtibat ve eşgüdümü sağlamak olan genel müdürlük, AB Katılım öncesi Mali Yardım Aracı içinden çevre ve iklim değişikliği ile ilgili programları yürütmek ve fonların uygulanmasının koordinasyonunu sağlamak görevini Avrupa Birliği Mali Yardımları Dairesi Başkanlığı aracılığıyla sürdürmektedir. Bu çerçevede, 2007-2013 yıllarını kapsayan Çevre Operasyonel Programı (IPA-I Dönemi) ve 2014-2020 yıllarını kapsayan Çevre ve İklim Eylemi Sektör Operasyonel Programı (IPA-II dönemi) kapsamında projeler yürütüldüğü belirtilmektedir.⁵

2019 yılı Faaliyet Raporu’nda, IPA-I döneminde toplam bütçesi yaklaşık 700 milyon avro olan projenin hayata geçirildiği, 700 milyon avro luk bütçesi olan bu projelerin 100 milyon avrosu söz konusu yıllar arasında TC kamu kurumları tarafından karşılandığı, 600 milyon avro ise AB katkısı olarak kullanıldığı belirtilmektedir . IPA-II döneminde toplam bütçesi yaklaşık 150 milyon avro, AB katkısı 128 milyon avro olan projeler sürdürülmektedir. Ancak 2020 yılı için herhangi bir bütçe tahsisatı yapılmayacağı AB tarafından deklare edildiği belirtilmektedir.

AB fonlarıyla sürdürülen çevre koruma ve iklim değişikliğiyle mücadele kapsamında çok önemli olan bu çalışmalar TC kamu kaynağı olmadığı için bu kitabın kapsamında değildir. TC katkısının çevre koruma ve iklim krizi ile ilgili olan kısımları Çevre ve Şehircilik Bakanlığı veya ilgili kurumların bütçesinde yer almaktadır.

⁵ <https://ab.csb.gov.tr/ab-katilim-oncesi-mali-yardim-araci-cevre-operasyonel-programi-ipa-i-3358> ve <https://ab.csb.gov.tr/ab-katilim-oncesi-mali-yardim-araci-cevre-ve-iklim-eylemi-sektor-operasyonel-programi-ipa-ii-96402>

Çevre ve Şehircilik İl Müdürlükleri

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı bütçesinden il müdürlüklerine kaynak aktarılmaktadır. Bu aktarmanın ne kadarının çevre koruma ne kadarının şehircilikle ilgili olduğunun ayrıştırılabilmesi için ödenek cetvellerine bakılması gerekmektedir. İl Müdürlükleri üzerinden yapılan harcamanın çok küçük bir kısmının çevre koruma olarak tasnif edildiği görülmektedir. Bakanlığın il müdürlüklerinin esas olarak şehircilik alanında faaliyetler yaptığı düşünülebilir.

Söz konusu dört genel müdürlüğün ve ÇŞB İl müdürlüklerinin harcamaları Tablo II.4'te toplam harcamalar ve çevre koruma harcamalarını ayrı ayrı gösterecek şekilde verilmektedir.

Tablo II.4'te ÇKİD ile ilgili olan birimlerin ödenek ve harcamaları verilmektedir. 2018 ve sonrası için başlangıç ödenekleri ve yıl sonunda gerçekleşen harcamalar karşılaştırılmaktadır. Yöntem bölümünde belirtildiği gibi, İklim Eylem Planı'nın bütçelere yansıdığı 2012 yılı ödenek ve harcamaları da tabloya dâhil edilmiştir. Tablo II.4'te 2019 yılı harcamaları ile ilgili iki sütun yer almaktadır. Bunlardan biri yukarıda incelediğimiz cari fiyatlar yani enflasyonu içeren harcamalardır. İkincisi ise 2012 sabit fiyatı ile hesaplanmış 2019 yılı harcamalarıdır. Sabit fiyatla 2019 yılı harcamaları, 2012 fiyatları 100 kabul edilerek hesaplanmıştır. Bir başka deyişle 2012-2019 yılları arasında hiç enflasyon yaşanmasaydı, 2019 yılı reel harcamasının TL olarak ne kadar olduğunu göstermektedir.⁶

Tablo II.4'ün son satırında görüleceği gibi ÇŞB toplam ödeneği ve toplam harcaması yıllar itibarıyla TL cinsinden çok artmıştır. İlgili genel müdürlüklerin TL cinsinden harcamalarında da bir artış trendi görülmektedir. Örneğin 2012 yılında ÇKİD ile ilgili dört birimin harcamasının toplamı 254 milyon TL iken, 2019 yılında 665 milyon TL'ye yükselmiştir. Her dört birimde görülen bu harcama artışının hesaplanma biçimi cari fiyatlardır ve aynı dönemdeki fiyat artışını da içermektedir. Sabit fiyatla harcamalardaki gelişmeler aşağıda ele alınmaktadır.

Daha önce de belirtildiği gibi, ÇŞB'nin bütçesinin en temel özelliği, başlangıç ödeneğinden sonra önemli bir ek ödenek konuluyor olmasıdır. Bu tabloda yer alan her yıl için ödenek ve harcama verileri karşılaştırıldığında bu ek ödenek görülmektedir. Ancak 2019 yılında bu fark dehşetli yüksektir. 2 milyar 500 milyon TL ödenek 7 milyar 300 milyon TL harcama ile son bulmuştur. 2019 yılında çok önemli bir ek ödenek kullanıldığı görülmektedir,

⁶ Bu bölümde yer alan beş kamu kurumunun ÇKİD ile ilgili birimlerinin incelenmesinde aynı format kullanılacaktır.

TABLO II.4 Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (ÇKİD) ile İlgili Harcama Yapan Genel Müdürlükler (GM) ve Daire Başkanlıkları (DB) TL.									
	2012 ÖDENEK	2012 HARCAMA	2018 ÖDENEK	2018 HARCAMA	2019 ÖDENEK	2019 HARCAMA	2019 HARCAMA Cari fiyat	2019 HARCAMA Sabit fiyat 2012=100	2020 ÖDENEK
ÇEVRE YÖNETİMİ GM	154.639.000	204.676.407	228.627.000	472.151.104	247.420.000	539.126.900	260.447.778	258.528.000	
ÇEVRE KORUMA	154.639.000	204.676.407	228.627.000	472.151.104	247.420.000	539.126.900		258.528.000	
ÇED İZİN VERME VE DENETİM GM	32.810.000	19.518.327	58.866.000	54.306.243	67.778.000	58.057.259	28.046.985	75.621.000	
ÇEVRE KORUMA	32.810.000	19.518.327	58.866.000	54.306.243	67.778.000	58.057.259		75.621.000	
TABİAT VARIKLARINI KORUMA GM	41.677.000	28.008.786	56.993.000	41.760.194	55.215.000	41.053.980	19.832.841	55.604.000	
ÇEVRE KORUMA	38.905.000	..	53.177.000	..	51.399.000	49.956.000	
AVRUPA BİRLİĞİ VE DIŞ İLİŞKİLER DB	4.549.000	2.000.507	4.380.000	29.298.742	24.980.000	26.789.686	12.941.877	35.677.000	
ÇEVRE KORUMA	4.549.000	2.000.507	4.380.000	29.298.742	6.858.000	7.927.000	
İL MÜDÜRLÜKLERİ	398.693.000	1.317.986.633	773.261.000	1.749.113.775	1.708.358.000	2.197.434.220	1.061.562.425	1.290.390.000	
ÇEVRE KORUMA	56.764.000	..	17.729.000	..	12.925.000	12.903.000	
İLGİLİ GM VE DB TOPLAM ÖDENEK ya da HARCAMA (İl Müdürlükleri hariç)	233.675.000	254.204.027	348.866.000	597.516.283	395.393.000	665.027.825	321.269.481	425.430.000	
ÇŞB, TOPLAM ÖDENEK ya da HARCAMA	929.814.000	1.934.133.465	1.922.753.000	4.750.918.920	2.573.286.000	7.312.717.832	3.532.713.929	2.827.733.000	
İLGİLİ GM VE DB / TOPLAM ÇŞB %	25	13	18	13	15	9	9	15	

Kaynak: Gerçekleşen harcamalar: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2012, 2018 ve 2019 Faaliyet Raporu.
Ödenekler: Ödenek Cetvelleri, 2012 Ödenek Cetveli, Kamu Mali Yönetim ve Dönüşüm Genel Müdürlüğü, <https://www.hmb.gov.tr/odenek-a-gelir-b-ve-finansman-f-cetvelleri>
2018, 2019 ve 2020 Yılı Ödenek Cetveli, sırasıyla *Resmî Gazete*, 31.12.2017, 31.12.2018, 31.12.2019.

ancak bunun çevre koruma ile ilgili harcama yapan genel müdürlüklerin harcamalarına katkısı kısıtlı olmuştur.

Dört idari birimin ödeneklerinin ve harcamalarının, ÇŞB'nin toplam ödeneklerine ve harcamalarına oranı açısından incelendiğinde:

Gerek ödenek gerek harcamalar açısından incelendiğinde, ilgili dört birimin ödenek ve harcamalarının ÇŞB ödenek ve harcamalarının içindeki payının yıllar itibarıyla azaldığı görülmektedir. 2012, 2018, 2019 ve 2020 için ödeneklerin toplam ödeneklere oranları sırasıyla % 25, 18, 15 ve 15'tir. Gerçekleşen harcama oranları ise benzer bir azalmayı göstermektedir. 2012'de dört birimin harcamasının ÇŞB harcamaları içindeki payı % 13'tür. Bu oran 2018 yılında sabit kalmışken, 2019 yılında gerçekleşen harcamanın oranı % 9'a düşmüştür. Çevre koruma ve iklim değişimi ile mücadele konusunda en önemli hedef ve eylemlerin gerçekleşmesi gereken 7 yıl içinde, 2012 yılından 2019 yılına gelindiğinde, çevre koruma ile ilgili birimlerin harcamalarının toplam ÇŞB harcamalarından aldığı payın azalmış olması şaşırtıcı bir sonuçtur.

2012 harcamaları ile 2019 harcamaları sabit fiyatla karşılaştırıldığında:

2012 harcamaları ile 2019 sabit fiyat ile yapılan harcamalar karşılaştırıldığında, ilgili dört birimin toplam harcamasının 2012 yılında 254 milyon TL iken, 2012 sabit fiyatı ile 2019 yılında sadece 321 milyon TL ile sınırlı kaldığı görülmektedir. Yedi yılda artış hızı % 28 ile sınırlı kalmıştır. Hâlbuki aynı dönemde ÇŞB'nin toplam harcamasındaki artış oranı % 83'tür.

İdari birimlerin harcamaları ayrı ayrı incelendiğinde:

İlgili dört idari birimin harcamalarının gelişimi sabit fiyatla incelendiğinde, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü'nün, İklim Eylem Planı'nın yürürlüğe girdiği 2012 yılından 2019 yılına harcamasında bir artış olduğu görülmektedir. 2020 ödenek cetveli dikkate alındığında, bir azalma söz konusu olabileceği düşünülebilir. İklim değişikliği ile ilgili olarak koordinasyon görevi olan bir genel müdürlüğün harcamalarında ve ödenğinde önemli artışların olmaması yadırganacak bir durumdur.

Tablo II.4'te görüldüğü gibi, Çevresel Etki Değerlendirmesi, İzin ve Denetim Genel Müdürlüğü'nün tüm harcaması çevre koruma harcaması ola-

rak tasnif edilmektedir. Bu genel müdürlüğün 2012-2019 yılları arasındaki reel harcamasında bir artış yaşanmıştır. 2020 ödeneğinde ise, 2019 ödeneğine göre önemli bir artış planlanmıştır.

Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü gerek ödenekler gerek harcamalar açısından en olumsuz gelişmenin yaşandığı genel müdürlüktür. Genel Müdürlüğün 2012 yılında 28 milyon TL olan harcaması 2019 yılında sabit fiyatla 20 milyon TL'ye düşmüştür. 2020 yılı ödeneği de 2018 yılının altında planlanmıştır. Aşağıda, performans programlarının incelenmesinden bazı fonksiyonlarının il müdürlüklerine kaydırılmış olduğu anlaşılmaktadır.

AB ve Dış İlişkiler Daire Başkanlığı en önemli ödenek artışı olan birimdir. 2018 yılında 4 milyon TL iken, 2019 ve 2020'de sırasıyla 29 milyon TL ve 36 milyon TL'ye yükselmiştir. Ancak ödenek cetvelleri incelendiğinde, bu ödenekler içinden 2019 yılında 23 milyon TL'nin ve 2020 yılında 28 milyon TL'nin yurtdışına yapılan cari transferlerden kaynaklı olduğu görülmektedir. Nitekim 2019 Faaliyet Raporu'nda Daire Başkanlığı'nın görevleri arasında, "Türkiye'nin çevre alanında taraf olduğu uluslararası anlaşmalar, sözleşmeler ve protokoller çerçevesinde, Bakanlığımız tarafından ödenmesi gereken katkı paylarına ilişkin eşgüdüm, irtibat ve koordinasyon işlemleri yürütülmüştür" denilmektedir.

Bu harcamaların her ne kadar doğrudan Türkiye'deki ÇKİD harcamalarına katkısı olduğu söylenemese de, uluslararası anlaşmaların bu konuda önemli katkılarının olduğunu kabul etmek gerekir.

II.2.3. ÇŞB, Performans Programlarında ÇKİD Harcama Hedefleri

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı bütçesinden çevre koruma ve iklim değişikliği ile mücadeleye ayrılan kaynağın ayrı olarak incelenmesi önemlidir. Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü'ne bağlı Atık İşleme, Deniz, Kıyı, Hava, Kimyasallar, Sıfır Atık, Su ve Toprak Yönetimi Daire Başkanlıkları ile İklim Değişikliği ve Uyum Dairesi başkanlıklarının bütçeleri ayrı ayrı görülememektedir. Merkezi hükümetin bu konuya ayırdığı kaynağın görülebileceği tek yer ilgili bakanlıkların performans programlarıdır. Bu nedenle, bakanlığın 2020 Performans Programı⁷ da incelenmiştir. 2020 performans programında 2019 ile karşılaştırma ve iki yıllık hedefler de yer almaktadır. Bu nedenle çok önemi bir kaynaktır (Tablo II.5.A).

7 ÇŞB performans programları için bkz. <https://strateji.csb.gov.tr/performans-programlari-i-5685>

TABLO II.5.A
Çevre ve Şehircilik Bakanlığı 2020 Performans Programı, ÇKID ile İlgili Performans Hedefleri, TL.

	2019 BÜTÇE	2019 HARCAMA	2020 BÜTÇE	2021 TAHMİN	2022 TAHMİN
Binalarda Enerji Verimliliği Faaliyetleri	74.382.100	41.719.147	91.128.650	102.949.850	107.034.350
Korunan Alanlarda ve Tabiat Varlıklarında Planlama ve Yatırım	86.930.700	35.025.437	100.849.000	109.008.300	115.647.300
Korunan Alanları ve Tabiat Varlıklarını Tespit, Tescil, Araştırma	56.267.700	34.321.903	74.727.000	80.226.800	84.365.800
Atıksu Yönetimi	52.374.280	32.288.585	67.371.560	72.090.600	76.126.280
Çevre Kanununun Gelipleri ile Yürütülen Faaliyetler	166.107.100	54.093.835	179.710.200	192.464.000	202.589.100
ÇED İzin ve Denetim	103.429.700	51.875.804	127.542.000	136.704.800	149.621.300
Hava Kalitesi ve Gürültü Kontrolü	52.778.280	33.072.133	69.608.060	74.423.400	77.673.680
Kara ve Deniz Kaynaklı Kirlenmelerin Önlenmesi ve Kimyasalların Yönetimi	51.458.280	32.549.768	68.117.060	72.868.200	76.642.080
Katı Atık Yönetimi ve Sıfır Atık Uygulaması	101.302.280	35.913.587	118.121.560	126.676.600	132.613.280
Katılım Öncesi Yardım (IPA) Kapsamındaki Destek Faaliyetleri	4.529.000	2.403.866	5.448.000	6.257.000	9.660.000
İklim Değişikliğine Uyum	6.058.860	2.413.937	6.476.520	6.712.200	5.072.460
Ozon Tabakasını İncelten Maddelerin Kontrolü	2.098.860	846.840	2.003.520	2.046.600	1.977.660
Sera Gazı Emisyonlarının Takibi	2.098.860	846.840	2.003.520	2.046.600	1.977.660
Açık ve Yeşil Alan Düzenlemeleri	52.898.400	33.346.431	72.021.200	77.595.300	82.390.700
ÇŞB, ÇKID BÜTÇE ya da HARCAMA	812.714.400	390.718.113	985.127.850	1.062.070.250	1.123.391.650
ÇŞB, TOPLAM BÜTÇE ya da HARCAMA	2.573.286.000	7.312.717.832	2.827.733.000	4.335.392.000	4.651.772.000

Kaynak: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2019 ve 2020 Performans Programı, 2019 Faaliyet Raporu.

TABLO II.5.B
ÇŞB, ÇKID ile İlgili Performans Hedefleri Karşılaştırması

	2012 BÜTÇE	2018 BÜTÇE	2019 BÜTÇE	2019 HARCAMA	2020 BÜTÇE	2021 TAHMİN	2022 TAHMİN
ÇŞB, ÇKID BÜTÇE ya da HARCAMA	236.217.500	343.323.876	812.714.400	390.718.113	985.127.850	1.062.070.250	1.123.391.650
ÇŞB, TOPLAM BÜTÇE ya da HARCAMA	929.814.000	1.922.753.000	2.573.286.000	7.312.717.832	2.827.733.000	4.335.392.000	4.651.772.000
ÇŞB, ÇKID/TB %	25	18	32	5	35	24	24

Kaynak: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2012, 2018, 2019 ve 2020 Performans Programı, 2019 Faaliyet Raporu.

2020 Performans Programları'ndan itibaren program bazlı performans hedefleri verilmeye başlanmış ve bu hedeflerin bir önceki yıl bütçesinin ve harcamasının ne olduğuna da yer verilmeye başlanmıştır. Bu bilgilere daha önceki performans programlarında ulaşılamamaktadır ve ileriki yıllarda izleme açısından çok yararlı olacak bir gelişmedir. Tablo II.5.A'da görüldüğü gibi 2019 bütçesi ile gerçekleşen harcamalar arasında çok ciddi bir fark bulunmaktadır. ÇKİD ile ilgili gerçekleşen harcamalar başlangıç bütçesine oranla çok düşmüşken, daha önce belirtildiği gibi, ÇŞB'nın toplam harcamasında çok ciddi bir artış olmuştur. Bu artış, çevre koruma ve iklim değişikliği dışında, şehircilik ve kentsel dönüşüm için bütçeye eklenmiştir.

Tablo II.5.B'de 2012-2020 hedeflerinin karşılaştırılabilmesi amacıyla 2012 ve 2018 yıllarının çevre koruma ve iklim değişikliği ile ilgili performans hedeflerinin toplamına da yer verilmiştir.⁸

2012 performans programında yer alan ÇKİD ile ilgili harcamaların toplam ÇŞB bütçesine oranı % 25'tir. 2019 yılında % 32'ye çıkmıştır. 2020 performans programında yer alan son üç yıl için ise bu oranın 2020 yılı için % 35 olması, ancak 2021 ve 2022 için % 24'e düşürülmesinin planlandığı görülmektedir (Tablo II.5.B). Çevre koruma ve iklim değişikliği ile ilgili önemli koordinasyon görevlerini yüklenmiş olan ÇŞB'nın, ÇKİD ile ilgili performans hedefleri bütçelerinin artmasının beklendiği bir dönem için düşürülmesinin hedeflendiği görülmektedir.

Diğer yandan, yukarıda anlatılan nedenlerle, 2019 bütçesindeki ÇKİD'nin toplam ÇŞB harcamasına oranının % 32 olması planlanmışken, 2019 sonu gerçekleşmiş harcamanın % 5'e düştüğü görülmektedir. 2021'de yayınlanacak olan performans programında % 35 olarak bütçelenen ÇKİD hedeflerinin düşüp düşmediği görülebilecektir.

II.3. TARIM VE ORMAN BAKANLIĞI (TOB)

2019 yılından itibaren Tarım ve Orman Bakanlığı olarak birleştirilmiş olan bu bakanlıkla ilgili harcamalar daha önce iki bakanlık tarafından yapılmaktaydı. Tablo II.1'de görülebileceği gibi mülga Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı ve mülga Orman ve Su Bakanlığı bu iki bakanlıktır. İleriye yönelik izleme bakımından kapatılan bakanlığın değil, yeni kurulan Tarım ve Orman

⁸ 2012 performans programında yer alan ÇKİD ile ilgili hedefler içerik açısından incelendiğinde, daha küçük bütçeli çok sayıda proje hedefi olduğu, AB müktesebatına uyum, kalitenin artırılması, bilinçlendirme, ilgili yayın yapma ve yayma gibi hedeflerin 2012'de daha yaygın olduğu görülmektedir. Atık su ile ilgili hedeflerin ise her yıl performans programlarında yer aldığı anlaşılmaktadır.

Bakanlığı'nın çevre koruma ve iklim değişikliğine yönelik harcamalarının dikkate alınması gerekmektedir.

II.3.1. TOB, Fonksiyonel Sınıflandırmaya göre Harcamalar

Kapatılan iki bakanlığın 2019 yılında birleşmesinden önce, 2018 yılında yaptıkları toplam harcama 38 milyar TL ve yaptıkları toplam çevre koruma harcaması 200 milyon TL civarında iken, 2019 yılındaki birleşmeden sonra her iki harcamada azalma olduğu görülmektedir. Bakanlığın harcaması 36 milyar TL'ye, bakanlığın yaptığı çevre koruma olarak sınıflandırılmış harcama ise 153 milyon TL'ye düşmüştür. Aşağıda inceleneceği gibi, Bakanlığın çevre koruma ve iklim krizi ile ilgili, burada çevre koruma altında tasnif edilenden daha çok harcaması bulunmaktadır. Bunlar muhtemelen çevre koruma yerine ya genel kamu hizmetleri ya da ekonomik işlere yönelik harcamalar içinde yer almaktadırlar.

TABLO II.6 Tarım ve Orman Bakanlığı Harcamaları, 2019, TL.			
EKONOMİK SINIFLANDIRMA		FONKSİYONEL SINIFLANDIRMA	
PERSONEL	5.148.533.000	GENEL KAMU	11.858.183.000
SGK ÖDEMELERİ	881.131.000	SAVUNMA	
MAL VE HİZMET ALIM	273.397.000	KAMU DÜZENİ VE GÜVENLİĞİ	
CARİ TRANSFERLER	20.300.117.000	EKONOMİK İŞLER VE HİZMETLER	23.921.065.000
SERMAYE GİDERİ	638.209.000	ÇEVRE KORUMA	152.549.000
SERMAYE TRANSFERİ	8.843.446.000	İSKÂN VE TOPLUM REFAHI	
BORÇ VERME	11.432.000	SAĞLIK HİZMETLERİ	104.751.000
		DİNLENME DİN VE KÜLTÜR	
		EĞİTİM HİZMETLERİ	59.428.000
		SOSYAL GÜVENLİK VE YARDIM	289.000
TOPLAM	36.096.265.000	TOPLAM	36.096.265.000
Kaynak: www.muhasabat.gov.tr			

Tarım ve Ormanlık Bakanlığı'nın ekonomik sınıflandırmaya göre harcamaları incelendiğinde (Tablo II.6), cari transferler kalemi dikkat çekmektedir. Bu kalem aşağıda inceleneceği gibi, esas olarak tarım sektörünün gelişimi için çiftçilere verilen desteklerden oluşmaktadır. Ekonomik sınıflandırmaya göre, harcamaların içinde dikkat çeken bir başka büyük harcama da yaklaşık 9 milyar ile sermaye transferidir. Bakanlık, özel bütçeli iki kuruma (DSİ ve OGM) yatırım amaçlı sermaye transferi gerçekleştirmektedir.

II.3.2. TOB, İdari Birimler Açısından ÇKİD Harcamaları

2019 yılında kapatılan iki bakanlıkta olup çevre koruma ile ilgili harcama yapan idari birimler, 2019 yılından itibaren Tarım ve Orman Bakanlığı'nın altında faaliyetlerini sürdürmektedirler.

Su Yönetimi Genel Müdürlüğü

TOB'un 2018 Faaliyet Raporu'na⁹ göre, Su Yönetimi Genel Müdürlüğü'nün faaliyetleri arasında; su kaynaklarının korunması, iyileştirilmesi ve kullanılmasına ilişkin politikaları belirlemek, su yönetiminin ulusal ve uluslararası düzeyde koordinasyonunu sağlamak, içme ve kullanma suyu arıtma tesislerinin tasarım esaslarını, normlarını ve kriterlerini belirlemek, yeraltı ve yerüstü su kaynaklarının korunması, iyileştirilmesi ve kullanılmasına ilişkin politikaları belirlemek, sucul çevrenin ekolojik ve kimyasal kalitesinin korunması ve geliştirilmesini sağlamak, iklim değişikliğinin su kaynaklarına etkisi ile ilgili çalışmalar yapmak, havza bazında kirliliğin önlenmesi ile ilgili tedbirleri ilgili kurum ve kuruluşlarla birlikte belirlemek, taşkınlarla ilgili strateji ve politikaların belirlenmesi amacıyla çalışmalar yapmak sayılmaktadır.

Genel Müdürlüğün bünyesinde bulunan Taşkın ve Kuraklık Yönetimi Daire Başkanlığı'nın çalışma gruplarından olan İklim Değişikliğine Uyum Çalışma Grubu tüm faaliyetleri itibarıyla iklim değişikliğine uyum için çalışmaktadır. İlgili görevler arasından özetle; "Su kaynakları yönetiminde iklim değişikliğine uyum konusunda ilke ve hedefleri belirlemek, strateji ve politika geliştirmek, iklim değişikliği senaryolarının su kaynaklarına etkisini değerlendirmek ve raporlamak, su kaynaklarına, taşkınlarla, kuraklığa etkisi ve alınacak tedbirler konusunda havza ve ülke ölçekli araştırmalar yapmak veya yaptırmak, su kaynaklarına etkisi ve uyum ile ilgili ulusal ve uluslararası kurum ve kurullarla işbirliği yapmak, raporlamak" sayılabilir. İklim değişikliğinin su kaynaklarına etkisi ve uyum ile ilgili takip, katılım, raporlama ve koordinasyon Su Yönetimi Genel Müdürlüğü'nün görevleridir.¹⁰

Çölleşme ve Erozyonla Mücadele Genel Müdürlüğü

2018 Faaliyet Raporu'na göre, Çölleşme ve Erozyonla Mücadele Genel Müdürlüğü toprağın korunması ve tabii kaynakların geliştirilmesi maks-

⁹ TOB faaliyet raporları için bkz. <https://www.tarimorman.gov.tr/Konular/Plan-Program-Ve-Faaliyet-Raporlari/faaliyet-raporlari>

¹⁰ Su Yönetimi GM için bkz. <https://www.tarimorman.gov.tr/SYGM/Sayfalar/Detay.aspx?Sayfald=39>

dıyla; havza bütünlüğü esas alınarak, çölleşme ve erozyonla mücadele, çığ, heyelan ve sel kontrolü ile entegre havza ıslahı plan ve projelerini yapmak, yaptırmak, uygulanmasını izlemek, bu faaliyetlere proje bazında destek sağlamak, bu iş ve işlemlerle ilgili politika ve stratejiler belirlemek, ilgili kurum ve kuruluşlar arasında iş birliği ve koordinasyon sağlamak görevlerini sürdürmektedir.

Çölleşme ile Mücadele Genel Müdürlüğü'nün görevleri arasında çevre koruma ve iklim değişikliği ile mücadele kapsamında görevler yer almaktadır. İlgili görevleri özetlemek gerekirse; “Çölleşme ile mücadele ve iklim değişikliğine uyum konularında ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliği halinde politika ve stratejiler hazırlamak, mevzuat geliştirmek, ülke içi ve dışında ortak projeler ve çalışmalar yürütmek, çölleşme ve iklim değişikliği etkilerini, arazi kullanım durumunu, bitki örtüsündeki değişimi ve karbon birikimini izlemek, değerlendirmek, raporlamak” bunların arasında yer almaktadır.¹¹

Benzer şekilde Havza Planlama ve Arazi Islahı Daire Başkanlığı'nın çevre koruma ve iklim değişikliği ile mücadelede görevleri bulunmaktadır. İlgili görevleri özetlemek gerekirse; “Toprağın korunması ve tabii kaynakların geliştirilmesi için entegre havza ıslahı plan ve projelerini yapmak, yaptırmak, uygulanmasını izlemek, desteklemek, politika ve strateji belirlemek, ilgili kurum ve kurumlar arasında işbirliği ve koordinasyon sağlamak, çölleşme ve erozyonla mücadele çalışmaları için ülke genelinde ve havza bazında potansiyel çalışma alanlarını ve öncelikleri belirlemek, havzada yapılan faaliyetlerin çölleşme ve erozyona olan etkileri ile ilgili çalışmaları yapmak ve yaptırmak” sayılabilir.

Çölleşme ve erozyonla mücadele, Ulusal İklim Değişikliği Stratejisi'ndeki hedeflerden biridir. İlginç bir şekilde, genel müdürlüğün bu faaliyetlerinin hiçbiri çevre koruma olarak tasnif edilmemiş, onun yerine ekonomik işlere yönelik harcamalar içine dâhil edilmiştir. 2019 ödenek cetvelinde Tablo II.7'de bütçesinin çok küçük olduğu görülmektedir.

Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü

2008 Faaliyet Raporu'nda Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü'nün faaliyetleri arasında; milli parklar, tabiat parkları, tabiat anıtları, tabiatı koruma alanları ve sulak alanların tespiti, etüdü ve bunlardan tescil edilenlerin korunması, geliştirilmesi, tanıtılması, yönetilmesi, planlan-

11 Çölleşme ve Erozyonla Mücadele GM için bkz. <https://www.tarimorman.gov.tr/CEM/Menu>

ması, işletilmesi ve işlettirilmesi ile ilgili işleri yürütmek ve denetlemek sayılmaktadır. Ayrıca yaban hayatının korunması, milli parkların işletilmesi, biyoçeşitliliğin korunması genel müdürlüğün çalışmaları arasındadır. Tablo II.7’de görüldüğü gibi, 2019 yılı ödenek cetveline göre bu harcamaların gidecek azalan bir kısmı çevre koruma harcaması olarak ayrılmıştır.

Son yıllarda av ve orman turizmi faaliyetleri ile gündeme gelen Genel Müdürlüğün harcamalarının içinde doğa koruma olarak takdir edilemeyecek bu gibi harcamaların ayrıştırılması mümkün olmamaktadır.¹²

Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel Müdürlüğü

Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel Müdürlüğü’nün küçük bir çevre koruma bütçesi olduğu ödenek cetvellerinden görülmektedir. Genel müdürlüğe bağlı daire başkanlıklarının görevleri incelendiğinde, Toprak ve Su Kaynakları Araştırmaları Dairesi Başkanlığı’nın en temel görevi tarımsal alanlara yönelik iklim değişikliği, çölleşme, erozyon, toprak ve su kirliliği konularında araştırma projelerini hazırlamak, hazırlatmak, izlemek, değerlendirmek olduğu anlaşılmaktadır. Bu daire başkanlığının, tarımsal alanlar açısından iklim değişikliği ile mücadelede azaltım ve uyum çalışmaları yaptığı söylenebilir.¹³

Toprak ve Su Kaynakları Araştırmaları Daire Başkanlığı, Tarımsal Sulama ve Arazi Islahı Araştırmaları Çalışma Grubu’nun, “(...) kısıtlı su koşullarında toprak, su ve bitki ilişkilerinin incelenmesini, uygun sulama programlarının belirlenmesini sağlamak, tuzluluk, çoraklık ve yetersiz drenajın olumsuz etkilerinin azaltılması için gerekli agronomik ve teknik önlemlerin, ekonomik ve uygulanabilir arazi islah yöntemlerinin geliştirilmesini sağlamak, tarımda suyun etkin kullanımı için uygun sulama tekniklerinin ve yöntemlerin geliştirilmesini sağlamak” gibi görevleri sayılmaktadır.

Toprak ve Su Kaynakları Araştırmaları Daire Başkanlığı, İklim Değişikliği ve Tarımsal Ekoloji Araştırmaları Çalışma Grubu’nun tüm görevleri tarım arazilerinin iklim değişikliğine uyumu konusundadır. Örneğin, “İklim değişikliğinin toprak ve su kaynaklarında meydana getireceği muhtemel değişimleri belirlemek, tarımsal üretime yönelik iklim dostu uygun tekniklerin ve adaptasyon stratejilerinin geliştirilmesi çalışmalarını gerçekleştirmek,

¹² Yaban hayvanlarının öldürülmesi ile ilgili ihalelerden elde edilen gelirlere ulaşılabilir. Bunlar aşağıda ele alınmaktadır.

¹³ Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar GM için bkz. <https://www.tarimorman.gov.tr/TAGEM/Menu/11/Daireler-Ve-Gorevleri>

kuraklık ve iklim değişikliğinin tarıma etkilerini incelemek, iklim ve bitki gelişim modelleri ile belirlenmesini sağlamak, sera gazı bütçesinde tarımın payının belirlenmesine yönelik ölçüm ve izlemenin yapılmasını sağlamak, tarımdan kaynaklanan sera gazlarının azaltılmasına yönelik stratejilerin geliştirilmesine ve uygulamalara katkı sağlayacak çalışmalarını gerçekleştirmek” bunların en önemlileridir.

Ayrıca, genel müdürlüğün başkaca daire başkanlıklarında küçük çapta da olsa iklim değişikliği ile mücadeleye yönelik görevleri olduğu görülmektedir.

Tarım Reformu Genel Müdürlüğü

Tarım Reformu Genel Müdürlüğü'nün çevre koruma ve iklim değişikliği ile doğrudan ilgili görevleri; “(...) Küresel iklim değişiklikleri, tarımsal çevre, kuraklık, çölleşme, diğer tarımsal afetler ve tarım sigortası ile ilgili hizmetleri yürütmek, tabii afetlerden zarar gören çiftçilere özel mevzuatında yer alan esaslar çerçevesinde yardım yapmak, Avrupa Birliği kaynakları ve diğer uluslararası kaynaklarla yürütülen kırsal kalkınma programlarına ilişkin koordinasyonu sağlamak, Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu İzleme Komitesi'nin sekretarya işlemlerini yürütmek, toprak ve sulama suyu analiz laboratuvarlarının kurum esaslarını belirlemek; arazi, toprak, su kaynakları ile ilgili analizleri ve toprak, arazi ve su sınıflandırması yapmak, arazi edindirme işlemlerini yapmak, tarımsal arazilerin parçalanmasını önlemek, tarımsal verileri toplamak ve istatistikleri oluşturmak, tarımsal sulamada verimliliği arttırmak, uygun sulama tekniklerinin kullanılmasını sağlamak, toprak kaynaklarını korumak” olarak özetlenebilir.¹⁴

Tarımsal Çevre ve Doğal Kaynakları Koruma Daire Başkanlığı, Tarımsal Desteklemeler Daire Başkanlığı, Tarım Sigortaları ve Doğal Afetler Daire Başkanlığı, Tarımsal Kalkınma ve Kredilendirme Daire Başkanlığı, Toprak Koruma ve Arazi Değerlendirme Daire Başkanlığı gibi Genel Müdürlüğe bağlı çalışan birçok daire başkanlığı bulunmaktadır ve neredeyse tümünde iklim değişikliğine uyum ile ilgili bir görev bulunmaktadır.

Tarım Reformu Genel Müdürlüğü'nün ödenek¹⁵ cetvelleri incelendiğinde, yaklaşık üçte birinin tarımsal sigorta için ayrıldığı görülmektedir. Bu harcama iklim değişikliği ve taşkınlarla ilgili bir sigorta oluşturmak amacıyla

¹⁴ Tarım Reformu GM için bkz. <https://www.tarimorman.gov.tr/TRGM/Menu/10/Hukuki-Dayanak>

¹⁵ Merkezi yönetim kurumlarının ödenek cetvelleri, ilgili yılın 31 Aralık tarihli *Resmî Gazete*'sinde yayımlanmaktadır.

yönelik olduğu için iklim değişikliğine uyum amaçlı bir harcamadır. Ancak Genel Müdürlüğün harcamaları arasından tarımsal sigorta amaçlı ödeneğin yaklaşık iki katı kırsal kalkınma amaçlı hane halklarına yapılan cari transferler bulunmaktadır ki, harcamaların bu bölümünün ÇKİD ile ilgili harcama olduğunu söylemek mümkün değildir. Genel Müdürlüğün ödenek ve kesin hesap cetvellerinden kalkınma amaçlı ödenek ve harcamalara ve tarımsal sigortalarla ilgili olan ödenek ve harcamalara ulaşılabilmektedir. O nedenle Tarım Reformu Genel Müdürlüğü'nün harcamaları, kalkınma amaçlı cari transferler düşülerek ele alınacaktır.

Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler GM

Genel Müdürlüğe bağlı Avrupa Birliği Uyum Daire Başkanlığı'nın görevleri arasında özetle; “Bakanlık görev alanı ile ilgili AB müktesebatını ve politikalarını izlemek, bunların uyumu ve uygulanması için gerekli idari ve kurumsal tedbirlerin alınmasını sağlamak yönünde çalışmalar yürütmek ve bu kapsamda diğer ilgili birimlerce yürütülen çalışmalara katılım sağlamak ve çalışmaları AB'ye uyum doğrultusunda yönlendirmek” yer almaktadır.¹⁶ AB ile Türkiye arasındaki 35 müzakere faslından, fasıl 11 (Tarım ve Kırsal Kalkınma), fasıl 12 (Gıda Güvenilirliği, Veterinerlik ve Bitki Sağlığı) ve fasıl 13 (Balıkçılık) müzakerelerinin sürdürülmesi Tarım ve Orman Bakanlığı görevleri arasında olmakla beraber sadece fasıl 12 açık durumdadır.

IPA I (2007-2013) döneminde, Geçiş Dönemi Desteği ve Kurumsal Yapılanma bileşeninden yararlanarak AB müktesebatının aktarılması ve uygulanması hedefine yönelik olarak, AB Katkısı toplam 137,8 milyon avro olan projeler gerçekleştirildiği vurgulanmaktadır. Ayrıca, IPA II döneminde AB kaynaklarından yararlanılarak, gıda arzının güvenliği ve kırsal alanlarda tarım sistemlerinin sürdürülmesine katkı sağlanması; tarımsal gıda sektörünün, ekonomik, sosyal ve çevresel hedefleri gözetilen dengeli bir bölgesel kırsal alan kalkınması amacı olması alanlarında projeler yapılacağı belirtilmektedir.¹⁷ AB'den alınan bu kaynakların kamu harcaması olarak dikkate alınması mümkün olmamakla birlikte, bu projelere Türkiye'nin yaptığı katkılar ilgili birimlerin bütçeleri üzerinden dikkate alınmaktadır.

16 Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler GM <https://www.tarimorman.gov.tr/ABDGM/Menu/50/Daire-Baskanliklarimiz-Ve-Gorevleri>.

17 Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler GM, IPA sayfası için bkz. <https://www.tarimorman.gov.tr/ABDGM/Menu/48/Ipa-Birimi>.

TABLO II.7
Tarım ve Orman Bakanlığı ÇKİD ile İlgili Genel Müdürlükler (GM), TL.

	2012 ÖDENEK	2012 HARCAMA	2018 ÖDENEK	2019 ÖDENEK	2019 HARCAMA	2019 HARCAMA Sabit fiyat 2012=100	2020 ÖDENEK
ÇÖLLEŞME VE EROZYONLA MÜCADELE GM	8.391.000	6.232.850	24.664.000	24.552.000	25.425.539	12.282.869	25.104.100
ÇEVRE KORUMA	0	0	0	0	0	0	0
DOĞA KORUMA VE MİLLİ PARKLAR GM	470.855.000	257.223.378	163.310.000	116.018.000	29.065.262	14.041.189	31.660.000
ÇEVRE KORUMA	54.954	55.166	145.357.000	89.004.000			1.392.000
SU YÖNETİMİ GM	17.836.000	12.315.225	63.028.000	47.771.000	56.211.581	27.155.353	54.792.000
ÇEVRE KORUMA	17.836.000	12.315.225	63.028.000	47.771.000	56.211.581	27.155.353	54.792.000
TARIM REFORMU GM	1.468.642.000	1.380.072.896	4.119.644.000	3.650.823.000	3.157.466.392	1.525.346.083	4.135.588.000
CARI TRANSFERLER HARİÇ TRGM*	908.862.200	936.547.472	2.036.954.000	1.270.792.000	1.270.792.000	613.909.179	1.356.879.000
TARIMSAL ARAŞTIRMALAR VE POLİTİKALAR GM	88.609.100	85.676.344	124.315.000	138.137.000	198.897.126	96.085.568	151.583.000
ÇEVRE KORUMA	123.000	79.635	0	20.000			120.000
AB VE DIŞ İLİŞKİLER GM	17.550.600	0	61.412.000	71.861.000	80.173.563	38.731.190	83.175.000
ÇEVRE KORUMA	0	0	0	0	0	0	0
İL MÜDÜRLÜKLERİ	2.660.539.300	2.364.460.697	4.888.156.000	6.101.994.000	6.143.063.653	2.967.663.600	6.682.526.000
ÇEVRE KORUMA	1.137.000	1.004.255	4.000.000	2.340.000			99.411.000
İLGİLİ GM ÖDENEK ya da HARCAMA (İl Müdürlükleri hariç, Tarım Reformu GM için cari transferler hariç, Tarım Sigortası dahil)	1.512.103.900	1.297.995.269	2.473.683.000	1.669.131.000	1.660.565.071	802.205.348	1.703.193.100
TOB TOPLAM ÖDENEK ya da HARCAMA	20.158.926.000	20.786.305.054	36.400.429.000	33.743.778.000	36.096.254.847	17.437.804.274	40.302.916.000
İLGİLİ GM / TOPLAM ÇŞB %	8	6	7	5	5	5	4

*Tarım reformu girişiminin tarımsal kalkınma hedefli cari transferleri çıkarılmıştır, tarım sigortası destekleme hizmetleri kalemi dahildir. Bkz. ilgili yılların ödenek cetvelleri.

2019 kesin hesapları yayımlanmadığı için ödeneklerin gerçekleştirildiği varsayılmıştır.

Kaynak: 2012 Harcamalar, İki Bakanlığın kesin hesapları, <https://mhuhasehat.hmb.gov.tr/merkezi-yonetim-kapsamindaki-kamu-idare-kesin-hesapları>

Çıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı ve Orman ve Su Bakanlığı Ödenek Cetveli, 2012 ve 2018 ve Tarım ve Orman Bakanlığı Ödenek Cetveli, 2019 ve 2020

2012 Ödenek Cetvelleri: Kamu Mali Yönetim ve Dönüşüm Genel Müdürlüğü, <https://www.hmb.gov.tr/odenek-a-gelir-b-ve-finansman-f-cetvelleri>

2018, 2019 ve 2020 Yılı Ödenek Cetveli ve 2018 Kesin Hesap Cetveli için sırasıyla Resmî Gazete, 31.12.2017, 31.12.2018, 31.12.2019

2019 yılı gerçekleştirilen harcama Tarım ve Orman Bakanlığı 2019 Faaliyet Raporu.

Tablo II.7’de görüldüğü gibi, TOB iki bakanlık (mülga) iken toplam 2012 yılı ödeneği 20 milyar 159 milyon TL’dir. İki bakanlık birleşince 2019 yılı ödeneği 33 milyar 744 milyon TL olmuştur. ÇKİD ile ilgili çalışan altı genel müdürlüğün ödenek ve harcamaları da, cari fiyatla, bir artış trendi içindedir.

Altı genel müdürlüğün ödeneklerinin TOB’nun toplam ödeneklerine oranı açısından incelendiğinde:

2012 yılında çevre koruma ve iklim değişikliği ile ilgili altı genel müdürlüğün (Tarım reformu Genel Müdürlüğü için hane halkına kalkınma hedefli cari transferler hariçtir) toplam ödeneğinin TOB toplam ödeneği içindeki payı % 8 iken, 2018, 2019 ve 2020 için ödenek oranları sırasıyla % 7, 5 ve 4’e düşmüştür. TOB harcama verileri 2012 yılı ve 2019 yılı için bulunmaktadır. Burada da altı genel müdürlüğün harcamalarının toplam TOB harcamalarına oranını % 6’dan % 5’e düşmüştür. Çevre koruma ve iklim değişimi ile mücadele konusunda, 7 yıl içinde tarım ve ormancılık alanında çok önemli hedef ve eylemlerin gerçekleşmesi gerekirken, 2012 yılından 2019 yılına gelindiğinde, çevre koruma ile ilgili birimlerin ödeneklerinin ve harcamalarının toplam TOB ödenek ve harcamalarından aldığı payın düşmüş olması, 2020 yılı için ise daha da azaltılmasının planlanmış olması yine olumsuz bir duruma işaret eden sonuçlardan biridir.

2012 harcamaları ile 2019 harcamaları sabit fiyatla karşılaştırıldığında:

ÇŞB’nin ilgili tablosu incelenirken belirtildiği gibi, Tablo II.7’de 2019 yılı harcamaları ile ilgili iki sütun yer almaktadır. Bunlardan birincisi, cari fiyatla 2019 yılı harcamalarıdır, yani enflasyonu içermektedir. Diğeri ise, 2012 sabit fiyatı ile hesaplanmış 2019 harcamalarıdır.

Tarım ve Orman Bakanlığı mülga iki bakanlık iken toplam 2012 yılı harcamaları 20 milyar 786 milyon TL’dir. İki bakanlık birleşince 2019 yılı harcaması sabit fiyatla 17 milyar 438 milyon TL’ye düşmüştür. ÇKİD harcamaları bakımından, 2012 yılı harcaması ile 2019 harcaması sabit fiyat ile karşılaştırıldığında, ilgili altı genel müdürlüğün toplam harcamasının 2012 yılında 1 milyar 298 milyon TL iken, 2012 sabit fiyatı ile 2019 yılında 802 milyon TL’ye düştüğü görülmektedir.

İki bakanlığın birleşmesiyle harcamanın sabit fiyatla düşmüş olmasının yanısıra, ÇKİD ile ilgili en önemli altı genel müdürlüğün sabit fiyatla harcamasının 2012 yılına göre küçük de olsa azalması bir başka şaşırtıcı sonuçtur.

İdari birimlerin harcamaları ayrı ayrı incelendiğinde:

Tabloda yer alan her bir genel müdürlüğün harcamalarının gelişimi sabit fiyat ile ayrı ayrı incelendiğinde, TOB bünyesinde ÇKİD ile ilgili harcama yapan alt birimleri arasında en büyük harcamayı yapan, Tarım Reformu Genel Müdürlüğü'nün cari transferler hariç kısmında sabit fiyatla bir düşüş görülmektedir. Doğa Koruma ve Millî Parklar Genel Müdürlüğü'nün harcamalarında da reel bir azalma göze çarpmaktadır.¹⁸ Performans programlarının incelenmesi, Genel Müdürlüğün bazı görevlerinin il müdürlüklerine kaydırıldığını düşündürmektedir. 2019 -2020 arasında diğer beş genel müdürlüğün harcamalarında sabit fiyatla küçük bir artış görülmektedir.

II.3.3. TOB, Performans Programlarında ÇKİD Harcama Hedefleri

Tarım ve Orman Bakanlığı'nın Tablo II.8.A'da görülen 2020 bütçesi 40 milyar 303 milyon TL'dir. Bunun 10 milyar TL'si özel bütçeli iki kuruma transfer edilmektedir. Bunlardan biri DSİ, ikincisi ise OGM'dir. Bu iki kurum bu bölümde ayrıntılı olarak incelenecektir. Bu transferden sonra bakanlığın kalan bütçesinin 30 milyar TL'ye yakını tarım sektörü ile ilgilidir ve performans programında; "kırsalda refah ve gelişmişlik düzeyinin artırılması çalışmaları yürütülerek, (...) kırsal kalkınmanın desteklenmesi ve tarımsal ürünlerde arz talep dengesinin sağlanması ve fiyat değişimlerinin kontrol altına alınmasına katkı sağlamak" için ayrılmış olduğu belirtilmektedir ve cari transfer olarak gerçekleştirilmektedir.

Tarım ve Orman Bakanlığı, 2019 yılı Faaliyet Raporu'nda yer alan bilgiye göre, bağlı iki kurumuna (DSİ ve OGM) kaynak transferi yapmaktadır. Bu transfer 2019 için 10 milyar TL bütçelenmiş ve 9 milyar TL olarak gerçekleşmiştir.

2020 yılı Performans Programı,¹⁹ 2020 yılı için incelendiğinde, DSİ ve OGM'ye transferler ve tarım sektörünün geliştirilmesine yönelik harcamalar çıkarıldığında, geri kalan 1 milyar 400 milyon TL civarında kaynağın ÇKİD ile ilgili olduğu Tablo II.8.A'da görülmektedir ve önümüzdeki iki yılda reel

¹⁸ 2. Nisan 2020 tarihinde Genel Müdürlüğün anadolu yaban koyunu, ceylan, çengelboynuzlu dağ keçisi, karaca kızıl geyik avlanması ile ilgili olarak yayımlanmış olduğu talimat için bkz. https://www.tarimorman.gov.tr/DKMP/Duyuru/175/2020-2021-Av-Yili_1-Nisan-2020-31-Mart-2021_-Av-Turizmi-Uygulama-Talimati. İstatistiklerden av gelirlerinin 2012 yılında 2 milyon civarında iken 2019 yılında 6 milyon 800 bin TL'ye çıktığı görülmektedir. <https://www.tarimorman.gov.tr/DKMP/Menu/19/Yaban-Hayati-Istatistikleri>

¹⁹ TOB performans programları için bkz. <https://www.tarimorman.gov.tr/Konular/Plan-Program-Ve-Faaliyet-Raporlari/performans-programlari>.

TABLO II.8.A Tarım ve Orman Bakanlığı 2020 Performans Programı, ÇKİD ile İlgili Performans Hedefleri, TL.					
	2019 BÜTÇE	2019 HARCAMA	2020 BÜTÇE	2021 TAHMİN	2022 TAHMİN
Av ve Yaban Hayatının Korunması ve Geliştirilmesi	89.736.000	54.559.168	104.252.000	100.986.200	105.324.600
Biyolojik Çeşitliliğin Tespiti ve Erkin Yönetimi	47.728.000	26.728.333	51.603.500	57.205.100	63.907.300
Sokak Hayvanlarının Rehabilitasyonu	10.000.000	3.023.970	14.053.000	15.061.000	15.877.000
Tarım Sektörünün İklim Değişikliğine Uyum Kapasitesinin Artırılması	1.793.000	341.539	800.000	1.150.000	1.200.000
Tarımsal Üretimde Araştırma ve Geliştirme Faaliyetleri	767.946.000	483.402.676	771.979.420	822.382.030	870.119.920
Tarım Teknolojileri ve Bilgi Sistemleri Faaliyetleri	88.636.000	51.247.294	93.074.280	96.830.980	100.786.400
Çölleşme ve Erozyonla Mücadele	16.266.000	10.587.037	18.587.000	19.535.000	21.346.000
Toprağın ve Arazinin Korunması, Geliştirilmesi ve Erkin Kullanımı	65.956.000	39.684.165	70.077.070	73.972.700	77.609.320
Su Kaynaklarına İlişkin Yürütülen Faaliyetler	49.871.000	31.499.122	58.042.000	59.661.000	62.326.000
Korunan Doğa Alanlarının Erkin Yönetimine Yönelik Faaliyetler	201.220.000	124.873.397	224.015.000	230.195.400	263.278.200
TOB, ÇKİD BÜTÇE ya da HARCAMA	1.339.152.000	825.946.701	1.406.483.270	1.476.979.410	1.581.774.740
TOPLAM TOB BÜTÇE ya da HARCAMA	33.743.778.000	36.096.254.847	40.302.916.000	38.594.967.000	40.786.211.000
DSİ VE OGM/YE TRANSFERLER	10.031.883.000	9.193.768.000	10.074.738.000	10.505.315.000	11.099.540.000
TRANSFERLER HARİÇ TOB BÜTÇE ya da HARCAMA	23.711.895.000	26.902.486.847	30.228.178.000	28.089.652.000	29.686.671.000
Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı, 2019 ve 2020 Performans Programı, 2019 Faaliyet Raporu.					

bir artış planlanmamaktadır. TOB'nın 2019 bütçesi ile harcamaları arasında önemli bir fark göze çarpmamaktadır.

Bir diğer önemli fark performans hedeflerinin toplamı ile ortaya çıkan ÇKİD harcamaları ile, Tablo II.7'de yer alan ilgili alt birimlerin harcamaları açısından elde edilen ÇKİD harcamaları arasındaki farktır. Bunun nedeni ele alınan altı idari birim içinde ÇKİD ile ilgili olmayan harcamaların yer almasıdır. Diğer yandan, Tablo II.8.A'da, toplam ÇKİD performans hedeflerinin yarısı kadar yer tutan tarımsal üretimde araştırma ve geliştirme faaliyetleri hedefi yer almaktadır. Bu faaliyetin ÇKİD ile ilgili olup olmaması toplam ÇKİD ile ilgili hedeflerin bütçesini yarı yarıya etkilemektedir. Bakanlığın 2020 Performans Programı'nda, söz konusu hedef şöyle tanımlanmaktadır: "Ülkemizde ekonomik öneme sahip bitkisel üretimdeki zararlı organizmalara karşı biyolojik ve biyoteknik mücadele için preparat veya tuzak geliştirilmesine yönelik projeler yapılacaktır. Ülke genetik kaynaklarımızın kayıt altına alınması sağlanacaktır. Hayvansal üretimde yüksek verimli ve kaliteli damızlıkların kullanılması suretiyle üretimi ve kaliteyi iyileştirmek, yeni metot ve teknolojiler ile ekolojilere uygun yetiştirme sistemleri geliştirmek, uluslararası rekabet gücünü artırmak için araştırmalar yapmak amaçlanmaktadır. Araştırmalar ile programlı aşılamalarda kullanılan aşılaların etkinliklerinin artırılması, ortaya çıkan hastalıklarının teşhisinde hızlı ve güvenilir metotların kullanılması, epidemiyolojik araştırmalar ile hastalıklarla mücadele stratejileri geliştirilecektir."

772 milyon TL bütçesi olan tarımsal üretimde araştırma ve geliştirme faaliyetleri çıkarıldığında, 2020 yılında ÇKİD için ayrılan pay 635 milyon TL'ye düşmekte ve ÇKİD ile ilgili performans hedeflerinin toplam performans hedefleri içindeki payı da % 5'ten 2'ye inmektedir (Tablo II.8.B).

Tablo II.8.B'de 2019 yılı öncesi veriler ile 2019 ve sonrasını karşılaştırmak anlamlı olmayacaktır. Çünkü 2012 yılı için, mülga Orman ve Su Bakanlığı'nın performans programına ulaşmamaktadır. Tablo II.8.B'de yer alan 2018 yılı verileri, mülga her iki bakanlığın performans bütçesinin toplanması ile elde edilmiştir. Bu bakımdan, Tablo II.8.B'deki verilerden sadece 2019 ve sonrası üzerinden yorum yapmak gerekirse, ÇKİD ile ilgili faaliyetler konusunda en önemli bakanlıklardan biri olan Tarım ve Orman Bakanlığı'nın ÇKİD hedefi, toplam bakanlık bütçesinin 2019 yılında % 6'sı iken, 2020 yılında % 5'e düşürülmesi ve ileriki iki yılda da % 5 ile kısıtlı kalmasının planlandığı görülmektedir.

TABLO II.8.B TOB, ÇKID ile İlgili Performans Hedefleri Karşılaştırması									
	2012 BÜTÇE	2018 BÜTÇE	2019 BÜTÇE	2019 HARCAMA	2020 BÜTÇE	2021 TAHMİN	2022 TAHMİN		
TOB, ÇKID BÜTÇE ya da HARCAMA	419.881.225	2.193.963.000	1.339.152.000	825.946.701	1.406.483.270	1.476.979.410	1.581.774.740		
Tarımsal Üretimde Araştırma ve Geliştirme Faaliyetleri			767.946.000	483.402.676	771.979.420	822.382.030	870.119.920		
TOB, BÜTÇE ya da HARCAMA	10.763.026.505	22.146.447.000	23.711.895.000	26.902.486.847	30.228.178.000	28.089.652.000	29.686.671.000		
TOB, ÇKID/TB % (Araştırma ve Geliştirme Faaliyetleri dahil)	4	10	6	3	5	5	5		
TOB, ÇKID/TB % (Araştırma ve Geliştirme Faaliyetleri hariç)	4	10	2	1	2	2	2		

Kaynak: 2012 ve 2018 yılı performans hedefleri mülga iki bakanlığın toplamı olarak alınmıştır.
<http://www.sp.gov.tr/tr/stratejik-plan/s/251/Orman+ve+Su+İsleri+Bakanligi+2010-2014>
Tarım ve Orman Bakanlığı, 2019 ve 2020 Performans Programı, 2019 Faaliyet Raporu.

Eğer, yukarıda incelenen tarımsal üretimde araştırma ve geliştirme faaliyetleri ÇKİD faaliyeti olarak kabul edilmezse, bu oran % 2'lere düşmektedir. İklim Eylem Planı'ndaki hedeflerin içinde çok önemli bir yere sahip olan bu bakanlığın, ÇKİD ile ilgili performans hedeflerinin oranının bu kadar düşük olması ve önümüzdeki senelerde de artırılmasının hedeflenmiyor olması dikkat çekicidir.

II.4. DEVLET SU İŞLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ (DSİ)

Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü, (...) su kaynaklarının planlanması, yönetimi, geliştirilmesi ve işletilmesinden sorumlu bir kurumdur. DSİ misyonunda, su kaynaklarının geliştirilmesinde çevre duyarlılığı ve sürdürülebilirlik esaslarına vurgu yapmaktadır.²⁰

DSİ 2018 Faaliyet Raporu'nda,²¹ toprakların sulanması, içme suyu temini, belediye ve içme suyu amaçlı baraj göllerini kirleten atık sularının toplanıp arıtma tesislerinin yapılması ve hidroelektrik santrallerin kurulması, sayılan amaçlar arasında yer almaktadır. Bu amaçlar arasında çevre koruma ve iklim değişikliği ile ilgili amaçlar da bulunmaktadır. Örneğin: Öncelikle verimli topraklar olmak üzere, sulanabilir bütün arazilere su vermek, şehirlerin su problemlerini çözmek, dereleri ıslah ederek su baskınlarından korunmak, erozyonu kontrol altına almak bunların arasındadır.

Diğer yandan, aynı kaynaktan, hidroelektrik enerji üretiminde; öncelikle teknik ve ekonomik üretim potansiyeline ulaşmak, hidroelektrik enerji üretiminin artırılması için özel sektör yatırımlarını desteklemek ve teşvik etmek, özel sektörün talep olmadığı hidroelektrik enerji tesislerinin gerçekleştirilmesini hedeflemek DSİ'nin temel amaçları arasında sayılmaktadır. Her ne kadar Uluslararası Enerji Ajansı, yenilenebilir enerji kaynaklarını güneş, rüzgâr ve okyanus enerjisi, biyoyakıt, jeotermal ve hidrolik enerji olarak sınıflandırsa da,²² yenilenebilir enerji tanım gereği temiz, doğaya ve çevreye zarar vermeyen, sürdürülebilir ve karbonsuz olan enerji türleri olması beklenir. Türkiye'deki HES projelerinin yapıldığı bölgelerde yaşayan insanların yerlerinden edilmeleri, orman arazilerinin ve biyoçeşitliliğin yok olması, tarım ve yaşam için gereken su miktarının azalması, geçim alanlarının kaybedilmesi gibi ekonomik ve sosyal sorunları beraberinde getirdiği aktarılmakta (Aksu, Erensü ve Evren., 2016; Kurnaz, 2019) ve hidroelektrik yatırımlarının, doğa koruma

²⁰ DSİ ile ilgili bilgiler için bkz. <http://www.dsi.gov.tr/kurumsal-yapi/hakkimizda>

²¹ DSİ, faaliyet raporları için bkz. <http://www.dsi.gov.tr/stratejik-planlama/faaliyet-raporlari>

²² <https://www.iea.org/fuels-and-technologies/renewables>

yükümlülüklerine uyması gerektiğine değinilmektedir (AB, 2019). O nedenle, DSİ faaliyetleri ve buna bağlı harcamaları izlenirken mümkün olduğu ölçüde hidrolik enerji faaliyetleri ayrı olarak gösterilmeye çalışılacaktır.

II.4.1. DSİ, Fonksiyonel Sınıflandırmaya göre Harcamalar

DSİ'nin çevre koruma olarak tasnif ettiği harcaması Tablo II.2'de görüldüğü gibi, 2019 yılında 51 milyon TL'dir.

TABLO II.9 DSİ Harcamaları, 2019, TL.			
EKONOMİK SINIFLANDIRMA		FONKSİYONEL SINIFLANDIRMA	
PERSONEL	2.065.226.000	GENEL KAMU	114.584.000
SGK ÖDEMELERİ	354.795.000	SAVUNMA	783.000
MAL VE HİZMET ALIMİ	671.838.000	KAMU DÜZENİ VE GÜVENLİĞİ	
FAİZ HARCAMALARI		EKONOMİK İŞLER VE HİZMETLER	10.143.318.000
CARİ TRANSFERLER	44.137.000	ÇEVRE KORUMA	51.044.000
SERMAYE GİDERİ	8.315.110.003	İSKÂN VE TOPLUM REFAHI HİZMETLERİ	1.379.105.000
SERMAYE TRANSFERİ	238.849.000	SAĞLIK HİZMETLERİ	1.124.000
BORÇ VERME		DİNLENME, KÜLTÜR VE DİN HİZMETLERİ	
		EĞİTİM HİZMETLERİ	
		SOSYAL GÜVENLİK VE YARDIM	
TOPLAM	11.689.958.000	TOPLAM	11.689.958.000
Kaynak: www.muhasibat.gov.tr			

DSİ 2018 ve 2019 faaliyet raporlarındaki mali veriler karşılaştırıldığında, DSİ harcamaları ile ilgili çok önemli bir değişim görülmektedir. DSİ harcamalarında 2018 yılından 2019 yılına gelindiğinde olağanüstü bir azalma yaşanmıştır. 2018 toplam DSİ harcaması 16 milyar 556 milyon TL iken, 2019 yılında 11 milyar 690 milyon TL'ye düşmüştür. 2018 yılından sonra harcamalardaki düşüşün en çok yatırım bütçesinin (sermaye harcaması) kısılmasından kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

II.4.2. DSİ, İdari Birimler Açısından ÇKİD Harcamaları

DSİ bünyesinde çeşitli daire başkanlıkları bulunmaktadır. Bunların arasında Barajlar ve HES Dairesi Başkanlığı, İçmesuyu Dairesi Başkanlığı, Atıksu Da-

iresi Başkanlığı, Hidroelektrik Enerji Dairesi Başkanlığı sayılabilir. DSİ faaliyetleri içme suyu, enerji, tarım, çevre, taşkın ve hizmet başlıklarında toplanmaktadır.

DSİ bölge müdürlükleri çok önemlidir ve harcamaları da çok yüksektir. Ancak bölge müdürlüklerinin gerçekleşmiş harcamalarının izlenmesi çok zordur. Ödenek cetvellerinde bölge müdürlüklerinin çok küçük bir çevre koruma harcaması görülmektedir. Daire başkanlıklarının beş tanesi ÇKİD ile yakından ilgili uyum çalışmaları yapmaktadır. Diğer yandan, HES'lerle ilgili iki daire başkanlığı bulunmaktadır. Bu yedi daire başkanlığının tümünün görevleri aşağıda verilmektedir.²³

Etüt, Planlama ve Tahsisler Dairesi Başkanlığı

Etüt Planlama ve Tahsisler Dairesi Başkanlığı'nın görevleri; su ve toprak kaynaklarından, her çeşit doneyi toplamak, bunları değerlendirmek ve ekonomik ölçülerde optimum faydayı sağlamak üzere ön inceleme, master plan ve planlama çalışmaları yaptırmak olarak tanımlanmaktadır. Havza yönetimi ile ilgili çalışmalar, su kalitesi izleme çalışmaları, harita çalışmaları, toprak ve drenaj çalışmaları, su ve toprak laboratuvarı çalışmaları, erozyon çalışmaları, çevre etki değerlendirme çalışmaları yapan bu daire başkanlığı, ÇKİD uyum çalışmaları açısından önemli bir yer tutmaktadır.

İşletme ve Bakım Dairesi Başkanlığı

2019 Faaliyet Raporu'na göre, işletmeye açılan sulama, taşkından korunma, drenaj, taşkın kontrolü gibi tesislerin işletilmesi ve bakımını yürütmek amacıyla kurulmuştur. Bu daire başkanlığının görevleri tümüyle bölge müdürlükleri üzerinden yapılabildiği için kendi bütçesi çok küçüktür, o nedenle alt birimleri temelinde yapılan izlemede dikkate alınmamıştır. Özellikle sulamaya açılan alanların sulanması işini yapmak bakımından çok önemli bir işlev yerine getirmektedir. Bu faaliyetler ancak performans programı incelenirken ayrıştırılabilmektedir.

Atıksu Dairesi Başkanlığı

İnternet sitesindeki bilgilere göre özetle, "Kullanılmış suların tekrar kazanımı maksadıyla, içme suyu baraj gölü ve nehir havzalarındaki evsel atıksu toplama ve arıtma tesislerine ait projeleri inceleme ve planlama çalış-

23 DSİ, idari birimlerle ilgili bkz. <http://www.dsi.gov.tr/kurumsal-yapi/merkez-teskilati>

maları yapmak, (...) arıtılmış atıksu kalitesini belirlemek ve arıtma tesisleri için yer seçimi yapmak, kullanılmış suların sulama gibi amaçlarla tekrar kullanılmasını sağlamak için gerekli tesisleri yapmak/yaptırmak” olarak tanımlanan görevleri tümüyle çevre koruma ve iklim değişikliği ile ilgilidir.

Jeoteknik Hizmetler ve Yeraltı Suları Dairesi Başkanlığı

İlgili daire başkanlığının faaliyetleri arasında özetle, tüm su yapılarının inşa edileceği jeolojik birimlerin jeoteknik özelliklerini araştırmak maksadıyla her türlü araştırma ve uygulamaları kapsamaktadır. Yeraltı suyu çalışmaları kapsamında; gerekli etütleri yapmak ve bunların sonucunda projelendirme, kuyu açma ve rezerv kontrolü çalışmaları gerçekleştirme faaliyetleri bulunmaktadır.

Proje ve İnşaat Dairesi Başkanlığı

Su İşleri Projeleri olarak adlandırılan (büyük ve küçük) toplam sulama alanını genişletmek için yatırım yapmak, sulama yenileme çalışması yapmak, sulu tarıma açılan hektar alanı artırmak, büyük taşkın tesisi, taşkın koruma tesisi, taşkın rüsubat kontrolü tesisi yapmak bu daire başkanlığının görevleri arasındadır.

İçme Suyu Dairesi Başkanlığı

2019 Faaliyet Raporu’nda, bu Daire Başkanlığı’nın, “Belediye teşkilatı olan yerleşim birimlerine içme, kullanma ve sanayi suyu temin tesislerinin kati, uygulama projelerini, ihalelerini, inşaatlarını ve ilgili işlerini yapmak amacıyla” kurulduğu yazılmaktadır.

Barajlar ve HES Dairesi Başkanlığı

HES’lerle ilgili doğrudan çalışma ve harcama yapan bu Daire Başkanlığı, (..) baraj, hidroelektrik santral tesislerinin inşaat ve daimi teçhizatına ait proje, sözleşme ve şartnamelerinin hazırlanması ve ihalelerinin yapılmasını, inşa halinde bulunan baraj ve hidroelektrik santrallerin tatbikat projelerinin tasdik edilmesini, baraj ve gölet olmak üzere depolama tesisi inşa ederek içme suyu, sulama ve enerji hizmetlerine su kaynağı oluşturulmasını sağlayan birimdir.

Hidroelektrik Enerji Dairesi Başkanlığı

Bu Daire Başkanlığı, ilgili internet sitesinde ve 2019 Faaliyet Raporu’nda, özetle, su kaynaklarından hidroelektrik enerji potansiyeline dair aza-

mi faydayı sağlamak düşüncesiyle DSİ-EİE tarafından hazırlanan projeler ile özel sektörde gerçek ve tüzel kişilerce geliştirilen projelerle ilgili çalışmalarını yönetmek, kontrol etmek, su kullanım hakkı anlaşması yapmak, inşası tamamlanmış HES'lerin kabulünü yaparak işletmeye almak; hazırlanan plan-proje ve ilgili raporları incelemek, onaylamak amacıyla kurulduğu belirtilmektedir.

2019 Faaliyet Raporu'nda, HES'lerin doğal ortamla ilgili tahribatına yönelik bir projenin bu daire başkanlığı tarafından yapıldığı belirtilmektedir. Proje, dere yatağında canlı hayatın devamı için gerekli su miktarının takibini yapmak amacıyla AGİ (Akım Gözlem İstasyonu) istasyonlarının kurulumlarını yapmak ve bunları online izlenebilir hale getirmek üzere uygulanacaktır, denmektedir.

2012-2019 yılları karşılaştırıldığında, cari fiyatla gerek DSİ toplam harcamasında, gerek ilgili daire başkanlıklarının harcamalarının toplamında bir artış görülmektedir. Bu artışın en temel kaynağı Barajlar ve HES Daire Başkanlığı'nın harcamalarındaki artıştır. 2012-2019 yılları arasında artışın bir diğer kaynağı İçme Suyu Dairesi Başkanlığı harcamalarıdır. 2018 yılından 2019 yılına gelindiğinde, cari fiyatla toplam DSİ harcamalarında ciddi bir düşüş yaşandığı görülmektedir (16 milyar 556 milyon TL'den 11 milyar 690 milyon TL'ye). Benzeri azalma Tablo II.10'da yer alan daire başkanlıklarının toplam harcamalarında da görülmektedir. 2018-2019 arasında cari olarak harcamasında artış görülen tek daire başkanlığı Barajlar ve HES Dairesi Başkanlığı'dır.

Yedi daire başkanlığının ödenek ve harcamalarının toplamı DSİ'nin toplam ödenek ve harcamalarına oranı açısından incelendiğinde:

Gerek ödenek gerek harcamalar açısından incelendiğinde, ilgili yedi daire başkanlığının harcamalarının DSİ ödenek ve harcamalarının içindeki payının yıllar itibarıyla azaldığı görülmektedir. 2012, 2018, 2019 ve 2020 için ödenek oranları sırasıyla % 41, 29, 22 ve 21'dir. Gerçekleşen harcama oranları ise 2012'de altı daire başkanlığının harcamasının DSİ harcamaları içindeki payı % 25'tir. Bu oran 2018 yılında % 27 olmuştur. 2019 yılında gerçekleşen harcamanın oranı % 26'ya düşmüştür. Çevre koruma ve iklim değişimi ile mücadele konusunda en önemli hedef ve eylemlerin gerçekleşmesi gereken 7 yıl içinde, 2012 yılından 2019 yılına gelindiğinde, çevre koruma ile ilgili birimlerin harcamalarının toplam DSİ harcamalarından aldığı payın azalmış sabit kalması dikkat çekicidir.

TABLO II.10 Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü, ÇKİD ile İlgili Harcama Yapan Daire Başkanları (DB), TL.									
	2012 ÖDENEK	2012 HARCAMA	2018 ÖDENEK	2018 HARCAMA	2019 ÖDENEK	2019 HARCAMA	2019 HARCAMA sabit fiyat 2012=100	2020 ÖDENEK	
ETÜT PLANLAMA VE TAHİSİLER DB	38.510.000	24.349.889	57.971.000	50.980.068	69.511.000	43.517.816	21.023.100	54.156.000	
İÇME SUYU DB	373.875.000	357.960.882	656.942.000	1.653.006.345	417.278.000	767.341.612	370.696.431	324.473.000	
ATIK SU DB	3.002.000	4.740.835	30.629.000	33.864.515	21.185.000	32.657.789	15.776.710	65.295.000	
ÇEVRE KORUMA	0		30.629.000	33.864.515	21.185.000	32.657.789	15.776.710	65.295.000	
JEOTEKNİK HİZMETLER VE YAS DB	6.165.000	7.316.920	33.707.000	26.685.122	24.613.000	25.274.561	12.209.933	37.994.000	
PROJE VE İNŞAAT DB	990.139.000	816.739.371	1.354.148.000	1.226.469.470	701.741.000	615.848.440	297.511.324	751.264.000	
BARAJLAR VE HES DB	1.820.802.000	776.520.022	1.613.377.000	1.433.010.501	774.883.000	1.493.605.883	721.548.736	760.592.000	
HİDROELEKTRİK ENERJİ DB	5.844.000	1.693.381	3.332.000	3.250.740	6.995.000	6.993.291	3.378.401	4.535.000	
BÖLGE MÜDÜRLÜKLERİ*	4.365.087.000	4.204.789.751	8.447.975.000	9.530.837.791	6.308.597.000	6.631.051.386	3.203.406.467	6.573.062.000	
ÇEVRE KORUMA	0		500.000		189.000		0	0	
İLGİLİ DB ÖDENEK ya da HARCAMA (Bölge Müdürlükleri hariç)	3.238.337.000	1.989.321.300	3.750.106.000	4.427.266.761	2.016.206.000	2.985.239.392	1.442.144.634	1.998.309.000	
İLGİLİ DB ÖDENEK ya da HARCAMA (Bölge Müdürlükleri ve HES'lerle ilgili 2 DB hariç)	1.411.691.000	1.211.107.897	2.133.397.000	2.991.005.520	1.234.328.000	1.484.640.218	717.217.497	1.233.182.000	
DSİ TOPLAM ÖDENEK ya da HARCAMA	7.980.416.000	8.088.208.695	12.972.780.000	16.555.564.182	9.206.045.000	11.689.956.678	5.647.322.067	9.454.219.000	
İLGİLİ DB / TOPLAM DSİ %	41	25	29	27	22	26	26	21	
İLGİLİ DB (BM ve HES'ler hariç) / TOPLAM DSİ %	18	15	16	18	13	13	13	13	

Kaynak: Devlet Su İşleri, 2012, 2018 ve 2019 Faaliyet Raporu.

Ödenek Cetvelleri, 2012 Ödenek Cetveli, <https://www.hmb.gov.tr/odenek-a-gelir-b-ve-finansman-f-cetvelleri>
2018, 2019 ve 2020 Yılı Ödenek Cetveli, sırasıyla *Resmî Gazete*, 31.12.2017, 31.12.2018, 31.12.2019.

* Bölge müdürlüklerinin HES'lerle ilgili harcamaları ayrıştırmamaktadır.

Yukarıda, HES'lerin bölgelerindeki doğal hayat ve sosyo-ekonomik hayata etkileri konusundaki eleştirilere yer verilmişti. Altı daire başkanlığının arasından HES'lerle ilgi olan iki daire başkanlığı (Barajlar ve HES, Hidroelektrik Enerji) çıkarılıp diğer beş daire başkanlığının (Etüt Planlama ve Tahsisler, Atık Su, Jeoteknik Hizmetler, Proje ve İnşaat) harcamalarının DSİ toplam harcamaları içindeki oranına bakıldığında, bu oranın çok düşük olduğu görülmektedir. Ayrıca, bu oran 2012 yılında % 15 iken, 2018 yılında % 18'e, 2019 yılında da % 13'e düşmüştür. Bu da şaşırtıcı bir başka durumdur.

2012 harcamaları ile 2019 harcamaları sabit fiyatla karşılaştırıldığında:

En temel şaşırtıcı sonuç ise, daha önce izlenen iki kurumda olduğu gibi, harcamalardaki gelişimin sabit fiyatlarla yapılması durumunda ortaya çıkmaktadır.

Tablo II.10'da 2019 yılı harcamaları ile ilgili iki sütun yer almaktadır. Bunlardan biri yukarıda incelediğimiz cari fiyatla yani enflasyonu içeren harcamalardır. İkincisi ise 2012 sabit fiyatı ile hesaplanmış 2019 harcamalarıdır. Bir başka deyişle 2012-2019 yılları arasında yaşanan enflasyonun etkisi çıkarıldığında, 2012 yılında yedi daire başkanlığının toplam harcaması 1 milyar 989 milyon TL iken, 2019 yılında reel olarak 1 milyar 442 milyon TL'ye düşmektedir. 2012-2019 yılları arasında gerek DSİ gerek ilgili yedi daire başkanlığının harcamasında cari fiyatla görülen artış enflasyondan arındırıldığında reel olarak bir azalma olduğu görülmektedir. HES'lerle ilgili olan daire başkanlıkları çıkarıldığında ise sabit fiyatla daha ciddi bir azalma görülmektedir.

İdari birimlerin harcamaları ayrı ayrı incelendiğinde:

İlgili yedi idari birimin harcamalarının gelişimi sabit fiyatla incelendiğinde, genel müdürlüğün İklim Eylem Planı'nın yürürlüğe girdiği 2012 yılından 2019 yılına gelindiğinde, tarımsal sulama ve taşkın önleme gibi iki önemli işlevi olan Proje ve İnşaat Daire Başkanlığı'nın harcamalarında ciddi bir azalma yaşandığı görülmektedir. Barajlar ve HES ve İçme Suyu Daire Başkanlıklarının sabit fiyatla harcamaları 2012-2019 arasında neredeyse aynıdır.

Harcaması azalan Etüt, Planlama ve Tahsisler Daire Başkanlığı'nın havza yönetimi, harita çalışmaları, toprak ve drenaj çalışmaları, su ve toprak laboratuvarı çalışmaları, erozyon konularındaki çalışmaları; Proje ve İnşaat Daire Başkanlığı'nın tarımsal sulama ve taşkın önleme konularındaki çalışmaları iklim değişikliği ile ilgili olarak en önemli uyum kalemlerinden biridir

ve İklim Eylem Planı'nda DSİ'ye bu konuda çok sayıda görev verilmiştir. Bu daire başkanlığının harcama ve ödenekleri azalırken, bakanlığın tarımsal sulamaya yönelik projelerine önemli kaynak ayrıldığı aşağıda incelenecektir.

II.4.3. DSİ, Performans Programlarında ÇKİD Harcama Hedefleri

DSİ'nin merkez teşkilatı ve bölge müdürlükleriyle yatırım ve harcama yapan bir kurum olduğu harcamalarının büyüklüğünden görülmektedir. Harcamaların en ayrıntılı olarak görülebileceği performans programı hedeflerine bakıldığında, kurumsal kapasite ile ilgili bazı küçük bütçeli hedefler ve genel giderler dışarıda bırakıldığında harcamalarının tümü ÇKİD kapsamında kabul edilebilecek harcamalardır (Tablo II.11.A).

Daha önceki bakanlıklar için de yapıldığı gibi, DSİ 2020 Performans Programı'nda²⁴ yer alan 2019, 2020, 2021 ve 2022 yılı hedefleri Tablo II.11.A'da verilmiştir.

DSİ'nin 2019 yılı için bütçelenen ve gerçekleşen harcamaları arasında ÇKİD ile ilgili küçük bir düşüş olmuştur. Halbuki toplam DSİ bütçesi ile harcaması karşılaştırıldığında, 2019 yılı DSİ bütçesinden 2 milyar 500 milyon TL civarında daha fazla harcama yapıldığı görülmektedir. Bir kez daha ilgili kurumun toplam harcaması artmış iken, bu artıştan ÇKİD harcamalarının nasibini alamadığı görülmektedir.

DSİ performans hedefleri incelendiğinde, gerek 2019 gerek 2020 için fonksiyonel sınıflandırmaya giren çevre koruma harcamalarından (Tablo II.9) ya da ilgili idari birimlerin harcamalarının toplamında (Tablo II.10) oldukça yüksek bir çevre koruma ve iklim değişikliğine yönelik harcama yapılmasının hedeflendiği görülmektedir. Tablo II.9'da yer verilen ve esas olarak ÇKİD ile ilgili faaliyet yapan daire başkanlıkları dışında, ÇKİD hedeflerine katkıda bulunan başkaca daire başkanlıkları olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim, performans program hedefleri ayrıntılı bir biçimde incelendiğinde, hedeflere ulaşmakta birçok farklı daire başkanlıklarına sorumluluklar verildiği görülmektedir. Ancak Tablo II.10 ile II.11 arasındaki farkın temel nedeni, Tablo II.10'da bölge müdürlüklerinin ÇKİD ile ilgili harcamalarının ayrıştırılamamış olmasından kaynaklanmaktadır. Tablo II.11.A'da ise görülen performans hedeflerine ulaşmakta bölge müdürlüklerinin yapacağı harcamalar dahildir.

²⁴ DSİ performans programları için bkz. <http://www.dsi.gov.tr/stratejik-planlama/performans-programlari>

	2019 BÜTÇE	2019 HARCAMA	2020 BÜTÇE	2021 TAHMİN	2022 TAHMİN
Hidroelektrik Enerji Üretimi	1.799.195.970	1.730.297.779	2.137.988.570	2.248.685.710	2.493.598.830
Atıksu Artırma	8.574.000	3.875.681	9.024.000	8.389.000	8.845.000
Suyun Miktarının ve Kalitesinin İzlenmesi	43.367.050	19.163.907	36.236.800	37.627.650	37.592.800
Arazi Topplulaştırma ve Tarla İçi Geliştirme	253.544.000	140.430.607	255.429.000	254.788.000	268.162.000
Tarımsal Sulama Altyapı Faaliyetleri	3.048.981.430	2.670.316.112	4.583.624.900	4.718.495.710	4.952.274.710
Tarımda Su Kullanımının Etkinleştirilmesi	89.558.450	73.549.820	190.002.670	202.912.730	202.557.840
Taşkın Kontrolü Faaliyetleri	575.911.000	525.348.136	809.692.760	819.063.000	843.999.820
Belediyelerin İçme Suyu Temini	885.923.600	741.366.840	1.081.123.300	1.098.048.200	1.166.204.000
DSİ, ÇKID BÜTÇE ya da HARCAMA	6.705.055.500	5.904.348.882	9.103.122.000	9.388.010.000	9.973.235.000
TOPLAM DSİ BÜTÇESİ (bütçe içi)	9.206.045.000	11.689.956.678	9.454.219.000	9.759.655.000	10.353.319.000

Kaynak: DSİ, 2019 ve 2020 Performans Programı, 2019 Faaliyet Raporu.

	2012 BÜTÇE	2018 BÜTÇE	2019 BÜTÇE	2019 HARCAMA	2020 BÜTÇE	2021 TAHMİN	2022 TAHMİN
DSİ, ÇKID BÜTÇE ya da HARCAMA	6.381.967.000	11.476.357.440	6.705.055.500	5.904.348.882	9.103.122.000	9.388.010.000	9.973.235.000
Hidrolik Enerji Üretimi	1.759.171.000	2.700.016.140	1.799.195.970	1.730.297.779	2.137.988.570	2.248.685.710	2.493.598.830
DSİ, TOPLAM BÜTÇE ya da HARCAMA	7.980.416.000	12.972.780.000	9.206.045.000	11.689.956.678	9.454.219.000	9.759.655.000	10.353.319.000
DSİ, ÇKID/TB % (Hidrolik Enerji Üretimi dahil)	80	88	73	51	96	96	96
BSİ, ÇKID/ TB % (Hidrolik Enerji Üretimi hariç)	58	68	53	36	74	73	72

Kaynak: DSİ, 2012, 2018, 2019 ve 2020 Performans Programı, 2019 Faaliyet Raporu.

DSİ 2020 Performans Programı'nda yer alan ve Tablo II.11.A'da görüldüğü gibi, en yüksek maliyetli hedef, sulama tesislerinin inşaatı ile ilgilidir. Performans programında “Ülkemizde teknik ve ekonomik olarak sulanabilir 8,5 milyon hektar arazinin 6,6 milyon hektarı sulamaya açılmış olup, 2018 yılı sonu itibarıyla bu alanın 4,3 milyon hektarı DSİ tarafından sulanması yapılıyor” ifadesi yer almaktadır. Kalan 2 milyon hektar araziye suya kavuşturulması için 25 sulama projesinin TOKİ tarafından yapılacağı ve bütçesinin 8,5 milyar TL olduğu belirtilmektedir.²⁵ DSİ 2019 faaliyet raporunda da belirtildiği gibi, kuruluşundan (1953) günümüze kadar 4,3 milyon hektar araziye sulamaya kavuşturduğu dikkate alınırsa, 2 milyon hektarın iki ya da üç yılda sulamaya açılmasının ne kadar ihtiraslı bir hedef olduğu anlaşılabilir.

Tablo II.11.A'ya bakıldığında tarımsal sulama altyapı faaliyetleri olarak 2019 yılı için 2 milyar 670 milyon harcanmış olduğu, 2020 yılında 4 milyar 583 milyon TL; 2021 yılında 4 milyar 718 milyon TL; 2022 yılında ise 4 milyar 852 milyon TL'nin bu hedef için ayrılmış olduğu görülmektedir.²⁶

Performans programları ile ilgili uzun dönemli bir analiz Tablo II.11.B'de yer almaktadır. Yukarıda tartışıldığı gibi, hidrolik enerji üretimi DSİ'nin tartışmalı faaliyetlerindedir ve tabloda ayrı olarak yer verilmektedir.

Tablo II.11.B'de 2012-2020 hedeflerinin karşılaştırılabilirliği amacıyla, 2012 ve 2018 yılının ÇKİD ile ilgili²⁷ performans hedeflerinin toplamına da yer verilmiştir.

Daha önce sözü edildiği gibi, 2019 yılında toplam DSİ ödeneğinde çok önemli bir kısıntıya gidilmiştir. Bu kısıntı, hidrolik enerji hedeflerine sınırlı olarak yansımış olmakla beraber, tüm ÇKİD hedeflerine azalma yönünde yansımıştır. 2012 performans programında yer alan ÇKİD ile ilgili bütçenin toplam DSİ bütçesine oranı % 80'dir. 2019 yılında bu oran düşmüş olmakla beraber, 2020 ve sonrası için % 96 gibi sabit bir oran hedeflenmektedir (Tablo II.11.B). DSİ'nin neredeyse tüm bütçesinin ÇKİD ile ilgili harcamalar olduğu anlamına gelmektedir. 1953 yılında kurulduğunda böyle bir hedefi ol-

²⁵ <http://www.dsi.gov.tr/haberler/2020/05/04/dsi-ve-toki-arasinda-sulamada-dev-i-sbirliigi-protokolü>

²⁶ Bütçesinin DSİ tarafından karşılanacağı anlaşılan sulama altyapısı ihalelerinin TOKİ tarafından yapıldığına ilişkin bilgiler bu kitabın kapsamı dışındadır. Bütçesinin DSİ tarafından karşılanmasının yanı sıra, ihale dosyalarının DSİ tarafından hazırlandığı, kontrollük hizmetlerinin de DSİ tarafından yapılacağı haberi basında yer almıştır. <https://www.sozcu.com.tr/2020/yazarlar/cigdem-toker/akkuyuya-ikna-icin-milyonlar-harcanacak-5847532/>

²⁷ DSİ, 2012 performans programında yer alan ÇKİD ile ilgili hedefler içerik açısından incelendiğinde, daha küçük bütçeli az sayıda proje hedefi olduğu, sulama tesisi inşasına ayrılan bütçenin ise performans hedeflerinin yarısından fazla olduğu görülmektedir.

masa da iklim değışikliği ile birlikte DSİ'yi iklim değışikliğine uyuma yönelik en yüksek harcama yapan kurum haline getirmiştir.

ÇKİD ile ilgili hedeflerin toplam hedeflere oranının artmasının beklenmediği geçmiş 7 yıl artmayan, 2019 yılında oran olarak düşüş gösteren performans hedefleri dikkat çekmektedir. 2020 ve sonrasında planlanan artış olumlu bir gelişmedir. Bu artışın esas olarak tarımsal sulama altyapı faaliyetlerinden kaynaklandığı yukarıda belirtilmişti. Ancak 2019 yılı harcamasının başlangıç bütçesinden % 20 civarında düşük gerçekleştiği görülmektedir. 2020 için planlanan ÇKİD harcamasının toplam DSİ harcamasına oranının gerçekleşme derecesinin ne olduğu 2021 performans programı yayınlanınca anlaşılacaktır.

II.5. METEOROLOJİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ (MGM)

Meteoroloji Genel Müdürlüğü genel bütçeli bir kurumdur. 2018 yılından itibaren Tarım ve Orman Bakanlığı'nın bağlı kurumu olarak çalışan Meteoroloji Genel Müdürlüğü'nün faaliyet raporlarında; meteoroloji istasyonları açmak, meteorolojik gözlem, tahmin ve uyarıları gerçekleştirmek, meteorolojik rasat ve hava tahminlerini yaparak gerekli ürün ve hizmetleri sunmak, başta iklim değışikliğinin izlenmesi ve Türkiye'nin iklim özelliklerini tespit etmek üzere araştırma çalışmalarını sürdürmek, görevleri arasında yer almaktadır. Ayrıca görevlerinin arasında; meteoroloji ile ilgili konularda etüt ve araştırmalar yapmak, Türkiye'nin iklim özelliklerini tespit amacıyla çalışma ve incelemeler yaparak elde edilen bilgileri arşivlemek ve yayımlamak, uluslararası standartlara uygun olarak başta iklim değışikliğinin izlenmesi olmak üzere araştırma çalışmalarını yapmak yer almaktadır.

II.5.1. MGM, Fonksiyonel Sınıflandırmaya göre Harcamalar

Meteoroloji Genel Müdürlüğü'nün tüm harcamaları Genel Kamu harcamaları olarak tasnif edilmektedir.

Ancak, aşağıda MGM'nin faaliyetlerinin sürdürüldüğü dört daire başkanlığının görevleri ele alındığında tümünün iklim değışikliği uyum çalışmaları ile ilgili olduğu anlaşılacaktır.

TABLO II.12 Meteoroloji Genel Müdürlüğü Harcamaları, 2019, TL.			
EKONOMİK SINIFLANDIRMA		FONKSİYONEL SINIFLANDIRMA	
PERSONEL	156.142.529	GENEL KAMU	431.006.000
SGK ÖDEMELERİ	36.114.235	SAVUNMA	
MAL VE HİZMET ALIM	18.536.274	KAMU DÜZENİ VE GÜVENLİĞİ	
CARİ TRANSFERLER	178.196.640	EKONOMİK İŞLER VE HİZMETLER	
FAİZ ÖDEMELERİ		ÇEVRE KORUMA	
SERMAYE GİDERİ	42.268.027	İSKÂN VE TOPLUM REFAHI HİZMETLERİ	
SERMAYE TRANSFERİ		SAĞLIK HİZMETLERİ	251.000
BORÇ VERME		DİNLENME, KÜLTÜR VE DİN HİZMETLERİ	
		EĞİTİM HİZMETLERİ	
		SOSYAL GÜVENLİK VE YARDIM	
TOPLAM	431.257.705	TOPLAM	431.257.000
Kaynak: www.muhasabat.gov.tr			

II.5.2. MGM, İdari Birimler Açısından ÇKİD Harcamaları

MGM meteorolojik olayların ölçüm, kayıt, tahmin ve araştırma konularında dört ayaklı hizmet üreten bir kurumdur. Bunları, bölge müdürlükleri ve merkezde ise bünyesinde yer alan dört daire başkanlığı eliyle sürdürmektedir. Bunlar Tahminler Dairesi Başkanlığı, Gözlem Sistemleri Dairesi Başkanlığı, Meteorolojik Veri İşlem Dairesi Başkanlığı ve Araştırma Dairesi Başkanlığı'dır.²⁸

Gözlem Sistemleri Dairesi Başkanlığı

Bu daire başkanlığının görevi meteorolojik ölçüm ve gözlem istasyonları ile ilgili planlama yapmak, gözlemlerin yapılmasını sağlamaktır.

Meteorolojik Veri İşlem Dairesi Başkanlığı

Bu daire başkanlığının görevi, yurtiçi ve yurtdışı verilerin toplanması, kayıtların tutulması, yayımlanması ve arşivlenmesini sağlamak, verilerin kalite kontrolünü yapmaktır.

Tahminler Dairesi Başkanlığı

Bu daire başkanlığının görevi kara, hava ve denizlerle ilgili meteorolojik tahminler yapmak, şiddetli meteorolojik olaylar için erken uyarılarda bulunmak, uzaktan algılama sistemlerini kullanarak tahminler üretmektir.

Araştırma Dairesi Başkanlığı

MGM 2018 Faaliyet Raporu'nda,²⁹ meteorolojik gözlem ve tahmin dışında, genel müdürlüğün faaliyetlerinin önemli bir kısmının araştırma faaliyetlerinden oluştuğu belirtilmiştir. Meteorolojik karakterli doğal afetler, çevre, iklim, atmosfer, yenilenebilir enerji gibi konularda araştırmaların yoğunlaştığı belirtilmektedir. Bu araştırmaların arasında, Bölgesel İklim Modeli Çalışmaları, Ozon Ölçüm ve Analizleri, Ani Taşkın Erken Uyarı Sistemi, Toz Taşınımı Tahmini, Asit Yağmurları ve Hava Kirliliği, Güneş Radyasyonu Modeli, Kuraklık Analizleri, Kuraklık Tahmin ve Erken Uyarı Çalışmaları başlıklı birçok araştırma bulunmaktadır. Bu araştırmalar çevre ve iklim değişikliği ile ilgili kabul edilebilir. Araştırma dairesinin bünyesinde altı şube müdürlüğü bulunmaktadır.

MGM'nin toplam ödenek ve harcamaları artış trendi göstermektedir. Ancak ÇKİD ile ilgili daire başkanlıklarının toplam harcamalarına bakıldığında 2018 yılından sonra bir azalma görülmektedir. ÇKİD ile ilgili olanların dışındaki alt birimler tarafından gerçekleştirilen bu harcama, yurtdışına yapılan transferlerle ilgilidir ve tabloda bilgi olarak yer almaktadır (Tablo II.13). 2019 faaliyet raporuna göre, "cari transfer giderleri tertibinde ülkemizin üyesi olduğu uluslararası meteoroloji teşkilatları ve çalışma gruplarına ödenen katkı payları ve üyelik giderleri bulunmaktadır" ifadesi yer almaktadır. Bu transfer Dünya Meteoroloji Örgütü'ne (World Meteorological Organization, WMO) yapılan üyelik ödemesi olabilir. 2012 yılı için 11 milyon dolar, 2018 yılında 25 milyon dolar, 2019 yılında ise 30 milyon dolara yakın yurtdışı teşkilatlara yapılan katkı payı ve üyelik ödemeleri söz konusudur. Kurdaki artış ile birlikte 2012 yılında toplam harcamaların % 13'ü yurt dışı teşkilatlara yapılan üyelik ve katkı payı ödemeleri iken, 2008-2009-2020 yılları için toplam MGM harcamasının % 40'larına erişmiştir. Bu üyelik ve katkı payının veri kullanımında, yurtdışı gözlem istasyonlarının bilgilerine ulaşım olanağı sağlayıp sağlamadığı, ısı değişimleri ve yağışlarla ilgili bilgi alma hizmetine yönelik olup olmadığı konusunda bir bilgi bulunmamaktadır.

29 MGM faaliyet raporları için bkz. <https://www.mgm.gov.tr/kurumsal/yatirim-faaliyet-raporlari.aspx>

TABLO II.13 Meteoroloji Genel Müdürlüğü, ÇKID ile İlgili Harcama Yapan Daire Başkanlıkları (DB), TL.										
	2012 HARCAMA	2018 ÖDENEK	2018 HARCAMA	2019 ÖDENEK	2019 HARCAMA	2019 HARCAMA	2019 ÖDENEK	2019 HARCAMA	2019 HARCAMA sabit fiyat 2012=100	2020 ÖDENEK
GÖZLEM SİSTEMLERİ DB	3.588.171	45.658.000	54.611.948	29.903.000	45.699.521	22.077.063	27.043.000	11.931.000	27.043.000	27.043.000
METEOROLOJİK VERİLER DB	3.254.132	15.323.000	14.457.007	10.280.000	9.459.773	4.569.939	11.931.000	11.931.000	11.931.000	11.931.000
TAHMİNLER DB	4.944.046	7.473.000	7.278.192	8.995.000	8.596.027	4.152.670	9.819.000	9.819.000	9.819.000	9.819.000
ARAŞTIRMA DB	4.206.702	5.739.000	5.778.760	7.242.000	6.613.141	3.194.754	7.671.000	7.671.000	7.671.000	7.671.000
YURTDIŞINA ÜYELİK İÇİN CARI TRANSFER	21.092.916	85.000.000	138.070.050	177.500.000	177.323.842	85.663.692	185.000.000	185.000.000	185.000.000	185.000.000
BÖLGE MÜDÜRLÜKLERİ*	91.939.658	134.805.000	115.127.042	140.397.000	137.894.042	66.615.479	158.204.000	158.204.000	158.204.000	158.204.000
İLGİLİ DB ÖDENEK ya da HARCAMA (Yurtdışı transfer ve Bölge Müdürlükleri hariç)	15.993.051	74.193.000	82.125.907	56.420.000	70.368.462	33.994.426	56.464.000	56.464.000	56.464.000	56.464.000
MGM TOPLAM ÖDENEK ya da HARCAMA	166.819.070	337.477.000	376.875.330	416.750.000	431.257.706	208.337.056	452.401.000	452.401.000	452.401.000	452.401.000
İLGİLİ DB / TOPLAM MGM %	10	22	22	14	16	16	12	12	16	12
YURTDIŞINA ÜYELİK/ TOPLAM MGM %	13	25	37	43	41	41	41	41	41	41

Kaynak: MGM, 2012, 2018 ve 2019 Faaliyet Raporu;
2018, 2019 ve 2020 Yılı Ödenek Cerevi, sırasıyla *Resmî Gazete*, 31.12.2017, 31.12.2018, 31.12.2019

2012 ödenek cerevinde yukarıdaki daire başkanlıkları yer almamaktadır. O nedenle tablo 2012 harcamaları ile başlamaktadır.

2012 Harcamalar, <https://muhasabat.hmb.gov.tr/merkezi-yonetim-kapsamindaki-kamu-idare-kesin-hesapları>

* Bölge müdürlüklerinin ÇKID ile ilgili harcamaları ayrıştırlanamamaktadır.

Dört daire başkanlığının ödenek ve harcamalarının toplamı MGM'nin toplam ödenek ve harcamalarına oranı açısından incelendiğinde:

İlgili dört daire başkanlığının ödeneklerinin MGM toplam ödenekleri içindeki payının 2018 yılından sonra azaldığı görülmektedir. 2018, 2019 ve 2020 için ödenek oranları sırasıyla % 22, 14, ve 12'dir. 2012 yılında çevre koruma ile ilgili birimlerin harcamalarının toplam MGM harcamalarından aldığı pay 2018 yılında bir artış göstermiş, 2019 yılında ise tekrar düşmüştür, çünkü MGM toplam harcamaları çok hızlı artmaktadır. MGM harcamaları içinde sistemli artış gösteren kalem ise yurtdışına yapılan transferlerdir.

2012 harcamaları ile 2019 harcamaları sabit fiyatla karşılaştırıldığında:

Tablo II.13'te 2019 yılı harcamaları ile ilgili iki sütun yer almaktadır. Bunlardan biri yukarıda incelediğimiz cari fiyatla yani enflasyonu içeren harcamalardır. İkincisi ise 2012 sabit fiyatı ile hesaplanmış 2019 harcamalarıdır. 2012 yılında dört daire başkanlığının toplam harcaması 16 milyon TL'den 2019 yılında, sabit fiyatla, 34 milyon TL'ye yükselmiştir. Benzer bir artış sabit fiyatla toplam MGM harcamalarında da görülmektedir. MGM toplam harcamaları sabit fiyat ile 167 milyon TL'den 208 milyon TL'ye çıkmıştır. Yukarıda belirtildiği gibi, bu artışın önemli nedenlerinden birisi yurtdışına yapılan üyelik ve katkı payı ödemeleridir.

İdari birimlerin harcamaları ayrı ayrı incelendiğinde:

İlgili dört idari birimin harcamalarının gelişimi sabit fiyatla incelendiğinde, Genel Müdürlüğün İklim Eylem Planı'nın yürürlüğe girdiği 2012 yılından 2019 yılı harcamasında, Gözlem Sistemler Dairesi Başkanlığı'nın harcamalarında gerek cari fiyatla gerek sabit fiyatla gözle görünür bir artış görülmektedir. Bunun dönem içerisinde gerçekleşen istasyon inşaatından olduğu tahmin edilebilir. Diğer üç daire başkanlığının harcamalarında 2012-2019 arasında sabit fiyatla kayda değer bir artış görülmemektedir.

II.5.3. MGM, Performans Programlarında ÇKİD Harcama Hedefleri

Meteoroloji Genel Müdürlüğü 2020 Yılı Performans Programı'nda,³⁰ Stratejik Plan'la ilişkilendirilen Meteoroloji Programı çerçevesinde üç program he-

30 MGM performans programları için bkz. <https://www.mgm.gov.tr/kurumsal/yatirim-faaliyet-raporlari.aspx>

defi tanımlamaktadır: Meteorolojik Tahmin, Meteorolojik Gözlem, Meteorolojik Araştırma ve Geliştirme; bu üç başlık da çevre koruma ve iklim değişikliği ile yakından ilgilidir.

Tablo II.13'te yer alan 2019 ve 2020 yılları için ilgili dört daire başkanlığının toplam harcamalarından, ulaşılan harcamaya oranla, performans hedeflerinde daha önemli miktarda harcama yapıldığına ilişkin bilgilere ulaşılmaktadır.

2020 yılında meteorolojik araştırma ve geliştirme için ayrılan performans hedefi maliyeti ile Araştırma Dairesi Başkanlığı'nın bütçesi birebir aynıdır. Meteorolojik tahmin performans hedefinde üyesi olunan uluslararası meteorolojik kurumlar ile yürütülen ortak çalışmalar neticesinde, meteorolojik tahmin tutarlılıklarının artırılması ve uyarı sistemlerinin geliştirilmesi alt hedefi bulunmaktadır. Bu alt hedef için ayrılması planlanan kaynak (272 milyon TL) ise Tahminler Dairesi Başkanlığı'nın bütçesinin (9 milyon, 819 bin TL) çok üzerindedir. Muhtemelen uluslararası kurumlara ödenen üyelik ve katkı payları bu performans hedefi içindedir ve 2019 yılında harcamada yaşanan artışın bir bölümü bu katkı payının döviz cinsinden olmasından kaynaklanmaktadır.

Diğer yandan, daire başkanlıkları üzerinden yapılan harcamaların izlenmediği Tablo II.13'te görüldüğü gibi, MGM bölge müdürlüklerinin harcamalarının içinden çevre harcamaları ayrıştırılamamaktadır. Tablo II.14.A'da verilen 3 performans hedefi, yurtdışı üyelik aidatlarını kapsadığı gibi, bölge müdürlüklerinin bu alandaki harcamalarını da kapsamaktadır. Bu bakımdan, çevre koruma ve iklim değişikliği harcamalarının, en doğru biçimde, performans programlarında görüldüğünü belirtmek gerekmektedir.

Tablo II.14.B'de görüldüğü gibi, daha önce incelenen kamu kurumlarından farklı olarak MGM'nin çevre koruma ve iklim krizi ile ilgili harcama hedeflerinin toplam MGM bütçesine oranı 2012-2020 arasında önemli bir artış göstermektedir. 2020 performans programında ÇKİD bütçesinin oranı, uluslararası kurumlara üyelik aidatındaki artış nedeniyle, % 86 olarak hesaplanmaktadır.

TABLO II.14.A						
Meteoroloji Genel Müdürlüğü 2020 Performans Programı, ÇKİD ile İlgili Performans Hedefleri, TL.						
	2019 BÜTÇE	2019 HARCAMA	2020 BÜTÇE	2021 TAHMİN	2022 TAHMİN	
Meteorolojik Tahmin ve Uyarılar	78.243.500	229.768.752	272.421.000	291.374.500	308.207.500	
Meteorolojik Gözlem	102.551.500	57.435.773	110.645.000	116.967.500	124.499.500	
Meteorolojik Araştırma ve Geliştirme	7.242.000	4.660.098	7.671.000	8.236.000	8.762.000	
MGM, ÇKİD BÜTÇE ya da HARCAMA	188.037.000	291.864.623	390.737.000	416.578.000	441.469.000	
MGM, TOPLAM BÜTÇE ya da HARCAMA	416.750.000	431.257.706	452.401.000	482.675.000	512.208.000	

Kaynak: MGM, 2019 ve 2020 Performans Programı, 2019 Faaliyet Raporu.

TABLO II.14.B							
MGM, ÇKİD ile İlgili Performans Hedefleri Karşılaştırması							
	2012 BÜTÇE	2018 BÜTÇE	2019 BÜTÇE	2019 HARCAMA	2020 BÜTÇE	2021 TAHMİN	2022 TAHMİN
MGM, ÇKİD BÜTÇE ya da HARCAMA	31.695.600	242.672.533	188.037.000	291.864.623	390.737.000	416.578.000	441.469.000
MGM, TOPLAM BÜTÇE ya da HARCAMA	171.294.000	337.477.000	416.750.000	431.257.706	452.401.000	482.675.000	512.208.000
MGM, ÇKİD/TB %	19	72	45	68	86	86	86

Kaynak: MGM, 2012, 2018, 2019 ve 2020 Performans Programı, 2019 Faaliyet Raporu.

II.6. ORMAN GENEL MÜDÜRLÜĞÜ (OGM)

2019 Faaliyet Raporu'na³¹ göre genel müdürlüğün amacı, özetle; “Orman Genel Müdürlüğü'nün ilk amacı orman kaynaklarını; ekolojik, ekonomik ve sosyo-kültürel faydalarını dikkate alarak, bitki ve hayvan varlığı ile birlikte, ekosistem bütünlüğü içinde idare etmek, usulsüz müdahalelere, tabii afetlere, yangınlara karşı korumak, muhtelif zararlılar ile mücadele etmek ve ettirmek, ormancılık karantina hizmetlerini yürütmek, geliştirmek” olarak aktarılmaktadır”. Aynı raporda; “Orman ve orman kaynaklarını korumak, doğaya yakın bir anlayışla geliştirmek, ekosistem bütünlüğü içinde sürdürülebilir ve topluma çok yönlü faydalar sağlayacak şekilde yönetmek” misyonu ortaya konulmaktadır.

OGM'nin bu misyonu ve amaçlarına bakıldığında, iklim değişikliğinin hem uyum hem azaltım hedeflerine hizmet etmesi gerektiği söylenebilir. Özellikle ormanların sera gazlarına karşı yutak alan olarak önemli azaltım hedeflerini yerine getirdiği bilinmektedir. Diğer yandan OGM'nin önemli görevlerinden birisi, ormanların yangınlardan korunması ve bağlı olarak ormanların yeni iklim koşullarına uyumudur.

II.6.1. OGM, Fonksiyonel Sınıflandırmaya göre Harcamalar

Yangından korunma, ağırlıklı olarak şehirlerde ortaya çıkan yangınlarla mücadele anlamında yerel yönetimlere bağlı olan itfaiye hizmetleri ile ilgilidir. Merkezi birimlerde ise özellikle orman yangınından korunma, özel bütçeli bir kurum olan ve yaygın bölge müdürlükleri olan Orman Genel Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilmektedir. Fonksiyonel dağılım tanımlarına göre, ormanları yangından ve zararlılardan koruma hizmetleri fonksiyonel dağılımda Ekonomik İşler ve Hizmetler başlığının altında yer almaktadır (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019), bu nedenle çevre koruma harcamalarının içinde değildir (Tablo II.15.A).

OGM, şimdiye kadar incelediğimiz kurumlar arasında, özel bütçeli olup önemli özgeliri ve döner sermaye geliri olan bir kurumdur. Özgelirlirinin ne olduğunun incelenmesi, özellikle doğa ve ormanlara zararlı olması açısından sık sık gündeme³² gelen maden arama ile ilgili verilen ruhsatlardan ne kadar gelir elde edildiğinin görülmesi açısından önemlidir. OGM, 2019 Faaliyet Raporu'na göre, özgelirler esas olarak, Orman Kanu-

³¹ OGM faaliyet raporları için bkz. <https://www.ogm.gov.tr/ekutuphane/FaaliyetRaporu/Forms/AllItems.aspx>

³² Tolunay, 2019; Akkemik, 2007; <https://www.globalforestwatch.org/>

TABLO II.15.A Orman Genel Müdürlüğü Harcamaları, 2019, TL.			
EKONOMİK SINIFLANDIRMA		FONKSİYONEL SINIFLANDIRMA	
PERSONEL	1.845.844.648	GENEL KAMU	16.940.064
SGK ÖDEMELERİ	390.359.912	SAVUNMA	10.983
MAL VE HİZMET ALIM	279.740.445	KAMU DÜZENİ VE GÜVENLİĞİ	
CARİ TRANSFERLER	122.118.827	EKONOMİK İŞLER VE HİZMETLER	3.477.680.991
SERMAYE GİDERİ	635.680.534	ÇEVRE KORUMA	
SERMAYE TRANSFERİ	56.772.810	İSKÂN VE TOPLUM REFAHI	
BORÇ VERME	164.114.862	SAĞLIK HİZMETLERİ	
TOPLAM	3.494.632.038	TOPLAM	3.494.632.038

Kaynak: OGM, 2019 Faaliyet Raporu.

TABLO II.15.B OGM Gelirleri ve Döner Sermaye Bütçesi, 2019, TL.	
ÖZGELİRLERİ	
Orman Alanlarında Verilen İzin Gelirleri	1.789.000.000
Madenlerden Devlet Hakkı Gelirleri	85.000.000
Orman Köylülerini Destekleme Fonu Gelirleri	150.000.000
Ağaçlandırma Fonu Gelirleri	60.000.000
Diğer Özgelirler	315.000.000
Toplam Özgelirler	2.399.000.000
Hazine Yardımı	959.838.000
GELİR (BÜTÇE İÇİ)	3.358.838.000
DÖNER SERMAYE GELİRLERİ (BÜTÇE DIŞI)	
Orman Ürünleri Satış Gelirleri	5.270.285.620
Fidan Satış Gelirleri	113.904.901
Odun Satış Gelirleri	63.929.386
Diğer Gelirler	259.884.054
TOPLAM DÖNER SERMAYE GELİRLERİ	5.708.003.961

Kaynak: OGM, 2019 Faaliyet Raporu.

nu'nda yer aldığı gibi,³³ ve ormanlarda petrol ve maden arama izinleri³⁴ üzerinden elde edilen 2 milyar 400 milyon civarındaki özgelirler³⁵ ve merkezi yönetim bütçesinden alınan 1 milyar TL'ye yakın hazine yardımından oluşmaktadır.

Diğer yandan OGM harcamalarını planlarken önemli miktarda döner sermaye gelirlerini de kullanmaktadır. Küçük miktarlarda fidan ve odun satışı gelirlerinin dışında, esas döner sermaye geliri orman ürünleri satış gelirlerinden kaynaklanmaktadır. Bu konuda çıkarılmış olan yönetmeliğe göre³⁶ açık ihale ve tahsis yöntemiyle orman emvali satışa sunulmaktadır.

Orman emvali, devlet ormanlarındaki dikili ağaç, ağaççık ve bunlardan elde edilen odun ürünleri ile bu ormanlardan elde edilen her türlü odun dışı orman ürünü ve fidanlıklarda üretilen ürünleri vb. kapsamaktadır. OGM tüm kâğıt, ağaç ve ağaç ürünleri sektörünün, mobilya, tekne inşaatı sektörünün girdi sağlayıcısı olarak önemli bir döner sermaye geliri elde etmektedir. Döner sermaye geliri, 2019 yılında 5 milyarın üzerindedir. Orman ürünleri satışından elde edilen OGM döner sermaye gelirlerinin hangi alanlarda harcadığı Tablo II.15.C'de izlenebilir.

Bu tabloya göre, OGM Döner Sermaye İşletmesi'nin en büyük harcaması tablonun ekonomik dağılımı bölümüne bakıldığında hizmet alımı, performans hedeflerine bakıldığında ise ormanların işletilmesine yönelik olarak odun üretimi standardizasyon ve sertifikalandırma ile ilgilidir. İkinci büyük harcaması ise ekonomik dağılıma göre personel harcaması, performans hedeflerine göre ile genel destek hizmetleri başlığında yapılmaktadır. Performans programına göre genel destek hizmetlerinin tanımı “temizlik, güvenlik, aydınlatma, ısıtma, onarım, taşıma ve benzeri mal ve hizmetlerin temini; fiziki çalışma ortamlarının düzenlenmesi, genel evrak ve arşiv hizmetlerinin yürütülmesi gibi iş, işlem ve süreçler”dir.

Ormanların işletilmesine yönelik hizmet alımı harcamalarının döner sermaye geliri ile karşılanıyor olmasının bir mantığı olabilir. Ancak ikinci

33 6831 sayılı Orman Kanunu.

34 22 Mart 2007 tarih ve 26470 sayılı Orman sayılan alanlarda verilecek izinler hakkında yönetmelik.

35 Tolunay 2019'da izin verilen arazilerin miktarı ile aynı yılda ağaçlandırılan arazi miktarı karşılaştırılmakta ve 2005, 2007, 2014 ve 2015 yıllarında izin verilen arazi miktarının ağaçlandırılan arazi miktarından büyük olduğu belirtilmektedir. OGM, Orman İstatistikleri'ne dayanılarak bu veriler güncellendiğinde 2017 ve 2019 yıllarında da izin verilen arazi miktarının ağaçlandırılan arazi miktarından daha yüksek olduğu görülebilir. OGM Orman İstatistikleri için bkz. <https://www.ogm.gov.tr/ekutuphane/Sayfalar/Istatistikler.aspx?>

36 20/3/2015 29301 sayılı *Resmî Gazete*'de yayınlanan Orman Ürünlerinin Satış Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik.

önemli harcama olan genel destek harcamaları doğrudan kamu yönetimi ile ilgilidir ve bu harcamaların orman ürünlerinin satışı ile karşılanıyor olması dikkat çekicidir. Diğer dikkat çekici unsur ise, orman ürünleri satışından elde edilen gelirlerin harcanmasında en düşük payı ağaçlandırma ve gençleştirme-ye yönelik harcamaların alıyor olmasıdır.

TABLO IL.15.C OGM Döner Sermaye Giderleri, 2019, TL.	
DÖNER SERMAYE GİDERLERİ, EKONOMİK DAĞILIM	
Personel	1.191.623.703
SGK Ödemeleri	158.597.706
Mal ve Hizmet Alımı	2.781.457.109
Hizmet Alımı	2.110.691.569
Cari Transferler	333.229.386
Sermaye Gideri	680.208.850
TOPLAM	5.145.116.754
DÖNER SERMAYE GİDERLERİ, PERFORMANS PROGRAMI HEDEFLERİ	
Orman Yangınlarıyla Mücadele	457.216.633
Orman Zararlılarıyla Mücadele ve Koruma	518.174.822
Ağaçlandırma, Fidan ve Tohum Üretimi	89.853.664
Orman Bakım Gençleştirme ve Rehabilitasyon	277.809.637
Ormanların İşletilmesi	2.032.450.545
Odun Üretimi, Standardizasyon ve Sertifikalandırma	1.856.476.244
Odun Dışı Orman Ürünleri	17.444.660
Orman Yollarının Yapımı	158.529.641
Çölleşme ve Erozyonla Mücadele	41.898.009
Bilgi Teknolojileri	21.790.773
Genel Destek	1.650.955.605
Yönetim Destek	96.865.075
TOPLAM	5.187.014.763
Kaynak: Ekonomik dağılım: OGM, 2019 Faaliyet Raporu; Performans hedefleri, 2020 Performans Programı.	

OGM'nin özgeliri ve döner sermaye geliri yüksek olan bir kurum olarak yapılan bu incelemeden sonra, aşağıda, daha önceki incelemelerde olduğu gibi, önce OGM'nin bütçe içi olan özgelirleri ve merkezi yönetimde aldığı

hazine yardımının ÇKİD ile ilgili olabilecek idari birimlerde nasıl dağıldığı ele alınacak daha sonra da performans hedefleri incelenecektir.

II.6.2. OGM, İdari Birimler Açısından ÇKİD Harcamaları

Bütçe içi harcamaların hangi daire başkanlıkları tarafından yapıldıkları ödenek cetvellerinden incelenebilir olmakla birlikte, 2019 yılı için toplam 3,5 milyar civarında olan Orman Genel Müdürlüğü harcamasının 3 milyarlık kısmı bölge müdürlükleri tarafından yapılmaktadır. Diğer alt birimlerin bütçeleri çok düşüktür. Ödenek cetvelinde bölge müdürlüklerinin harcamalarının ne kadarının ağaçlandırmaya yönelik olduğu görülürken, orman yangınlarına yönelik olan harcamanın miktarı görülememektedir. O nedenle Tablo II.16’da alt birimler bazında yapılan inceleme oldukça yetersiz kalmaktadır.

Orman Zararlılarıyla Mücadele, Orman Yangınlarıyla Mücadele ve Ağaçlandırma Daire Başkanlıkları’nın internet sitesinde yer alan görevlerine bakıldığında, iklim değişikliği ve küresel ısınmanın ormanlar üzerindeki olumsuz etkilerine dayanan görevlerden söz edilmese de yüklendikleri görevleri itibarıyla ÇKİD ile ilgili faaliyetleri olan daire başkanlıklarıdır.³⁷

Orman Zararlılarıyla Mücadele Daire Başkanlığı

Bu daire başkanlığının görevi, özetle, “ormanları usulsüz müdahalelerden korumak, ormanlarda tahribata yol açan hastalık ve her çeşit orman zararlılarıyla mücadele etmek veya ettirmek” olarak ifade edilmektedir.

Orman Yangınlarıyla Mücadele Daire Başkanlığı

Bu daire başkanlığının görevleri; “Orman yangınlarının çıkmasına ve yayılmasına mani olmak için her türlü fiziki ve beşeri tedbiri almak, orman yangınları ile mücadele tekniklerini güçlendirmek, orman yangınlarına müdahale tekniklerini geliştirmek, yangına müdahale sürelerini kısaltarak yangın zararlarını en aza indirmek”tir.

Ağaçlandırma Daire Başkanlığı

Ağaçlandırma Dairesi Başkanlığı’nın görevleri arasında ise; “Orman sınırları içinde veya dışındaki arazilerde ağaçlandırma faaliyetlerini yapmak veya yaptırmak, gerçek ve tüzel kişiler ile kamu kurum ve kuruluşlarınca yapılacak özel ağaçlandırma çalışmalarını teşvik etmek ve desteklemek” sayılmaktadır.

³⁷ OGM, idari birimleri ile ilgili bilgiler için bkz. <https://www.ogm.gov.tr/Baskanliklar/Sayfalar/Birimlerimiz.aspx>

TABLO II.16
Orman Genel Müdürlüğü ÇIKID ile İlgili Harcama Yapılan Daire Başkanlıkları (DB), TL.

	2012 ÖDENEK	2012 HARCAMA	2018 ÖDENEK	2018 HARCAMA	2019 ÖDENEK	2019 HARCAMA	2019 HARCAMA sabit fiyat 2012=100	2020 ÖDENEK
ORMAN ZARARLILARIYLA MÜCADELE DB	592.000	791.000	7.304.000	7.168.662	6.762.000	9.913.385	4.789.075	7.543.000
ORMAN YANGINLARIYLA MÜCADELE DB	412.984.000	236.291.286	148.729.000	148.011.836	170.124.000	189.063.742	91.335.141	184.643.000
AĞAÇLANDIRMA DB	20.699.000	11.045.422	10.936.000	4.798.119	4.881.000	5.090.243	2.459.055	10.768.000
SILVİKÜLTÜR DB	594.000	573.721	1.148.000	1.188.791	1.419.000	1.306.983	631.393	1.315.000
BÖLGE MÜDÜRLÜKLERİ *	1.239.427.000	1.415.098.119	2.666.918.000	2.866.548.434	2.840.154.000	2.939.529.043	1.420.062.340	3.036.637.000
ORMAN ZARARLILARIYLA MÜCADELE			38.359.000		1.524.000			16.400.000
ORMAN YANGINLARIYLA MÜCADELE								
AĞAÇLANDIRMA	125.297.000		253.414.000		180.121.000			183.482.000
İLGİLİ DB TOPLAM ÖDENEK ya da HARCAMA (Bölgeler Müdürlikleri hariç)	434.869.000	248.701.429	168.117.000	161.167.408	183.186.000	205.374.353	99.214.663	204.269.000
OGM, TOPLAM ÖDENEK ya da HARCAMA	1.862.299.000	1.818.587.087	3.191.729.000	3.332.879.642	3.310.410.000	3.494.632.038	1.688.228.038	3.484.151.000
İLGİLİ DB / TOPLAM OGM %	23	14	5	5	6	6	6	6

Kaynak: MGM, 2012, 2018 ve 2019 Faaliyet Raporları;

2012, 2018, 2019 ve 2020 Yılı Ödenek Cerevi, sırasıyla *Resmî Gazete*, 31.12.2011, 31.12.2017, 31.12.2018, 31.12.2019

2012 Harcamalar, <https://muhasabat.hmb.gov.tr/merkezi-yonetim-kapsamindaki-kamu-idare-kesin-hesapları>

*Bölge müdürlüklerinin harcamaları ayrıntılamamaktadır.

Silvikültür Daire Başkanlığı

Bu Daire Başkanlığı'nın görevleri arasında "Gençleştirme ve bakım faaliyetleri ile ilgili silvikültür planlarını yapma" bulunmaktadır.

Dört daire başkanlığının ödenek ve harcamalarının toplamı, OGM'nin toplam ödenek ve harcamalarına oranı açısından incelendiğinde:

Tablo II.16'da görüldüğü gibi dört daire başkanlığı çok küçük harcamalar yapmaktadırlar. Gerek ödenek gerek harcamalar açısından incelendiğinde, ilgili dört daire başkanlığının harcamalarının OGM ödenek ve harcamalarının içindeki payının 2012 yılından sonra azaldığı görülmektedir. 2018, 2019 ve 2020 için harcama oranları sırasıyla % 5 ya da 6 ile sınırlıdır. Aşağıda performans hedefleri incelenirken görüleceği gibi, OGM çok önemli döner sermaye gelirleri olan bir kurumdur ve harcamalarının önemli bir bölümünü döner sermaye gelirleriyle finanse etmektedir. Tablo II.16'da gördüğümüz bütçe veya harcamalar döner sermaye dışında TOB'dan transfer edilen ve orman alanlarında verilen izinlerden elde edilen özgelirlerinden finanse edilen harcamalardır.

2012 harcamaları ile 2019 harcamaları sabit fiyatla karşılaştırıldığında:

2012-2019 yılları arasında yaşanan enflasyonun etkisi çıkarıldığında, 2012 yılında dört daire başkanlığının toplam harcaması 249 milyon TL'den, sabit fiyatla, 2019 yılında, 99 milyon TL'ye düşmüştür. Ormanlarla ilgili harcamalarda, özgelirlerinden ve hazine katkısından yapılan harcamalarda, 2012-2019 arası sabit fiyatla çok önemli bir düşüş gözlenmektedir.

İdari birimlerin harcamaları ayrı ayrı incelendiğinde:

İlgili dört idari birimin harcamalarının gelişimi sabit fiyatla incelendiğinde, genel müdürlüğün İklim Eylem Planı'nın yürürlüğe girdiği 2012 yılından 2019 yılına gelindiğinde, Orman Yangınlarıyla Mücadele DB ve Ağaçlandırma Dairesi Başkanlığı'nın sabit fiyatla harcamasında 2012-2019 arasında, bir düşüş görülmektedir.

Bu daire başkanlıklarının bazı harcamalarının bölge müdürlüklerine kaydırıldığı düşünülebilirse de, bölge müdürlüklerinin sabit fiyatla harcamalarında bir artış görülmemektedir. Orman yangınlarıyla mücadelenin ve ağaçlandırmanın esas olarak bölgelerden yürütülen hizmet olabileceği düşü-

nülebilir. Ancak yukarıda belirtildiği gibi, bölge müdürlüklerinin harcamalarının ödenek cetvellerinde dahi izlenemiyor olması, performans programının izlenmesinin önemini artırmaktadır. Diğer yandan, OGM'nin yüksek döner sermaye gelirinin hangi alanlarda harcandığı ve bunların ÇKİD ile ilgili olup olmadıklarının anlaşılması performans programlarının incelenmesiyle mümkün olacak.

II.6.3. OGM, Performans Programlarında ÇKİD Harcama Hedefleri

Orman Genel Müdürlüğü için 2020 Performans Programı'nın³⁸ hedefleri içinde ÇKİD ile ilgili olan performans hedefleri Tablo II.17.A'da verilmektedir. Diğer incelediğimiz kurumlardan farklı olarak, OGM'nin performans hedeflerinde bütçe dışı kaynaklara da yer verilmiştir. Bunlar, yukarıda belirtildiği gibi, esas olarak kurumun kendi döner sermaye gelirleridir.

Örneğin, Tablo II.17.A'da önce Orman Genel Müdürlüğü'nün 2019 bütçesi incelenirse (ilk iki sütun), birincide kurumun özgelirlerinden karşılanan (madenlere verilen izinler dahil), ikincide döner sermaye gelirlerinde karşılanan kaynaklar yer almaktadır. Gerek ÇKİD gerek OGM için özgelir ve döner sermaye olarak bakıldığında, özgelir miktarın döner sermaye miktarından daha düşük olduğu görülmektedir. 2019 yılı harcamalarına bakıldığında (3. ve 4. sütun), döner sermaye harcamaları özgelirden ayrılan harcamaların üç katına kadar çıkmaktadır.

2020 ve sonrasına bakıldığında, gerek ÇKİD gerek OGM toplam harcamalarının ağırlıklı olarak döner sermaye gelirlerinden finanse edilmesi hedeflenmektedir. Tablo II.17.A'da yer alan orman yangınlarıyla ve orman zararlılarıyla mücadele, orman bakım ve gençleştirme hedefleri için bütçe içi kaynaktan daha çok döner sermaye harcaması öngörüldüğü görülmektedir. Ağaçlandırma ve fidan üretimi için ayrılan kaynak ise, gerek özgelir gerek döner sermaye kaynağı bakımından, ormanlarla ilgili hedefler arasında en zayıf olanıdır.

ÇKİD özgelir hedefleri cari fiyatla oldukça sabit dururken, döner sermaye kaynakları cari olarak artış göstermektedir. Tablo II.17.B'de görüldüğü gibi, 2012, 2018 ve sonrası için ÇKİD harcamalarının toplam OGM harcamalarına oranı verilmektedir. 2012 yılında OGM'nin ÇKİD'e yönelik hedeflerinin oranına bakıldığında, özgelir oranının % 41, döner sermaye oranının ise % 17'sinin ÇKİD ile ilgili olduğu görülmektedir. 2019 yılında bu oranlar

³⁸ OGM performans programları için bkz. <https://www.ogm.gov.tr/ekutuphane/PerformansProgrami/Forms/AllItems.aspx>

TABLO II.17.A
Orman Genel Müdürlüğü 2020 Performans Programı, ÇKID ile İlgili Performans Hedefleri, TL.

	2019	2019	2019	2019	2019	2020	2020	2021	2021	2021	2022
	Bütçe, Döner Sermaye	Bütçe, Döner Sermaye	Harcama, Döner Sermaye	Harcama, Döner Sermaye	Bütçe, Döner Sermaye	Bütçe, Döner Sermaye	Bütçe, Döner Sermaye	Tahmin, Döner Sermaye	Tahmin, Döner Sermaye	Tahmin, Döner Sermaye	Tahmin, Döner Sermaye
Orman Yangınlarıyla Mücadele	416.458.800	458.000.000	216.546.973	457.216.633	463.229.000	558.400.000	494.348.000	594.696.000	521.661.000	639.368.000	
Orman Zararlılarıyla Mücadele ve Korunma	242.694.600	519.000.000	138.755.486	518.174.822	260.279.000	376.562.000	276.550.000	401.039.000	291.540.000	430.733.000	
Ağaçlandırmaya, Fidan ve Tohum Üretimi	116.686.000	90.000.000	97.442.590	89.853.664	148.448.000	110.000.000	150.057.000	122.062.000	151.385.000	134.559.000	
Orman Bakımı, Genleştirme ve Rehabilitasyon	92.616.000	278.000.000	1.443.890	277.809.637	86.815.000	360.000.000	86.913.000	383.400.000	98.649.000	408.321.000	
Çölleşme ve Erozyonla Mücadele	110.300.000	0	41.898.009	0	111.973.000	0	110.191.000	0	122.146.000	0	
Mera Islah Faaliyetleri	3.000.000	0	0	0	3.000.000	0	3.000.000	0	3.000.000	0	
OGM, ÇKID BÜTÇE YA DA HARCAMA	981.755.400	1.345.000.000	496.086.948	1.343.054.756	1.073.744.000	1.404.962.000	1.121.059.000	1.501.197.000	1.188.381.000	1.612.981.000	
OGM, TOPLAM BÜTÇE YA DA HARCAMA	3.310.410.000	4.850.000.000	3.494.632.038	5.708.003.961	3.484.151.000	6.400.000.000	3.706.970.000	6.816.000.000	3.934.910.000	7.259.040.000	

Kaynak: Orman Genel Müdürlüğü, 2019 ve 2020 Performans Programı, 2019 Faaliyet Raporu.

TABLO II.17.B
OGM, ÇKID ile İlgili Performans Hedefleri Karşılaştırması

	2012	2018	2019	2019	2019	2019	2020	2021	2022
	Bütçe, Döner Sermaye	Bütçe, Döner Sermaye	Bütçe, Döner Sermaye	Bütçe, Döner Sermaye	Harcama, Döner Sermaye	Bütçe, Döner Sermaye	Bütçe, Döner Sermaye	Tahmin, Döner Sermaye	Tahmin, Döner Sermaye
OGM, ÇKID BÜTÇE YA DA HARCAMA	767.025.000	284.169.200	981.755.400	1.345.000.000	496.086.948	1.343.054.756	1.073.744.000	1.121.059.000	1.188.381.000
OGM, TOPLAM BÜTÇE YA DA HARCAMA	1.862.298.000	3.191.729.000	3.595.000.000	4.850.000.000	3.494.632.038	5.708.003.961	3.484.151.000	3.706.970.000	3.934.910.000
OGM, ÇKID/TB %	41	45	8	28	14	24	31	22	30

Kaynak: Orman Genel Müdürlüğü, 2012, 2018, 2019 ve 2020 Performans Programı, 2019 Faaliyet Raporu.

özgelir içinde % 30, döner sermaye içinde % 28'dir. Bu durum, OGM'nin önemli azaltım hedeflerinin giderek orman varlıklarının ticarileştirerek finanse edildiğini düşündürmektedir. Bu ticarileşmeden elde edilen gelirlere, ağaçlandırma ve gençleştirme harcamalarının en düşük payı aldığı Tablo II.15.C'de görülmüştü.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

**Merkezi Yönetim,
Çevre Koruma ve İklim Değişikliği (ÇKİD) ile
İlgili Görevi Olan Diğer Kurumlar**

İkinci Bölüm’de incelenen kurumlar dışında, İEP çerçevesinde, başkaca kurumların çevre koruma ve iklim değişikliği ile ilgili önemli görevleri vardır. Ancak bu kurumların alt birimlerinin¹ hiçbirisi ağırlıklı olarak çevre koruma ve iklim değişikliği ile ilgili değildir. O nedenle de, ilgili olabilecek genel müdürlüklerin harcamalarının izlenmesi konu ile ilgili bir yoruma olanak vermemektedir. Üç bakanlığın ve bazı bağlı kurumlarının İklim Eylem Planı’nda görevleri vardır ve bunlardan bazılarının performans programında çevre koruma ve iklim değişikliği ile ilgili hedefleri bulunmaktadır. Daha önce belirtilen bu üç bakanlık ve üç bağlı kurum, performans programları üzerinden incelenecektir. Bunlar Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (ETKB), Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (UAYB), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (STB), Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi (GAP), Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) ve Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD)’dır.

Bunlardan Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, GAP, Ticaret Bakanlığı ve AFAD’ın ÇKİD ile ilgili faaliyetleri olmasına rağmen, faaliyet raporları ve performans programlarında yeterli bilgi bulunmamaktadır; buna rağmen inceleme kapsamına alınmış ve ileriki yıllarda izleme yapılabilmesi için bakılması gereken potansiyel faaliyet ve projelerin altı çizilmiştir.

1 İncelenen kurum bakanlıkta genel müdürlük, genel müdürlük ise daire başkanlıklarının harcama ve bütçelerine ulaşmak mümkün olmaktadır.

III.1 ENERJİ VE TABİİ KAYNAKLAR BAKANLIĞI (ETKB)

Sera gazı emisyonu azaltım hedeflerine ulaşmakta Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'nın önemli işlevi bulunmaktadır ve bakanlığın görevleri arasında yenilenebilir enerji kaynaklarının değerlendirilmesi ve enerji verimliliğinin artırılmasına yönelik politikaların belirlenmesi yer almaktadır.

2019 Faaliyet Raporu'na göre,² ETKB'nin toplam 2019 yılı harcaması 2 milyar 733 milyon TL'dir. Bakanlığın en büyük harcaması sokakların aydınlatılması ile ilgilidir. İnsan refahı ve güvenlik açısından sokakların aydınlatılması çok önemli bir harcamadır. Bakanlığın 2019 Faaliyet Raporu'na göre genel aydınlatma kapsamındaki aydınlatma tesislerinin enerji giderleri bakanlığın bütçesinden ve ilgili belediyeler ile il özel kurumlarının genel bütçe vergi gelirleri payından karşılanmaktadır. Bu kapsamda Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'ndan 21 şirkete 2019 yılında genel toplamda 1 milyar 949 milyon TL ödeme yapılmıştır. Bu harcamalar İskân ve Toplum Refahı harcamaları altında tasnif edilmektedir. Bakanlığın toplam harcamasının % 60'ı sokakların aydınlatılması ile ilgili olarak şirketlere ödenmektedir. Bu harcama kanunen 2021 yılına kadar ETKB üzerinden yapılacaktır.

ETKB'nin çevre ve iklim değişimi ile ilgili çalışan iki birimi bulunmaktadır. Bunlardan birincisi Enerji İşleri Genel Müdürlüğü'dür. Yenilenebilir Enerji Genel Müdürlüğü 2018 yılında Enerji İşleri Genel Müdürlüğü'ne bağlanmıştır. Dolayısıyla genel müdürlüklerin harcamaları üzerinden gidilerek yenilenebilir enerjiye yönelik harcamaların izlenmesi olanağı kısıtlanmıştır.

ETKB'nin 2019 Faaliyet Raporu'nda, Enerji İşleri Genel Müdürlüğü'nün görevleri arasında yer alan yenilenebilir enerji ile ilgili görevler şöyle özetlenebilir: Ülkenin hidrolik, rüzgâr, jeotermal, güneş, biyokütle ve diğer yenilenebilir enerji kaynakları ile ilgili tespit ve değerlendirmeye ilişkin araştırma ve pilot çalışmalar yapmak; yenilenebilir enerji kaynaklarının değerlendirilmesine ve artırılmasına yönelik projeksiyonlar ve öneriler geliştirmek. Enerji İşleri Genel Müdürlüğü harcamaları esas olarak sokakların aydınlatılması ile ilgilidir. 2019 yılında bu genel müdürlüğün toplam harcaması 2 milyar 577 milyon TL'dir. Sokakların aydınlatılması dışında kalan harcamanın önemli bir kısmı ise çeşitli bağlı kurumlara yapılan kaynak transferleriyle ilgilidir. Bunların arasında MTA, Atom Enerjisi Kurumu Başkanlığı, Maden ve Petrol İşleri Genel Müdürlüğü, Ulusal Bor Araştırmaları Genel Müdürlüğü gibi kurumlar bulunmaktadır. Ancak güneş enerjisi ve rüzgâr

2 ETKB faaliyet raporları için bkz. <https://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Faaliyet-Raporlari/Faaliyet-Raporlari>

enerjisi gibi yenilenebilir enerji ile ilgili herhangi bir bağlı kurum ya da kuruluş bulunmamaktadır.

ÇKİD ile ilgili olan bakanlığın bir diğer birimi Enerji Verimliliği ve Çevre Dairesi Başkanlığı'dır. Bu daire başkanlığının çevre koruma ve iklim değişikliği azaltım konularına yönelik birçok amacı bakanlığın 2019 Faaliyet Raporu'nda yer almaktadır: Bunlar; “Enerji verimliliğinin arttırılmasına yönelik projeler veya etkinlikler yürütmek veya koordine etmek, ulusal enerji verimliliği envanterini oluşturmak, çevre-enerji ilişkisi kapsamında mevcut ve yeni mevzuatın uyum ve etki değerlendirmesini yapmak, çevre mevzuatına uyuma yönelik takip ve izleme komisyonu sekretaryasını yürütmek, sürdürülebilirlik, çevre ve iklim yönetimi kapsamında ulusal ve uluslararası gelişmeleri, politikaları takip etmek, enerji politikalarına etkisini incelemek, İklim Değişikliği ve Hava Yönetimi Koordinasyon Kurulu çalışma grupları altında elektrik ve ısı üretimi sektörü kapsamında görev almak, iklim ile ilgili ulusal bildirimlerin ve raporların hazırlanmasına katkı sağlamak, ulusal sera gazı envanter raporunun sektöre ilişkin bölümünü hazırlamak, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi sekretaryasını gözden geçirme toplantılarına iştirak etmek” olarak özetlenebilir.

ETKB'nin bu iki biriminin görevleri çerçevesinde, Bakanlığın 2020 Performans Programı'nda³ “yenilenebilir enerji ve iklim değişikliğine yönelik performans hedefleri” bulunmaktadır. Yenilenebilir enerji ile ilgili performans hedefi, bakanlığın 2020 Performans Programı'nda; “Yenilenebilir kaynaklı elektrik kurulu gücünün toplam elektrik kurulu gücü içerisindeki payının arttırılmasına yönelik çalışmaların yürütülmesi“ olarak tanımlanmaktadır. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı performans programında yer alan yenilenebilir enerji hedeflerinin arasında rüzgâr ve güneş enerjisi dışında hidrolik enerji ve jeotermal enerji de yer almaktadır.

Uluslararası Enerji Ajansı, yenilenebilir enerji kaynaklarını biyoenerji, güneş enerjisi, jeotermal enerji, hidrolik enerji, okyanus enerjisi ve rüzgâr enerjisi olarak sınıflandırmaktadır.⁴ Yenilenebilir enerji tanımı gereği temiz, sürdürülebilir ve karbonsuz olan enerji türleri olmalıdır. Fosil yakıtların çevre, doğa, insan ve küresel ısınma üzerindeki olumsuz etkileri ile karşılaştırılmayacak olsa bile hidrolik enerji başta olmak üzere jeotermal ve rüzgâr gibi yenilenebilir enerji kaynaklarının olumsuz etki ve yanlış kullanımdan kaynaklı sorunları bulunduğu, karbon salınımı ve/veya orman/

³ ETKB performans programları için bkz. <https://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Performans-Programlari>

⁴ <https://www.iea.org/fuels-and-technologies/renewables>

tarım arazilerinin kaybına neden olduğuna ilişkin tartışmalar olduğu için, Tablo III.1’de yenilenebilir enerji türlerinin harcama tahminlerine ayrı ayrı yer verilmeye çalışılmıştır. 2020 Performans Programı’nda yenilenebilir enerjiye ayrılan kaynağın farklı enerji türlerine göre dağılımı harcama açısından verilmemiş, sadece toplam hedeflenen üretim miktarının dağılımına yer verilmiştir. Tablo III.1’de farklı yenilenebilir enerji türlerinin birim MW üretim maliyetlerinin aynı olduğu varsayımına dayanılarak, yenilenebilir enerji üretimi için ayrılan kaynağın rüzgâr, güneş, hidrolik ve jeotermal enerji üretimi için ne kadar olabileceği tahminine yer verilmiştir.⁵ Buradan yenilenebilir enerji kaynaklarının içinde hidrolik enerjinin payının çok yüksek olduğu görülmektedir.⁶

Tablo III.1’de, 2020 Performans Programı’nda Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı’nın yenilenebilir enerji kaynaklarının değerlendirilmesine yönelik olanlar dışında, iklim değişikliği ile mücadele kapsamında performans hedefleri incelendiğinde üç başlık görülmektedir. Bunlar enerji sektörüne ilişkin iklim müzakereleri ile ilgili toplantıların takip edilmesi, enerji sektörüne ilişkin sürdürülebilir çevre çalışmalarının izlenmesi ve uyumlaştırılması için rapor hazırlanması ve TÜİK tarafından hazırlanan yıllık sera gazı envanterine enerji sektörü açısından gerekli bilgilerin derlenmesi olarak özetlenebilir. Bu hedefler için ayrılan kaynağın ne kadar düşük olduğu Tablo III.1’den görülmektedir. Bu bütçe ile bir azaltım hedefi gerçekleştirmekten çok, bu konuda ortaya çıkan gelişmeleri izlemek üzere uluslararası toplantılara katılmak ve bilgi derlemek mümkün olabileceğini vurgulamak yerinde olacaktır.

Enerji verimliliğinde, yenilenebilir enerji ve diğer üç hedef ile ilgili hedeflerin toplamı 2020 yılı için 41 milyon TL’dir. ÇKİD harcamalarının, sokakların aydınlatılması hariç ETKB bütçesine oranına bakıldığında bunun sadece 2020 yılında % 4,3 civarında olduğu görülmektedir. Bu oran 2019’a göre yükselmiş bir orandır. Türkiye’de hidroelektrik enerji ile ilgili eleştiriler

5 Hidrolik enerji santrallerinin sermaye yatırım maliyetinin diğer yenilenebilir enerji türlerinin sermaye yatırım maliyetleri arasında en yüksek olduğunu gösteren bir çalışma için bkz. Energy Information Administration, 2020. https://www.eia.gov/analysis/studies/powerplants/capitalcost/pdf/capital_cost_AEO2020.pdf; enerji kaynaklarından elektrik üretme maliyetleri için bkz. Irena, 2019, https://www.irena.org/-/media/Files/IRENA/Agency/Publication/2019/May/IRENA_Renewable-Power-Generations-Costs-in-2018.pdf

6 Hidrolik enerjiye yapılan yatırımlardaki gerileme ve diğer yenilenebilir enerji kaynaklarına yapılan yatırımlardaki artış ile ilgili dünya trendlerini izleme için bkz. https://www.ren21.net/wp-content/uploads/2019/05/gsr_2020_full_report_en.pdf

TABLO III.1 Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı 2020 Yılı Performans Programı, ÇKID ile İlgili Performans Hedefleri, TL.							
	2015 BÜTÇE	2018 BÜTÇE	2019 BÜTÇE	2019 HARCAMA	2020 BÜTÇE	2021 TAHMİN	2022 TAHMİN
Enerji Verimliliği	21.868.140	25.829.221	24.560.000	13.851.525	28.737.850	30.308.630	31.677.560
Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Değerlendirilmesi	9.448.015	17.774.462	10.646.000	4.595.916	8.445.000	8.997.000	9.502.000
Rüzgâr enerjisi harcama tahmini			1.788.273		1.515.494	1.673.937	1.884.274
Güneş enerjisi harcama tahmini			1.347.120		1.194.242	1.346.726	1.506.285
Hidrolik enerji harcama tahmini			6.969.415		5.314.038	5.506.459	5.615.430
Jeotermal enerji harcama tahmini			541.191		421.226	469.877	496.011
Enerji Sektörüne İlişkin İklim Müzakerelerinin Yürütülmesi			879.000	793.931	1.382.810	1.487.000	1.587.480
Enerji Sektörüne İlişkin Sürdürülebilir Çevre Çalışmaları			879.000	794.387	1.383.660	1.487.910	1.579.430
Yıllık Sera Gazı Envanterine Enerji Sektörü Açısından Katkı Sağlanması			879.000	793.382	1.376.680	1.481.460	1.572.530
ETKB, ÇKID BÜTÇE ya da HARCAMALAR	31.316.155	43.603.683	31.537.616	26.439.675	41.326.000	43.762.000	45.919.000
ETKB, TOPLAM BÜTÇE ya da HARCAMALAR	1.890.023.000	2.386.508.000	2.863.608.000	2.737.880.399	3.319.102.000	1.462.823.000	1.064.227.000
SOKAK VE CADDELERİN AYDINLATILMASI	1.206.788.000	1.237.400.000	1.768.714.000	1.949.252.888	2.360.385.000	463.286.000	2.414.000
ETKB, TOPLAM BÜTÇE ya da HARCAMALAR (Sokakların Aydınlatılması hariç)	683.235.000	1.149.108.000	1.094.894.000	788.627.511	958.717.000	999.537.000	1.061.813.000
ETKB, ÇKID / TB % (Sokakların Aydınlatılması hariç)	4,58	3,79	2,88	3,35	4,31	4,38	4,32
ETKB, ÇKID / TB % (Sokakların Aydınlatılması ve Hidrolik Enerji hariç)			2,24		3,76	3,83	3,80

Kaynak: Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı 2015, 2018, 2019 ve 2020 Performans Programı, 2015, 2018 ve 2019 Faaliyet Raporu.

dikkate alınıp bu enerji türü⁷ için yapılan harcamalar çıkarıldığında, ÇKID harcamalarının toplam ETKB bütçesine oranı 3,76 civarına düşmektedir.

Enerji verimliliği kapsamında ayrılan bütçenin 2015 verileri ile 2019 verileri karşılaştırıldığında, çok önemli bir artış görülmemektedir. Yenilenebilir enerji konusunda 2020'den sonra hidrolik enerjinin payı azalsa da, bu enerji türünün diğer enerji türleri içindeki payı % 50'nin üzerindedir. Enerji verimliliği ve yenilenebilir enerji hedefleri dışında, performans hedeflerine yansıyan iklim değişikliği ile ilgili azaltım hedeflerine yönelik olarak ayrılan kaynağın ne kadar düşük olduğu Tablo III.2'den görülmektedir. Yukarıda, bu bütçe ile ancak uluslararası toplantılara katılmanın ve bilgi derlemenin mümkün olabileceğini belirtmiştik.

III.2. ULAŞTIRMA VE ALTYAPI BAKANLIĞI (UAYB) VE BAĞLI KURUMLAR

Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, demiryolları, denizyolları ve karayollarının inşası ve bakımı ile ilgili harcamalar yapan bir kurumdur. Bu anlamda sera gazı emisyonu azaltımı ile doğrudan ilgili bir kurumdur. Karayolları Genel Müdürlüğü bakanlığın bağlı kurumudur.

Bakanlık bünyesindeki Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü'nün görevleri arasında; "Çevre, enerji, sera gazları ve iklim değişikliği konularında ulusal ve uluslararası kurum, platform, oluşum ve benzeri yapıların çalışmalarını izlemek, değerlendirmek, gerektiğinde bu çalışmalara katılarak bakanlığı temsil etmek ve bu çalışmaların sonuçlarını bakanlık ile ilgili hizmet birimleri ve kurumlarına bildirmek ve gereğini takip etmek" yer almaktadır.⁸ Genel müdürlüğe bağlı dört daire başkanlığının görevleri arasında çevre koruma ve iklim değişimi ile ilgili çalışmalar yer almasa bile, AB Dairesi Başkanlığı'nın faaliyetlerinden biri olarak 4 Şubat 2020 tarihinde bakanlığın temsilcilerinin iştirak ettiği Avrupa Yeşil Mutabakatı Çalışma Grubu Toplantısı'ndan söz edilmiştir. 2019 Faaliyet Raporu'nda⁹ 16-17 Ekim tarihinde Brüksel'de gerçekleştirilen Ulaştırma, Çevre, Enerji ve Trans-

7 Fosil yakıtların çevre, doğa, insan ve küresel ısınma üzerindeki olumsuz etkileri ile karşılaştırılmayacak olsa bile hidrolik enerji başta olmak üzere jeotermal ve rüzgâr gibi yenilenebilir enerji kaynaklarının olumsuz etki ve yanlış kullanımdan kaynaklı sorunları bulunduğu tartışmalar olduğu için Tablo III.1'de yenilenebilir enerji türlerinin harcama tahminlerine ayrı ayrı yer verilmeye çalışılmıştır.

8 UAYB, Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü için bkz. <https://abdi.uab.gov.tr/gorevler>

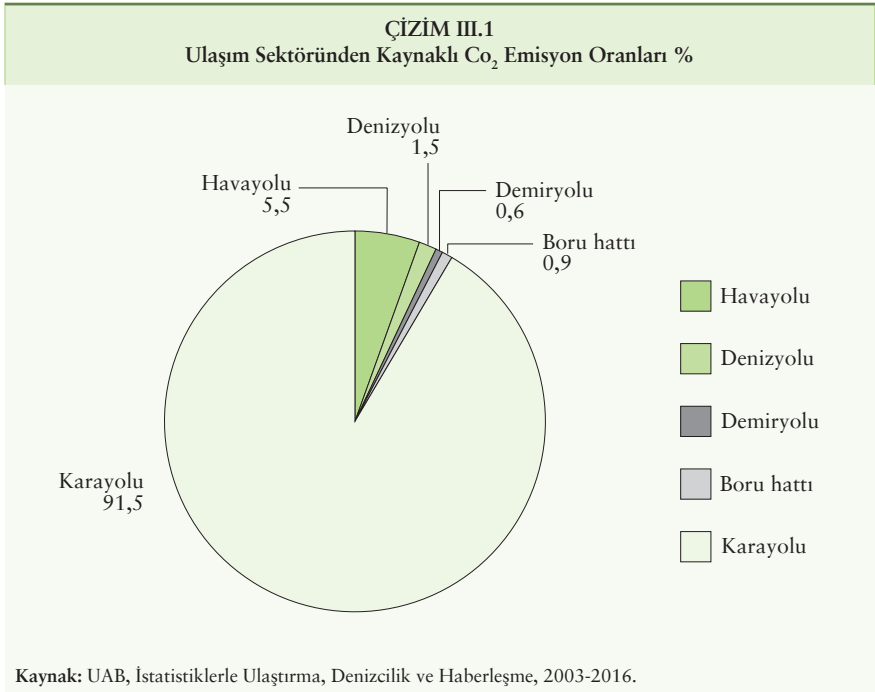
9 UAYB faaliyet raporları için bkz. <https://www.uab.gov.tr/uploads/pages/stratejik-yonetim/uab-2019-faaliyet-raporu.pdf>

Avrupa Ağları alt komitesi toplantısına katılım sağlandığı belirtilmiştir. 15 Ocak 2019 tarihinde yine Brüksel’de Türkiye - Avrupa Birliği Yüksek Düzeyli Ulaştırma Diyalogu Toplantısı gerçekleştirilmiş ve taşımacılığın karbonsuzlaştırılması görüşülen konular arasında yer almıştır.

Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı’nın fonksiyonel sınıflandırmada yer alan çevre koruma harcaması yoktur. Genel müdürlüklerinin hiçbiri münhasıran ya da ağırlıklı olarak çevre koruma ve iklim değişikliği ile mücadele konusunda bütçeye yansıyan büyüklükte çalışmalar yapmamaktadır.

Bakanlığa bağlı genel müdürlükler arasında Karayolları Düzenleme Genel Müdürlüğü, Demiryolu Düzenleme Genel Müdürlüğü, Deniz ve İçsular Düzenleme Genel Müdürlüğü gibi birçok genel müdürlük bulunmaktadır. Bu genel müdürlüklerin azaltım açısından önemli çalışma alanları olması gerekir.

Çizim III.1’de yer alan verilere göre, ulaştırma sektöründen kaynaklı CO₂ emisyon oranı incelendiğinde, emisyonun % 91’inin karayolu kaynaklı olduğu anlaşılmaktadır. Demiryollarından kaynaklı CO₂ ise % 1’in altındadır. Bu nedenle temiz ulaşım kapsamında demiryollarının artırılmasının önemini ortaya çıkarmaktadır.

Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı'nın harcamaları 2019 Faaliyet Raporu'ndan, genel müdürlükler açısından incelendiğinde, 2019 yılında başlangıç ödeneği 28 milyar TL iken 20 milyar ek ödenek sağlanmış ve 48 milyar TL harcama yapılmıştır. Bu toplam harcamanın 32 milyar TL'sinin Karayolları Düzenleme Genel Müdürlüğü'nce yapıldığı görülmektedir.¹⁰ Bakanlığın faaliyet raporları incelendiğinde, 32 milyar TL'lik harcamanın neredeyse tümünün Karayolları Genel Müdürlüğü'ne yapılan cari ve sermaye transferi olduğu anlaşılmaktadır. Karayolları Genel Müdürlüğü, kendi gelirlerinin yanısıra, esas olarak merkezi yönetimden Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı eliyle gelen bu kaynağı kullanan özel bütçeli bir kurumdur.

TCDD 2018 Faaliyet Raporu'nda¹¹ yer alan bilgiye göre, 1 Mayıs 2013 tarihinde *Resmî Gazete*'de yayımlanan 6461 sayılı "Türkiye Demiryolu Ulaştırmasının Serbestleştirilmesi Hakkındaki Kanun" ile TCDD "İktisadi Devlet Teşekkülü" olmuştur. İktisadi Devlet Teşekkülleri ticari esaslara göre, kâr amacı güderek faaliyet gösteren teşebbüslerdir. TCDD'ye Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı'ndan sermaye transferi yapılmaktadır. Bu transfer Demiryolları Düzenleme Genel Müdürlüğü üzerinden yapılmaktadır. UAYB'nın 2019 Faaliyet Raporu'na göre, 2019 yılında 4 milyar 764 milyon TL toplam genel müdürlük harcamasının 3 milyar 500 milyon TL'si TCDD'ye sermaye transferi olarak verilmiş, 1 milyar 259 milyon TL Kamu Hizmeti Yükümlülüğü ödemesi ve 273 milyon TL'si Uluslararası Demiryolu Taşımacılığı Hükümetlerarası Örgütü (OTIF) aidatı olarak harcanmıştır.

Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı'nın Demiryolları Düzenleme Genel Müdürlüğü ile Karayolları Düzenleme Genel Müdürlüğü'nün harcamalarının kıyaslaması ÇKİD harcamalarının izlenmesi açısından önemli bir gösterge oluşturacaktır. 2019 yılı için yukarıda belirtildiği gibi, Demiryolları Düzenleme Genel Müdürlüğü'nün gerçekleşmiş harcaması 4 milyar 764 milyon TL iken, Karayolları Düzenleme Genel Müdürlüğü'nün gerçekleşmiş harcaması 32 milyar 318 milyon TL olmuştur.

Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı'nın ve Karayolları Genel Müdürlüğü'nün performans programlarında¹² ÇKİD ile ilgili bir hedef bulunmamaktadır. Ancak yukarıda da belirtildiği gibi, demiryolu, raylı sistem ve denizler-

¹⁰ Daha temiz ulaşım sağlayan demiryollarının ve raylı sistemin kullandığı elektriğin ne kadarının fosil yakıtla dayalı elektrik enerjisi üretimini kullandığını ayırtırmak mümkün olmamaktadır.

¹¹ TCDD faaliyet raporları için bkz. <http://www.tcddtasimacilik.gov.tr/sayfa/faaliyet-raporlari/>

¹² UAYB performans programları için bkz. <https://www.uab.gov.tr/uploads/pages/stratejik-yonetim/2019-yili-performans-programi-taslak.pdf>; KYGM performans programları için bkz. <https://www.kgm.gov.tr/Sayfalar/KGM/SiteTr/Kurumsal/PerformansProgrami.aspx>

TABLO III.2 Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı 2020 Yılı Performans Programı ÇKID ile İlgili Performans Hedefleri, TL.						
	2019 BÜTÇE	2019 HARCAMA	2020 BÜTÇE	2021 TAHMİN	2022 TAHMİN	
Demiryolu Taşınacılığı, Düzenleme ve Denetim Faaliyetleri	3.512.603.900	3.504.060.501	5.372.000	5.778.000	6.153.000	
Demiryolu Altyapı Faaliyetleri	2.755.735.222	1.641.082.328	2.814.656.000	2.799.953.000	2.475.657.000	
Demiryolu Sektörünün Geliştirilmesine İlişkin Faaliyetler	1.500.000	0	1.500.000	1.300.000	500.000	
Demiryolu Ulaşımına İlişkin Kamu Hizmet Yükümlülüğü	985.208.000	865.817.000	1.070.819.000	1.147.807.000	1.209.988.000	
Kent İçi Raylı Ulaşım Sistemlerinin Geliştirilmesi	4.025.100.435	2.307.985.885	3.988.336.000	4.030.197.000	4.759.382.000	
Deniz ve İçsular Seyrüseferi ile Çevre Güvenliğinin Artırılması	37.485.000	11.175.020	40.345.000	30.028.000	32.372.000	
Denizdibi Tarama Faaliyetleri	36.807.000	16.760.404	49.338.000	56.524.000	58.548.000	
UAYB, ÇKID BÜTÇE ya da HARCAMA	11.354.439.557	8.346.881.138	7.970.366.000	8.071.587.000	8.542.600.000	
Karayolu taşınacılığının geliştirilmesi*	5.596.000	225.017.403	464.437.000	247.703.000	158.131.000	
Karayolu GM'ye Transferler*	14.169.520.000	32.312.073.000	18.513.246.000	21.611.140.000	24.222.939.000	
UAYB, TOPLAM BÜTÇE ya da HARCAMA	27.770.926.000	45.634.976.432	29.026.976.000	31.998.687.000	35.062.172.000	
UAYB, ÇKID / TB %	41	18	27	25	24	
UAYB, KARAYOLLARI /TB %	51	71	65	68	70	
Kaynak: Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı Performans Programı, 2020 ve Faaliyet Raporu, 2019.						
*Karayolları ile ilgili veriler ÇKID harcamalarına dâhil değildir. Karşılaştırma amacıyla eklenmiştir.						

le ilgili bazı harcamalar çevre koruma ve iklim değişimi ile ilgili harcama kabul edilebilir.¹³ Tablo III.2'de 2019'da gerçekleşmiş harcama olarak sütunda yer alan demiryolu taşımacılığı düzenleme ve denetleme hedefindeki harcamanın 1 milyar 435 milyon TL'sinin Gebze-Haydarpaşa, Sirkeci-Halkalı Banlıyo Hatları'nın İyileştirilmesi ve Elektrik Sistemleri işi ile ilgili olduğu, kent içi raylı ulaşım sistemlerinin geliştirilmesi hedefi içinde 2 milyar 828 milyon TL'nin Gayrettepe-İstanbul Yeni Havalimanı Metro Hattı ile ilgili olduğu 2019 yılı UAYB Faaliyet Raporu'ndan anlaşılmaktadır.

Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı'nın en önemli harcaması Karayolları Genel Müdürlüğü'ne yapılan transferdir. Özel bütçeli bir kurum olan KYGM, hazine katkısını UAYB üzerinden almaktadır. 2019 yılında gerçekleşmiş harcaması 45 milyar 634 milyon TL olan UAYB, aynı yıl KYGM'ye 32 milyar 312 milyon TL transfer etmiştir. KYGM kendi öz gelirlerinden 2 milyarın üzerinde bir kaynağı da ekleyerek faaliyetlerini gerçekleştirmiştir.

KYGM'nin 2019 Faaliyet Raporu¹⁴ incelendiğinde, başlangıç ödeneğinin aslında 14 milyar TL transfer planlandığı, daha sonra ek ödenek konularak KYGM'ye 32 milyar TL transfer edildiği görülmektedir. Eklenen 18 milyar TL ile yükselen bütçenin nerelerde harcandığı incelendiğinde, 18 milyar TL ek ödeneğin 13 milyar TL'si devlet yolları ve il yolları yapımına, 1 milyar 600 milyon TL'nin ise otoban inşaatına kullanıldığı görülmektedir. 2019 yılında verilen bu ek ödeneğin önümüzdeki yıllarda devam edip etmeyeceğinin izlenmesi gereklidir. Ancak, Tablo III.2'de görülen ve 2019'da gerçekleşen ÇKİD harcamasının toplam harcamaya oranının çok düşük olduğu (% 18), 2020 ve sonrasında da artırılmak isteniyormuş gibi bir yorum yapılmasının yerinde olmayacağı görülmektedir. Ancak, 2020 ve sonrası için bakıldığında, performans hedeflerinden ÇKİD ile hedeflerin toplam bakanlık hedeflerine oranının % 25 civarında, karayolları ile ilgili harcamaların ise % 65 civarında planlandığı görülmektedir.

¹³ Demiryolları ve raylı sistemin kullandığı elektriğin ne oranda fosil yakıttan kaynaklı olduğunun ayrıştırılmaması nedeniyle, UAYB'nin ÇKİD harcamaları hesaplamalara o oranda yüksek girmektedir.

¹⁴ KYGM faaliyet raporları için bkz. <https://www.kgm.gov.tr/Sayfalar/KGM/SiteTr/Kurumsal/FaaliyetRaporu.aspx>

III.3. SANAYİ VE TEKNOLOJİ BAKANLIĞI (STB) VE BAĞLI KURUMLAR

Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nın 2019 yılı toplam harcaması 9 milyar 214 milyon TL'dir. Bu bakanlığın en önemli harcaması Teşvik ve Uygulama Genel Müdürlüğü tarafından yapılmaktadır (1 milyar 571 milyon TL). Ayrıca TÜBİTAK'a 2 milyar 752 milyon TL, KOBİ'lere 2 milyar TL, Kalkınma Ajansları ve Bölge Kalkınma İdareleri'ne 700 milyon TL civarında bir transfer yapılmaktadır. Bu belli başlı harcamalar dışında kalan 3 milyar 800 milyon TL civarında bir harcama STB'nin diğer genel müdürlüklerince yapılmaktadır.

Genel müdürlüklerin arasından çevre koruma ve iklim değişikliği ile ilgili görevleri bulunan Sanayi ve Verimlilik Genel Müdürlüğü'nün 41 milyon TL'lik çok küçük bir harcaması bulunmaktadır. Bu harcama, iklim değişikliği ve tüm verimlilik çabaları dâhil genel müdürlüğün tüm görevleri için kullanılmaktadır. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nın internet sitesinde Sanayi ve Verimlilik Genel Müdürlüğü'nün tüm görevleri sayılmaktadır. Bu görevler arasında çevre ve iklim değişikliği konularındaki gelişmeleri takip etmenin yer aldığı görülmektedir. Genel Müdürlüğün, internet sitesinde; “Çevre ve iklim değişikliği konularındaki gelişmeleri takip etmek, çevrenin korunması amacıyla sanayiye yönelik tedbirlerin alınmasına yardımcı olmak, sanayi işletmelerinin temiz üretim program ve projeleri hazırlanmasına ve uygulamasına yönelik faaliyetlerde bulunmak” görevleri arasında sayılmaktadır.¹⁵

Sanayi ve Verimlilik Genel Müdürlüğü'nün çevre koruma ve iklim değişikliği faaliyetleri 2019 Faaliyet Raporu'nda yer almaktadır. Burada yer verilen ana başlıklar; “Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nca kurulan İnceleme Değerlendirme Komisyonu'nda Bakanlığımız temsil edilmektedir. Sanayi yatırımları projelerinin çevresel etkilerinin değerlendirildiği bu komisyonun çalışmalarına iştirak edilmekte ve görüş bildirilmektedir; sera gazı azaltımı, piyasa temelli yaklaşımların değerlendirilmesi gibi amaçlarla iklim değişikliği alanında imalat sektörünü yakından ilgilendiren konularda gerçekleştirilen çalışmalara katkı sağlanmıştır; ülkemizde hammaddede dışa bağımlılığın azaltılması için önemli bir yöntem olan atıkların ekonomiye kazandırılması bağlamında gelişmeler takip edilmekte ve sektöre etkileri üzerine değerlendirmeler yapılarak çalışmalara katkı sağlanmaktadır; ülkemizin kurak ve yarı kurak iklim karakteristiğine sahip olması nedeniyle Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından gerçekleştirilen Nehir Havza Yönetim Planları, Ku-

¹⁵ STB birimleri ile ilgili bilgi için bkz. <https://www.sanayi.gov.tr/merkez-birimi/6f188a931f68/hakimimizda>

raklık Yönetim Planları, Sektörel Su Tahsis Planları ve Su Kalitesi Eylem Planları çalışmaları takip edilmekte ve sektörel bakış açısıyla katkı sağlanmaktadır” olarak özetlenebilir.

Çevre koruma ve iklim değişikliği dışında birçok faaliyeti olan genel müdürlük esas olarak, ilgili konuları takip etmek ve katkı sağlamak biçiminde tanımladığı faaliyetlerde bulunmaktadır. Bu genel müdürlüğün harcamalarının ne kadarının iklim değişikliği ile ilgili konulardaki gelişmeleri takip etmek ve katkı sağlamak amacıyla yapıldığının faaliyet raporlarından anlaşılması mümkün olmamaktadır. Diğer yandan, Bakanlığın 2020 Performans Programı¹⁶ incelendiğinde, çevre ve iklim değişikliği ile ilgili hiçbir hedef bulunmadığı görülmektedir.

Genel bütçeli bir kurum olan Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı’na bağlı ve bölgelerde çalışmalar yapan dört özel bütçeli kurumun harcamalarının ayrıca izlenmesi gerekmektedir, çünkü bu kurumların amaçları arasında çevre koruma sayılmaktadır. Bunlar DAP, KOP, DOKAP ve GAP’tır. Diğer incelecek olan bağlı kurum TÜBİTAK’tır.

Doğu Anadolu Projesi (DAP) Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı 2019 Performans Programı’nda çevre ve iklime yönelik hedef bulunmamakta, ağırlıklı olarak hayvancılık ve tarımsal gelişme altyapısının ve kapasitesinin geliştirilmesi, izleme değerlendirme ve ihtiyaç tespiti eğitim programı düzenlenmesi ön planda bulunmaktadır.

Konya Ovası Projesi (KOP) Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı’nın, çeşitli illerin elenmesi ile birlikte bölgesel farklılıkların giderilmesi ve izleme değerlendirme sisteminin kurulması önemli performans hedefleridir. Diğer yandan tarımsal gelişme, sulama ve kapasite geliştirme ön plandadır.

Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, 2019 yılı Performans Programı’nda, ekolojik tarımın geliştirilmesi hedefi bulunmakla birlikte, turizmin çok ön planda tutulduğu bir performans programı olduğunu belirtmek gerekmektedir. Daha başlangıç aşamasında olan kurumun yol haritasını oluşturma ve kapasite artırma çalışmaları ön plandadır.

Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) Bölge Kalkınma İdaresi’nin faaliyet raporlarında kurumun görevleri arasında çevre ve şehircilik faaliyetleri sayılmakla birlikte, çevre koruma ve iklim değişikliğine yönelik bir bilgi yer almamaktadır. Bölgede insani ve sosyal gelişimin ön planda olduğu kurumun bazı koordinatörlüklerinin amaçları arasında çevre koruma, yenilenebilir enerji sa-

¹⁶ STB, performans programları için bkz. <https://www.sanayi.gov.tr/plan-program-raporlar-ve-yayinlar/performans-programlari>

yılmaktadır. GAP idaresinin harcamaları incelendiğinde, hiçbir harcamasının çevre koruma harcaması olarak tasnif edilmediği görülmektedir. Faaliyet raporlarında GAP'ın bünyesinde yer alan koordinatörlüklerden biri olan Çevre, Turizm (sonradan Fiziksel Gelişme) ve Yerel Yönetimler Genel Koordinatörlüğü'nün amaçları arasında; bölgede büyük fiziki yatırımların gerçekleşmesi ve kalkınma ile beraber çevre koruma ve çevre yönetimine yönelik politikaları, projeleri geliştirmek ve uygulamak ve bölgede çevre koruma ve yönetimini gözeterek yenilenebilir enerji ve doğal kaynakların korunması ve kullanılmasına yönelik projeler geliştirmek, uygulamak veya uygulamak yer almaktadır.

Diğer bir koordinatörlük olan Ekonomik Kalkınma Genel Koordinatörlüğü'nün amaçları arasında bölgede yenilenebilir enerji kaynaklarını harekete geçirecek çalışmaları desteklemek, enerji verimliliğine yönelik çalışmalar gerçekleştirmek ve yaygınlaştırmak yer almaktadır. Bu genel koordinatörlüklerin harcamalarının ne kadarının çevre ve iklim ile ilgili olduklarını bulabilmek faaliyet raporlarından mümkün değildir.

Esasen sosyal uyum ile ilgili harcamalar yapılan GAP'ın performans programındaki hedefler incelendiğinde, performans hedefleri arasında yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının ve enerji verimliliğinin bölge genelinde artırılması için 2019 yılında 1 milyon TL hedef görülmekte iken, 2020 performans programında bu hedef bölgesel ekonomik kalkınma programının alt hedefi haline gelmiş ve ÇKİD ile ilgili olan harcama hedefi verilerine ulaşamamaktadır. Ancak gösterge üretirken GAP, DAP, KOP, DOKAP performans programlarına ileriki yıllarda bakılabilir.

TÜBİTAK'ın kuruluş amacı ulusal öncelikler doğrultusunda bilim ve teknoloji politikaları hakkında çalışmak, bunları gerçekleştirmek, araştırma ve geliştirme faaliyetlerini desteklemek ve yürütmek olarak özetlenebilir. Görevlerinin arasında, 2020 Performans Programı'nda,¹⁷ "ülkenin ekonomik ve sosyal gelişimine, ülke güvenliğine, insan ve çevre sağlığına katkı sağlamaya dönük stratejik alanlarda araştırmalar yapmak" ifadesi yer almaktadır. TÜBİTAK bünyesinde, bilgi güvenliği, enerji teknolojileri, gen mühendisliği ve biyoteknoloji, gıda, savunma teknolojileri, uzay ve havacılık teknolojileri, yer ve deniz bilimlerine yönelik araştırma geliştirme çalışmaları yapılmaktadır. Bu çalışma alanlarının içerisinde çevre ve temiz üretime yönelik araştırma geliştirme de bulunmaktadır. 2020 Performans Programı'nda ÇKİD ile ilgili bu alan için harcama hedefi yer almaktadır (Tablo III.3).

17 TÜBİTAK performans programları için bkz. www.tubitak.gov.tr/tr/icerik-performans-programlari

TABLO III.3 TÜBİTAK 2020 Performans Programı ÇKİD ile İlgili Performans Hedefleri, TL.							
	2012 BÜTÇE	2018 BÜTÇE	2019 BÜTÇE	2019 HARCAMA	2020 BÜTÇE	2021 TAHMİN	2022 TAHMİN
Çevre ve Temiz Üretim Yönelik Araştırma ve Geliştirme Faaliyetleri ve Ödül Programı	1.185.000	20.512.000	17.101.479	21.817.000	33.821.720	35.954.500	37.901.710
Savunma Teknolojilerine Yönelik Araştırma ve Geliştirme Faaliyetleri (SAGE)*	45.820.000	182.709.000	138.317.000	252.396.588	157.212.000	165.933.000	173.985.000
TÜBİTAK, ÇKİD BÜTÇE ya da HARCAMA	1.185.000	20.512.000	17.101.479	21.817.000	33.821.720	35.954.500	37.901.710
TÜBİTAK, TOPLAM BÜTÇE ya da HARCAMA	1.609.394.000	3.265.696.000	3.074.236.000	3.458.093.300	3.511.062.000	3.742.512.000	3.953.258.000
ÇKİD/TB %	0,07	0,63	0,56	0,63	0,96	0,96	0,96
SAGE/TB %	2,85	5,59	4,50	7,30	4,48	4,43	4,40
Kaynak: TÜBİTAK, 2012, 2018, 2019 ve 2020 Performans Programları, 2019 Faaliyet Raporu. *SAGE verileri ÇKİD harcamalarına dahil değildir. Karşılaştırma amacıyla tabloya konulmuştur.							

ÇKID ile ilgili araştırma geliştirme ve ödül faaliyetlerinin toplam TÜBİTAK bütçesine oranı 2012 yılında % 0,07. Bu oran 2018’de artış göstermeye başlamakta, 2020 ve sonrası için % 1 olarak planlanmış olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle iklim değişimi konusunda uluslararası araştırmaların yoğunluğu dikkate alındığında bu da çok şaşırtıcı sonuçlardan birini oluşturmaktadır.¹⁸

Tablo III.3’te karşılaştırma amacıyla savunma teknolojilerine yönelik araştırma geliştirme (SAGE) hedeflerinin maliyetine yer verilmiştir. 2012 yılında SAGE bütçesinin toplam TÜBİTAK bütçesine oranı 2,89 iken, 2019 yılında gerçekleşme % 7,30 olmuştur.

III.4. TİCARET BAKANLIĞI (TB, MÜLGA EKONOMİ BAKANLIĞI)

Ticaret Bakanlığı’nın bünyesinde yer alan on altı genel müdürlükten bir tanesi Uluslararası Anlaşmalar ve AB Genel Müdürlüğü’dür. Bu genel müdürlük altında on beş daire başkanlığından bir tanesi de AB Gümrük Mevzuatına Uyum Mali İşbirliği Programlar Dairesi’dir. Bu daire başkanlığı çevre ve iklim dâhil birçok AB ile ilgili mevzuat çalışmalarını yürütmektedir.¹⁹

Bakanlık 2020 Performans Programı’nda ise çevre koruma ve iklim krizi ile ilgili bir hedef bulunmamaktadır. 2019 yılı Faaliyet Raporu’na göre, 5 milyar 118 milyon TL olan bakanlığın toplam harcamasının 2 milyar 500 milyon TL’lik bölümü ihracat teşvikinde kullanılmıştır. Uluslararası Anlaşmalar ve AB Genel Müdürlüğü’nün bütçesi ise 33 milyon TL’dir.²⁰

AB, 11 Aralık 2019 tarihinde Avrupa için Yeşil Mutabakatı (AYM) belgesini yayınlamış ve başta sınırda karbon düzenlemesi olmak üzere uygulamaya konulacak olan değişiklikler şekillenmeye başlamıştır. Bu değişiklikler Türkiye’nin ihracatını ve dolayısıyla Ticaret Bakanlığı’nın plan ve programlarını etkileyebilecek değişikliklerdir. Bu konu Türkiye’de akademik dünyada ve özel sektörde tartışılmaktadır.²¹ Nitekim bakanlığın bu konuda toplantılar düzenlediği anlaşılmaktadır. Ticaret Bakanlığı’nın önümüzdeki yıl hazırlanacak olan performans programında çevre koruma iklim krizi ile ilgili azaltım hedefleri yer alabilir.

¹⁸ Üniversitelerin yapmakta oldukları çevre koruma ve iklim krizi ile ilgili harcamalar bu çalışmanın kapsamı dışındadır.

¹⁹ TB, AB Gümrük Mevzuatına Uyum Mali İşbirliği Programlar Dairesi ile bilgiler için bkz. <https://uaabgm.ticaret.gov.tr>

²⁰ TB faaliyet raporları için bkz. <https://strateji.ticaret.gov.tr/yayinlar/faaliyet-raporlari>; performans programları için <https://strateji.ticaret.gov.tr/yayinlar/performans-programlari>

²¹ Avrupa için Yeşil Mutabakat sürecinin Türkiye’nin AB’ye yönelik ihracatının üzerine etkisinin tartışıldığı bir doküman için bkz. <https://www.shura.org.tr/shura-agera-webinar-ozet-raporu/>

III.5. AFET VE ACİL DURUM BAŞKANLIĞI (AFAD)

AFAD 2019 Faaliyet Raporu'nda yer aldığı şekli ile aktarırsak: “AFAD’ın temel kuruluş amacı; afet olayı öncesi, sırası ve sonrasında ve acil durumlarda bütünleşik afet yönetim sistemini en etkin şekilde işletmek ve üst düzey ulusal ve uluslararası koordinasyonu sağlamaktır.”²² Ancak, AFAD’ın internet sitesinde, “Türkiye sahip olduğu tektonik, sismik, topografik ve iklimsel yapısı gereği doğal afetlerle sıklıkla karşı karşıya kalan bir ülke. Su baskını, sel, çığ, heyelan, yangın ama en önemlisi deprem...” ifadesi yer almaktadır.²³

Kuruluşu 1999 depreminden sonra gerçekleştirilen AFAD’ın temel hedefi deprem odaklı olmakla birlikte, yapılan projeler arasında küresel ısınma ve iklim değişikliğinin neden olacağı doğal afetlerin yer alması gerekmektedir. Planlama, müdahale ve iyileştirme ile ilgili daire başkanlıklarının görevleri genel olarak afetlerle ilgili iken, ayrıca kurulmuş bir deprem dairesi başkanlığı da bulunmaktadır. 2019 Faaliyet Raporu’nda yer alan bilgilere göre, AFAD teşkilat yapısında yer alan Planlama ve Risk Azaltma Dairesi Başkanlığı’nın amaçları arasında afet ve acil durum müdahale, risk yönetimi ve zarar azaltma planlarını yapmak, muhtemel afet ve acil durum bölgelerini tespit etmek ve önleyici tedbirleri ilan etmek yer almaktadır.

AFAD tarafından iklim değişikliği ile ilgili olarak 2020 yılında başlaması muhtemel bir proje “İklim Değişikliğinin Neden Olabileceği Afetlere Yönelik Risklerin Belirlenmesi ve Azaltılması İçin Kapasite Artırımı Projesinin Yürütülmesi” projesidir. 2019 Faaliyet Raporu’nda, “İklim değişikliğinin etkileri nedeniyle ortaya çıkan afet risklerini belirlemek ve azaltmak için kapasite geliştirerek ve dirençliliği artırarak, sürdürülebilir kalkınmaya katkı sağlamayı amaçlayan projenin yatırım programına alınması için, (...) fizibilite raporu hazırlanarak Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı’na gönderilmiştir” denilmektedir. Önümüzdeki yıllarda bütçeye yansiyabilecek olan bir projedir. 2019 Performans Programı’nda AFAD’ın 2019 yılında gerçekleştirdiği projeler incelendiğinde, iklim değişikliği ile ilgili iki proje görülmektedir. Birincisi, 2019 yılında tamamlanan harcama olarak risk azaltma programı çerçevesinde sürdürülen, Ulusal Deprem ve Türkiye Ulusal Meteorolojik ve Hidrolojik Afetler Programları (TÜMEHAP) kapsamında olan projelerdir. İkincisi ise, Çin’de APSCO (Asya-Pasifik Uzak İşbirliği Örgütü), tarafından düzenlenen “Su Baskını ve Kuraklık İzleme ve Değerlendirmede

²² AFAD faaliyet raporları ve performans programları için bkz. <https://www.afad.gov.tr/kurumsal-raporlar>

²³ <https://www.afad.gov.tr/afad-hakkinda>

Uzay Tabanlı Teknolojiler” konulu eğitime katılımdır. Faaliyet raporunda bu eğitim ile ilgili bilgilere yer verilmektedir. Buna göre: “Eğitimin amacı olarak, özellikle sel ve kuraklık konusunda yer gözlem uydularının kullanımı ile izleme ve değerlendirme yapılmasıdır. Eğitim konuları; sel haritalama ve izleme, kuraklık risk değerlendirmesi, açık kaynaklı veriler ve ürünler, su baskını izleme ve tematik haritalamada uzay tabanlı teknolojiler, kuraklık izleme ve tematik haritalamada uzay tabanlı teknolojilerdir.”

Ayrıca, 2019 Faaliyet Raporu’nda müdahale anlamında 3.827 müdahalenin yapıldığı, bunun 273 tanesinin sel ve su baskını ile ilgili olduğu, 83 tanesinin fırtına ve hortum ile ilgili olduğu belirtilmektedir. Bu bilgilerden, gerek hazırlık ve risk analizi gerek müdahale aşamalarından AFAD’ın iklim değişikliği ile ilgili faaliyetleri olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bunlar için yapılan harcamalar ve ayrılan bütçe faaliyet raporlarına ve 2020 Performans Programı’na yansımamaktadır.

AFAD’ın 2019 yılı harcaması 1 milyar 890 milyon TL’dir. 2020 yılı bütçe hedefi ise 1 milyar 637 milyon TL olarak planlanmıştır. Her ne kadar önemli miktarın deprem ile ilgili olduğu bilinse de, bu bütçe içinden iklim değişiminin neden olduğu afetlerle ilgili harcamaların izlenmesinin ileriki dönemlerde mümkün olabileceği dikkate alınmalıdır. AFAD, 2019 Performans Programı’nda iklim değişikliği ile ilgili küçük bir bütçeye yer verilmiştir. Bunlardan birincisi, “İklim değişikliğinin neden olabileceği afetlere yönelik risklerin belirlenmesi ve azaltılması için kapasite artırım çalışmalarının yürütülmesi”dir ve 1.080.000 TL bütçe ayrılmıştır. İkincisi ise, yukarıda söz edilen TÜMEHAP projesi için ayrılan 1.886.000 TL’lik bütçedir. Ancak 2020 yılı Performans Programı’nda bu projelerin gerçekleşmeleri ve bütçeleri görülmemektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB) Çevre Koruma ve İklim Değişikliği (ÇKİD) Harcamaları

Dünya üstünde kentlerde yaşayan insanlar kırsal bölgelerde yaşayan insanların sayısını aşmıştır. Kentlerde nüfusun yarısından fazlası yaşamaktadır, dolayısıyla doğal kaynakların tüketimi, enerji kullanımı oranı % 75'lerdedir. Neticede, kentlerdeki bu yoğunluk oranına eşdeğer denilebilecek karbondioksit emisyonu üretilmektedir. 2050 yılına kadar kentlerde yaşayan insan nüfusunun 6 milyarın üzerine çıkacağı tahmin edilmektedir. Kentlerdeki yoğun yapılaşma ve binaların kalkan etkisi, hava akımlarındaki azalma, asfaltlar nedeniyle ısının artması, aşırı otomobil, kamyon gibi fosil yakıt kullanan araçların oluşturduğu trafik ve hava kirliliğinde yükselme, ormanlık ve ağaçlık alanların azalması ve buna bağlı olarak güneşin daha fazla depolanması nedeniyle, kentlerin küresel ısınma ve iklim krizine yoğun etkisi bulunmaktadır. Diğer yandan, küresel ısınma ve iklim değişikliğinin önemli mekânları olan kentlerde yaşayanlar iklim krizinin ortaya çıkardığı durumlardan daha çok etkilenmektedirler. Kentsel ısınmanın artması, yükselen deniz seviyeleri, düzensiz yağışlar ve gıda krizlerinden doğan etkiler, yapısal özellikleri nedeniyle kentleri bu krizlere daha açık bir hale getirmektedir, bir anlamda kentler, iklim krizinin etkilerinin yoğun bir şekilde açığa çıktığı alanlardır (İklim için Kentler, 2019; İklimin, 2019; BM, 2014; BM-Habitat, 2016; Çolakoğlu, 2019; C40 Cities, 2018a ve b).

Kentlerin nüfus, ulaşım ve sanayi yoğunlukları gibi nedenlerle, küresel ısınma ve iklim krizi ile mücadelede önemli işlevler yerine getirebilecekleri tartışılmakta ve bu nedenle hem sera gazlarının azaltılması hem de değişen iklime

uyum sağlanması konularında öncü olabilecekleri belirtilmektedir. Avrupa’da yaklaşık 600, dünya genelinde ise 9.400 farklı ölçekteki kent, iklim değişikliğine karşı azaltım ve uyum tedbirlerini uygulamaya koymuş durumdadır (İklim için Kentler, 2019). Azaltım ve uyum amacına yönelik olarak İstanbul’un da dâhil olduğu büyük kentlerin uluslararası işbirlikleri yaptıkları bilinmektedir.¹

İstanbul da Marmara bölgesindeki bir kıyı kenti olarak iklim krizine hem katkıda bulunmakta hem de iklim krizinin sonuçlarıyla karşı karşıya kalmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde, İBB’nin İstanbul İklim Değişikliği Eylem Planı’nın (İİDEP) azaltım ve uyum hedeflerine değinilecek ve bu eylem planının İBB ÇKİD harcamalarına ne oranda yansıdığı incelenecektir.

2018 yılında yayımlanan İİDEP raporunda; “175 ülkenin onaylamış olduğu Paris İklim Anlaşması, küresel ısınmayı 2°C (mümkünse 1,5°C) ile sınırlandırma hedefi koymuştur. Bu iddialı hedefe ulaşmak için düşük karbonlu bir ekonomiye dönüşüm şarttır. Küresel ısınmaya sebep olan sera gazlarının kontrol altına alınması, uluslararası müzakereler kadar ulusal katkılar ve yerel kararlılıkla mümkün olacaktır. Bu noktada belediyelere giderek daha fazla görev ve sorumluluk düşmektedir” denilmektedir. İstanbul’un, Türkiye’nin en yüksek sera gazı salımına sahip olduğu belirtildikten sonra, “İstanbul’un giderek Akdeniz iklimi özellikleri taşıyacağını, buna bağlı olarak daha sıcak ve daha kurak olacağı ve Avrupa’daki en yüksek riske sahip liman kenti konumunda olduğu ve İstanbul’un düşük karbonlu (azaltım) ve iklime dirençli (uyum) bir kent olmayı hedeflediği” belirtilmektedir (İBB, 2018).

Raporda, “İBB, düşük karbonlu ve iklim dirençli bir kentin el birliğiyle oluşturulması için yerel tarafların ve vatandaşların harekete geçirilmesinde kilit rol oynayacağını, yenilenebilir enerji tabanlı, düşük emisyonlu ve dirençli bir kalkınma için çaba sarf edeceğini, aktörler arası eşgüdümü ve işbirliğini destekleyeceğini, yerelde uyuma ve azaltıma yönelik uygulamalara bütçe ayıracağını taahhüt etmiştir. Ayrıca, iklim değişikliğiyle mücadelede kurumsal kapasitesini geliştireceğini, bu doğrultuda yeni ve yenilikçi fon kaynakları oluşturacağını, kentsel tarımı destekleyeceğini, atık yönetimine yönelik eğitim, farkındalık yaratma ve kaynak verimliliği çalışmalarını güçlendireceğini, yenilenebilir enerji ve enerji verimliliği yatırımlarını teşvik edeceğini, tedarik süreçlerinde ürün ve hizmetlerde sürdürülebilirlik parametrelerini

1 C40 cities olarak bilinen ve İstanbul’un da aralarında bulunduğu Büyük Kentler İklim Liderlik Grubu (The Large Cities Climate Leadership Group), bunların başında gelen oluşumlardandır. Birleşmiş Kentler ve Yerel Yönetimler (United Cities and Local Governments, UCLG), Birleşmiş Milletler-Habitat vb. işbirliklerinin incelendiği bir çalışma için bkz.Çolakoğlu, 2019.

dikkate alacağını” beyan etmiştir. İİDEP’te, “İstanbul 2030 yılında emisyonlarını temel senaryoya kıyasla % 33 azaltacaktır. Bu hedefe, binalarda ve sanayide enerji verimliliği, yenilenebilir enerji, atık yönetimi ve 1.100 km metro hattı gibi projelerle ulaşılabilecektir” denilmektedir (İBB, 2018).

İİDEP’in incelenmesi ve eleştirilmesi bu kitabın kapsamı dışındadır. Burada, İİDEP yayımlandıktan sonra, 2019 ve 2020 yıllarında İİDEP’in yukarıda özetlenen hedeflerine ulaşmak için somut olarak İBB, bağlı kurumlar ve İBB’nin konu ile ilgili iştirakleri üzerinden ne kadar kaynak ayrıldığı incelenecektir. Bu inceleme Türkiye’deki 30 büyükşehir belediyesinin ÇKİD harcamaları için ayırdığı kaynakların izlenmesinde gösterge oluşturmak amacıyla da ulaşılabilecektir.

Yukarıda tartışılan kentlerin iklim değişikliğine etkileri ve maruz kaldıkları sorunlar dikkate alındığında, buna İstanbul’un sera gazı emisyonu, nüfus projeksiyonu ve coğrafi konumu eklendiğinde İİDEP’te yer alan hedeflerin yetersiz olacağını söylemek mümkündür. Ancak, bu hedefler için bile yeterli kaynak ayrılıp ayrılmadığı sorusu ise yine cevapsızdır.

Çalışmanın bu bölümünde, iklim değişikliğinin kentlere etkileri ve İBB iklim eylem planı dikkate alındığında, eylem planındaki hedeflere ulaşmak için kamu kaynaklarından ne ayrıldığı ve ne kadar harcandığının incelenmesi amaçlanmaktadır.

2019 yılında yapılmış olan belediye seçimi öncesi ve sonrası çevre koruma ve iklim değişikliği faaliyetlerinin bütçeye nasıl yansdığı ise ödenek cetvelleri ve performans programları üzerinden incelenecektir. Bu amaçla, 2018, 2019, 2020 ödenekleri ve performans programlarında yer alan çevre koruma ve iklim krizi ile ilgili ne kadar kaynak ayrıldığı ele alınacaktır. Harcamaların fonksiyonel dağılımı ve idari birimler açısından dağılımları İBB faaliyet raporlarında 2018 yılına kadar yer almamakta idi. 2019 yılı Faaliyet Raporu’nda idari birimler açısından dağılım yine yer almamakla birlikte, harcamaların fonksiyonel dağılımına yer verilmektedir. Harcamaların idari birimlere göre dağılımına kesin hesap cetvelleri üzerinden ulaşılabilmektedir.² En son yayımlanan kesin hesap cetveli 2018 yılına ait olduğu için 2019 yılı harcamalarına tablolarda kısıtlı olarak yer verilebilmektedir. İBB çevre koruma ve iklim değişikliği ile ilgili gerçekleşmiş harcamaların bir bölümünün kesin hesap cetvelleri karşılaştırılması için 31 Ocak 2020 tarihinde yayımlanacak kesin hesapları beklemek gerekmektedir.

2 Bazı büyükşehir belediyelerinin faaliyet raporlarında 2019 harcamalarının fonksiyonel dağılımlarına ya da idari birimler açısından dağılımına yer verilmektedir. Bkz. EK 2.

İBB dışında, İBB'nin iki bağlı kurumu olan İETT ve İSKİ'nin bütçeleri ve harcamaları aynı açıdan incelenecektir. Ayrıca İBB'nin iştirakleri arasında yer alan, çevre koruma ve iklim değişikliği ile ilgili olan altı iştirakin (İstaç A.Ş., Ağaç A.Ş., Metro İstanbul A.Ş., Hamidiyesu A.Ş., Güvensu A.Ş. ve Enerji A.Ş.) harcamaları da ele alınacaktır.

2018 yılı verilerine göre toplam yerel yönetim harcamalarının (belediyeler, bağlı idareler, özel idareler, mahalli idare birlikleri ve Yatırım İzleme Koordinasyon Başkanlıkları dâhil) % 25'i İstanbul'da yapılmaktadır. Bu oran, İstanbul'da yapılan çevre koruma ve iklim değişikliği ile ilgili harcamaların izlenmesinin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

IV.1. İBB, GELİR VE HARCAMALARINA GENEL BAKIŞ

Tablo IV.1, İBB'nin 2019 yılı harcamalarını ekonomik ve fonksiyonel dağılıma göre vermektedir. Genel kamu, ekonomik işler ve iskân ve toplum refahı hizmetlerinden sonra çevre koruma harcamaları gelmektedir. Buradaki çevre koruma harcamaları, daha önce tanımlandığı gibi, dar kapsamlı ve iklim değişikliği uyum ve azaltım ile ilgili birçok harcamayı içermeyen harcamaları vermektedir. Aşağıda, Tablo IV.4'te görüleceği gibi, İBB'nin çevre koruma olarak beyan ettiği harcamalar sadece Çevre Koruma Dairesi Başkanlığı'nın ve Park ve Bahçeler Daire Başkanlığı'nın harcamalarını kapsamaktadır.

TABLO IV.1 İBB Harcamaları, 2019, TL			
EKONOMİK SINIFLANDIRMA		FONKSİYONEL SINIFLANDIRMA	
PERSONEL	1.476.865.024	GENEL KAMU	5.039.891.648
SGK ÖDEMELERİ	221.786.963	SAVUNMA	
MAL VE HİZMET ALIMİ	6.767.823.031	KAMU DÜZENİ VE GÜVENLİĞİ	1.208.166.057
FAİZ GİDERLERİ	808.373.834	EKONOMİK İŞLER VE HİZMETLER	5.665.945.998
CARİ TRANSFERLER	2.108.454.266	ÇEVRE KORUMA	2.057.054.696
SERMAYE GİDERİ	8.699.151.774	İSKÂN VE TOPLUM REFAHI	5.221.146.945
SERMAYE TRANSFERİ	1.283.200.894	SAĞLIK HİZMETLERİ	294.222.806
BORÇ VERME	52.256.010	DİNLENME DİN VE KÜLTÜR	991.658.054
		EĞİTİM HİZMETLERİ	267.154.386
		SOSYAL GÜVENLİK VE YARDIM	672.671.206
TOPLAM	21.417.911.796	TOPLAM	21.417.911.796

Kaynak: İBB, 2019 Faaliyet Raporu.

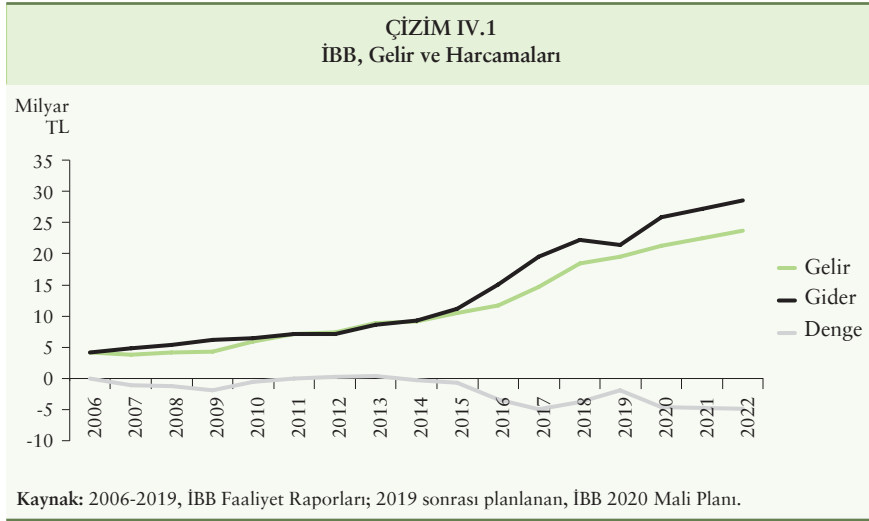
TABLO IV.2
İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Fonksiyonel Dağılıma Göre Çevre Koruma Harcamaları, TL.

	2012 ÖDENEK	2012 HARCAMA	2018 ÖDENEK	2018 HARCAMA	2019 ÖDENEK	2019 HARCAMA	2020 ÖDENEK	2021 ÖDENEK	2022 ÖDENEK
İBB, ÇEVRE KORUMA ÖDENEK ya da HARCAMA	763.800.000	892.781.916	1.892.798.000	2.761.308.057	2.126.217.000	2.057.054.696	2.458.020.000	2.517.151.000	2.565.356.000
İBB, TOPLAM ÖDENEK ya da HARCAMA	7.300.000.000	7.178.078.897	20.100.000.000	22.148.025.365	23.800.000.000	21.417.911.796	25.850.000.000	27.150.000.000	28.500.000.000
ÇEVRE KORUMA/İBB %	10	12	9	12	9	10	10	9	9
İBB BÜTÇELENEBİLİR GERÇEKLEŞEN GELİRLERİ	6.600.000.000	7.423.983.344	18.487.000.000	18.424.947.829	20.600.000.000	19.537.299.033	21.250.000.000	22.450.000.000	23.700.000.000

Kaynak: Ödenekler için: 2012 Ödenek Cetveli ve Faaliyet Raporu; 2018, 2019 ve 2020 Mali Yılı Bütçesi; 2018 ve 2019 Faaliyet raporları.
Harcamalar için: 2012 ve 2018 Kesin Hesap; <https://www.ıbb.istanbul/SitePage/Index/108>; 2019 İBB, 2019 yılı Faaliyet Raporu.

Tablo IV.2, fonksiyonel dağılıma göre çevre koruma harcamalarının yıllar itibarıyla gelişimini göstermektedir. 2018, 2019, 2020 çevre koruma ödeneklerinin İBB'nin toplam ödeneklerine oranı % 9 ya da % 10 civarında planlanmaktadır. Ancak harcamalarda değişiklik görülmektedir. 2018 yılında yayımlanan İİDEP öncesinde 2012 çevre koruma harcamasının İBB toplam harcamasına oranı % 12 iken, 2018 harcaması da aynı oranda kalmıştır. 2019 yılında ise, hem İBB toplam harcamaları hem de çevre koruma harcamalarında bir düşüş yaşandığı görülmektedir. 2019 yılında bu oran % 10'a düşmüştür.

Ancak Tablo IV.2'nin son satırı incelendiğinde İBB'nin gelirlerinde bir artış olduğu görülmektedir. Aynı tablodan İBB gelir ve giderleri önceki yıllarla karşılaştırıldığında sürekli bir açık olduğu, bu açığın borç ile karşılandığı,³ ancak 2019 yılında daha düşük bir açık ve borçlanma olduğu anlaşılmaktadır.

Çizim IV.1, İBB'nin 2014 yılından itibaren giderlerinin gelirlerinin üzerine çıktığını göstermektedir. Bu gidişat 2019 yılında biraz farklılaşmış ve açık düşmüştür. Ancak 2020 sonrası yine açığın artacağı planlanmakta olduğu görülmektedir. 2019 yılındaki daralmanın ise borç bulmadaki zorluklardan kaynaklandığı düşünülebilir. İBB başkanlık seçimi sonrası bu zorluk beklenen bir gelişme olabilir. Ancak, 2019 yılında İBB gelirlerinin artmış olması önemlidir ve bunun kaynaklarının incelenmesi gereklidir.

³ Geçtiğimiz yıllarda, İBB'nin açık ve borçları için bkz. Yentürk ve Karabacak, 2018.

TABLO IV.3 İBB Gelirleri, Gerçekleşmiş, Seçilmiş Kalemler, Cari Fiyat, TL.									
	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	
GELİRLER TOPLAMI	7.423.983.344	8.936.033.998	9.092.665.476	10.514.526.248	11.717.664.93	14.610.463.282	18.424.947.829	19.537.299.033	
01 - VERGİ GELİRLERİ	90.573.371	118.634.464	111.624.016	113.431.870	118.523.304	124.888.460	133.135.521	146.680.711	
03 - TEŞEBBÜS VE MÜLKİYET GELİRLERİ	840.364.898	1.593.407.996	1.313.167.527	1.486.988.190	1.312.467.382	3.008.690.093	2.364.527.927	1.362.045.906	
03.5 - KURUMLAR KÂRLARI	458.676.223	969.325.658	787.191.407	827.797.123	473.729.445	2.103.269.041	1.490.069.774		
03.05.05.52. DOĞALGAZ HİZMETLERİNE İLİŞKİN KURUMLARIN KÂRLARI	190.853.080	221.376.322	196.977.015	194.883.753	250.008.158	387.394.415	245.017.409		
03.05.05.58.SU HİZMETLERİNE İLİŞKİN KURUMLARIN KÂRLARI	230.650.713	461.076.753	402.496.261	545.136.749	80.415.943	1.639.360.476	845.809.959		
03.05.09.99. DİĞER KURUM KÂRLARI	23.847.143	266.872.583	158.718.222	87.776.621	89.213.520	28.674.817	342.812.238		
03.6 - KİRA GELİRLERİ	184.880.318	411.978.484	316.024.172	450.180.685	540.838.682	473.818.625	525.169.032		
04 - ALINAN BAĞIŞ VE YARDIMLAR İLE ÖZEL GELİRLER	33.903.495	40.386.230	12.968.029	7.082.584	7.345.930	9.278.167	11.774.783	11.058.952	
05 - FAİZLER, PAYLAR VE CEZALAR	5.910.076.247	6.757.259.820	7.452.897.983	8.475.217.717	9.521.027.391	11.085.332.191	13.109.081.352		
05.2 - KİŞİ VE KURUMLARDAN ALINAN PAYLAR	5.592.920.607	6.529.508.936	7.200.411.510	8.239.568.468	9.261.191.426	10.824.996.478	12.797.239.956	14.067.588.991	

TABLO IV.3 devamı								
İBB Gelirleri, Gerçekleşmiş, Seçilmiş Kalemler, Cari Fiyat, TL.								
	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
05.02.02.51.01. 5779 SAYILI KANUNA GÖRE ALINAN PAY (İLLER BANKASI)	804.691.945	943.085.186	1.025.938.416	1.178.168.741	1.299.244.574	1.547.333.544	1.808.782.614	
05.02.02.51.01. 5779 SAYILI KANUNA GÖRE ALINAN PAY (MALİYE BAKANLIĞI)	4.660.357.237	5.407.358.267	5.984.179.164	6.817.859.511	7.664.561.582	8.856.949.979	10.711.633.779	
06 - SERMAYE GELİRLERİ	269.984.414	384.554.364	212.498.045	312.241.642	291.987.606	227.609.330	2.719.371.157	3.718.726.104
06.1.05 - BİNA SATIŞI	108.855.000							
06.1.05 - ARSA SATIŞI		265.000.871	24.100.482	101.379.448	49.104.596	68.204.629	2.644.819.441	
06.1.09. DİĞER TAŞINMAZ SATIŞ GELİRLERİ	136.266.740	118.830.410	186.941.632	209.838.116	241.806.340	158.523.329	74.551.715	
06.9.09.09.99 DİĞER GEŞTİRLİ SERMAYE SATIŞ GELİRLERİ					753.615	158.523.329	1.449.344	
08- ALACAKLARDAN TAHSİLAT (2014 yılında İETT'den gelen, toplama dahil edilmemiştir)			3.183.761.071		550.732.969	166.192.242	106.771.139	250.969.706

Kaynak: 2012- 2018 Kesin Hesap Cetveli, <http://application2.ibb.gov.tr/maliyonetim/raporlar.aspx>, 2019 İBB 2019 Faaliyet Raporu.

Tablo IV.3, İBB gelirlerini yıllar itibarıyla vermektedir. Merkezi yönetimden alınan paylar gerçekleşen gelirin en önemli oranına sahiptir. 2018 yılında gelirlerin % 69'u, 2019 yılında ise % 72'si merkezi yönetimden gelmiştir (İller Bankası ve Maliye Bakanlığı). Diğer önemli gelir ise İSKİ'den alınan paylardan kaynaklanmaktadır. İGDAŞ'tan alınan paylar oldukça sabit iken, İSKİ'den alınan paylar 2016 yılında 800 milyon TL'ye, 2017 yılında ise 1 milyar 600 milyon TL'ye yükselmiştir. 2018 yılında da İSKİ'den 845 milyon TL pay alınmıştır. Su konusu iklim değişikliğinin temel konularından olduğu için, bu konunun ayrıntılı olarak incelenmesi gerekmektedir.

Kasım 2018 tarihinde onaylanan 2019 Mali Yılı bütçesinde 2019, 2020 ve 2021 için kurum kârlarından gelir beklentileri aynen devam ederken; seçimlerden hemen sonra, Aralık 2019 tarihinde onaylanan 2020, 2021 ve 2022 yıllarında kurum kârlarından gelir beklentisinin düştüğü görülmektedir. Su kaynaklarına yatırım önemli bir iklim değişikliği uyum hedefidir. Su yönetiminden sorumlu kurumun kaynakları kullanılarak belediyelerin diğer hizmetlerinin finanse edilmesinden vazgeçilmesi önemli bir gelişmedir. İBB'de, 2019 sonunda çıkarılan mali raporlar incelendiğinde, İSKİ'den İBB'ye kaynak aktarma kararının olmadığı görülmektedir. Bu gelişmenin ileriki yıllarda da devam etmesi ÇKİD harcamalarının artması bakımından çok önemlidir.

Tablo IV.3'ün gelirler açısından gösterdiği bir başka gerçeklik de, arsa satışlarından elde edilen gelirlerdir. 2018 yılında taşınmaz satışından (arsa satışından) 2 milyar 700 milyon TL civarında bir gelir elde edildiği, 2019 yılında ise bu miktarın 3 milyar 700 milyon TL'ye çıktığı görülmektedir. Tablo IV.4'te ise, Aralık 2019 tarihinde yayımlanan 2020 yılı Mali Bütçesi'nden, 2020, 2021 ve 2022 yıllarında arsa satışına bağlı gelir elde etme yaklaşımının devam etmesinin planlandığı görülmektedir.

IV.2. İBB, ÇKİD HARCAMALARI

Çevre koruma ve iklim değişikliği ile ilgili İBB daire başkanlıkları dikkate alındığında, Çevre Koruma Daire Başkanlığı, Park ve Bahçeler Daire Başkanlığı ve Raylı Sistem Daire Başkanlığı ön plana çıkmaktadır. Park ve Bahçeler Daire Başkanlığı'nın ÇKİD hedeflerine hizmet ettiği söylenemeyecek harcamaları bulunmaktadır. Bunların arasında yoğun çim kullanımı ve yeşil duvar uygulamalarından söz edilebilir. Ancak bunlara yönelik yapım ve bakım harcamaları ayrıştıramamaktadır. Park ve Bahçeler Daire Başkanlığı'nın harcamalarının, 2019 öncesinde Raylı Sistem, Fen İşleri ve Mali İşler Daire Başkanlığı'ndan sonraki 4. büyük harcama yapan alt birim olduğunu vurgulamak gerekmektedir (Yentürk ve Karabacak, 2018).

Diğer yandan, İtfaiye Daire Başkanlığı şehir yangınlarıyla ilgili olduğu için ele alınacak birimler arasına katılmamıştır. Fen İşleri Daire Başkanlığı tüm katı ve sıvı atık bertarafı ile ilgili tesis inşaatlarını yapmaktadır. Ancak Fen İşleri Daire Başkanlığı İBB çapındaki tüm altyapı inşaatlarını da yapmaktadır ve bütçesinin içinden atık ile ilgili tesis inşaatlarına ayrılan kısmı ayırmak mümkün değildir. Fen İşleri Daire Başkanlığı'nın ÇKİD harcamalarına katkısı performans programlarında görülebilecektir.

Diğer yandan 8 Nisan 2020 tarihli ve 31093 sayılı *Resmi Gazete*'de yayınlanan “Belediye ve Bağlı Kuruluşları ile Mahalli İdare Birlikleri Norm Kadro İlke ve Standartlarına Dair Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik” ile Büyükşehir belediyelerinin teşkilat yapısında değişiklikler yapılmış ve Büyükşehir belediyelerinde “İklim Değişikliği Dairesi Başkanlığı”, il ve ilçe belediyelerde ise “İklim Değişikliği Şube Müdürlüğü” kurulacağı karara bağlanmıştır.⁴ 2021 yılından itibaren Tablo IV.2'de verilen daire başkanlıklarının içine İklim Değişikliği Daire Başkanlığı'nın da katılması gerekmektedir. Bu daire başkanlığına yeni bütçe eklenebileceği gibi, Çevre Koruma Daire Başkanlığı'nın bütçesinden kaymalar da yapılabilir.

2020 yılı için üç daire başkanlığının ödenek ve harcamaları yıllar itibarıyla Tablo IV.4'te verilmektedir.

Çevre Koruma Daire Başkanlığı, Park ve Bahçeler Daire Başkanlığı harcamaları 2020 yılında 2 milyar 600 milyon TL civarında planlanmışken, temiz ulaşım olarak kabul edilebilecek olan Raylı Sistem Daire Başkanlığı'nın 2020 ödeneği 3 milyar 500 milyon TL civarında planlanmıştır. 2012 harcamalarına göre her üç daire başkanlığın harcama ve ödeneklerinde bir artış öngörülmektedir. Ancak, daire başkanlıklarının 2019 ödeneği ile 2020 ödenekleri karşılaştırılınca ödenek artışları sınırlı kalmakta, hatta Raylı Sistem Daire Başkanlığı için azalma planlandığı görülmektedir.

2019 yılından önceki İBB faaliyet raporlarında, harcamaların alt birimler bazında ve fonksiyonel dağılımına yer verilmemekteydi. 2019 yılında yayımlanan faaliyet raporunda ise fonksiyonel dağılıma göre harcamalara yer verilmekte, ancak alt birimler bazında harcamalara yer verilmemektedir. Gerçekleşen harcamalar açısından inceleme yapılabilmesi için, 2019 kesin hesap cetvellerinin yayımlanması gerekmektedir.⁵ O nedenle, Tablo IV.4'te,

4 <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/04/20200408-6-1.pdf>

5 Merkezi yönetim kurumları kesin hesap cetvelleri iki yıl gecikmeli olarak her yılın son günü Mecliste onaylanarak Resmi Gazete'de yayımlanmaktadır. Yerel yönetimlerinki ise daha da gecikmeli olarak kendi internet sitelerinde yayımlanmaktadır.

TABLO IV.4 İstanbul Büyükşehir Belediyesi ÇEKİD ile İlgili Harcama Yapan Daire Başkanlıkları (DB), TL.							
	2012 ÖDENEK	2012 HARCAMA	2018 ÖDENEK	2018 HARCAMA	2019 ÖDENEK	2019 HARCAMA	2020 ÖDENEK
ÇEVRE KORUMA DB	564.350.000	461.903.666	782.798.000	1.058.503.138	962.000.000		1.199.988.000
PARK VE BAHÇELER DB	317.000.000	430.878.250	1.235.000.000	1.702.804.919	1.268.300.000		1.439.749.000
(Çevre Koruma ve Park ve Bahçeler DB toplamı)	881.350.000	892.781.916	2.017.798.000	2.761.308.057	2.230.300.000	2.057.054.696	2.639.737.000
RAYLI SİSTEM DB		588.261.515	3.486.000.000	3.548.565.879	3.433.051.000		3.403.771.000
İLGİLİ DB ÖDENEK ya da HARCAMA		1.481.043.431	5.503.798.000	6.309.873.936	5.663.351.000		6.043.508.000
İBB TOPLAM ÖDENEK ya da HARCAMA	7.300.000.000	7.178.078.897	20.100.000.000	22.148.025.365	23.800.000.000	21.417.911.796	25.850.000.000
İLGİLİ DB / TOPLAM İBB %		20,63	27,38	28,49	23,80		23,38

Kaynak: Ödenekler için: 2012 Ödenek Cetveli, 2018, 2019 ve 2020 Mali Yılı Bütçesi; Harcamalar için 2012 ve 2018 Kesin Hesap ttps://www.İbb.İstanbul/SitePage/Index/108 2019 yılı Kesin Hesap Cetveli henüz yayımlanmamıştır. 2019 yılı için İBB Faaliyet Raporu'nda ilk kez verilen fonksiyonel sınıflandırmada yer alan çevre koruma harcamalarına yer verilmiştir.

Raylı Sistem Daire Başkanlığı'nın 2019 yılı harcamalarına yer verilememiş, çevre koruma harcaması yapan iki alt birimin harcamalarına ise toplam olarak yer verilebilmiştir. Bu iki daire başkanlıklarının 2019 yılı gerçekleşmiş harcamalarında bir azalma görülmektedir.

Belediye seçimlerinden önce yayımlanan 2018 Faaliyet Raporu'nda⁶ "Sağlıklı Bir Çevrede Yaşama" hakkının temel bir hak olarak kabul edildiği, bu çerçevede yeşil alan yönetimi, çevre koruma, atık yönetimi, su ve atık su yönetimi ile enerji yönetimi alanlarında faaliyet ve projeler yürütüldüğü belirtilmiştir. Özetle 2018 Faaliyet Raporu'nda; "Kişi başına düşen aktif yeşil alan miktarının artırılması ve mevcut yeşil alanların korunması; ana arterlerin ve meydanlardaki kirliliğin önlenmesi, hava kalitesinin daha fazla arttırılması, iklim dostu kent kültürünün sağlanması, çevresel gürültünün azaltılması ve deniz kirliliğinin önlenmesi; evsel atık, tıbbi atık, bitkisel atık yağ, hafriyat toprağı ve inşaat/yıkıntı atığı, gemi atığı gibi kirlilik oluşturabilecek tüm atık türlerinin sürdürülebilirlik esasları çerçevesinde yönetiminin sağlanması; atık su arıtımı ve havza koruma ile dere ıslahının yapılması" gibi maddeler sayılmaktadır.

2019 yılında belediye seçimlerinden sonra yayımlanan Faaliyet Raporu'nda ise; "Kentsel yeşil alanların yönetimi ve vatandaşlarımızın sağlıklı bir çevrede yaşama hakkının korunması kapsamında sürdürülebilir çevre gelişimine katkı sağlamak belediyemizin temel amaçlarının başında gelmektedir. Yapılan tüm çalışmalarda, bireylerin ihtiyaçları tespit edilmekte ve kentte yaşayan çocuk, genç, yaşlı, engelli tüm bireylerin sağlıklı ve güvenli bir çevrede yaşama hakkı gözetilmektedir" ifadesi yer almaktadır. Yeşil Alan Yönetimi'nde; 2018 hedeflerinin yanı sıra "vatandaşlarımızın yaşam alanlarına 10 dakika (600 m.) yürüyüş mesafesinde, güvenli, çeşitli aktivitelere olanak sağlayan, sosyal tecridi engelleyen, çocuk gelişimini önemseyen ve sağlıklı yaşlanmaya imkân veren, ekolojiyi koruyan kentsel yeşil alanların tesis edilmesine ve korunmasına çalışılmaktadır" denilmektedir.

Seçimlerden sonra yayımlanan 2019 yılı Faaliyet Raporu'nda çevre koruma, atık yönetimi, su ve atık su yönetimi alanlarında 2018 Faaliyet Raporu'nda yer alan benzer faaliyetlere yer verilmektedir. Enerji yönetimi alanında 2018 Faaliyet Raporu'nda "hava kalitesini artırmak için doğalgaz kullanımının yaygınlaştırılması temel hedeflerdir" ifadesi yer alırken, 2019 Faaliyet Raporu'nda; "çevrenin korunması ve sürdürülebilirliğin sağlanması te-

6 İBB faaliyet raporları için bkz. <https://www.ibb.istanbul/SitePage/Index/176>

melinde, teknolojik gelişmelerin de desteğiyle; enerjinin etkin kullanımı ve israfın önlenmesi, yenilenebilir enerji kaynaklarının araştırılması ve temiz enerji (güneş, rüzgâr, termal vb.) altyapısının hazırlanması, enerji tüketimi farkındalığının artırılması temel hedeflerimiz arasındadır” ifadesi yer almaktadır.

Seçim öncesi yayımlanan 2018 ve 2019 performans programları ile, seçim sonrası yayımlanan 2020 yılı performans programı⁷ içinde yer alan çevre koruma ve iklim değişikliği ile ilgili hedefler ve bu hedefler için gereken bütçeler Tablo IV.5’te verilmektedir. 2018-2020 arası en büyük artış atık yönetim uygulamaları ile ilgili hedefte görülmektedir. 2018 ve 2019 performans programından farklı olarak, 2020 yılında iklim değişikliği ile mücadele ve bisiklet yollarının yapılması ilk kez hedefler arasında yer almıştır.

İklim değişikliği ile mücadele hedefinin alt hedefleri ile daha önceki yıllarda çevre koruma uygulamalarını yaygınlaştırmak hedefinin alt hedeflerinde kısmen benzerlikler vardır. Denizlerin ve kıyıların temizlenmesi 2020 yılından önce ayrı bir hedefken, 2020 yılında iklim değişikliği ile mücadele hedefinin altına alınmıştır. O nedenle tam bir karşılaştırma yapmak mümkün olmamaktadır. Ancak yine de 2020 yılında 438 milyon TL gibi önemli bir kaynağın iklim değişikliği ile mücadele hedefi olarak yer aldığı görülmektedir. Diğer yandan, 438 milyon TL olan iklim değişikliği ile mücadele bütçesinin 230 milyon TL’sinin, ana arter ve meydan temizliği ile ilgili olduğu dikkati çekmektedir. 2020 yılı performans programına giren iklim değişikliği ile mücadele hedeflerinin alt hedefleri arasında yer alan iklim değişikliğine uyum ve mücadele hedefinin içeriği ise performans programında yer almamaktadır.

Yenilenebilir enerji ve enerji verimliliğine yönelik faaliyetler için ayrılan kaynakta 2020 yılında gözle görülür bir artış vardır. Bu kaynak 2020 yılında 2019 yılına göre neredeyse iki misline çıkmıştır. Ancak yine de bu kaynağın aslında ne kadar düşük olduğu İGDAŞ A.Ş.’nin kârları ile karşılaştırılınca görülmektedir. İGDAŞ A.Ş.’nin kârlarının bir kısmı İBB yenilenebilir enerji hedefleri için kullanılabilir bir kaynak olabilir. 2012 yılında İGDAŞ’ın 400 milyon TL gelir-gider farkı vardır. Bu kâr miktarı 2017’den itibaren ortalama 700 milyon TL civarındadır.

Raylı sistem harcamalarının ÇKİD harcamaları içinde en yüksek paya sahip olduğu görülebilir. İstanbul gibi büyük nüfusun yaşadığı ve ulaşımda raylı sistemin hâlâ çok artırılabilceği şehirlerin raylı sistem yatırımları için, geri ödemenin yıllar sonra başlayabileceği uluslararası kaynaklardan kolayca

7 İBB performans programları için bkz. <https://www.ibt.istanbul/SitePage/Index/108>

TABLO IV.5 İBB Performans Programları, ÇKİD ile İlgili Performans Hedefleri, TL.				
	2018	2019	2020	
Raylı Sistemlerin Ulaşım Sistemleri içindeki Payını Artırmak	3.473.976.000	3.417.708.000	Raylı Sistemin Payını Artırmak	3.405.429.200
Atık Yönetimine Yönelik Tesislerin Yapımı ve İşletme	678.511.000	1.766.898.000	Atık Yönetim Uygulamalarını Geliştirme	2.160.947.623
Çevre Yönetiminde Paydaşlarla İşbirliği	1.100.000			
Deniz Kirliliğinin Önlenmesine Yönelik Uygulamalar	74.033.000	91.520.000		
Yenilenebilir Enerji, Enerji Verimliliğine Yönelik Faaliyetler	116.274.000	92.273.000	Yenilenebilir Enerji, Enerji Verimliliğine Yönelik Faaliyetler	175.717.000
			Bisiklet Yolu Çalışmaları	2.642.240
Yeşil Alanları Yaygınlaştırmak	1.013.607.500	896.655.000	Yeşil Alanları Yaygınlaştırmak	959.355.686
Çevre Koruma Uygulamalarını Yaygınlaştırmak	244.500.000	267.805.000	İklim Değişikliği ile Mücadeleyi Yaygınlaştırarak Çevreyi Korumak	438.795.706
Çevre Yönetimi Kapsamında Gerçekleştirilen Denetim Sayısı			Gürültü Kirliliğinin Engellenmesi	3.845.000
Yıllık Sera Gazı Emisyon Raporunun Oluşturulma Oranı			Hava Kalitesinin Korunması	1.041.400
Temiz Hava Eylem Planının Tamamlanma Oranı			Çevre Laboratuvar ve Kapasite Geliştirme Faaliyetleri	27.021.000
Gürültü Azaltım Tedbirleri Projesi Tamamlanma Oranı			Kayların ve Denizlerin Temizlenmesi	104.956.000
			Deniz Araçlarından Atık Alım Faaliyetleri	46.956.000
			Hafriyat ve İnşaat Yıkıntı Anđı Kirliliğinin Engellenmesi	18.503.000
			Ana Arter ve Meydan Temizliği	230.301.818
			Çevre Bilincinin Geliştirilmesi	3.444.888
			Bükiisel Atık Yağ Denetimleri	270.000
			İklim Değişikliğine Uyum ve Mücadele Faaliyetleri	2.456.600
İBB, ÇKİD BÜTÇESİ	5.602.001.500	6.532.859.000	İBB, ÇKİD BÜTÇESİ	7.142.887.455
İBB TOPLAM BÜTÇE	20.100.000.000	23.800.000.000	İBB TOPLAM BÜTÇE	25.850.000.000
İBB, ÇKİD/TB %	27,9	27,4	İBB, ÇKİD/TB %	27,6

Kaynak: İBB, 2018, 2019, 2020 Performans Programı.

dış borç bulabildikleri bilinmektedir. İBB de yıllardır raylı sistem projeleri için uluslararası kaynak kullanmaktadır.⁸

Özetle, 2018, 2019 ve 2020 yılları performans programında yer alan çevre koruma ve iklim değişikliği ile ilgili performans hedeflerinin bütçelerinin toplam İBB bütçesine oranı % 27 ile sabittir. İBB ÇKİD harcamaları ile ilgili olarak verilen üç tablo karşılaştırıldığında, birincisinde (Tablo IV.2) sadece çevre koruma ile ilgili, kurumun kendi beyanı olan harcamalar yer almaktadır. Bunlara raylı sistem ile ilgili harcamaların dâhil edildiği durum Tablo IV.4'te yer almaktadır. Performans hedefleri tablosunda (Tablo IV.5) ise Tablo IV.4'te yer almayan ama iklim değişikliği ile ilgili olan başkaca harcamalar da bulunmaktadır. Muhtemelen, belediyenin birçok alandaki inşaat faaliyetlerini yaptığı için yer verilmeyen, Fen İşleri Dairesi Başkanlığı'nca yapılan atık tesisi inşaatları ile ilgili harcamalar da Tablo IV.5'te yer almaktadır.

IV.3. İSKİ, ÇKİD HARCAMALARI

İSKİ İBB'nin bağlı kurumudur. İSKİ'nin kuruluş amacı; "İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin su ve kanalizasyon hizmetlerini yürütmek ve bu amaçla gereken her türlü tesisi kurmak, kurulu olanları devralmak ve bir elden işletmek ..." olarak belirtilmiştir. İSKİ'nin görevleri arasında yer alan kullanılmış suları toplamak, arıtmak ve uzaklaştırmak, su kaynaklarını ve içme suyu havzalarını korumak, çevre koruma ve iklim değişikliği ile mücadele kapsamında faaliyetlerdir.⁹

İSKİ'nin çevre koruma olarak sınıflandırdığı harcamalar Tablo IV.6.A'da verilmektedir.

Çevre koruma harcamalarının toplam İSKİ harcamalarına oranı 2012 ve 2019 yılları için karşılaştırıldığında % 17'den % 22'ye bir artış görülmektedir. Ancak 2020 yılının ödeneklerine bakıldığında % 19'a bir düşme planlandığı görülmektedir.¹⁰

İSKİ faaliyet raporlarında da belirtildiği gibi, İSKİ gelir ve giderinin sonucunda "olumlu fazla" vermektedir. Bu fazla 2011 yılından itibaren hızla düşmektedir, çünkü giderler içinde İBB'ye ayrılan pay artmakta yani İBB'ye

8 Dış borç ile yapılan raylı sistemin geri ödemesinin esas olarak raylı sistem kullanıcılarının bilet fiyatlarına yansıtılması konusunun bir eleştirisi için bkz. Yentürk, Karabacak ve Çarıkçı, 2015 ve Yentürk ve Karabacak, 2018.

9 İSKİ faaliyet raporları için bkz. <http://www.iski.istanbul/web/tr-TR/kurumsal/faaliyet-raporlari1>

10 İSKİ 2020 yılı için mali raporu internet sitesine konulmamıştır. O nedenle 2019 yılında yayımlanan rapordaki üç yıllık tahminler dikkate alınmıştır. Bu açıdan seçim öncesi ve sonrası karşılaştırma için uygun değildir.

TABLO IV.6.A
İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi Fonksiyonel Sınıflandırmaya Göre Çevre Koruma Harcamaları, TL.

	2012	2012	2012	2018	2018	2019	2019	2020
	ÖDENEK	HARCAMA	HARCAMA	ÖDENEK	HARCAMA	ÖDENEK	HARCAMA	ÖDENEK
İSKİ, ÇEVRE KORUMA ÖDENEK ya da HARCAMA		518.968.918	1.456.876.000	1.399.675.828	1.654.072.000	1.584.421.945	1.819.480.000	
İSKİ, TOPLAM ÖDENEK ya da HARCAMA	3.280.988.918	3.118.830.625	7.436.446.000	6.762.775.004	8.501.502.000	7.086.300.331	9.351.652.000	
İSKİ, ÇEVRE KORUMA / TOPLAM %		17	20	21	19	22	19	

Kaynak: 2012 ve 2018 harcamalar, 2012 toplam ödenek; 2012 ve 2018 Faaliyet Raporu; 2018, 2019 ve 2020 ödenek: İSKİ 2018 ve 2019 Yılı Analitik Bütçe Tasarısı Tarife Teklifleri Yürüm Programı, <http://www.iski.istanbul/web/tr-TR/kurumsal/butce>

Tablo IV.6.B
İSKİ Gelir ve Giderlerinden Ayrıntılar

	GELİR	Gelirler için kurum hasılatı (SU satış dahil)	GİDER	Giderler için İBB'ye ayrılan pay	İBB'ye verilen borç *	Olumlu faaliyet sonucu (fazla)
2011	2.891.247.046	2.606.192.004	2.383.930.361	1.347.661	250.000.000	507.316.685
2012	3.588.598.558	3.013.808.048	3.118.830.625	230.650.713	300.000.000	469.767.933
2013	3.792.044.081	3.384.144.534	3.764.075.067	461.076.753	200.000.000	27.969.014
2014	4.217.066.371	3.684.878.925	4.043.960.918	402.496.261	400.000.000	173.105.453
2015	4.794.885.617	4.097.636.251	4.714.469.674	545.136.749	800.000.000	80.415.943
2016	5.091.484.111	4.462.872.730	5.283.158.797	80.415.943	1.350.000.000	-191.674.686
2017	5.731.276.971	5.040.334.336	6.524.827.488	1.639.360.476	950.000.000	-793.550.517
2018	6.262.405.587	5.547.487.794	6.762.775.004	845.809.959	614.029.305	-500.369.417
2019	6.171.395.743	4.975.606.519	7.086.300.331	345.440.542	168.624.855	-914.904.588

Kaynak: 2011-2019, İSKİ faaliyet raporları.

gelir aktarılmakta ve borç verilmektedir. Yukarıda İBB gelirleri açısından incelenen bu durumun, İSKİ'nin giderlerinden de teyit edilmesinde yarar vardır.

İSKİ'nin İBB'ye verdiği pay, Tablo VI.3'te İBB gelirleri açısından verilmişti. Burada İSKİ'nin giderleri açısından, ilgili yıllarda aynı miktarlar görülmektedir. İSKİ ayrıca İBB'ye borç vermektedir. İSKİ'nin İBB'ye verdiği pay ve borcun toplam İSKİ gelirleri içinde ne kadar önemli bir paya sahip olduğu görülmektedir.

İSKİ 2016 yılında yaklaşık 200 milyon TL zarar etmiştir (Tablo IV.6.B). Aynı yıl İSKİ'nin İBB'ye gelirleri içinde 80 milyon TL pay ayırdığı görülmektedir. Esas dikkat çeken husus, 2016 yılında giderlerin içinde yer alan 1 milyar 350 milyon TL'nin İBB'ye borç verilmiş olmasıdır. Tablo IV.4.B'de görülebileceği gibi, 2017 yılında borç verme ve İBB'ye ayrılan pay toplamı 2 milyar 400 milyon TL'yi aşmaktadır. Bu aktarımlarla birlikte 2017 yılına gelindiğinde, İSKİ'nin zararı 793 milyon TL'ye yükselmiştir. 2018 yılında da benzer trend devam etmekte, İSKİ İBB'ye 1 milyar 500 milyon civarında kaynak aktarmakta ve 500 milyon zarar etmektedir.

Tablo IV.6.B'de görülen, İSKİ'den İBB harcamalarına aktarılan bu kaynağın su temini ile ilgili yatırıma dönüşmüş olması halinde, sadece 2016-2018 yılları arasında 5 milyar 500 milyon TL yatırım anlamına gelmektedir. Aşağıda Tablo IV.8'de görüldüğü gibi, performans programında ÇKİD ile ilgili harcamanın 2018 yılında sadece 2 milyar 500 milyon TL olduğu dikkate alınrsa, su temini dışında harcanan bu kaynağın ne kadar önemli olduğu fark edilebilir.

Özellikle son üç dört yıl İSKİ'nin İBB'ye ayırdığı yüksek kaynak, İSKİ'nin verdiği su temin hizmetlerinin fiyatlarının düşürülmesini engellemiştir. Tablo IV.6.C İBB su birim fiyatlarını yıllar itibarıyla vermektedir. 2019 yılında İSKİ kurum hasılatlarında ve gelirlerinde bir azalma görülmektedir. Bu, esas olarak su fiyatlarında 2019 yılında yapılmış olan düşüşten kaynaklanmaktadır. Su birim fiyatı ayarlaması İBB'nin iptal edilen seçimi ile yenilenen seçimi arasında 15 Mayıs 2019 tarihinde yapılmıştır. Bu düşüşü de seçim sürecinin etkisi olarak değerlendirmek mümkündür. 15 Mayıs 2019 tarihinde su birim fiyatındaki değişikliğin yanı sıra, hanede tüketilen her 2,5 m³ suyun 0,5 m³'ünün "İnsani Su Hakkı" kapsamında ücretsiz verilmesi de İBB meclisinde karara bağlanmıştır. Bu karar su hakkı açısından çok geç alınmış da olsa olumlu ve örnek bir karardır.¹¹ Diğer büyükşehir belediyeleri tarafından uygulanması da çok önemli bir gelişme olacaktır.

11 Belediyelerin su fiyatlarını düşürmelerinin yanısıra, temel ihtiyaçlara yetecek suyun, özellikle düşük su kullanan ve düşük gelirli hanelere ucuza verilmesi savunusu, uzun yıllardan beri yapılmaktadır (www.kahip.org; www.suhakki.org)

TABLO IV.6.C
İSKİ Su Tarifesi

Cari fiyat	Konut 1 (Konut başına 0-10 m ³ /ay'a kadar)	Konut 2 (Konut başına 10-20 m ³ /ay arası)	Konut 3 (Konut başına 20 m ³ /ay'dan fazla)	Konutların tüm kullanımı
01.11.2007	2,00	3,00	4,00	
15.08.2008	2,13	3,20	4,26	
15.08.2009	2,31	3,47	4,62	
01.12.2010	2,49	3,74	4,96	
04.08.2011				3,24
..12..2012				3,25
04.12.2013				3,75
04.12.2014				4,13
05.12.2015	4,08	5,92	8,63	
12/7/16	4,16	6,08	8,85	
04.12.2017	4,65	6,81	9,9	
12/4/18	5,21	7,63	11,11	
	Konut 1 (Konut başına 0-15 m ³ /ay'a kadar)	Konut 2 (Konut başına 16 m ³ /ay'dan fazla)		
5/20/19	4	6		
7/20/20	4,5	6,76		
Kaynak: www.iski.gov.tr				

Ancak aynı kararda en çok su tüketen hane halklarının tarifesi kaldırılmış ve daha ucuz bir tarifeye düşürülmüştür. Böylece, en çok su tüketen konutların su fiyatı 11,11 TL'den 6,76 TL'ye düşürülmüştür. Bu fiyatlandırma, yüksek tüketimin teşviki etkisi yaratabilecektir. Su fiyat zammı, her yıl olduğu gibi, 2020 yılında da gündeme gelmiş ve Tablo IV.6.C'da görülen artış İBB meclisinde karara bağlanmış ancak en çok su tüketen konutlara yüksek fiyat uygulaması karara bağlanmamıştır. Küresel ısınma dikkate alındığında, su fiyatı üzerinden yapılan tartışmalarda, hane gelirlerini ve su kullanım miktarını dikkate alan adil fiyatlandırma yapılması, uzun dönemde yeterli su yatırımı ve tasarrufuna yönelik fiyatlandırma yaklaşımının ön planda olması gerektiği vurgulanmalıdır.

İSKİ bünyesinde ÇKİD ile ilgili harcama yapan daire başkanlıkları incelendiğinde, altı daire başkanlığının bütçeleri ilgili görülmektedir. Tablo IV.7'ye bakıldığında, İSKİ'nin su, atık yönetimi ve havza koruma ile ilgili çalışan altı daire başkanlığının ödenekleri görülmektedir. Bu daire başkanlıkla-

rının bütçelerinin toplam İSKİ bütçesine oranı 2018 yılında % 33 iken, 2019 yılında % 37'ye yükselmiştir. Bu daire başkanlıklarının sadece ödeneklerine ulaşılabilir.¹²

TABLO IV.7 İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi Çevre Koruma Harcaması Yapan Daire Başkanlıkları (DB), TL.		
	2018 ÖDENEK	2019 ÖDENEK
HAVZA KORUMA DB	46.695.000	138.229.000
ATIK SU DB	298.005.000	356.507.000
SU ARITMA İNŞAAT DB	1.025.441.000	1.056.120.000
SU ARITMA DB	265.329.000	372.246.000
KANALİZASYON DB	86.735.000	103.216.000
SU İNŞAAT DB	757.546.000	1.116.235.000
İLGİLİ DB ÖDENEK	2.479.751.000	3.142.553.000
İSKİ TOPLAM ÖDENEK	7.436.446.000	8.501.502.000
İLGİLİ DB /TOPLAM İBB %	33	37
Kaynak: 2018 ve 2019 ödenek: İSKİ 2018 ve 2019 Yılı Analitik Bütçe Tasarısı Tarife Teklifleri Yatırım Programı. http://www.iski.istanbul/web/tr-TR/kurumsal/butce1		

İSKİ'nin 2018, 2019 ve 2020 performans programları¹³ incelendiğinde, İSKİ'nin ÇKİD ile ilgilendirilebilecek harcama hedeflerinin düşük düzeyde kaldığı görülmektedir (Tablo IV.8).

Performans programlarında, İSKİ'nin 2019 yılı için 2 milyar 683 milyon civarında bir ÇKİD bütçesi planladığı görülmektedir. İSKİ'nin ÇKİD olarak kabul edilebilecek performans hedeflerinin toplam İSKİ bütçesi içindeki oranı sadece % 32'dir. Üstüne üstlük, 2018 yılından 2020 yılına gelindiğinde, ÇKİD planlanan bütçenin toplam İSKİ bütçesine oranında küçük de olsa bir azalma vardır (2018'de % 29'dan 2020'de % 27'ye).

Ayrıca, İSKİ performans programlarında dikkat çeken bazı noktalar bulunmaktadır. Bunların ilki, 2018, 2019 ve 2020 yılı ana hedefler ve alt hedefler açısından hiçbir farklılık bulunmamasıdır. İkinci nokta ise, her yılın performans programında yer verilen faaliyet hedeflerinin toplamının, toplam bütçenin sadece yarısını oluşturmasıdır. Diğer yarısı ise, "Diğer Faaliyet ve Projeler İçin Toplam Mali Kaynak İhtiyacı" olarak verilmektedir. Dolayısıyla, İSKİ'nin performans hedeflerinin yarısının ne olduğu kamuoyuna kapalı

¹² İSKİ 2020 yılı bütçesine internet sitesi üzerinden ulaşamamıştır.

¹³ İSKİ performans programları için bkz. <http://www.iski.istanbul/web/tr-TR/kurumsal/stratejik-dokumanlar/performans-programi1>

dır ve bu 2020 yılında da değişmemiştir. İSKİ performans programı bütçesi içinde ÇKİD ile ilgili hedeflerin bütçesinin düşük olmasının nedeni budur.

TABLO IV.8 İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi Performans Programı ÇKİD ile Performans Hedefleri, TL.			
	2018	2019	2020
Su Temininin Sürekliliğini Sağlamak	557.707.000	1.025.504.100	698.900.000
Su İçilebilirliğini Artırmak ve Kalitesinin Sürekliliğini Sağlamak	8.891.000	0	2.920.000
Geri Kazanım Suyunun Kullanımını Yaygınlaştırmak	200.000	0	0
Kamu ve Çevre Sağlığının Korunmasına Katkı Sağlamak	1.280.491.042	1.463.696.645	1.697.633.000
Su Havzalarını Korumak	280.475.000	171.308.000	63.200.000
Yenilenebilir Enerji Kullanımını Artırmak	19.623.000	22.800.000	26.000.000
Su Kayıplarını Azaltmak	14.558.113	42.408.000	8.200.000
İSKİ, ÇKİD BÜTÇESİ	2.161.945.155	2.725.716.745	2.496.853.000
İSKİ, TOPLAM BÜTÇE	7.436.446.000	8.501.502.000	9.351.652.000
Diğer Faaliyet ve Projeler İçin Toplam Mali Kaynak İhtiyacı	3.264.216.585	3.345.571.165	3.315.404.435
İSKİ, ÇKİD / TB %	29	32	27

Kaynak: İSKİ, 2018, 2019, 2020 Performans Programı.

IV.4. İETT, ÇKİD HARCAMALARI

İETT, İBB'nin diğer bağlı kurumudur. Kurumun bütçeleri¹⁴ incelendiğinde İETT'nin çevre koruma harcaması bildirmediği görülmektedir. İETT toplam bütçesi 2020 yılı için 2 milyar 980 milyon TL'dir. Bunun 1 milyar 292 milyon TL'si Otobüs İşletmesi Daire Başkanlığı (900 milyon TL hizmet alımı), 670 milyon TL'si Araç Bakım Onarım Daire Başkanlığı, 428 milyon ise Hızlı Otobüs-Metrobüs İşletme Daire Başkanlığı'nın bütçeleridir.

İETT'nin 2018 Faaliyet Raporu¹⁵ incelendiğinde, Ulaşım Teknolojileri Daire Başkanlığı'nın görevleri arasında çevre yönetimi ve enerji yönetiminin yer aldığı görülmektedir. Ulaşım Teknolojileri Daire Başkanlığı'nın çevre yönetimi konusundaki görevleri 2018 Faaliyet Raporu'nda, "ISO 14001 Çevre Yönetim sistemi kapsamında; Atık yönetimi faaliyetlerini (geçici atık depolama izni, emisyon izni, atık ayrıştırma, atıkların bertarafı ve geri kazanımı,

¹⁴ İETT bütçeleri için bkz. <https://www.iETT.istanbul/tr/main/pages/mali-butceler/15>

¹⁵ İETT faaliyet raporları için bkz. <https://www.iETT.istanbul/tr/main/pages/faaliyet-raporlari/17>

Çevre ve Şehircilik Müdürlüğü'ne yapılacak olan beyanlar) gerçekleştirmek, sera gazı emisyonlarının periyodik olarak hesaplanarak raporlanmasını sağlamak, çevre ölçümlerini (atık su analizi, arıtma çamuru analizi, atık yağ analizi, baca gazı emisyon ölçümleri, çevresel gürültü ölçümleri) yapmak” olarak tanımlanmaktadır.

Ulaşım Teknolojileri Daire Başkanlığı'nın enerji yönetimi konusundaki görevleri ise aynı raporda yer almaktadır. Buna göre, bu daire başkanlığının görevleri; “ISO 50001 Enerji Yönetim Sistemi çalışmalarını gerçekleştirmek, elektrik tüketimlerinde meydana gelebilecek reaktif enerji tüketimlerini izleyerek kontrol altında tutmak, kurum çalışanlarına yönelik, enerji verimliliği konusunda farkındalık eğitiminin verilmesini sağlamak ve kurumun enerji tüketimlerini takip etmek ve üst yönetime raporlamak” olarak tanımlanmıştır. Ancak bu daire başkanlığının 2020 bütçesi sadece 58 milyon TL'dir ve yukarıda sayılan ve çevre koruma ile ilgili olan görevlerinin dışında, malzeme muayene ve kabulü, malzeme depolama ve dağıtım ve akaryakıt yönetimi gibi temel otobüs ulaşımına yönelik görevleri vardır. Nitekim 58 milyon olan bütçesinin 48 milyon TL'si mal ve hizmet alımı giderleridir. O nedenle bu daire başkanlığının harcamalarını izlemek ÇKİD harcamalarını izlemek bakımından yol gösterici olmamaktadır.

Ulaşım Teknolojileri Daire Başkanlığı'nın çevre yönetimi ve enerji yönetimi amaçları dışında, İETT'nin çevre koruma ve iklim değişikliğine yönelik harcamaları açısından önemli olabilecek bir harcama, raylı sistemlere yöneliktir. İETT'nin kuruluşunda var olan troleybüs gibi daha az çevre kirleten araçlar terk edilmiştir. İETT'de raylı sistem olarak bir tek Tünel Meydanı-Taksim hattı ile Tünel-Karaköy hattı kalmıştır. Çok düşük olan bu hat uzunluğu nedeniyle, raylı sistem için ayrı bir daire başkanlığı olarak ödenek ve harcamalara ulaşılamamaktadır.

Bu nedenle İETT'nin yukarıda söz edilen harcamalarının en iyi izlenebileceği tek doküman performans programlarıdır.¹⁶ 2018 Performans Programı'na ulaşmak mümkün olmamaktadır.

İETT'nin 2019 ve 2020 performans hedefleri Tablo IV.9'da verilmektedir.

¹⁶ İETT performans programları için bkz. <https://www.iETT.istanbul/tr/main/pages/performans-raporlari/82>

TABLO IV.9
İETT 2020 Performans Programı ÇKİD Performans Hedefleri, TL.

	2019	2020
Aritma Tesislerinin Bakımı	400.000	
Enerji Verimliliği Açısından Daha Uygun Donanımların Artırılması	260.000	600.000
Aritma Tesislerinin Verimliliğini Artırmak		450.000
Emisyon Ölçümlerini Yapmak		130.000
Atık Bertarafı Hizmet Alımı		200.000
İETT, ÇKİD BÜTÇESİ	660.000	1.380.000
İETT, TOPLAM BÜTÇESİ	2.500.000.000	2.980.000.000
İETT, ÇKİD / TB %	0,026	0,046

Kaynak: İETT, 2019 ve 2020 Performans Programı.

2020 yılı performans programında, emisyon ölçümü ve atık bertarafı konularında ayrılmış bütçeler bulunmaktadır. ÇKİD bütçelerinde 2019 yılına göre önemli bir artış görülmektedir. Yine de, İETT bütçesinde ÇKİD ile ilgili kaynakların yüzdesinin çok çok küçük olduğunu vurgulamakta yarar vardır. Ancak 2018-2022 Stratejik Planı'nda ve 2018 Faaliyet Raporu'nda ÇKİD ile ilgili; "Yoğun akaryakıt tüketiminin getirdiği zararı azaltmak için alternatif enerji kullanan otobüslerin artırılmasını hedefleyen İETT, bu kapsamda filo-suna elektrikli, hibrit teknolojili vb. otobüsler katmayı planlamaktadır. Bu sayede İETT, çevreye duyarlı bir ulaşım modeli geliştirerek kamu sağlığına katkıda bulunmak" hedefi yer almaktadır. Ancak bunun için 2019 ve 2020 performans program hedeflerinde bütçe ayrılmamıştır. İleriki yıllarda bu hedefler ve ayrılan kaynakların izlenmesinde yarar vardır.

IV.5. İBB İŞTİRAKLERİ, ÇKİD HARCAMALARI

İBB'nin 30'a yakın iştiraki bulunmaktadır. Bu iştiraklerin elde ettikleri gelirler bazı yıllarda İBB'nin harcamalarını aşmaktadır (Yentürk ve Karabacak, 2018). 2019 yılında İBB'nin yaptığı harcamalar 21 milyar TL iken, iştiraklerinin toplam giderleri 20 milyar civarındadır (Tablo IV.10). Bu giderler, iştiraklerin İstanbul'da verdiği hizmetlerin ne kadar büyük bir kısmının üzerinde kamu yönetimi ve denetiminin azaldığını göstermektedir.

30'a yakın iştirak çeşitli alanlarda hizmet vermektedir. Bunların içinden altı tanesinin çevre koruma ve iklim değişikliği ile ilgili faaliyet gösterdiği kabul edilebilir. Bunlar İstaç A.Ş., Ağaç A.Ş. ve Metro A.Ş.'dir. Diğer yandan, su temini gerek DSİ, gerek İSKİ kapsamında ÇKİD harcaması olarak ka-

bul edildiği için, İBB iştiraklerinden Hamidiye ve Güvensu da ÇKİD ile ilgili olarak incelemeye dâhil edilebilir. Enerji A.Ş. ise ağırlıklı olarak yenilenebilir enerji ile ilgili faaliyet gösterdiği için dikkate alınabilir.¹⁷

İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin Katı Atık Projesi kapsamında kurulmuş olan İstaç'ın 2018 Faaliyet Raporu'nda amaçları; "İstanbul Çevre Yönetimi Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi, kent temizliği, evsel ve tıbbi atıkların bertarafı, ambalaj atıklarının geri dönüşümü, inşaat ve hafriyat atıklarının yönetimi, düzenli depolama sahaları kurulumu ve işletilmesi, çöp sızıntı suyunun arıtılması, çöp gazından elektrik üretimi, gemilerden ve deniz yüzeyinden atıkların toplanması ve bertarafı, organik atıklardan kompost üretimi, endüstriyel atıkların bertarafı ve geri kazanımı" olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca İBB'nin İstanbul İklim Değişikliği Eylem Planı İstaç A.Ş. tarafından yapılmıştır. İstaç A.Ş.'nin sokak ve caddelerin temizliği ÇKİD harcaması sayılamayabilir, ancak ayrıştırılamamaktadır.

İstanbul'daki mevcut yeşil alanların bakımı ve yeni yeşil alanlar oluşturulması, hafriyat toprağının geri dönüştürülmesi, havza ağaçlandırması, park, yol kenarı ve kavşaklarda yeşil alan düzenlemeleri yapılması, bitki yetiştirmeye dayalı "Kapsayıcı İş Modeli Projeleri" yapılması Ağaç A.Ş.'nin faaliyetleri arasındadır.¹⁸

"Kapsayıcı İş Modeli" ile İBB ve Ağaç A.Ş. kırsal kalkınmaya, yerli üretime, istihdama ve ülke ekonomisine katkıda bulunmayı amaçladıklarını belirtmektedirler. "Kapsayıcı İş Modeli" projelerinde Ağaç A.Ş. yerli üreticiler ile alım garantili sözleşmeler yaparak, lale, mevsimlik çiçek ve peyzaj gülü üretimi gerçekleştirmektedir. Bunlar ÇKİD ile uyumlu faaliyetler olarak değerlendirilemez, esas olarak sosyal ve ekonomik amaçlı faaliyetlerdir. Benzer şekilde Ağaç A.Ş.'nin faaliyetleri arasında yer alan park, yol kenarı ve kavşaklarda yeşil alan düzenlemeleri yapmak çevre koruma ve iklim değişikliği ile ilgili faaliyetler olarak görülmeyebilir. Ancak bu faaliyetler ayrıştırılmadığı için iki iştirakin toplam giderleri Tablo IV.10'a dâhil edilmiştir.

Metro İstanbul, 1988 yılında İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından kent içi raylı sistemlerin işletmeciliğini yapmak üzere kurulmuştur ve kuruluşundaki ismi İstanbul Ulaşım'dır.

Metro İstanbul'un görevleri, internet sitesinde yer almakta ve özetle; "Metro İstanbul, 1988 yılında İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından kent içi raylı sistemlerin işletmeciliğini yapmak üzere kurulmuştur. Faaliyetlerini

¹⁷ İştiraklerle ilgili bilgiler İBB faaliyet raporlarında yer almaktadır.

¹⁸ Ağaç A.Ş. için bkz. <https://agac.istanbul/hakkimizda.aspx>

İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin iştirak şirketi olarak sürdüren şirketimiz, İstanbul'daki mevcut metro, tramvay, füniküler ve teleferik hatlarını işletmektedir. (...) Metro İstanbul, raylı sistem araçları, istasyonlar, sabit tesisler ve hat altyapıları ile elektrik ve elektronik sistemlerin bakım ve onarımlarını yapmaktadır. İşletmecilik ve bakım onarım faaliyetlerinin yanında hem İstanbul'un gelecek metro projeleri hem de yurt içi ve yurt dışındaki toplu taşıma projeleri için mühendislik ve müşavirlik hizmetleri de şirketimizce verilmektedir” şeklinde ifade edilmektedir.¹⁹

Hamidiye A.Ş. “her türlü kaynak, akarsu ve kuyu suları ile artezyenler, maden suyu ve sodalarının üretimi, aranması, bu amaçla tesisler kurulması, bu tesislerde üretilen suların arıtılması, ambalajlanması suretiyle tüketime hazır hale getirilmesi” görevini yaparken, Güvensu A.Ş.’nin görevleri; “Jeotermal kaynaklar ve doğal mineralli sular ile jeotermal kökenli gazların aranması, işletilmesi; su, meşrubat, maden suyu ve gazlı içeceklerin imalatı ve toptan-perakende ticaretini yapmak” olarak tanımlanmaktadır.

Enerji A.Ş. yenilenebilir enerji ile ilgili çalışmaları açısından ÇKİD harcamaları arasında dikkate alınabilecek bir iştiraktır. Enerji A.Ş.’nin internet sitesinde²⁰ doğadaki bütün canlılara saygı duyulduğu ve çevreci her türlü enerji üretimi yaklaşımına destek verildiği belirtilmiştir. Sitede “Öncelikle tüketimi azaltıcı çözümleri üretip, ihtiyaç olan enerjinin alternatif yenilenebilir enerji ile üretiminde çözümler getirmektedir” ifadesi yer almakta ve çevreci enerji kaynaklarının geliştirilmesi için pek çok partnerliğe sahip oldukları belirtilmektedir. Sitede doğadaki her türlü atık ve çöplerin geri dönüşümü ve enerjiye çevrilmesinde deneyimli olduğu belirtilen Enerji A.Ş.’nin fosil yakıtlara alternatif olarak doğaya ve çevreye duyarlı elektrikli araç şarj alt yapısını oluşturmaya yönelik çalışmalara devam etmekte olduğuna yer verilmektedir.

Enerji A.Ş.’nin internet sitesinden anlaşılacağı gibi yenilenebilir enerji kapsamında olmayan faaliyetleri de bulunmaktadır. Örneğin, kamu kurum ve kuruluşlarının yıllık yaklaşık 60.000 ton akaryakıt ve madeni yağ ihtiyacına cevap veren şirket, perakende akaryakıt istasyonları işletmekte ve İstinye Teknepark’ında bulunan ve boğazdan geçen deniz vasıtalarına yönelik akaryakıt ikmal hizmeti vermekte ve Eyüp (Alibeyköy)’de bulunan CNG satış istasyonu işletmektedir (sıkıştırılmış doğalgaz). Fosil yakıtlarla ilgili harcamaları ÇKİD ile ilgili harcamalar değildir. Ancak bunlar ayrıştırılmadığı için toplam olarak tabloda yer verilmiştir.

¹⁹ Metro A.Ş. bilgileri için bkz. <https://www.metro.istanbul/icerik/hakkimizda>

²⁰ Enerji A.Ş.’nin faaliyetleri için bkz. <https://www.enerji.istanbul/#>

TABLO IV.10 İBB ÇIKID ile İlgili Harcama Yapan Şirketler, TL.						
	2012 BÜTÇE	2012 GİDERLER	2018 BÜTÇE	2018 GİDERLER	2019 BÜTÇE	2019 GİDERLER
İSTAÇ A.Ş.	274.788.043	295.331.825	953.632.942	910.212.481	1.217.573.129	1.032.241.247
AÇAC A.Ş.	180.346.209	210.056.108	1.029.831.516	752.113.906	966.310.835	394.942.858
METRO İSTANBUL AŞ (2012'de ULAŞIM A.Ş.)	428.330.565	338.190.228	1.054.570.849	990.229.496	1.559.250.977	1.156.688.426
HAMİDİYE A.Ş.	57.450.645	66.260.574	182.893.237	147.492.574	272.334.279	174.883.783
GÜVENSU A.Ş.			3.883.500	3.970.111	3.121.000	4.201.210
ENERJİ A.Ş.	122.701.085	114.308.758	389.052.310	442.268.753	590.696.928	511.873.259
İLGİLİ İŞTİRAKLER BÜTÇE ya da GİDERLERİ	1.063.616.547	1.024.147.493	3.613.864.354	3.246.287.321	4.609.287.148	3.274.830.783
İBB İŞTİRAKLER TOPLAM BÜTÇE ya da GİDERLER	7.244.507.206	6.736.903.840	19.865.691.614	16.813.527.273	24.386.103.116	20.193.354.077
İLGİLİ İŞTİRAKLER / TOPLAM İBB İŞTİRAKLER %	15	15	18	19	19	16

Kaynak: İBB Faaliyet Raporu, 2012, 2018 ve 2019.

Şehir Hatları A.Ş. de İstanbul'da, toplu deniz taşımacılığı hizmeti sunmaktadır. Ancak gemi seferlerinin fosil yakıt kullanılarak gerçekleştiriliyor olması nedeniyle ÇKİD harcamaları içinde ele alınmamıştır.

Tablo IV.10'da görüldüğü gibi, ÇKİD ile ilgili altı birimin toplam İBB iştirakleri giderlerine oranı 2019 yılında % 16, 2018 yılında % 19'dur. Bu oranın 2012 yılında % 15 olduğu görülmektedir. 2018 yılındaki esas artışın raylı sistem harcamalarında gerçekleştiği, 2019 yılındaki azalmanın ise Ağaç A.Ş. giderlerindeki azalmadan kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Su ile ilgili şirketlerin giderleri oldukça düşüktür. İBB faaliyet raporlarından görülebileceği gibi, İBB iştirakleri içinde en önemli paya fosil enerji ile ilgili faaliyetleri olan İGDAŞ sahiptir.

Kitabın Beşinci Bölümü'nde, sonuç ve değerlendirmeler kısmında tartışılacağı gibi, 2019 yılında İBB'nin gerçekleştirmiş harcaması 21 milyar 400 milyon TL iken, iştiraklerin toplam giderleri 20 milyar TL'dir. İBB toplam giderlerinin ortalama % 25'ini ÇKİD için ayırırken, şirketler içinden ÇKİD ile ilgili olanların giderleri, 2019 yılında sadece % 16'dır. İleriki yıllarda İştiraklerin İİDEP hedeflerine ulaşmakta daha önemli rol oynamaları beklenmelidir.

Diğer yandan kitabın Beşinci Bölümü'nde yer verileceği gibi, İBB, bağlı kurumlar ve iştirakleriyle birlikte 13 milyar TL'nin üzerinde ÇKİD harcaması yapmaktadır. Merkezi yönetim kurumları ile karşılaştırıldığında bunun ne kadar yüksek bir harcama olduğu ve İBB'nin iklim değişikliğine uyum ve azaltım konusunda atacağı adımların ne kadar önemli bir etki yaratacağını göstermektedir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

Sonuç Yerine

Türkiye İklim Değişikliği Stratejisi ve İklim Değişikliği Eylem Planı ve Niyet Edilen Ulusal Olarak Belirlenmiş Katkı belgeleri yayımlanmış ve bunlara bağlı olarak çok sayıda mevzuat değişiklikleri yapılmıştır. Bu çalışma, kamunun, bu dokümanlar ve eylem planlarında yer alan hedeflere ve taahhütlere ulaşmak için ne kadar mali kaynak ayırdığını incelemiştir. Bu inceleme için İDEP’de yer alan kurumların harcamaları incelenmiş ve analitik bütçe sınıflandırmasında yer alan çevre koruma harcamalarının dışına çıkılarak, azaltım ve uyum ile ilgili harcamalar da dâhil edilecek şekilde “çevre koruma ve iklim değişikliği” harcamaları ele alınmıştır.

Sonuçlar merkezi yönetim ve yerel yönetimler için ayrı ayrı oluşturulmuştur.

V.1. MERKEZİ YÖNETİM İÇİN DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Öncelikle analitik bütçe sınıflandırmasında yer alan çevre koruma hizmetleri açısından bakıldığında 2019 yılında, merkezi yönetim kurumları içinden sadece üç kurumun çevre koruma harcaması beyan ettiği görülmektedir (ÇŞB, TOB, DSİ). Bu üç kurumun beyan ettikleri toplam çevre koruma harcaması 851 milyon TL’dir. Beyan edilen bu harcamanın çok eksik olduğu anlaşılmaktadır. Bunun birinci nedeni, aslında çevre koruma tanımı içinde olmasına rağmen başka alt başlıklara konulan harcamaların olması, ikinci nedeni ise, temiz ulaşım, yenilenebilir enerji, orman koruma gibi iklim değişikliği ile ilgili bazı harcamaların analitik bütçe sınıflandırmasının çevre koruma dışındaki farklı kalemlerin de yer alıyor olmasıdır.

Kitap kapsamında ilk inceleme, İkinci Bölüm’de yer alan beş kamu kurumunun incelenmesi (ÇŞB, TOB, DSİ, MGM, OGM) çevre koruma ve iklim değişikliği ile ilgili olan genel müdürlükler veya daire başkanlıklarının toplam harcamalarının faaliyet raporları üzerinden alınan bilgilere dayalıdır. Bu beş kurumun alt birimlerinin (GM ya da DB) 2019 yılındaki gerçekleşmiş harcaması 5 milyar 764 milyon TL olarak hesaplanmaktadır (Tablo G7).

Beş kurumun içinden MGM hariç, 2019 yılında gerçekleşen harcamaları bütçelenen harcamalarının altında kalmaktadır. 2021 performans programları yayımlandığında 2020 harcamasının ne olacağı görülebilecektir. Özellikle 2020 yılında yaşanmakta olan ekonomik daralma bütçelenen ile gerçekleşen arasındaki makası daha da açabilir. MGM’nin 2019 bütçesinden harcamalarına geçişte bir azalma olmaması, uluslararası kuruluşlara ödemek zorunda olan üyelik aidatının toplam MGM harcamaları içinde çok önemli bir yer tutmasından kaynaklanmaktadır.

Diğer yandan, ÇKİD ile ilgili harcama yapan beş kamu kurumunun ÇKİD ile ilgili idari birimlerinin harcamalarının toplamı, 2012-2019 yılları arasında sabit fiyatla karşılaştırılabilir. İklim Eylem Planı’nın yayımlandığı 2012 yılından 2019 yılına gelindiğinde, sabit fiyatla, ÇŞB ve MGM ÇKİD harcamalarında artış görülmektedir. Ancak TOB, DSİ ve OGM’nin ÇKİD ile ilgili idari birimlerinin sabit fiyatla harcamalarında 2012-2019 yılları arasında bir azalma olduğu görülmektedir. Bu durumu OGM döner sermaye gelirleri ile kapatırken, 2020 yılından sonra DSİ’nin 2 milyon hektarı sulama projesinin DSİ’deki hızlı azalmayı düzeltmesi mümkün olabilecektir.

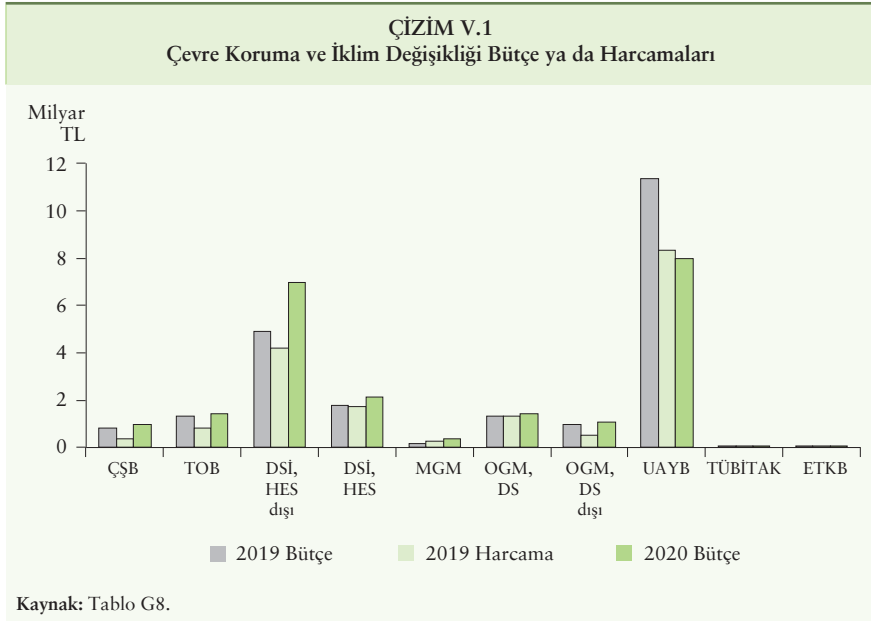
ÇKİD ile ilgili idari birimlerin harcamalarının toplamı, ilgili kurumun ÇKİD harcamasını tam olarak göstermemektedir. Bazı idari birimlerde ÇKİD ile ilgili uyumlu olmayan harcamalar bulunmaktadır. Örnek ÇŞB ÇED harcamaları, TOB, DKMP tarafından gerçekleştirilen av ve orman turizmi, OGM’nin aşırı ağaç kesimine dayalı döner sermaye harcamaları, DSİ’nin HES’lere yönelik harcamaları ÇKİD harcamaları bakımından oldukça tartışmalı harcamalardır. Diğer yandan, ilgili kurumların tümünün bölge müdürlükleri ve il müdürlükleri bulunmaktadır. Buralarda yapılan ÇKİD ile ilgili harcamalar, idari birimlerinin harcamalarına dayalı olarak yapılan incelemede yer almamaktadır. Bu eksiklikler, büyük oranda, kurumların performans programlarının incelenmesiyle aşılabilmektedir.

Kitap kapsamındaki ikinci inceleme, ilgili kurumların 2020 yılı performans programlarında yer alan çevre koruma ve iklim değişikliği azaltım ve uyum çerçevesinde değerlendirilebilecek hedeflerin ayrıştırılmasına dayalıdır.

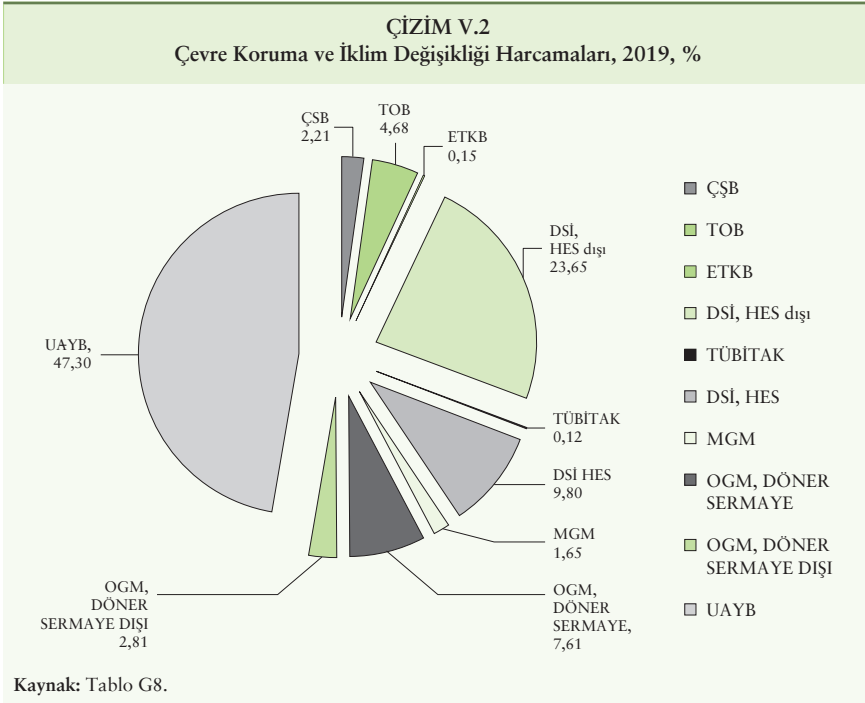
Kitabın İkinci ve Üçüncü Bölümleri'nde 2020 performans hedefleri incelenen sekiz kurumun (ÇŞB, TOB, DSİ, MGM, OGM, ETKB, UAYB, TÜBİTAK) 2019 yılında gerçekleşmiş ÇKİD performans hedefleri toplamı 17 milyar 647 milyon TL olmaktadır (Tablo G8).

Bir karşılaştırma yapmak gerekirse, Muhasebat Genel Müdürlüğü verilerine göre, Milli Savunma Bakanlığı 2019 yılında 50 milyar 493 milyon TL; Emniyet Genel Müdürlüğü 35 milyar 093 milyon TL; Jandarma Genel Müdürlüğü 20 milyar 797 milyon TL, Karayolları Genel Müdürlüğü'nün 35 milyar 579 milyon TL harcama yaptıkları görülmektedir. Bu karşılaştırmalar, İklim Değişikliği Eylem Planı'nda en temel görevleri alan ve performans programında ÇKİD ile ilgili harcama yapmayı hedefleyen kurumların, toplam performans programındaki gerçekleşmiş harcamalarının düşük olduğuna işaret etmektedir.

Çizim V.1, sekiz kurumun performans programlarında yer alan 2019 bütçe ve harcama ve 2020 bütçelerini karşılaştırmaktadır. Çizimden görüldüğü gibi, 2019 harcamaları MGM hariç tüm kurumlarda 2019 bütçelerinin altında kalmıştır. 2020 yılı bütçelerinin gelişimi ise 2021 yılı performans programları yayımlandığında görülebilecektir.

Buradan da görülebildiği gibi, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı demiryolları ve raylı sistem bütçe ya da harcamaları nedeniyle her üç gösterge açısından en öndedir.¹ Ancak bütçesinin 2020 yılında azaltılması planlanmaktadır. DSİ de, su bulma, tarımsal sulama ve taşkın önleme bütçe ya da harcamaları nedeniyle ikinci önemli harcama yapan kurumdur. DSİ, HES harcamaları üçüncü sırada yer almaktadır. DSİ kurum olarak her iki fonksiyonu birleştirildiğinde 2020 bütçesi UAYB'nin 2020 bütçesini geçmektedir. DSİ'nin 2020 yılı bütçesindeki artış, ihalesi TOKİ tarafından yapılacak olan tarımsal sulama ile ilgili projelerden kaynaklanmaktadır. Üçüncü önemli kurum da OGM'dür. OGM'nin harcamaları gelir kaynaklarına göre ikiye ayrılabilir. Bunlardan büyük olanı, döner sermaye üzerinden yapılan harcamalar, diğeri ise özgelirleri (madenlere verilen izinlerden elde edilen gelirler dâhil) ve hazine katkısı ile yapılan harcamalardır. Çizimden de görülebileceği gibi, OGM çevre koruma ve iklim değişikliği harcamalarını ağırlıklı olarak döner sermaye gelirleri ile finanse etmektedir.

1 İlgili bölümde tartışıldığı gibi, demiryolları ve raylı sistem harcamalarının elektrik kullanımı nedeniyle temiz ulaşım araçları olduğu, ancak kullandıkları elektrik enerjisinin ne kadarının fosil yakıt kullanılarak üretildiği ayrıştırılamamaktadır.

Çizim V.2, 2020 yılı performans programlarında gerçekleşmiş hedefler olarak yer alan, 2019 yılı harcamalarının ilgili kurumlar arasındaki dağılımını göstermektedir.

2019 yılı toplam ÇKİD harcamalarının % 9,8'i DSİ tarafından yapılmış olan HES'lere yöneliktir. HES'lerle ilgili tartışmalar dikkate alındığında, bu oranın bu kadar yüksek olması konuya bütçe açısından da bir başka boyut getirmektedir. Harcamanın % 7,6'lık bir bölümü de, OGM'nin bir kamu iktisadi işletme mantığıyla çalışan döner sermaye gelirleri üzerinden yapılmaktadır.²

Aşağıda, kitabın İkinci ve Üçüncü Bölümleri'nde incelenen kurumların ÇKİD harcamaları ile ilgili önemli noktalarına özet olarak yer verilecektir.

ÇŞB'nin faaliyet raporları, ödenek cetvelleri ve performans programlarına dayalı olarak yapılan inceleme sonucunda bakanlığın fonksiyonel sınıflandırmaya göre harcamalarının dağılımına bakıldığında, 2019 yılında şehirçilik ile ilgili yaptığı harcamanın (3 milyar 762 milyon TL) çevre koruma ile ilgili yaptığı harcamanın (648 milyon TL) çok üzerinde olduğu görülmektedir.

ÇŞB'nin ÇKİD ile ilgili dört genel müdürlüğünün harcamaları incelendiğinde, bu birimlerin sabit fiyatla yaptıkları harcamalarda 2012-2019 arasında önemli bir artış gerçekleşmediği görülmektedir. ÇKİD harcamalarının ÇŞB'nin toplam harcamasına oranı ise 2012 yılında % 13 iken 2019 yılında % 9'a düşmüştür. Bunun, İklim Eylem Planı ile ilgili çok önemli adımların atılmasının taahhüt edildiği bir dönem için şaşırtıcı bir durum olduğu ifade edilebilir. Diğer yandan, Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü'nün 2012-2019 yılları arasında, 2012 sabit fiyatı ile harcamalarının düştüğü görülmektedir.

Performans programları incelendiğinde, en yüksek ÇKİD harcama hedeflerine ulaşmak mümkün olmaktadır. 2012 performans hedefleri arasında ÇKİD ile ilgili olanların toplam ÇŞB'nin bütçesine oranı 2012 yılından 2019 yılına bir artış göstermişken, 2021 ve 2022 yıllarında düşürülmesinin planlandığı anlaşılmaktadır. 2020 yılında, performans programında yer alan ÇKİD ile ilgili hedeflerin toplamının, toplam ÇŞB'nin bütçesine oranı % 35 iken, 2021 ve 2022 yılında bu oranın % 24'e düşürülmesi planlanmıştır. Bu da diğer bir şaşırtıcı durumdur.

2 Döner sermaye gelirleri iktisadi işletme mantığı ile çalıştıkları için harcamalarının kamu harcaması olarak kabul edilmesi yaygın değildir. Örneğin, en yüksek döner sermaye gelirine sahip kamu kurumu olan hastanelerin döner sermaye harcamaları, ulusal ve uluslararası kamu sağlık harcamalarına dâhil değildir. Bu konuda bkz. Yentürk ve Yılmaz, 2018.

Performans programlarının incelenmesinden ortaya çıkan bir başka şaşırtıcı sonuç, 2019 bütçesi ile gerçekleşen harcama arasındaki çok ciddi bir fark ile ilgilidir. 2019 yılında ÇKİD harcamaları toplamı 813 milyon olarak planlanmışken, 391 milyon olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönemde, ÇŞB bütçesi 2 milyar 573 milyon TL planlanmışken, 7 milyar 312 milyon olarak gerçekleşmiştir. Harcamada görülen olağanüstü artış tümüyle şehircilik ve kentsel dönüşüm için kullanılmış, ÇKİD ile ilgili harcamalar ise azaltılmıştır.

Mülga iki bakanlığın birleşmesi sonucu oluşturulan Tarım ve Orman Bakanlığı'nın en önemli harcaması, tarım sektörünün gelişmesi ve tarımsal fiyat değişikliklerinin kontrol altına alınması için verilen desteklerdir. 2020 yılı için 10 milyar TL civarında DSİ ve OGM'ye yapılan transferler çıkarıldığında TOB'nın bütçesi 30 milyar TL'dir. TOB'nın 30 milyar TL olan bütçesinden ÇKİD için sadece 1 milyar 700 milyon TL ayırmayı planladığı görülmektedir.

Faaliyet raporları, ödenek cetvelleri ve performans programlarına dayalı olarak yapılan inceleme sonucunda, bakanlığın en önemli misyonunun tarım sektörüne kalkınma amaçlı destek ve tarımsal arz güvenliği olduğu ve bu harcamanın ÇKİD ile ilgili yapılan harcamanın çok üzerinde olduğu görülmektedir.

ÇKİD ile ilgili birimlerin ödenekleri incelendiğinde, bu birimlerin sabit fiyatla ödeneklerinde 2012-2019 arasında önemli bir azalma gerçekleştirildiği görülmektedir. Bu da İklim Eylem Planı ile ilgili çok önemli adımların atılmasının taahhüt edildiği bir dönem için şaşırtıcı bir gelişmedir. Bir diğer şaşırtıcı gelişme, ÇŞB ve TOB'nın genel müdürlükleri olan ve sabit fiyatla düşüş görülen iki genel müdürlükten birinin Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü, diğerinin Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü olmasıdır.

TOB'nın performans programında yer alan ÇKİD ile ilgili bütçesinin toplam bütçeye oranının 2020 ve sonrası için % 5 olarak kalması hedeflenmektedir. Tarım sektörüne yönelik araştırma ve geliştirme hedefinin ÇKİD ile ilgili olup olmadığı tartışma konusudur. Bu harcama çıkarıldığında, bu oranın % 2 olarak kalmasının hedeflendiği görülmektedir. Bu oranın çok düşük olduğu ve 2020 sonrasında arttırılmasının düşünülmemesi dikkat çekicidir.

DSİ, tarımsal sulama, taşkın önleme, su kaynağı tespit etme ve çıkarma, baraj inşası ve hidrolik enerji üretiminde öncü, büyük bütçeli, büyük kadrolu bir genel müdürlüktür. 2012-2019 döneminde DSİ'nin harcamaları cari fiyatla bir artış göstermektedir. Sabit fiyatla ise, ÇKİD ile ilgili birimlerin

toplam harcamalarında ve DSİ'nin toplam harcamalarında aslında bir azalma olduğu görülmektedir.

Cari fiyatlarla DSİ'nin harcamalarında 2018 yılı ile 2019 yılı arasında ani bir kısıntı yaşanmıştır ve DSİ'nin uyum ve azaltım konusundaki görevleri dikkate alındığında bu gelişmenin ÇKİD harcamalarında hiç olmaması gereken bir durum olduğu söylenebilir. 2018 yılında 16 milyar 555 milyon TL olan DSİ harcaması, 2019 yılında 11 milyar 690 milyon TL'ye düşürülmüştür. Ancak, cari fiyatla, 2018-2019 arasında, HES'lerle ilgili olan iki daire başkanlığının harcamalarında ise artış görülmektedir.

DSİ'nin bünyesinde bulunan yedi adet ÇKİD ile ilgili daire başkanlığının içinden ikisi HES'lerle ilgilidir. HES'lerle ilgili harcamaların ÇKİD ile ilgili olduğu tartışmalıdır. Var olan daire başkanlıkları içinden HES'lerle ilgili iki daire başkanlığının harcamalarının devre dışı bırakıldığı durumda, diğer beş daire başkanlığının ÇKİD harcamalarının toplam DSİ'ye oranı, 2012 yılında % 15 iken 2018 yılında bu oran % 18'e yükselmiş; 2019 yılında ise % 13'e düşmüştür.

DSİ'nin ödenek ve harcamaları idari birimler açısından incelendiğinde, bölge müdürlüklerinin ödenek veya harcamalarının toplam harcamanın ortalamaya % 60'ı civarında olduğu görülmektedir. Bölge müdürlüklerinin harcamaları içinde ÇKİD ile ilgili olanların ayrıştırılamaması nedeniyle, en güvenilir bilgi performans hedeflerinden elde edilebilmektedir. 2020 Performans programına göre, DSİ'nin ÇKİD ile ilgili hedeflerinin toplamı 2019 yılı için, 6 milyar 705 milyon TL'dir. Bunun 1 milyar 799 milyon TL'si HES'lerle ilgili hedeflerin maliyetleridir. Performans programına, DSİ'nin bölge müdürlüklerinin bütçeleri de dâhil olduğu için, ÇKİD harcamaları HES'ler hariç 4 milyar TL civarında olmaktadır. Bu miktar bu bölümde ele alınan iki bakanlık (ÇŞB, OTB) ve 3 bağlı kurum (BSİ, MGM, OGM) içinde en yüksek ÇKİD harcamasıdır.

Vurgulanması gereken bir nokta, DSİ'nin ÇKİD kapsamına aldığımız bu harcamalarının, 1953 yılında kurulduğu günden bu yana, su temini, baraj yapma, tarımsal sulama ve taşkın önleme faaliyetlerinin devamı niteliğinde olduğudur. Yine vurgulamak gerekir ki, bu harcamalar 2012-2019 arası sabit fiyatla hesaplandığında azalma göstermektedir. 2012 yılında ÇKİD harcamasının toplamının DSİ'nin toplam bütçesine oranı % 80 iken, 2019 yılında % 73'e düşmektedir. Harcamalarda HES'ler hariç tutulduğunda ise, 2012 yılında % 58'den 2019 yılında % 53'e düşmektedir. DSİ'nin İDEP çerçevesindeki önemli görevleri göz önüne alındığında bu azalma dikkat çekicidir.

DSİ ile ilgili olarak vurgulanması gereken bir diğer nokta, 2020 ve sonrası için, tarımsal alanların sulanması ile ilgili performans programına yüksek bütçeler konulmuş olması ve bu bütçelerin ihalesinin TOKİ tarafından yapılacağı olmasıdır. DSİ'nin 2020 performans programında en büyük bütçesi olan hedef, tarımsal alanların sulanmasına ilişkindir. Tarımsal sulama altyapı faaliyetleri olarak 2019 yılı için 2 milyar 670 milyon TL harcanmış, 2020 sonrası için yıllık ortalama 4 milyar 500 milyon TL performans hedefi bütçesi konulmuştur. Bu kaynak ile üç sene içerisinde 2 milyon hektar alanın sulanabilir hale gelmesinin hedeflendiği belirtilmektedir. Ancak, bu hedefle ilgili tüm ihale dosyaları DSİ tarafından hazırlanmasına rağmen, ihalelerin TOKİ tarafından yapılması için protokol imzalanmıştır.

MGM, fonksiyonel koda göre, hiçbir harcamasını çevre koruma harcaması olarak tasnif etmemektedir. Halbuki, MGM iklim değişikliklerinin izlenmesi ve sıcaklık verilerinin arşivlenmesi bakımından önemli görevler üstlenmektedir. MGM'nin, oldukça küçük bir harcaması olsa da, toplam harcamalarının 2012-2019 döneminde artış gösterdiğini vurgulamak gerekmektedir.

MGM dört daire başkanlığı üzerinden çevre koruma ve iklim değişikliği ile ilgili çalışmalar yapmaktadır. İdari birimler bazında yapılan harcama ayrıştırılmasında gerek cari fiyatla gerek sabit fiyatla, MGM'nin ÇKİD harcamalarında bir artış yaşandığı görülmektedir. Toplam MGM harcamasına oranlar olarak bakıldığında, ÇKİD harcamalarının toplam MGM harcamalarına oranı 2012 yılında % 10 iken, 2019 yılında % 16'ya çıktığı anlaşılmaktadır.

MGM harcamaların % 35'i de bölge müdürlükleri üzerinden yapılmaktadır, bu nedenle ÇKİD'in izlenebileceği esas kaynak performans programıdır. MGM'nin performans programında yer alan çevre koruma ve iklim krizi ile ilgili harcamalarda bir artış görülmektedir. Ancak, bu artışın temel nedeni, yurtdışına yapılan, uluslararası kurumlara üyelik ve katkı payı ödemeleridir. 2019 yılından itibaren, bu transfer MGM toplam bütçesinin yaklaşık % 40'ını oluşturmaktadır.

OGM, bu bölümde incelediğimiz üç bağlı kurum arasında çok ciddi özgeliri olan bir kurumdur. 2019 yılında orman alanlarında verilen izinler başta olmak üzere 2 milyar 300 milyon özgeliri bulunmaktadır. Bunlar esas olarak, ormanlara, bölgede yaşayanlara ve doğaya verdiği zararlarla sık sık gündeme gelen madenlere yapılan tahsislerdir. Yıllar itibarıyla, maden ve diğer kullanımlar için izin verilen arazi miktarının, ağaçlandırma arazi miktarının sık sık üzerine çıkıyor olması dikkat çekicidir. Ayrıca OGM, orman ürün-

leri satışlarından 5 milyar 700 milyar TL döner sermaye geliri elde etmektedir. Aynı yıl Hazine'den aldığı yardım ise sadece 958 milyon TL'dir. Normal olarak döner sermaye gelirleri ile yapılan harcamalar kamu harcaması sayılmamaktadır. Ancak burada tamamen kamuya ait ormanlar üzerinden elde edilen gelirler söz konusu olduğu için döner sermayeden gerçekleşen kamu harcaması olarak kabul edilmesi mümkündür. Fakat, orman ürünleri satışından elde edilen 5 milyar TL üzerinde harcamanın en düşük kısmı ağaçlandırma ve orman gençleştirmeye harcanmakta, döner sermaye gelirleri esas olarak odun üretimi ve sertifikasyonu ve genel yönetim giderlerine harcanmaktadır.

Orman koruma ile ilgili olan daire başkanlıkları Orman Zararlılarıyla Mücadele, Orman Yangınlarıyla Mücadele, Ağaçlandırma ve Silvikültür Daire Başkanlıkları'dır. Diğer yandan bölge müdürlükleri orman zararlılarıyla ve yangınlarıyla mücadele ve ağaçlandırma konularında harcama yapmaktadır. Ancak ödenek cetvellerinden, bölge müdürlüklerinin orman yangınlarıyla mücadele için ayırdığı kaynak izlenememektedir. İdari birimlerin harcamaları yıllar itibarıyla incelendiğinde, 2012 yılından 2019 yılına gelindiğinde, üç daire başkanlığının toplam ÇKİD harcaması sabit fiyatla düşüş göstermektedir. 2012 yılında bu dört daire başkanlığının harcamasının toplam OGM harcamasına oranı % 23 iken, 2019 yılında % 6'ya düşmüştür.

OGM'nin hazineden aldığı yardımın çok küçük olması, orman yangını, zararlılardan koruma ve ağaç dikimi görevlerinin, artan şekilde özgelirlerine ve döner sermaye gelirlerine, yani ağaç satışına ve ormanların başta madenler olmak üzere kullanılmasına bağlı olması demektir. Kurumun hazineden aldığı kaynağın azalarak orman ve orman ürünleri işletmecisi konumuna itilmesi orman koruma işlevi ile çelişkili görülmektedir. Orman yangınlarıyla mücadele ve orman zararlılarıyla mücadele, orman bakım ve gençleştirme hedefleri için hazineden aldığı kaynaktan daha çok, maden ruhsatı gelirleri ve döner sermaye gelirlerine bağlanması olumlu bir planlama olarak değerlendirilemez. Ormanların korunması ve geliştirilmesinin gerek azaltım gerek uyum açısından önemi dikkate alındığında, döner sermaye geliri kadar, kurumun hazineden aldığı kaynaklara dayandırılması gereği gündeme getirilmelidir.

Sera gazı emisyonu azaltım hedeflerine ulaşmakta Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'nın önemli işlevi bulunmaktadır. Bakanlığın görevleri arasında yenilenebilir enerji kaynaklarının değerlendirilmesi ve enerji verimliliğinin artırılmasına yönelik politikaların belirlenmesi yer almaktadır. Bakanlığın 2020 Performans Programı'nda yenilenebilir enerji kaynaklarını artırmaya yönelik performans hedefleri vardır, ancak performans programında yeni-

lenebilir enerjiye ayrılan kaynağın farklı enerji türlerine göre dağılımı harcamaya açısından verilmemiş, sadece toplam hedeflenen üretim miktarının dağılımına yer verilmiştir. Bu dağılıma göre MW üretim olarak hidrolik enerji hedefi, rüzgâr, güneş ve jeotermal enerjinin toplamından daha fazla olacak şekilde hedefler konulmuştur. 2019 yılında, sokakların aydınlatılması ile ilgili giderler çıkarıldığında bakanlığın harcamasının sadece yaklaşık % 3'ünün ÇKİD ile ilgili harcama olduğu görülmektedir.

Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, demiryolları, denizyolları ve karayollarının inşası ve bakımı ile ilgili harcamalar yapmaktadır. O nedenle de sera gazı emisyonu azaltımı ile doğrudan ilgili bir kurumdur. Ayrıca Karayolları Genel Müdürlüğü bakanlığın bağlı kurumudur. 2019 yılı için bakanlığın Demiryolları Düzenleme Genel Müdürlüğü'nün gerçekleştirmiş harcaması 4 milyar 764 milyon TL iken, Karayolları Düzenleme Genel Müdürlüğü'nün gerçekleştirmiş harcaması 32 milyar 318 milyon TL olmuştur. 2020 ve sonrası için performans hedeflerine bakıldığında, ÇKİD ile ilgili hedeflerin % 25, karayolları ile ilgili hedeflerin ise % 65 civarında olduğu görülmektedir.

Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nın 2019 yılı toplam harcaması 9 milyar 214 milyon TL'dir. Genel müdürlüklerin arasından çevre koruma ve iklim değişikliği ile ilgili görevleri bulunan Sanayi ve Verimlilik Genel Müdürlüğü'nün 41 milyon TL'lik çok küçük bir harcaması bulunmaktadır. Diğer yandan, Bakanlığın 2020 Performans Programı incelendiğinde, çevre ve iklim değişikliği ile ilgili hiçbir hedef bulunmadığı görülmektedir. Genel bütçeli bir kurum olan Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'na bağlı ve bölgelerde çalışmalar yapan DAP, KOP, DOKAP ve GAP'ın performans programları incelendiğinde, 2020 yılı performans programlarında, ÇKİD ile ilgili hedef ve bütçe bulunmadığı görülmektedir. Halbuki özellikle GAP 2019 Faaliyet Raporu'nda çevre koruma ve yönetim, enerji verimliliği ve doğal kaynakların korunması görevi yer almaktadır. Gerek STB gerek bağlı kurumlar olan GAP, DAP, KOP, DOKAP'ın performans programlarına ileriki yıllarda bakılabilir.

TÜBİTAK araştırma ve geliştirme çalışmaları arasında çevre ve temiz üretime yönelik araştırma geliştirme başlıkları da bulunmaktadır. ÇKİD ile ilgili araştırma geliştirme ve ödül faaliyetlerinin toplam TÜBİTAK bütçesine oranı 2012 yılında % 0,07'dir ve 2019 yılında % 0,63 olmuştur. Hâlbuki savunma teknolojilerine yönelik araştırma geliştirme (SAGE) hedeflerinin maliyetinin TÜBİTAK bütçesine oranı 2012 yılında % 2,85 iken, 2019 yılında gerçekleşme % 7,30 olmuştur.

Ticaret Bakanlığı'nın bünyesinde yer alan AB Gümrük Mevzuatına Uyum Mali İşbirliği Programlar Dairesi'nin, çevre ve iklim dâhil birçok AB ile ilgili mevzuat çalışmalarını yürütme görevi bulunmaktadır. Ancak Bakanlık 2020 Performans Programı'nda çevre koruma ve iklim krizi ile ilgili bir hedef bulunmamaktadır. 2019 yılı Faaliyet Raporu'na göre, 5 milyar TL olan bakanlığın toplam harcamasının 2 milyar 500 milyon TL'lik bölümü ihracat teşvikinde kullanılmaktadır. Uluslararası Anlaşmalar ve AB Genel Müdürlüğü'nün bütçesi ise sadece 33 milyon TL'dir. AB, 11 Aralık 2019 tarihinde Avrupa için Yeşil Mutabakatı (AYM) belgesi sonucu yaşanacak gelişmeler Türkiye'nin ihracatını ve dolayısıyla Ticaret Bakanlığı'nın plan ve programlarını etkileyebilecek değişikliklerdir. Bu nedenle Ticaret Bakanlığı'nın önümüzdeki yıl hazırlanacak olan performans programında çevre koruma ve iklim krizi ile ilgili azaltım hedefleri yer alabilir.

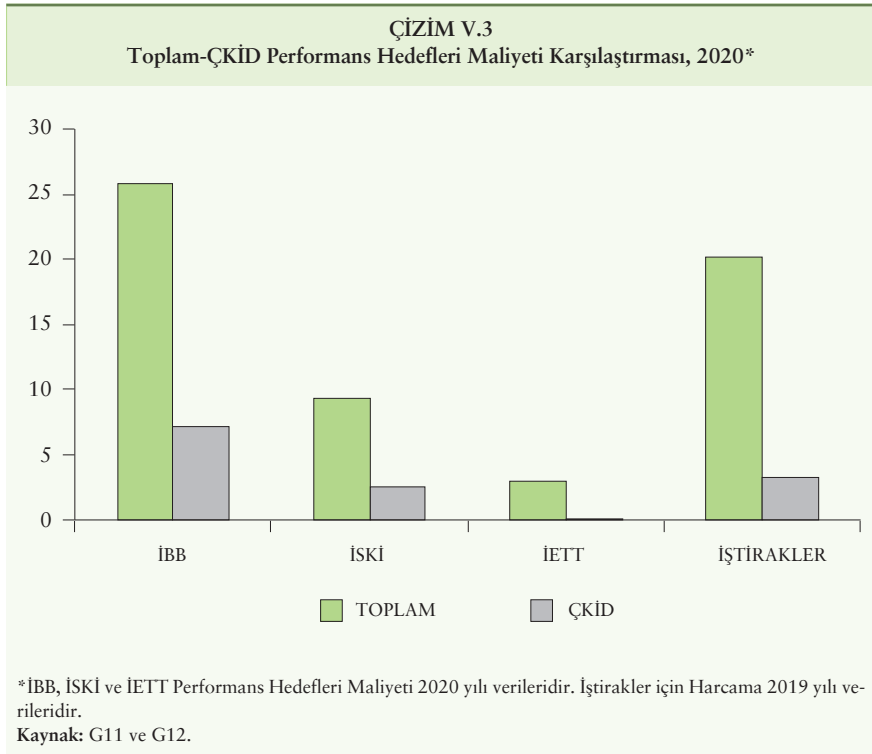
AFAD'ın temel amacı bütünleşik afet yönetimidir. Ayrıca, 2019 Faaliyet Raporu'nda 3.827 müdahalenin yapıldığı, bunun 273 tanesinin sel ve su baskını, 83 tanesinin fırtına ve hortum ile ilgili olduğu belirtilmektedir. Bu bilgilerden, gerek hazırlık ve risk analizi gerek müdahale aşamalarından AFAD'ın iklim değişikliği ile ilgili faaliyetleri olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bunlar için yapılan harcamalar ve ayrılan bütçe, faaliyet raporlarına ve 2020 Performans Programı'na yansımamaktadır. Ancak ileriki yıllarda, Strateji ve Bütçe Başkanlığı'na onaya sunulmuş projelere bütçe ayrılması olasılığına karşı bu kurumda izlenmelidir.

V.2. İBB İÇİN DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

İBB'nin 2018, 2019 ve 2020 yılı için ÇKİD ile ilgili ödeneklerinin incelenmesi, 2019 seçimleri öncesi ve sonrası yönetim değişikliğinin çevre koruma ve iklim değişikliği ile ilgili karar ve bütçelere nasıl yansıdığını görmeye yarayacaktır. İstanbul (İBB ve ilçe belediyeleri dâhil) yerel yönetim harcamaları, toplam yerel yönetim harcamalarının % 25'ini oluşturmaktadır. İBB en büyük harcama yapan büyükşehir belediyesidir.

İBB, İSKİ ve İETT'nin 2020 Performans Programı'nda toplam performans hedeflerinin bütçesi 38 milyar TL'dir. Çizim V.3'te görüldüğü gibi, bunun 25 milyar 850 milyon TL'si İBB'nin, 9 milyar TL'si İSKİ'nin ve 3 milyar TL'si İETT'nin 2020 performans hedefleri bütçesidir. İştirakler, performans programı yayınlamadıkları için 2019 gerçekleşmiş harcamaları dikkate alınabilir. Bu da 20 milyar TL'dir. İştiraklerin harcamaları da, 2020 yılında benzer şekilde gerçekleşeceği varsayımıyla, eklendiğinde 58 milyar TL'lik bir bütçeye ulaşılmaktadır.

İBB'nin, bağlı kurumlar ve iştiraklerinin toplamı çok yüksek olmasına rağmen, ÇKİD ile ilgili ayrılan pay ortalama % 21'lerde kalmaktadır. İştirakler hariç İBB, İSKİ ve İETT için bu oran % 27 iken, iştirakler için % 16'dır.

Çizim V.3'te görüldüğü gibi, 2020 ÇKİD ile ilgili performans hedefi bütçeleri oldukça küçüktür, İBB'de 7 milyar TL, İSKİ'de 2 milyar 500 milyon TL, İETT'de 1 milyar TL'dir. İştiraklerin içinde ÇKİD ile ilgili olanların gideri ise, 2019 yılında toplam 3 milyar 300 milyon TL'dir. İştiraklerin ÇKİD ile ilgili giderlerinin 2020 yılında da aynı miktarda olacağı varsayımıyla, toplamda 12 milyar 500 milyon TL'nin üzerinde ÇKİD ile ilgili bir kaynaktan söz edilebilir.

DSİ'de 9 milyar TL, UAYB'da 8 milyar TL, OGM'de 2 milyar 400 milyon TL, TOB'da 1 milyar 400 milyon TL, ÇŞB'da 1 milyar TL, MGM'de 390 milyon TL ÇKİD ile ilgili 2020 yılı performans hedefleri bütçesi olduğu hatırlanabilir.

lanınca, İBB, bağlı kurumlar ve iştiraklerinin ÇKİD ile ilgili harcamalarının ne kadar önemli olduğunu ve İİDEP uyarınca artırılması durumunda ne kadar önemli bir etki ve katkı yaratacağını gözler önüne sermektedir.

Kitabın Beşinci Bölümü'nde, İBB harcamalarına ek olarak, bağlı kurum olan İETT ve İSKİ'nin ve 30 iştirakinin ÇKİD harcamasının incelenmesi yapılmıştır. Bu konu çerçevesinde, bir yandan 2018 yılında yayımlanmış olan İİDEP'nin 2018 ve sonrası bütçelere nasıl yansıdığı, elde edilebilen verilere dayanılarak, belirlenmeye çalışılmıştır. İBB, bağlı kurumlar ve iştirakler açısından elde edilen sonuçlar aşağıda özetle verilmektedir:

Öncelikle, ÇKİD ile ilgili sorunlar olması nedeniyle İBB gelirlerinin ele alınması gereklidir. Merkezi yönetimden alınan paylar her zaman İBB'nin en temel geliri olmakla birlikte, İBB başka gelirlere de dayanmaktadır. Kitabın Beşinci Bölümü'nde ayrıntılı olarak incelendiği gibi, uzun yıllar ikinci önemli gelirin İSKİ'den alınan paylar olduğu görülmektedir. İSKİ'den alınan paylar ve borçlar dikkate alındığında, 2016 yılı ile 2018 yılı arasında 5 milyar 500 milyon TL kaynak alındığı görülmektedir. Aralık 2019 tarihinde onaylanan 2020 Performans Programı'nda 2020, 2021 ve 2022 yılları için İSKİ'den pay alma hedefinin terk edildiği görülmektedir. Su kaynaklarına yatırım önemli bir iklim değişikliği uyum hedefidir. İSKİ'den İBB'ye kaynak aktarımı hedefinin terk edilmiş olması önemli bir gelişmedir ve önümüzdeki yıllarda devam edip etmediğinin izlenmesi gerekmektedir.

İBB tarafından çevre koruma harcaması olarak beyan edilen ve Çevre Koruma Daire Başkanlığı ile Park ve Bahçeler Daire Başkanlığı'nın ödeneklerini içeren çevre koruma ödeneklerinin toplam İBB ödeneklerine oranında önemli bir artış beklenmemektedir. Çevre koruma tanımını genişletmek için eklenebilecek bir diğer daire başkanlığı olan Raylı Sistem Daire Başkanlığı ödenekleri eklendiğinde, hesaplanan toplam ÇKİD ödeneklerinin İBB ödeneklerine oranında bir düşüş bile yaşanmasının planlandığı görülmektedir. 8.04.2020 tarihinde çıkarılan yönetmelikle, 2021 yılından itibaren bu üç temel daire başkanlığına İklim Değişikliği Daire Başkanlığı eklenecektir. Bu daire başkanlığına var olan ilgili daire başkanlıklarından kaydırmak yerine ek bir bütçe ayrılması, İBB'nin ÇKİD harcamalarını artıracak bir gelişme olacaktır. 2019 yılı gerçekleşmiş harcama olarak bakıldığında, gerek İBB toplam harcamalarında gerek çevre koruma ile ilgili görev yapan iki daire başkanlığının harcamalarında bir azalma olduğu görülmektedir. Raylı Sistem Daire Başkanlığı'nın harcamalarını görebilmek için 2019 kesin hesap cetvelinin yayımlanmasını beklemek gerekmektedir.

2018 ve 2019 faaliyet raporlarının karşılaştırılmasından ÇKİD ile ilgili en önemli yaklaşım değişikliği, 2018 yılı faaliyet raporunda hava kalitesinin artırılmasını sağlamak için doğalgaz kullanımının yaygınlaştırılması hedefinin yerine, 2019 yılında teknolojik gelişmelerin desteğiyle enerji verimliliğinin artırılacağı ve temiz enerji kaynakları (güneş, rüzgâr, termal vb.) altyapısının hazırlanması hedefi gelmiştir.

Seçim öncesi yayımlanan 2018 ve 2019 performans programları ile, seçim sonrası yayımlanan 2020 performans programı³ içinde çevre koruma ve iklim değişikliği ile ilgili hedefler ve bu hedefler için gereken bütçeler incelendiğinde, 2018-2020 arası en büyük artış atık yönetim uygulamaları ile ilgili hedefte görülmektedir. 2018 ve 2019 performans programından farklı olarak, 2020 yılında iklim değişikliği ile mücadele ve bisiklet yollarının yapılması ilk kez hedefler arasında yer almış ve kaynak ayrılmıştır. Yenilenebilir enerji ve enerji verimliliğine yönelik faaliyetler için ayrılan kaynak 2020 yılında iki kat artış göstermektedir. 2020 hedefi 175 milyon TL olan bu kaynağın aslında ne kadar düşük olduğunu somutlaştırabilmek için, İGDAŞ A.Ş.’nin 2017 yılından itibaren kârlarının ortalama 700 milyon TL civarında olduğunu vurgulamak yeterli olacaktır. Raylı sisteme yönelik bütçe, 2018-2020 performans hedefleri içinde değişmez bir şekilde en yüksek paya sahiptir.

İSKİ, görevleri itibarıyla ÇKİD ile ilgili faaliyetler ve ödenekler açısından çok önemli bir kurumdur. İSKİ’nin 2018, 2019 ve 2020 performans programları⁴ incelendiğinde, İSKİ’nin ÇKİD ile ilişkilendirilebilecek harcama hedeflerinin düşük düzeyde kaldığı, 2019 yılı için 2 milyar 726 milyon civarında bir ÇKİD bütçesi planlandığı görülmektedir. İSKİ’nin ÇKİD olarak kabul edilebilecek performans hedeflerinin toplam İSKİ bütçesi içindeki oranı sadece % 32’dir. Üstüne üstlük, 2018 yılından 2020 yılına gelindiğinde, ÇKİD planlanan bütçenin toplam İSKİ bütçesine oranında küçük de olsa bir azalma vardır.

Ancak İSKİ performans programlarında dikkat çeken bazı noktalar bulunmaktadır. Öncelikle, 2018, 2019 ve 2020 performans ana hedefleri ve alt hedeflerinde hiçbir farklılık bulunmamaktadır. İkinci dikkati çekici nokta ise, performans hedefleri toplam maliyetinin yarısının “Diğer Faaliyet ve Projeler İçin Toplam Mali Kaynak İhtiyacı” olarak beyan edilmiş olmasıdır. Dolayısıyla, İSKİ’nin performans hedeflerinin yarısı kamuoyuna kapalıdır ve bu 2020 yılında da değişmemiştir.

³ İBB performans programları için bkz. <https://www.ibb.istanbul/SitePage/Index/108>

⁴ İSKİ performans programları için bkz. <http://www.iski.istanbul/web/tr-TR/kurumsal/stratejik-dokumanlar/performans-programi1>

İETT'nin ÇKİD ile ilgili faaliyet ve bütçeleri ise sadece performans programlarından izlenebilmektedir. 2020 performans programında ÇKİD ile ilgili önemli yeni hedefler yer almaktadır. Ancak, gerek 2019 gerek 2020 performans hedeflerinin toplam performans hedeflerine oranı şaşırtıcı derecede düşüktür.

İBB iştiraklerinin içinde ÇKİD kapsamında düşünülecek olan şirketlerin giderlerinin iştiraklerin toplam giderlerine oranı ise, 2018 yılında % 19 iken, 2019 yılında % 16'ya düşmüştür. 2018-2019 yılları arasında İstaç ve Metro A.Ş.'nin giderleri artarken, Ağaç A.Ş.'nin giderleri önemli oranda düşmüştür. Yenilenebilir enerji ile ilgili faaliyetler yapan Enerji A.Ş. giderlerinde ise 2018 yılına göre küçük bir artış bulunmaktadır. Gelirler ve giderler açısından iştirakler arasında en büyük paya ne yazık ki çevre koruma ve iklim değişikliği ile ilgili olanlar değil, İGDAŞ gibi fosil yakıt ile ilgili olan iştirakler sahiptir.

EK 1:

2020 Yılı Sonrası İzlenebilecek Göstergeler

Kitabın bu bölümünde, ÇKİD açısından incelenen merkezi yönetim kurumları ve İBB ile ilgili elde edilen bilgilerden çıkarılan sonuçlara dayanılarak ileriki yıllarda izleme yapılabilecek göstergelere yer verilecektir.¹ Önümüzdeki yıllarda 2020 yılında yaşanmakta olan pandeminin neden olduğu kamu gelir ve harcamalarındaki daralmanın etkisi kendisini gösterecektir. Bu anlamda, kısıntının en az yapılması gereken alanın çevre koruma ve iklim değişikliği ile ilgili olduğunu vurgulayarak, her alandaki ÇKİD harcamalarının artırılması gereğinin altını çizmek ve savunmak daha da önemli hale gelmektedir.

İDEP kapsamında görev ve sorumlulukları olan kamu kurumlarının faaliyet ve harcamaları, daha önceki bölümlerde ayrıntılı olarak incelendiğinde görüldüğü gibi, çok geniş bir yelpazeye yayılmıştır. Sulamadan, raylı sisteme, meteorolojik gözlemden orman yangınlarına uzanan bu geniş yelpazenin incelenmesi sonucunda, incelenen her kamu kurumunun bütçe ve harcamaları ile ilgili kendine özgü sorunları ve farklılıkları bulunmaktadır. Ayrıca, yenilenebilir enerji tanımına bağlı olarak var olan sorunlar, bünyesinde yer alan idari birimlerle bağlı olarak var olan sorunları, merkez ya da taşra teşkilatlarına bağlı olarak farklılıklar, bağlı kurum ve iştiraklerden kaynaklanan farklılıklar, döner sermaye geliri olup olmadığına yönelik farklılıkları incelenen birimlerin, ÇKİD harcamalarıyla ilgili sentezlenmiş sonuçlara ulaşılmasını

1 Diğer bazı büyükşehir belediyelerinin veri elde edilebilenleri için ilgili tablolar EK 2’de verilmektedir.

zorlaştırmaktadır. O nedenle sonuç ve göstergeler kapsamında genel sonuçlar ve göstergeler kadar, incelenen kurumlarla ilgili önemli sonuç ve göstergelere de ayrı ayrı yer verilecektir. Bu amaçla on üç gösterge üretilmiştir.

Önce makro düzeyde, genel yönetim, merkezi yönetim ve yerel yönetimler için toplulaştırılmış olarak çevre koruma harcamaları ile ilgili altı göstergeye yer verilecektir (Gösterge G1-G6). Bu göstergeler, kitabın Birinci Bölümü'nde tartışıldığı gibi, önemli eksiklikler taşımaktadır. Toplam olarak çevre koruma ve iklim değişikliği harcamaları ile ilgili bir bilgi vermemektedir, ancak artış ve azalışlarının izlenmesi açısından gösterge olabilirler. Bu makro göstergeler, Muhasebat Genel Müdürlüğü tarafından yayımlanmakta oldukları için ulaşılması en kolay göstergelerdir.

Makro bütçe verileri çevre koruma ile ilgili izleme yapma olanağı verirken, iklim değişikliği ile ilgili ayrıştırmalar için elverişli olmadığından, kitabın İkinci ve Üçüncü Bölümleri'nde ayrıntılı olarak incelenen merkezi yönetim kamu kurumlarının ÇKİD harcamalarını izlemek üzere üç göstergeye yer verilecektir (Gösterge G7-G9). Bu kamu kurumlarına ek olarak, İBB ÇKİD harcamaları ile ilgili dört gösterge yer almaktadır.

1. GENEL YÖNETİM, ÇEVRE KORUMA HARCAMALARI İLE İLGİLİ GÖSTERGELER (G1-G2)

Tablo G1, genel yönetim (merkezi yönetim ve yerel yönetim) çevre koruma harcamalarını ve bu harcamaların toplam genel yönetim içindeki payını göstermektedir. Burada yer alan çevre koruma harcamaları, ilgili kuruluşların kendi beyan ettikleri çevre koruma harcamalarıdır.

Fonksiyonel sınıflandırmaya göre alt kalemler ele alındığında, 2019 yılında çevre koruma harcamalarının genel yönetim harcamaları içindeki payı % 1,28'dir. Daha önce tartışıldığı gibi fonksiyonel sınıflandırmaya göre diğer harcamalar içinde en düşük paya sahip olan bu harcama ayrıca 2011 yılına göre sabittir. İncelenen tarih aralığında, çevre koruma harcamalarının genel yönetim toplam harcamaları içinden aldığı paydaki durağanlık konusudur ve bu durağanlık ileriki yıllarda bu göstergenin izlenmesini önemli kılmaktadır.

TABLO G1 Fonksiyonel Sınıflandırma Düzeyinde Çevre Koruma ve Genel Yönetim Harcamaları, TL.									
	Personel Giderleri	Sosyal Güvenlik Kurumlarına Ödemeler	Mal ve Hizmet Alımları	Faiz Harcamaları	Cari Transferler	Sermaye Giderleri	Sermaye Transferleri	Borç Verme	Toplam
Çevre Koruma Hizmetleri Harcamaları 2011	932.427	169.545	3.258.270	0	17.911	1.520.825	18.623	0	5.917.601
Genel Yönetim Harcamaları 2011	85.043.134	14.891.594	55.727.036	43.553.616	204.739.225	50.805.986	5.208.230	6.311.571	466.280.392
Çevre Koruma Hizmetleri Harcamaları 2019	1.558.890	267.474	11.604.935	0	122.607	4.597.498	93.701	0	18.245.105
Genel Yönetim Harcamaları 2019	274.865.535	47.158.388	159.005.352	107.358.504	665.084.727	125.685.406	14.254.900	28.194.076	1.421.606.888
GÖSTERGE 1A: ÇEVRE KORUMA HARCAMALARI / GENEL YÖNETİM HARCAMALARI % 2011	1,10	1,14	5,85	0,00	0,01	2,99	0,36	0,00	1,27
GÖSTERGE 1B: ÇEVRE KORUMA HARCAMALARI / GENEL YÖNETİM HARCAMALARI % 2019	0,57	0,57	7,30	0,00	0,02	3,66	0,66	0,00	1,28

Kaynak: <https://muhasabat.hmb.gov.tr/genel-yonetim-butce-istatistikleri>

TABLO G2
Genel Yönetim, Seçilmiş Harcamalar ve Büyüme Oranları, TL.

	Çevre Koruma Hizmetleri	Askeri Savunma Hizmetleri	Karayolu İnşaat İşleri ve Hizmetleri	GENEL YÖNETİM TOPLAM HARCAMALAR
2011	5.917.601.000	16.030.434.000	18.232.397.000	466.280.392.000
2012	6.596.168.000	18.220.620.000	17.726.638.000	534.393.376.000
2013	8.307.749.000	19.484.694.000	21.386.170.000	614.635.725.000
2014	9.582.286.000	20.901.256.000	21.318.738.000	668.331.446.000
2015	11.231.453.000	22.162.013.000	29.451.609.000	769.337.839.000
2016	13.342.519.000	25.572.422.000	30.201.506.000	904.584.664.000
2017	16.355.558.000	29.425.649.000	36.493.495.000	999.405.350.000
2018	19.210.050.000	38.839.446.000	46.859.366.000	1.223.123.090.000
2019	18.245.105.000	49.677.926.000	44.437.379.000	1.421.606.888.000
GÖSTERGE 2A: ÇEŞİTLİ HARCAMA KALEMLERİNİN TOPLAM GENEL BÜTÇEYE ORANI % (2019)	1,28	3,49	3,13	
GÖSTERGE 2B: ÇEŞİTLİ HARCAMA KALEMLERİNDE % BÜYÜME (cari fiyat, 2017-2019)	11,55	68,83	21,77	42,25

Kaynak: <https://muhasebat.hmb.gov.tr/genel-yonetim-butce-istatistikleri>

Çevre koruma harcamalarının oranı; askeri savunma, karayolu inşaatı harcamalarının artış oranı ve toplam Genel Yönetim harcamalarına oranı bakımından gösterge olarak kullanılabilir. Tablo G2 bu verileri içermektedir. Gösterge G2A'da görüldüğü gibi, 2019 yılı için, çevre koruma harcamalarının Genel Yönetim toplam harcamalarına oranı % 1,3 ile sınırlı kalırken, askeri savunma harcama hizmetleri² ve karayolları inşaatı işleri sırasıyla % 3,5 ve 3,1'dir.

2012-2019 yılları arasındaki büyüme dikkate alındığında, askeri savunma hizmetlerine yönelik harcamalar en hızlı büyümeyi gösteren harcamalardır. 2017-2019 yılları arasında çevre koruma harcamalarındaki artış oranının askeri savunma, karayolu inşaatı ve toplam genel yönetim harcamalarındaki artış oranları ile karşılaştırılması gösterge G2B'de yer almaktadır.

2 Toplam askeri harcamaların önemli bir kısmı genel bütçe dışı harcamalardır. Buradaki rakam toplam askeri harcamayı vermemektedir. Toplam savunma ve güvenlik harcamaları için bkz. Yentürk, 2018.

Görüldüğü gibi, çevre koruma harcamasındaki büyüme en düşük olanıdır. 2012 yılından sonra çevre koruma harcamalarında görülen artış son yıllarda hızını kaybetmektedir.

2. YEREL YÖNETİM, ÇEVRE KORUMA HARCAMALARI İLE İLGİLİ GÖSTERGELER (G3-G4)

Kitabın bu bölümünde, yerel yönetim çevre harcamalarının izlenmesi için iki gösterge üretilmiştir. Yerel yönetimlerin içerisinde büyükşehir belediyeleri, diğer belediyeler ve bağlı idareler, il özel idareleri, mahalli idare birlikleri ve yatırım izleme koordinasyon başkanlıkları yer almaktadır.

Tablo G3'te yerel yönetim çevre koruma harcamalarının toplam yerel yönetimlerin harcamalarına oranı ele alınmaktadır. En temel gösterge olan toplam yerel yönetimlerin harcamaları içinde çevre koruma harcamalarının payına bakıldığında, çevre koruma harcamalarının payının 2012 yılında % 9'dan 2019 yılında ancak % 11'e yükseldiği görülmektedir. Her ne kadar genel yönetim içindeki payına göre oldukça yüksek olsa da, çevre koruma hizmetlerinin ve harcamaların esas olarak yerel yönetimler tarafından yapıldığı dikkate alındığında yetersiz olduğu söylenebilir. İskân, kamu hizmetleri, ekonomik hizmetler yerel yönetimlerin daha çok kaynak ayırdıkları hizmetler olmaktadır. Bu anlamda G3'ün önemli bir başka gösterge olduğu anlaşılmaktadır.

TABLO G3 Fonksiyonel Sınıflandırma Düzeyinde Çevre Koruma ve Yerel Yönetim Toplam Harcamaları, TL.		
	2012	2019
Çevre Koruma Harcamaları	6.425.263.000	17.749.951.000
Yerel Yönetim Harcamaları	69.298.699.000	163.138.373.000
GÖSTERGE 3: YEREL YÖNETİM ÇEVRE KORUMA HARCAMALARI / TOPLAM YEREL YÖNETİM HARCAMALARI %	9,27	10,88
Kaynak: Tablo I.2.		

Çevre koruma harcamalarının alt kırılımları ve bunların tanımlarına kitabın Birinci Bölümü'nde yer verilmişti. Bu alt kırılımlar içerisinde katı ve sıvı atık yönetimi ve kirliliğin azaltılması ve biyoçeşitliliğin artırılması hizmetleri yer almaktadır. Bu alt kırılımların çevre koruma harcamaları içindeki payları, yerel yönetimler için Tablo G4'te verilmektedir. Bu alt kırılımlar incelendiğinde atık yönetiminin en önemli harcama kalemi olduğu görülmekte-

dir. Yerel yönetimlerin çevre koruma harcamasının ortalama % 75'i atık yönetimi ile ilgilidir. Kirliliğin azaltılması ve biyoçeşitliliğin korunması, çok düşük kaynak ayrılmış alt kırımlar olarak görülmektedir. Ayrıca 2017-2019 yılları arasında bu iki harcamaya ayrılan kaynağın oranında azalma görülmektedir. Burada özellikle kirliliğinin azaltılması hedefinin iklim değişimi ile mücadelede önemini tekrar hatırlatmakta ve bu anlamda tablo G4'teki göstergeleri izlemekte yarar vardır.

TABLO G4 Alt Kırımları İtibarıyla Yerel Yönetim Çevre Koruma Harcamaları, TL.					
	2006	2012	2017	2018	2019
Atık Yönetimi Hizmetleri	1.408.874.000	3.545.839.000	7.424.498.000	8.576.540.000	8.795.996.000
Atık Su Yönetimi Hizmetleri	618.871.000	1.429.251.000	3.754.128.000	4.640.149.000	5.022.725.000
Kirliliğin Azaltılması Hizmetleri	196.085.000	494.931.000	1.313.677.000	1.731.777.000	1.318.326.000
Doğal Ortamın ve Biyo Çeşitliliğin Korunması	196.044.000	560.645.000	2.218.465.000	2.256.221.000	1.534.928.000
Çevre Korumaya İlişkin Araştırma ve Geliştirme Hizmetleri	39.522.000	55.874.000	198.749.000	189.838.000	155.017.000
Sınıflandırmaya Girmeyen Çevre Koruma Hizmetleri	127.223.000	338.723.000	1.070.980.004	1.055.308.000	922.959.000
TOPLAM ÇEVRE KORUMA HİZMETLERİ	2.586.619.000	6.425.263.000	15.980.497.004	18.449.833.000	17.749.951.000
GÖSTERGE 4A: DOĞAL ORTAMIN VE BİYO ÇEŞİTLİLİĞİN KORUNMASI HARCAMALARI / TOPLAM ÇEVRE KORUMA HARCAMALARI %	7,58	8,73	13,88	12,23	8,65
GÖSTERGE 4B: KİRLİLİĞİN AZALTILMASI HARCAMALARI / TOPLAM ÇEVRE KORUMA HARCAMALARI %	7,58	7,70	8,22	9,39	7,43
GÖSTERGE 4C: ATIK (SU VE KATI) HARCAMASI / TOPLAM ÇEVRE KORUMA HARCAMASI %	78,39	77,43	69,95	71,64	77,85

Kaynak: Tablo I.3.

3. MERKEZİ YÖNETİM, ÇEVRE KORUMA HARCAMALARI İLE İLGİLİ GÖSTERGELER (G5-G6)

Tablo G5'te yerel yönetim açısından gördüğümüz alt kırımları merkezi yönetim açısından incelemek önemli bir karşılaştırma ve çevre koruma konusundaki görev dağılımını görme açısından yararlı olacaktır. Alt kırımların

merkezi yönetim için yıllar itibarıyla ilginç bir değişim gösterdiği anlaşılmaktadır. Merkezi yönetim harcamaları açısından bakıldığında biyoçeşitliliğin artırılması harcamalarında bir azalma görülmektedir. Artış ise esas olarak kirliliğin azaltılması konusunda ortaya çıkmaktadır. Yerel yönetimlerin harcamalarının ise, Tablo G4'ten hatırlanacağı gibi, esas olarak katı ve sıvı atık konusunda olduğu görülmektedir.

TABLO G5					
Alt Kırılımları İtibarıyla Merkezi Yönetim Çevre Koruma Harcamaları, TL.					
	2006	2012	2017	2018	2019
Atık Yönetimi Hizmetleri	3.233.000	6.041.000	0	30.000.000	50.000.000
Atık Su Yönetimi Hizmetleri	6.386.000	32.160.000	74.695.000	95.450.000	51.457.000
Kirliliğin Azaltılması Hizmetleri	22.290.000	192.176.000	283.132.000	423.344.000	530.710.000
Doğal Ortamın ve Bio Çeşitliliğin Korunması	86.886.000	85.324.000	139.250.000	131.200.000	83.252.000
Çevre Korumaya İlişkin Araştırma ve Geliştirme Hizmetleri	1.814.000	1.400.000	3.802.000	3.691.000	2.465.000
Sınıflandırmaya Girmeyen Çevre Koruma Hizmetleri	6.680.000	34.027.000	118.523.000	133.287.000	133.497.000
TOPLAM ÇEVRE KORUMA HİZMETLERİ	127.289.000	351.128.000	619.402.000	816.972.000	851.381.000
GÖSTERGE 5A : DOĞAL ORTAMIN VE BİO ÇEŞİTLİLİĞİN KORUNMASI HARCAMALARI / TOPLAM ÇEVRE KORUMA HARCAMALARI . %	68,26	24,30	22,48	16,06	9,78
GÖSTERGE 5B : KİRLİLİĞİN AZALTILMASI HARCAMALARI / TOPLAM ÇEVRE KORUMA HARCAMALARI . %	17,51	54,73	45,71	51,82	62,34
GÖSTERGE 5C: ATIK (SU VE KATI) HARCAMASI / TOPLAM ÇEVRE KORUMA HARCAMASI %	7,56	10,88	12,06	15,36	11,92
Kaynak: TABLO I.3.					

Tablo G5'ten görüldüğü gibi, 2006 yılında merkezi yönetimin esas olarak doğal ortamın ve biyoçeşitliliğin artmasına yönelik harcama yaptığı, 2019 yılında ise doğal ortamın ve biyoçeşitliliğin korunması harcamasının sözü edilen üç temel kırılım içinde en düşük paya sahip olduğu görülmektedir. Yıllar itibarıyla incelendiğinde, kirliliğin azaltılması ise merkezi yönetimin en temel harcaması haline gelmiş. 2006 yılından 2019 yılına gelindiğinde, merkezi yönetim toplam çevre koruma harcamaları içinde, kirliliğin azaltılması harcamaları % 17'den % 62'ye yükselmiştir. Tablo G4 ve G5, ağırlıklı ola-

rak, kirliliğin azaltılması hizmetlerinin merkezi yönetimin, atık yönetiminin ise yerel yönetimin alanında kaldığını göstermektedir. Doğal ortamın ve biyoçeşitliliğin korunması hizmetleri ise her iki düzeyde de çok düşük harcama yapılan hizmetlerdir.

Tablo G6, merkezi yönetime bağlı kurumlar arasından fonksiyonel dağılıma göre çevre koruma harcaması beyan eden kurumların yaptıkları harcamaların yıllar itibarıyla gelişimini incelemeye yönelik göstergedir. Bu gösterge, kurumların uzun dönemli tahminlerini de içermesi bakımından önemlidir.

TABLO G6 Merkezi Yönetim (Genel Bütçeli ve Özel Bütçeli) Kurumlarının Çevre Koruma Harcamaları, TL.						
	2012	2018	2019	2020 Planlanan	2021 Planlanan	2022 Planlanan
ÇEVRE VE ŞEHİRCİLİK BAKANLIĞI	287.693.000	581.303.000	647.788.000	404.935.000	434.308.000	457.672.000
TARIM VE ORMAN BAKANLIĞI (mülga Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Orman ve Su İşleri Bakanlığı)	63.434.000	201.804.000	152.549.000	155.715.000	160.426.000	168.585.000
DEVLET SU İŞLERİ GM	0	33.865.000	51.044.000	65.285.000	24.792.000	25.745.000
MERKEZİ YÖNETİM TOPLAM ÇEVRE KORUMA HARCAMASI	351.129.012	816.972.000	851.381.000	625.935.000	619.526.000	652.002.000
MERKEZİ YÖNETİM TOPLAM HARCAMA	360.491.300.000	830.449.520.000	999.489.433.000	1.196.461.000.000	1.196.925.000.000	1.295.427.000.000
GÖSTERGE 6: ÇEVRE KORUMA HARCAMALARI / MERKEZİ YÖNETİM HARCAMALARI % PAY	0,10	0,10	0,09	0,05	0,05	0,05
Kaynak: Tablo II.1 ve Tablo II.2.						

Her ne kadar merkezi yönetim çevre koruma harcaması yapan kurumların harcamaları 2012 yılından sonra 2018 ve 2019 yıllarında bir artış gösterse de, 2020 ve sonrası için planlanan harcamalarda önemli bir durağanlık ve çevre koruma harcamalarının merkezi yönetim harcamaları içindeki payında bir azalma hedeflendiği görülmektedir.

Diğer yandan merkezi yönetim çevre koruma harcamaları ile kıyaslanınca, çevre koruma harcamalarının merkezi yönetim toplam harcamaları

içindeki payın 2012 yılında % 0,10'dan 2019 yılında % 0,09'a düştüğü görülmektedir. Gösterge 6'da önemli olan, 2020 ve sonraki iki yıl için bu oranın % 0,05'e düşürülmesinin planlandığının görülmesidir.

Her ne kadar ek ödeneklerle gerçekleşen harcamalarda bazı yükselmeler söz konusu olsa da, ilgili merkezi yönetim kurumlarının çevre koruma harcamalarında bir düşme planlandığının izlenmesi bakımından önemli bir göstergedir.

4. MERKEZİ YÖNETİM KURUMLARI, ÇKİD HARCAMALARI İLE İLGİLİ GÖSTERGELER (G7-G9)

Daha önceki bölümlerde tartışıldığı gibi, merkezi yönetim bünyesindeki birçok kuruluş aslında çevre koruma ve iklim değişikliği ile ilgili harcamasını, fonksiyonel sınıflandırmada yer alan ekonomik işler ve genel kamu hizmetleri ya da iskân ve toplum refahı kalemlerinin içinde açıklamaktadır. Bu nedenle aşağıda yer alan üç gösterge, kitabın İkinci ve Üçüncü Bölümü'nde ayrıntılarıyla incelendiği ve tartışıldığı gibi, çevre korumaya ek olarak, iklim değişikliği ile ilgili olabilecek ve İDEP dokümanı çerçevesinde sorumluluk verilmiş merkezi yönetim kurumları ile ilgili göstergelerdir.

Tablo G7, merkezi yönetim kurumları bünyesinde çevre koruma ve iklim değişikliği ile ilgili harcama yapan genel müdürlüklerin ve daire başkanlıklarının harcamalarını kapsayan bir gösterge tablosudur. Bu yönde yapılan bir inceleme, hangi idari birimin ne kadar çevre koruma ve iklim değişikliği ile ilgili harcama yaptığının belirlenebilmesi açısından önemlidir.

Tabloda yer alan tüm kuruluşların ve ilgili idari birimlerin harcamalarının gelişimi Üçüncü Bölüm'de ayrıntılı olarak tartışılmıştı. Burada toplam olarak değerlendirildiğinde, TL cinsinden 2012 yılından 2018 yılına gelindiğinde, çevre koruma ve iklim değişikliği ile ilgili harcama yapan kurumların bünyesindeki birimlerin toplam ÇKİD harcamasının artış gösterdiği, ancak 2018-2019 yılları arasında azaldığı görülmektedir (Gösterge 7.6).

2012-2019 döneminde görülen artışa, bu harcamanın ilgili dönemdeki enflasyondan arıtılmış hali olan sabit fiyatla bakıldığında ise, çevre koruma ve iklim değişikliği ile ilgili harcama yapan birimlerin toplam ÇKİD harcamasında reel bir azalmanın daha da belirgin hale geldiği görülmektedir. Bundan sonraki yıllarda, her yıl için, 2019 yılı için yapıldığı gibi, ödenekleri, cari fiyatla ve sabit fiyatla harcamalar üzerinden izlemek yararlı olacaktır (Gösterge 7.6). En geç Haziran 2021 tarihinde yayımlanacak olan kurumların faaliyet raporlarından bu izlemeyi yapmak mümkün olacaktır.

Kurumlar temelinde incelendiğinde, özellikle enflasyondan arındırılmış olarak, 2012-2019 arası sabit fiyat ile karşılaştırıldığında, ÇŞB'nin TL cinsinden harcamalarında düşük bir artış olduğu görülmektedir (Gösterge 7.1). TOB bünyesinde ÇKİD ile ilgili birimlerin harcamalarının toplamında, 2012-2019 arasında sabit fiyatla bir azalma görülmektedir (Gösterge 7.2). Bu iki bakanlığın alt birimlerine bakıldığında, en önemli azalmanın Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü ile Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü'nün harcamalarında gerçekleştiği görülmektedir. Doğayı korumaya kamu merkezi yönetim bütçesinden ayrılan kaynağın izlenmesi, bu yaklaşımın değişip değişmediğinin anlaşılması açısından önemli bir göstergedir.

DSİ'nin harcamalarında 2012-2019 döneminde sabit fiyatla bir azalış olduğu, 2018 yılı ile 2019 yılı arasında ise cari fiyatla ani bir azalış olduğu gösterge 7.3a'da görülmektedir. Barajlar ve HES Daire Başkanlığı'nın harcamaları ayrı olarak incelenebilir. Bu daire başkanlığının harcamalarında 2012-2019 arası sabit fiyatla önemli bir azalış görülmemektedir. 2018 yılından 2019 yılına gelindiğinde ise, DSİ'nin harcamalarında yaşanan ani azalıştan HES'lerle ilgili daire başkanlıkları etkilenmemiştir (Gösterge 7.3a ve 7.3b). HES'lerle ilgili tartışmalardan dolayı, bu ilerde de izlenmesi gereken önemli bir göstergedir.

Gerek cari gerek sabit fiyatla en önemli azalma Proje ve İnşaat Dairesi Başkanlığı'nın harcamalarında kendini göstermektedir. Sulama ve taşkınlarla yönelik çalışan bu daire başkanlığının harcamalarının azalması dikkat çekici bir durumdur. Ancak, aslında DSİ'nin tarımsal sulama hedeflerinin artırılmak istendiği performans hedeflerinden başka bir göstergede görülmektedir. Bu konu aşağıda ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

MGM'nin bünyesinde ÇKİD harcaması yapan dört dairenin toplam harcamalarında gerek cari fiyatla gerek sabit fiyatla bir artış yaşandığı görülmektedir (Gösterge 7.4a). ÇKİD harcamalarındaki bu artışın yanı sıra, MGM'nin toplam harcamalarında bir artış görülmektedir. Bu artışın temel nedeni, yurtdışına yapılan, uluslararası kurumlara üyelik ve katkı payı ödemeleridir. 2019 yılından itibaren, bu transfer MGM toplam bütçesinin yaklaşık % 40'ını oluşturmaktadır (Gösterge 7.4b). Döviz kurundaki artış nedeniyle yurtdışına yapılan bu transferin ayrı bir gösterge olarak izlenmesi, toplam MGM harcamalarındaki artışın doğru yorumlanmasına yardımcı olacaktır.

OGM ÇKİD ile ilgili her üç daire başkanlığının harcamalarındaki azalma (Gösterge 7.5), bu hizmetlere yönelik harcamaların döner sermaye gelirlerine bağlanmış olması ile ilgilidir. OGM'ye kamunun ayırdığı kaynak azal-

TABLO G7 Merkezi Yönetim, ÇKİD ile İlgili Genel Müdürlükler (GM) ve Daire Başkanlıklarının (DB) Harcamaları, TL.									
	2012 ÖDENEK	2012 HARCAMA	2018 ÖDENEK	2018 HARCAMA	2019 ÖDENEK	2019 HARCAMA Cari fiyat	2019 HARCAMA Sabit fiyat 2012=100	2020 ÖDENEK	2020 ÖDENEK
ÇEVRE VE ŞEHİRCİLİK BAKANLIĞI	154.639.000	204.676.407	228.627.000	472.151.104	247.420.000	539.126.900	260.447.778	258.528.000	
ÇEVRE YÖNETİMİ GM									
ÇED İZİN VERME VE DENETİM GM	32.810.000	19.518.327	58.866.000	54.306.243	67.778.000	58.057.259	28.046.985	75.621.000	
TABİAT VARLIKLARINI KORUMA GM	41.677.000	28.008.786	56.993.000	41.760.194	55.215.000	41.053.980	19.832.841	55.604.000	
AVRUPA BİRLİĞİ VE DİŞ İLİŞKİLER DB	4.549.000	2.000.507	4.380.000	29.298.742	24.980.000	26.789.686	12.941.877	35.677.000	
GÖSTERGE 7.1: ÇŞB ÇKİD İLE İLGİLİ BİRİMLER TOPLAMI	233.675.000	254.204.027	348.866.000	597.516.283	395.393.000	665.027.825	321.269.481	425.430.000	
TARIM VE ORMAN BAKANLIĞI (MÜLGA ORMAN VE SU BAKANLIĞI VE GIDA TARIM VE VE HAYVANCILIK BAKANLIĞI)									
2012 ÖDENEK									
2012 HARCAMA									
2018 ÖDENEK									
2018 HARCAMA									
2019 ÖDENEK									
2019 HARCAMA Cari fiyat									
2019 HARCAMA Sabit fiyat 2012=100									
2020 ÖDENEK									
2020 ÖDENEK									
ÇOLLEŞME VE EROZYONLA MÜCADELE GM	8.391.000	6.232.850	24.664.000		24.552.000	25.425.539	12.282.869	25.104.100	
DOĞA KORUMA VE MİLLİ PARKLAR GM	470.855.000	257.223.378	163.310.000		116.018.000	29.065.262	14.041.189	31.660.000	
SU YÖNETİMİ GM	17.836.000	12.315.225	63.028.000		47.771.000	56.211.581	27.155.353	54.792.000	
TARIM REFORMU GM (cari transferler hariç)	908.862.200	936.547.472	2.036.954.000		1.270.792.000	1.270.792.000	613.909.179	1.356.879.000	
TARIMSAL ARAŞTIRMALAR VE POLİTİKALAR GM	88.609.100	85.676.344	124.315.000		138.137.000	198.897.126	96.085.568	151.583.000	
AB VE DİŞ İLİŞKİLER GM	17.550.600	0	61.412.000		71.861.000	80.173.563	38.731.190	83.175.000	
GÖSTERGE 7.2: TOB ÇKİD İLE İLGİLİ BİRİMLER TOPLAMI	1.512.103.900	1.297.995.269	2.473.683.000	1.669.131.000	1.660.565.071	802.205.348	1.703.193.100		

TABLO G7 devamı									
Merkezi Yönetim, ÇKİD ile İlgili Genel Müdürlükler (GM) ve Daire Başkanlıklarının (DB) Harcamaları, TL.									
	2012 ÖDENEK	2012 HARCAMA	2018 ÖDENEK	2018 HARCAMA	2019 ÖDENEK	2019 HARCAMA Cari fiyat	2019 HARCAMA Sabit fiyat 2012=100	2020 ÖDENEK	
ORMAN GM									
ORMAN ZARARLILARIYLA MÜCADELE DB	592.000	791.000	7.304.000	7.168.662	6.762.000	9.913.385	4.789.075	7.543.000	
ORMAN YANGINLARIYLA MÜCADELE DB	412.984.000	236.291.286	148.729.000	148.011.836	170.124.000	189.063.742	91.335.141	184.643.000	
AĞAÇLANDIRMA DB	20.699.000	11.045.422	10.936.000	4.798.119	4.881.000	5.090.243	2.459.055	10.768.000	
SILVIKÜLTÜR DB	594.000	573.721	1.148.000	1.188.791	1.419.000	1.306.983	631.393	1.315.000	
GÖSTERGE 7.5: OGM ÇKİD İLE İLGİLİ BİRİMLER TOPLAMI	434.869.000	248.701.429	168.117.000	161.167.408	183.186.000	205.374.353	99.214.663	204.269.000	
GÖSTERGE 7.6: MERKEZİ YÖNETİM KURUMLARI ÇEVRE KORUMA HARCAMALARI YAPAN İDARI BİRİMLERİN HARCAMALARININ TOPLAMI	5.418.984.900	3.827.307.992	6.899.965.000	5.406.146.409	4.497.836.000	5.763.898.945	2.784.492.244	4.572.665.100	

Kaynak: Tablo II.4, Tablo II.7, Tablo II.10, Tablo II.13, Tablo II.16.

makta, kurumun döner sermaye gelirleri artmaktadır. Ayrıca, kamu tarafından ayrılan kaynağın üçte ikisi de, ormanların özellikle madenlere kullanılmasıyla elde edilen gelirden oluşmaktadır. Bu gösterge, ormanların ekonomik gelir getirici bir sektör olarak görüldüğü bilgisini teyit etmektedir. OGM'nin döner sermaye gelirlerinden yapmayı hedeflediği ÇKİD harcamaları aşağıda incelenecektir.

Kamu kurumlarının çevre koruma ve iklim değişikliği ile ilgili performans hedefleri ayrıntılı olarak kitabın İkinci ve Üçüncü Bölümü'nde incelenmişti. Performans hedefleri ile ilgili yapılan inceleme aslında çevre koruma ve iklim değişikliği ile ilgili planlanan en kapsamlı bütçelere ulaşılmasını sağlamaktadır. Toplam çevre koruma ve iklim değişikliği ile ilgili planlanan bütçenin, kuruluşun toplam bütçesindeki payın nasıl geliştiği önemli bir gösterge oluşturmaktadır.

Tablo G8'de 10 alt gösterge yer almaktadır. Son iki gösterge tabloda yer alan kurumların toplamaları ile ilgilidir. Bundan başlamak gerekirse, Gösterge 8.9, performans programlarında ÇKİD ile ilgili hedefi bulunan sekiz kuruluşun bu hedeflerinin toplamalarını vermektedir. Bu toplam cari olarak, gerek 2012-2019 arasında bir artışa, gerekse 2019 sonrasında bir artışa işaret etmektedir. Gösterge 8.10'da, ilgili sekiz kuruluşun ÇKİD ile ilgili performans hedeflerinin, kurumlarının toplam bütçelerine oranları yer almaktadır. Bu göstergeye göre, 2012'den sonra sürekli bir azalma planlandığını ve 2012 yılında % 31 olan ÇKİD ile ilgili performans hedeflerinin, kurumların toplam bütçelerine oranının 2022 için % 26 olarak düşürülmesinin planlandığı görülmektedir. 2019 yılı için ilgili performans hedeflerinin bütçesi ile bunların gerçekleşmesi arasında bir fark olduğu görülmektedir. 2021 yılı performans programları 2020 yılının sonunda yayımlandığında, performans hedeflerinin 2020 yılı gerçekleştirmeleri de yer alacaktır ve buradan gerçekleşmiş harcamalar da izlenebilecektir.

Gösterge 8.1, ÇŞB'nin ÇKİD ile ilgili bütçelerinin toplam ÇŞB'nin bütçesine oranının 2020 sonrasında düşürülmesinin planlandığı görülmektedir. Ayrıca 2019 bütçesi ile gerçekleştirmesi arasında dehşetli bir fark vardır. Bunlar, ÇŞB'nde gittikçe daha çok şehircilik alanının ağırlık kazandığını göstermektedir.

Gösterge 8.2, TOB ÇKİD bütçesinin toplam bakanlık bütçesine oranının çok düşük olduğu görülmektedir. Bu olgu esas olarak bakanlığın en önemli faaliyeti olan tarımsal destek bütçesinin önemine işaret etmektedir. TOB ÇKİD hedeflerinin, bakanlığın toplam hedeflerine oranının yıllar itibarıyla gelişimi 2018 yılından sonra bir azalma göstermektedir.

TABLO G8 Çevre Koruma ve İklim Değişikliği ile İlgili Performans Hedefleri / Toplam Bütçe									
	2012 Bütçe	2018 Bütçe	2019 Bütçe	2019 Harcama	2020 Bütçe	2021 Tahmin	2022 Tahmin		
ÇEVRE VE ŞEHİRCİLİK BAKANLIĞI									
ÇŞB, PERFORMANS HEDEFLERİ İÇİNDE ÇKİD HEDEFLERİNİN BÜTÇESİ	236.217.500	345.323.876	812.714.400	390.718.113	985.127.850	1.062.070.250	1.123.391.650		
ÇŞB, TOPLAM BÜTÇESİ	929.814.000	1.922.753.000	2.573.286.000	7.312.717.832	2.827.733.000	4.335.392.000	4.651.772.000		
GÖSTERGE 8.1: ÇŞB, ÇKİD / TOPLAM BÜTÇE %	25,40	17,96	31,58	5,34	34,84	24,50	24,15		
TARIM VE ORMAN BAKANLIĞI									
TOB, PERFORMANS HEDEFLERİ İÇİNDE ÇKİD HEDEFLERİNİN BÜTÇESİ	419.881.225	2.193.963.000	1.339.152.000	825.946.701	1.406.483.270	1.476.979.410	1.581.774.740		
TOB, TOPLAM BÜTÇESİ (DSİ ve OGM Transferler hariç)	10.763.026.505	22.146.447.000	23.711.895.000	26.902.486.847	30.228.178.000	28.089.652.000	29.686.671.000		
GÖSTERGE 8.2: TOB, ÇKİD / TOPLAM BÜTÇE %	3,90	9,91	5,65	3,07	4,65	5,26	5,33		
DEVLET SU İŞLERİ GM									
DSİ, PERFORMANS HEDEFLERİ İÇİNDE ÇKİD HEDEFLERİNİN BÜTÇESİ (Hidrolik En. dahil)	6.381.967.000	11.476.357.440	6.705.055.500	5.904.348.882	9.103.122.000	9.388.010.000	9.973.235.000		
DSİ, PERFORMANS HEDEFLERİ İÇİNDE ÇKİD HEDEFLERİNİN BÜTÇESİ (Hidrolik En. hariç)	4.622.796.000	8.776.341.300	4.905.859.530	4.174.051.103	6.965.133.430	7.139.324.290	7.479.636.170		
DSİ, TOPLAM BÜTÇESİ	7.980.416.000	12.972.780.000	9.206.045.000	11.689.956.678	9.454.219.000	9.759.655.000	10.353.319.000		
GÖSTERGE 8.3a: DSİ, ÇKİD / TOPLAM BÜTÇE % (Hidrolik En. dahil)	79,97	88,46	72,83	50,51	96,29	96,19	96,33		
GÖSTERGE 8.3b: DSİ, ÇKİD / TOPLAM BÜTÇE % (Hidrolik En. hariç)	57,93	67,65	53,29	35,71	73,67	73,15	72,24		

TABLO G8 devamı									
Çevre Koruma ve İklim Değişikliği ile İlgili Performans Hedefleri / Toplam Bütçe									
	2012 Bütçe	2018 Bütçe	2019 Bütçe	2019 Harcama	2020 Bütçe	2021 Tahmin	2022 Tahmin		
METEOROLOJİ GM									
MGM, PERFORMANS HEDEFLERİ İÇİNDE ÇKID HEDEFLERİNİN BÜTÇESİ	31.695.600	242.672.533	188.037.000	291.864.623	390.737.000	416.578.000	441.469.000		
MGM TOPLAM BÜTÇESİ	171.294.000	337.477.000	416.750.000	431.257.706	452.401.000	482.675.000	512.208.000		
GÖSTERGE 8.4: MGM, ÇKID / TOPLAM BÜTÇE %	18,50	71,91	45,12	67,68	86,37	86,31	86,19		
ORMAN GM									
OGM, PERFORMANS HEDEFLERİ İÇİNDE ÇKID HEDEFLERİNİN BÜTÇESİ (Döner sermaye)	364.624.500	284.169.200	1.345.000.000	1.343.054.756	1.404.962.000	1.501.197.000	1.612.981.000		
OGM, TOPLAM BÜTÇESİ (Döner sermaye)	2.120.000.000	3.595.000.000	4.850.000.000	5.708.003.961	6.400.000.000	6.816.000.000	7.259.040.000		
GÖSTERGE 8.5a: OGM, ÇKID / TOPLAM BÜTÇE % (Döner sermaye)	17,20	7,90	27,73	23,53	21,95	22,02	22,22		
OGM, PERFORMANS HEDEFLERİ İÇİNDE ÇKID HEDEFLERİNİN BÜTÇESİ (Hazine katkısı ve özgelir)	767.025.000	1.445.437.000	981.755.400	496.086.948	1.073.744.000	1.121.059.000	1.188.381.000		
OGM, TOPLAM BÜTÇESİ (Hazine katkısı ve özgelir)	1.862.299.000	3.191.729.000	3.310.410.000	3.494.632.038	3.484.151.000	3.706.970.000	3.934.910.000		
GÖSTERGE 8.5b: OGM, ÇKID / TOPLAM BÜTÇE % (Hazine katkısı ve özgelir)	41,19	45,29	29,66	14,20	30,82	30,24	30,20		

TABLO G8 devamı									
Çevre Koruma ve İklim Değişikliği ile İlgili Performans Hedefleri / Toplam Bütçe									
ENERJİ VE TABİİ KAYNAKLAR BAKANLIĞI	2012 Bütçe	2018 Bütçe	2019 Bütçe	2019 Harcama	2020 Bütçe	2021 Tahmin	2022 Tahmin		
ETKB, PERFORMANS HEDEFLERİ İÇİNDE ÇKİD HEDEFLERİNİN BÜTÇESİ	31.316.155	43.603.683	31.537.616	26.439.675	41.326.000	43.762.000	45.919.000		
ETBB, TOPLAM BÜTÇESİ (Sokakların aydınlatılması hariç)	683.235.000	1.149.108.000	1.094.894.000	788.627.511	958.717.000	999.537.000	1.061.813.000		
GÖSTERGE 8.6: ETKB, ÇKİD / TOPLAM BÜTÇE %	4,58	3,79	2,88	3,35	4,31	4,38	4,32		
ULAŞTIRMA VE ALTYAPI BAKANLIĞI	2012 Bütçe	2018 Bütçe	2019 Bütçe	2019 Harcama	2020 Bütçe	2021 Tahmin	2022 Tahmin		
UAYB, PERFORMANS HEDEFLERİ İÇİNDE ÇKİD HEDEFLERİNİN BÜTÇESİ			11.354.439.557	8.346.881.138	7.970.366.000	8.071.587.000	8.542.600.000		
UAYB, TOPLAM BÜTÇESİ			27.770.926.000	45.634.976.432	29.026.976.000	31.998.687.000	35.062.172.000		
GÖSTERGE 8.7: UAYB, ÇKİD / TOPLAM BÜTÇE %			40,89	18,29	27,46	25,22	24,36		
TÜBİTAK	2012 Bütçe	2018 Bütçe	2019 Bütçe	2019 Harcama	2020 Bütçe	2021 Tahmin	2022 Tahmin		
TÜBİTAK, PERFORMANS HEDEFLERİ İÇİNDE ÇKİD HEDEFLERİNİN BÜTÇESİ	1.185.000	20.512.000	17.101.479	21.817.000	33.821.720	35.954.500	37.901.710		
TÜBİTAK, TOPLAM BÜTÇESİ	1.609.394.000	3.265.696.000	3.074.236.000	3.458.093.300	3.511.062.000	3.742.512.000	3.953.258.000		
GÖSTERGE 8.8: TÜBİTAK, ÇKİD / TOPLAM BÜTÇE %	0,07	0,63	0,56	0,63	0,96	0,96	0,96		

TABLO G8 devamı							
Çevre Koruma ve İklim Değişikliği ile İlgili Performans Hedefleri / Toplam Bütçe							
	2012 Bütçe	2018 Bütçe	2019 Bütçe	2019 Harcama	2020 Bütçe	2021 Tahmin	2022 Tahmin
GÖSTERGE 8.9: ÇKİD ile İlgili 8 KURUMUN TOPLAM ÇKİD PERFORMANS HEDEFLERİ TOPLAMI	8.233.911.980	16.052.038.732	22.774.792.952	17.647.157.836	22.409.689.840	23.117.197.160	24.547.653.100
KURUMLARIN TOPLAM BÜTÇELERİ	25.979.880.105	48.486.185.533	75.779.729.000	105.281.359.222	86.281.773.000	89.864.983.000	96.404.424.000
GÖSTERGE 8.10: PERFORMANS BÜTÇESİ İÇİNDE ÇKİD İLE İLGİLİ OLANLAR / TOPLAM BÜTÇE %	31,69	33,11	30,05	16,76	25,97	25,72	25,46

Kaynak: Tablo II.5.B, Tablo II.8.B, Tablo II.11.B, Tablo II.14.B, Tablo II.17.B, Tablo III.1, Tablo III.2, Tablo III.3.

Gösterge 8.3'te DSİ ile ilgili iki alt gösterge vardır. Daha önce tartışıldığı gibi, DSİ için ÇKİD harcamaları içinde hidrolik enerjiye yönelik harcamalar da bulunmaktadır. DSİ'nin yapmakta olduğu diğer ÇKİD faaliyetlerinin ayrı olarak görülebilmesi ve izlenebilmesi için, Gösterge 8.3'te DSİ ÇKİD harcamaları hidrolik enerji dâhil ve hariç olarak iki ayrı gösterge şeklinde verilmektedir. Buradan hidrolik enerji üretiminin DSİ'nin bütçesi içinde önemli bir paya sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu olgu Tablo G9'da tekrar ele alınacaktır.

Gösterge 8.4, MGM için ÇKİD bütçelerinin toplam oranını vermektedir. Bu oran hem çok hızlı artmaktadır, hem de toplam MGM bütçesi içinde çok önemli bir paya sahip olmaktadır. Daha önce değinildiği gibi, (Gösterge 7.4b) bu gelişmenin nedenlerinin başında uluslararası kuruluşlara üyelik ödemesindeki artış gelmektedir. Bu ödeme izleme bakımından ayrı olarak gösterilmektedir.

Gösterge 8.5a, OGM'nin döner sermaye gelirlerinden yapmayı planladığı ÇKİD harcamalarını, Gösterge 8.5b ise öz gelirlerinden (ormanlarla ilgili verilen ruhsatlardan elde edilen gelirler) ve hazine katkısından yapmayı planladığı ÇKİD harcamalarını ayrı ayrı göstermektedir. Döner sermayenin payı giderek artarken özgelir ve hazine katkısının payı giderek azalmaktadır. Orman yangınlarıyla mücadele ve ağaçlandırma faaliyetlerinin döner sermaye gelirlerine bağlı olmasının zorlayacağı işletmeci yaklaşımın izlenmesi açısından bu gösterge yararlı olacaktır. İncelenen dönem içinde, OGM'ye hazine katkısının giderek azaldığı ve döner sermayeye dayalı bir finansman yapısının ortaya çıktığı anlaşılmıştır.

Gösterge 8.6'dan görüldüğü gibi, ETKB'nin ÇKİD bütçesinin toplam Bakanlığın bütçesine oranı çok küçüktür. Bu oran, azaltım için çok önemli etkileri olan yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının ve enerji verimliliğinin bakanlık için küçük bir hedef oluşturduğunu görmek açısından çok önemli bir göstergedir. Bu gösterge sadece yenilenebilir enerji bakımından Tablo G9'da tekrar ele alınacaktır.

Gösterge 8.7, UAYB için ÇKİD bütçesinin toplam bakanlık bütçesi içindeki payını göstermektedir. Bu oran azalmaktadır. Bu oranın azalması karayolları ile ilgili bütçe ve buna bağlı olarak da sera gazı emisyonunun artışının izlenebileceği bir gösterge oluşturmaktadır.

Gösterge 8.8, TÜBİTAK için ÇKİD bütçelerinin toplam bütçe içindeki paylarını izlemek için kullanılacak göstergelerdir. TÜBİTAK'ın iklim değişikliği ile ilgili çok az araştırma kaynağı ayırdığını göstermek bakımından önem-

lidir. Bir artış gösterdiği görülmektedir, ancak toplam TÜBİTAK bütçesine oranla çok küçüktür.

Tablo G8’de ilgili kurumların, performans programlarına dayalı olarak ÇKİD bütçelerinin toplam bütçelerine oranlarına dayalı göstergeler üretilmiştir. Tablo G8’de incelenen merkezi yönetim kurumlarının ÇKİD bütçeleriyle ilgili yer alan göstergelere ek olarak, Tablo G9’da bu sonuçları güçlendirecek/teyit edecek başkaca önemli göstergelere yer verilmektedir.

Gösterge 9.1, DSİ’lerinin hidrolik enerji ile ilgili performans hedeflerinin toplam ÇKİD hedefleri içindeki payının 2019 sonrası düşmeye başladığını göstermektedir.

Gösterge 9.2’de, OGM’nin hazineden aldığı pay ve özgelirlerinden karşıladığı bütçe ile döner sermaye gelirlerinden karşıladığı bütçe karşılaştırılmaktadır. OGM’nin faaliyetlerinin döner sermaye gelirlerine dayalı hale geldiğinin diğer bir göstergesini oluşturmaktadır.

Gösterge 9.3, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı performans hedefleri içinde, karayolları ile ilgili olan hedeflerle ÇKİD ile ilgili hedefleri karşılaştırmaktadır. Karayolları lehine gelişme çok açık olarak görülmektedir.

Gösterge 9.4, ETKB’nin ÇKİD bütçesi için yer alan yenilenebilir enerji kaynaklarının (hidrolik enerji dâhil), toplam ETKB bütçesine oranını vermektedir. Bu oran 2018 yılından itibaren hafif de olsa azalmaktadır. İDEP çerçevesinde yenilenebilir enerjiye yapılan vurgunun izlenebilmesi açısından bu gösterge önemlidir.

Gösterge 9.5, TÜBİTAK hedefleriyle ilgili bir başka göstergedir. Araştırma konuları açısından, ÇKİD ile ilgili araştırmalara ayrılan bütçe ile savunma sanayi ile ilgili araştırma bütçesi ilginç bir karşılaştırma konusudur. Yıllara göre çok farklı oranlar elde edilmesine rağmen 2020 ve sonrası için bu oranın ÇKİD lehine artacağı planlandığı anlaşılmaktadır.³

5. İBB, ÇKİD HARCAMALARI İLE İLGİLİ GÖSTERGELER (G10-G13)

Tablo G10, İBB’nin esas harcaması çevre koruma ve iklim değişikliği ile ilgili olan üç daire başkanlığı vardır. 2019 yılı için eksik veriler olmakla birlikte, kitabın Dördüncü Bölümü’nde tartışılmış olan bu üç daire başkanlığının ödenek ve harcamalarının toplamı (Gösterge 10.1) ve İBB harcamalarının içindeki payı (Gösterge 10.2) incelendiğinde, 2018-2020 yılı ödenekleri karşılaştı-

³ Tablo 8 ve 9’da yer alan kurumlar dışında, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı ve AFAD’ın 2019 yılında ÇKİD ile ilgili faaliyetleri olmasına rağmen ilgili bütçe ya da harcamalarına ulaşamamaktadır. 2021 performans programları yayımlandığında izlenmesi yararlı olacaktır.

TABLO G9 Çevre Koruma ve İklim Değişikliği ile İlgili Performans Programlarına Dayalı Diğer Göstergeler									
DSİ	2012 Bütçe	2018 Bütçe	2019 Bütçe	2019 Harcama	2020 Bütçe	2021 Tahmin	2022 Tahmin		
DSİ, HIDROLİK ENERJİ İLE İLGİLİ PERFORMANS HEDEFLERİ TOPLAMI	1.759.171.000	2.700.016.140	1.799.195.970	1.730.297.779	2.137.988.570	2.248.685.710	2.493.598.830		
DSİ, PERFORMANS HEDEFLERİ İÇİNDE ÇIKID HEDEFLERİNİN BÜTÇESİ (Hidrolik Enerji dahil)	5.718.515.000	7.616.393.040	5.819.131.900	5.162.982.042	8.021.998.700	8.289.961.800	8.807.031.000		
GÖSTERGE 9.1: DSİ HIDROLİK ENERJİ HEDEFLERİ / TOPLAM ÇIKID HEDEFLERİ %	30,76	35,45	30,92	33,51	26,65	27,13	28,31		
OGM	2012 Bütçe	2018 Bütçe	2019 Bütçe	2019 Harcama	2020 Bütçe	2021 Tahmin	2022 Tahmin		
OGM, PERFORMANS HEDEFLERİ İÇİNDE ÇIKID HEDEFLERİNİN BÜTÇESİ (Hazine katkısı ve özgelir)	767.025.000	1.445.437.000	981.755.400	496.086.948	1.073.744.000	1.121.059.000	1.188.381.000		
OGM, PERFORMANS HEDEFLERİ İÇİNDE ÇIKID HEDEFLERİNİN BÜTÇESİ (Döner sermaye)	364.624.500	284.169.200	1.345.000.000	1.343.054.756	1.404.962.000	1.501.197.000	1.612.981.000		
GÖSTERGE 9.2: OGM ÇIKID HAZİNE KATKISI VE ÖZGELİR / ÇIKID DÖNER SERMAYE %	210,36	508,65	72,99	36,94	76,43	74,68	73,68		
UAYB	2012 Bütçe	2018 Bütçe	2019 Bütçe	2019 Harcama	2020 Bütçe	2021 Tahmin	2022 Tahmin		
UAYB, PERFORMANS HEDEFLERİ İÇİNDE ÇIKID HEDEFLERİNİN BÜTÇESİ			11.354.439.557	8.346.881.138	7.970.366.000	8.071.587.000	8.542.600.000		
KARAYOLLARI İLE İLGİLİ HEDEFLERİN BÜTÇESİ ve KYGM'ye TRANSFER			14.175.116.000	32.537.090.403	18.977.683.000	21.858.843.000	24.381.070.000		
GÖSTERGE 9.3: UAYB PERFORMANS BÜTÇESİ İÇİNDE ÇIKID İLE İLGİLİ OLANLAR / KARAYOLLARI İLE İLGİLİ OLANLAR %			80,10	25,65	42,00	36,93	35,04		

TABLO G9 devamı									
Çevre Koruma ve İklim Değişikliği ile İlgili Performans Programlarına Dayalı Diğer Göstergeler									
ETKB	2012 Bütçe	2018 Bütçe	2019 Bütçe	2019 Harcama	2020 Bütçe	2021 Tahmin	2022 Tahmin		
YENİLENEBİLİR ENERJİ KAYNAKLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ	9.448.015	17.774.462	10.646.000	4.595.916	8.445.000	8.997.000	9.502.000		
TOPLAM ETKB BÜTÇESİ (SOKAK AYDINLATMASI HARİÇ)	683.235.000	1.149.108.000	1.094.894.000	788.627.511	958.717.000	999.537.000	1.061.813.000		
GÖSTERGE 9.4: ETKB YENİLENEBİLİR ENERJİ BÜTÇESİ / TOPLAM BÜTÇE %	1,383	1,547	0,972	0,583	0,881	0,900	0,895		
TÜBİTAK	2012 Bütçe	2018 Bütçe	2019 Bütçe	2019 Harcama	2020 Bütçe	2021 Tahmin	2022 Tahmin		
TÜBİTAK, PERFORMANS HEDEFLERİ İÇİNDE ÇIKID HEDEFLERİNİN BÜTÇESİ	1.185.000	20.512.000	17.101.479	21.817.000	33.821.720	35.954.500	37.901.710		
TÜBİTAK, SAGE BÜTÇESİ	45.820.000	182.709.000	138.317.000	252.396.588	157.212.000	165.933.000	173.985.000		
GÖSTERGE 9.5: TÜBİTAK PERFORMANS BÜTÇESİ İÇİNDE ÇIKID İLE İLGİLİ OLANLAR / SAGE İLE İLGİLİ OLANLAR %	2,59	11,23	12,36	8,64	21,51	21,67	21,78		

Kaynak: Tablo II.11.A, Tablo II.17.A, Tablo III.1, Tablo III.2, Tablo III.3.

TABLO G10 İstanbul Büyükşehir Belediyesi ÇKİD ile İlgili Harcama Yapan Daire Başkanlıkları (DB), TL.									
	2012 ÖDENEK	2012 HARCAMA	2018 ÖDENEK	2018 HARCAMA	2019 ÖDENEK	2019 HARCAMA	2020 ÖDENEK		
ÇEVRE KORUMA DB	564.350.000	461.903.666	782.798.000	1.058.503.138	962.000.000		1.199.988.000		
PARK VE BAHÇELER DB	317.000.000	430.878.250	1.235.000.000	1.702.804.919	1.268.300.000		1.439.749.000		
(Çevre Koruma ve Park ve Bahçeler DB toplamı)	881.350.000	892.781.916	2.017.798.000	2.761.308.057	2.230.300.000	2.057.054.696	2.639.737.000		
RAYLI SİSTEM DB		588.261.515	3.486.000.000	3.548.565.879	3.433.051.000		3.403.771.000		
İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ DB									
GÖSTERGE 10.1: TOPLAM İBB ÇKİD İLGİLİ BİRİMLER		1.481.043.431	5.503.798.000	6.309.873.936	5.663.351.000		6.043.508.000		
İBB TOPLAM ÖDENEK ya da HARCAMA	7.300.000.000	7.178.078.897	20.100.000.000	22.148.025.365	23.800.000.000	21.417.911.796	25.850.000.000		
GÖSTERGE 10.2: İBB ÇKİD / İBB TOPLAM %		20,63	27,38	28,49	23,80		23,38		

Kaynak: Tablo IV.4.

rıldında, raylı sistem harcamalarına bağlı bir azalma planlandığı görülmektedir. İİDEP'nin da yer alan İBB'nin çevre koruma ve iklim değişikliği ile ilgili yapması gerekenler bakımından düşünüldüğünde, bu iki göstergenin ileriki yıllarda nasıl gelişeceğinin izlenmesi önemlidir.

Tablo G.10'a, 2020 sonunda, yönetmelik gereği kurulacak olan İklim Değişikliği Daire Başkanlığı için de bir alan eklenmiştir.

İBB'nin ve bağlı kuruluşların, kitabın Dördüncü Bölümü'nde ayrıntılı incelenen ÇKİD ile ilgili performans hedefleri toplamına Tablo G11'de, Gösterge 11.1 ve 11.2 olarak yer verilmektedir. İBB, İETT ve İSKİ'nin ÇKİD ile ilgili performans hedeflerinin büyüklüğü dikkat çekicidir ve cari fiyatlar artışı hedeflenmektedir (Gösterge 11.1). Ancak ÇKİD harcamalarının toplamı İBB+İSKİ+İETT bütçelerine % 26'larla sınırlıdır ve bu oranda bir düşüş planlandığı da Gösterge 11.2'de görülmektedir.

TABLO G11 İBB, İSKİ, İETT Performans Programları, ÇKİD Performans Hedefleri			
İBB	2018	2019	2020
İBB ÇKİD BÜTÇESİ	5.602.001.500	6.532.859.000	7.142.887.455
TOPLAM İBB BÜTÇESİ	20.100.000.000	23.800.000.000	25.850.000.000
ÇKİD/İBB BÜTÇESİ %	28	27	28
İSKİ			
İSKİ ÇKİD BÜTÇESİ	2.161.945.155	2.725.716.745	2.496.853.000
TOPLAM İSKİ BÜTÇESİ	7.436.446.000	8.501.502.000	9.351.652.000
ÇKİD / İSKİ BÜTÇESİ %	29	32	27
İETT			
İETT ÇKİD BÜTÇESİ		660.000	1.380.000
TOPLAM İETT BÜTÇESİ		2.500.000.000	2.980.000.000
ÇKİD / İETT BÜTÇESİ %		0,026	0,046
GÖSTERGE 11.1: İBB+İSKİ+İETT TOPLAM ÇKİD BÜTÇESİ	7.749.388.542	9.216.827.745	9.632.920.455
İBB, İSKİ İETT TOPLAM BÜTÇE	27.536.446.000	34.801.502.000	38.181.652.000
GÖSTERGE 11.2: ÇKİD BÜTÇESİ / İBB+İSKİ+İETT BÜTÇESİ %	28,14	26,48	25,23
Kaynak: TABLO IV.5, TABLO IV.8, TABLO IV.9.			

İETT'nin azaltım ile ilgili önemli hedefleri olabilecekken var olan hedeflere ayrılan bütçenin çok düşük olması dikkat çekicidir. İSKİ ÇKİD hedefleri oldukça yüksektir ancak İSKİ performans programlarında performans hedeflerinin maliyetinin yarısının hedefi açık olarak belirtilmektedir. İzleme-

nin doğru yapılabilmesi için, İSKİ'nin diğer faaliyet ve projeler için ayırdığı bu bütçenin açık olarak belirtilmesi yararlı olacaktır.

Tablo G12'de görüldüğü gibi, 2019 yılında, İBB'nin iştiraklerinin toplam giderleri 20 milyar TL, ÇKİD ile ilgili iştiraklerin harcamaları ise 3 milyar 274 milyon TL'dir. Toplam 20 milyar TL olan toplam iştirak giderinin 8 milyar TL'si İGDAŞ tarafından yapılmaktadır.

TABLO G12 İBB İştiraklerinin ÇKİD Giderleri		
	2018	2019
İSTAÇ A.Ş.	910.212.481	1.032.241.247
AĞAÇ A.Ş.	752.113.906	394.942.858
METRO İSTANBUL A.Ş.	990.229.496	1.156.688.426
HAMİDİYE A.Ş.	147.492.574	174.883.783
GÜVENSU A.Ş.	3.970.111	4.201.210
ENERJİ A.Ş.	442.268.753	511.873.259
İŞTİRAKLER ÇKİD İLGİLİ BİRİMLER TOPLAMI	3.246.287.321	3.274.830.783
İŞTİRAKLER TOPLAM GİDERLER	16.813.527.273	20.193.354.077
GÖSTERGE 12: İŞTİRAK ÇKİD GİDERLERİ / İŞTİRAKLER TOPLAM GİDERLERİ %	19	16
Kaynak: Tablo IV.10.		

Her ne kadar İBB iştiraklerinin toplam giderleri içinde ÇKİD ile ilgili harcama yapan iştiraklerin oranı % 16 gibi küçük bir düzeyde kalsa da, toplam olarak bakıldığında sadece İBB'nin ÇKİD ile ilgili üç iştirakinin harcaması bile birçok merkezi yönetim kurumunun ÇKİD harcamasının üzerindedir. O nedenle, İBB iştiraklerinin ÇKİD harcamalarını ayrı bir gösterge olarak izlemek daha anlamlı olacaktır.

İBB, bağlı kurum ve şirketlerinin, şimdiye kadar incelenen tüm kurumlardan daha yüksek bir ÇKİD harcaması yapmakta olduğu anlaşılmaktadır. Bu olgu İBB, bağlı kuruluşlar ve iştiraklerle ilgili göstergeleri daha da önemli hale getirmektedir. Ancak kitabın Dördüncü Bölümü'nde tartışılan bir başka gösterge olan İSKİ'den İBB'ye kaynak transferinin durması da ÇKİD hedefleri için önem arz etmektedir. Bu gösterge Tablo G13'te verilmektedir.

TABLO G13 İSKİ'den İBB'ye Aktarımlar						
	2012	2015	2016	2017	2018	2019
İSKİ'DEN İBB'YE AYRILAN PAY	230.650.713	545.136.749	80.415.943	1.639.360.476	845.809.959	345.440.542
İSKİ'DEN İBB'YE VERİLEN BORÇ	300.000.000	800.000.000	1.350.000.000	950.000.000	614.029.305	168.624.855
TOPLAM İSKİ GİDERLERİ	3.118.830.625	4.714.469.674	5.283.158.797	6.524.827.488	6.762.775.004	7.086.300.331
GÖSTERGE 13: İSKİ'DEN İBB'YE AKTARIMLAR TOPLAMI / İSKİ GİDERLERİ %	17,01	28,53	27,08	39,68	21,59	7,25
Kaynak: Tablo IV:6.B.						

İstanbul'un su sorununu çözmeye yükümlülüğü olan İSKİ gelirlerinden İBB'ye yapılan kaynak transferinin oranında 2019'da başlayan azalma önemli bir gelişmedir ve izlenmesinde yarar vardır.

EK 2:

**Büyükşehir Belediyeleri
Çevre Koruma ve İklim Değişikliği (ÇKİD)
Harcamaları Tabloları**

ANKARA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ VE BAĞLI KURULUŞLAR

TABLO E1.A			
Ankara Büyükşehir Belediyesi Performans Programları, ÇKİD ile İlgili Performans Hedefleri			
	2018	2019	2020
Jeotermal Kaynak ve Doğal Mineralli Su Kaynaklarının Aranması, Araştırılması, Geliştirilmesi	10.196.304	10.196.304	
Yeşil Alanları Artırarak Kişi Başına Düşen Yeşil Alan Miktarını Artırmak	620.000.000	210.000.000	
Çevre Kirliliğinin Önlenmesi, Çevre ve Toplum Sağlığının Korunmasını Sağlamak	20.000.000	40.000.000	
Toplu Taşıma Güzergâhlarında İstimlak İşleri	800.000	700.000	1.400.000
Çevre Kirliliğini Önleme	7.100.000	33.500.000	
Katı Atıkların Toplanması, Taşınması, Ayrıştırılması, Geri Kazanımı	12.400.000	14.650.000	
Sit Alanlarının Korunması Planları/ Koruma Planları	520.000	650.000	100.000
Tıbbi ve Katı Atıkların Bertaraf Edilmesi	185.000	299.000	20.000
Gürültü Denetimi Yapmak ve Gürültü Haritası Oluşturmak	125.000	850.000	110.000
Hava Kirliliği Önleme Çalışmaları Yapmak	203.000	285.000	1.812.992
Sokak Hayvanları İçin Ücretsiz Veterinerlik Hizmetleri Vermek	10.600.000	16.702.000	2.000.000
Sokak Hayvanları İçin Barınak Yaptırmak		675.000	1.000.000
Nesli Tükenmekte Olan Türlerin Korunması Çalışmalarına Destek Olmak	1.851.300	2.000.000	
Doğada Yaralanan Hayvanların Rehabilitasyonlarını Sağlayarak Doğaya Geri Kazandırmak	925.650	1.000.000	
Meydan, Cadde, Kavşak vs. Temizliğine Önem Vermek	7.100.000	36.500.000	
Karla Mücadelede Etkinliği Artırmak	1.200.000	13.000.000	10.000.000
Kesimhane, Hayvan Barınakları, Tarıma Dayalı Tesis Projeleri, Islah Projeleri, Atık Aktarma İstasyonları		100.000	
Yeşil Alanların Korunması, Artırılması ve Kemirici Vektörle Mücadele Edilmesini Sağlamak			758.450.000
Kentin Temizliğini Sağlayarak Sıfır Atık Projelerini Gerçekleştirmek			34.000.000
Endemik Hayvaların Korunması			201.000
Jeotermal Destekli Sera Kurulumu Yapmak			8.000.000
ANKARA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ ÇKİD HEDEFLERİ BÜTÇESİ	693.206.254	370.911.000	817.093.992
TOPLAM ANKARA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ BÜTÇESİ	8.000.100.000	8.800.000.000	7.150.000.000
Kaynak: Performans programları, http://www.ankara.bel.tr/saydamlik-ve-hesapverilebilirlik/mali-slemler/stratejik-plan-performans-programi-butce-ve-faaliyet-raporla/performans-programi?web=1			

TABLO E1.B			
Ankara Su ve Kanalizasyon İdaresi Performans Programları, ÇKİD ile İlgili Performans Hedefleri			
	2018	2019	2020
Su İhtiyacını Karşılamaya Yönelik Plan ve Projeler Üretmek	15.000.000	4.850.000	
İçme ve Kullanma Suyu Altyapısı; Depo, İsale, Baraj	766.500.000	582.500.000	486.924.000
İçme ve Kullanma Suyu Sağlanan Havzaların Korunmasını Sağlamak	350.000	9.900.000	
Atıksu ve Yağmursuyu Altyapısı ve Tesisleri	538.840.000	1.005.245.000	885.138.000
Enerji Verimliliğini Arttırmak ve Enerji Maliyetlerini Düşürme İşleri			365.577.000
ANKARA SU VE KANALİZASYON İDARESİ ÇKİD HEDEFLERİ BÜTÇESİ	1.320.690.000	1.602.495.000	1.737.639.000
TOPLAM ANKARA SU VE KANALİZASYON İDARESİ BÜTÇESİ	2.859.500.000	3.800.000.000	3.442.000.000
Kaynak: Performans programları, https://www.aski.gov.tr/TR/ICERIK/Performans-Programlari/23			

TABLO E1.C	
EGO Performans Programları, ÇKİD ile İlgili Performans Hedefleri	
	2020
Raylı Sistemler Personel Alımı	275.940.000
Raylı Sistemler Temizlik Hizmet Alımı	30.000.000
Raylı Sistemler Elektrik Giderleri	139.000.000
Havaalanı Metro Yapım İşi	30.000.000
EGO ÇKİD HEDEFLERİ BÜTÇESİ	474.940.000
TOPLAM EGO BÜTÇESİ	1.820.000.000
Kaynak: 2020 Performans programı, https://www.ego.gov.tr/dosya/indir/20288.pdf	

İZMİR BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ VE BAĞLI KURULUŞLAR

TABLO E2.A			
İzmir Büyükşehir Belediyesi Performans Programları, ÇKİD ile İlgili Performans Hedefleri			
	2018	2019	2020
Hava Kirliliği Ölçümlerinin Yapılması ve Ölçüm Ağının Geliştirilmesi		1.170.000	742.000
Kentsel Katı Atık Değerlendirme ve Bertaraf Tesisleri Kurulması Projesi	217.000		7.337.000
Körfez Su Kalitesinin İzlenmesi	14.700	16.000	20.000,00
Çevre Koruma ve Kontrol Hizmetlerinin Yürütülmesi	14.030.300	16.314.000	19.353.000
Evsel Atık Transfer İstasyonlarının Kurulması Projesi	5.400.000	3.050.000	3.550.000
Atık Yönetim Sistemi Faaliyetlerinin Yürütülmesi	1.385.000	1.751.000	
Kentsel Katı Atık Değerlendirme ve Bertaraf Tesisleri Kurulması Projesi	500.000	400.000	
Entegre Katı Atık Yönetim Tesislerinin İşletim Faaliyetlerinin Yürütülmesi			23.366.000
İzmir İli Katı Atık Master Planı'nın Hazırlanması Projesi	200.000		
İzmir İli Hayvansal Atıkların Değerlendirmesine Yönelik Master Planı Hazırlanması Projesi	50.000		
Katı Atık Transfer İstasyonlarının İşletim Faaliyetlerinin Yürütülmesi	77.819.000	152.816.000	250.067.000
Düzenli Atık Depolama Tesislerinin İşletilmesi Projesi	24.675.000	36.487.000	
Harmandalı Düzenli Atık Depolama Tesisinin İyileştirilmesi Projesi	4.200.000	250.000	
Çeşitli Hayvan Türlerinin Korunması, Hayvan Sağlığının İyileştirilmesi ve Doğa Sevgisinin Artırılması	20.320.000	25.585.000	
Yeşil Alanların Sürdürülebilir Kılınması ve Kişi Başına Yeşil Alan Miktarının Artırılması	277.117.000	263.556.000	1.255.000
Doğayla Bütünleşik Sistemler ve Yenilenebilir Enerji Kaynakları Kullanımının Artırılmasına Yönelik Faaliyetler	4.132.000	4.693.000	13.449.000
İHRSP 3. Aşama 1. Kısım (Evka-3 - Bornova Merkez) İnşaatı	10.000.000	1.000.000	25.000.000
İzmir Banliyö Sisteminin Geliştirilmesi Projesine İlave Hatlar Yapılması	8.000.000	31.200.000	5.200.000
Tramvay Hatları Yapımı ve Araç Alımı İşi	102.000.000	12.000.000	77.000.000
İHRSP Halkapınar Yeraltı Depo Alanı Yapım İşi	60.000.000	15.000.000	60.000.000
İHRSP Balçova - Narlıdere Yeni Depolama Tesisleri Yapım İşi	10.000.000	1.000.000	50.000.000
Tarımsal Tahmin ve Erken Uyarı Sistemi Projesi	350.000	200.000	
Kardeş Kentler Ormanı		50.000	
Çevre ve İmar Zabıtası Hizmetlerinin Yürütülmesi	1.858.000	2.079.000	3.089.000
İzmir Doğal Yaşam Parkı Hizmetlerinin Yürütülmesi			19.751.000

TABLO E2.A Devamı			
İzmir Büyükşehir Belediyesi Performans Programları, ÇKİD ile İlgili Performans Hedefleri			
	2018	2019	2020
Güney Alanları Bakım Hizmetlerinin Yürütülmesi			165.997.000
Modern, Yenilikçi, Temalı Yeşil Alanlar Projesi			121.800.000
Estetik, Nitelikli Meydan, Refüj ve Kavşaklarda Yeşil Alan Düzenlemeleri			6.300.000
Kuzey Alanları Bakım Hizmetlerinin Yürütülmesi			60.851.000
Yeşil Alanlar Yapım Hizmetlerinin Yürütülmesi			8.479.000
Ağaçlandırma Faaliyetlerinin Yürütülmesi			41.708.000
Yeşil Alan Planlama Proje Faaliyetlerinin Yürütülmesi			2.273.000
İklim Değişikliğine Uyum Sağlayıcı Faaliyetlerin Yürütülmesi			2.790.000
Doğal Alanların Korunması ve Biyoçeşitliliğe İmkân Taniyan Ortamların Sağlanması			8.080.000
İZMİR BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ ÇKİD HEDEFLERİ BÜTÇESİ	622.268.000	568.617.000	977.457.000
TOPLAM İZMİR BÜYÜKŞEHİR BÜTÇESİ	5.450.000.000	5.995.000.000	7.333.500.000

Kaynak: Performans programları, <https://www.izmir.bel.tr/tr/Dokumanlar/23?Arama=performans>

TABLO E2.B			
İzmir Su Performans Programları, ÇKİD ile İlgili Performans Hedefleri			
	2018	2019	2020
Temiz İçme Suyu Temini İşleri	12.569.534	12.947.700	9.317.000
Yeni İçme Suyu Kaynakları Bulma	27.440.234	62.664.960	13.304.525
Alternatif İçme Suyu Kaynakları Teknolojileri Yaratmak			685.750
İçme Suyu Arıtma Tesisleri Yapım ve İşletimi	60.884.000	97.393.000	144.998.775
İçme Suyu Depolama ve Dağıtım İşleri	255.811.100	319.279.300	499.956.775
Atık Su Arıtma ve Tesisleşme İşleri	361.315.603	359.297.740	605.333.150
Yağmur Suyu ve Kanalizasyon Ayrıştırma			66.895.190
Sel ve Taşkınla Mücadele	121.185.544	174.299.214	38.491.160
Yağmur Suyu Toplama			59.315.000
Körfeze Boşalan Suların Temizliği ve Arıtması	67.735.855	46.289.140	20.665.000
Yenilenebilir Enerji			201.000
İZMİR SU ÇKİD HEDEFLERİ BÜTÇESİ	906.941.870	1.072.171.054	1.459.163.325
TOPLAM İZMİR SU BÜTÇESİ	2.176.209.000	2.469.352.000	2.989.481.000

Kaynak: Performans programları, <https://www.izsu.gov.tr/tr/Dokumanlar/Liste/9?AspxAutoDetectCookieSupport=1>

BURSA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ VE BAĞLI KURULUŞLAR

TABLO E3.A			
Bursa Büyükşehir Belediyesi Performans Programları, ÇKİD ile İlgili Performans Hedefleri			
	2018	2019	2020
Kentiçi Teleferik Güzergâhlarında Etüd ve Fizibilite Çalışmalarının Yapılması	89.800	66.600	
HRS Araç Alımlarının Yapılması	120.207.220	467.000	
Kent Meydanı-Terminal Arası Raylı Sistem Yapımı	115.220.850	42.850.000	
BHRS IV Emek-Bademli YHT Bağlantı Hattı Kesin Projeleri ve Fizibilite Etüdü İşi	449.750	1.300.000	
Emek - YHT - Şehir Hastanesi Hattı Yapılması			7.820.000
Kent Meydanı-Terminal (T2 Hattı) Tramvay Yapımı			90.384.000
Isınmadan Kaynaklı Hava Kirliliği ile İlgili Denetimlerin Yapılması			356.000
Yıldırım Metro Hattının Yapılması	2.326.170	2.120.000	
Uludağ Raylı Sistem Hattının Yapılması	134.735		
Acemler-Nilüfer İstasyonları Arası Raylı Sistem İstasyonu Yapılması	9.377.500	2.809.000	10.036.000
Osmangazi Aktarma İstasyonunun Yapılması	445.870		
Karla Mücadele Faaliyetlerinin Yapılması	4.165.385	2.000.000	
Muhtelif Yerlerdeki Bisiklet Yollarının Yapılması	1.180.095	1.616.600	639.000
Bisiklet Ulaşımı Geliştirme Projelerinin Yapılması ve Uygulanması	157.400	616.600	
Vakıfköy Botanik Parkının Yapılması	2.005.072	7.445.956	
Vakıf Botanik Parkı Düzenleme İşinin Yapılması	31.228.186	9.966.126	
Hamitler (Hafriyat Alanı) Parkının Yapılması	500.000		
Mevcut Yeşil Alanların Bakımının Yapılması	57.377.065		
Talep Edilen Hafriyat Döküm Sahalarının Kurulması ve İşletilmesinin Sağlanması	291.200,00	377.380	3.777.000
Tüm İlçelerde Hafriyat Döküm Sahası Olabilecek Alanların Tahsisinin Sağlanması	1.098.250	1.466.620	
Görüntü ve Çevre Kirliliği Oluşturan Hafriyat ve Yıkıntı Atıklarının Tesbit Edilerek Kaldırılması	1.060.000	933.980	1.050.000
Mevcut Kent Katı Atık Depolama Alanlarının İşletiminin ve Denetiminin Sürdürülmesi	10.685.700	4.199.770	6.828.000
Depolama Alanlarının Laboratuvar Hizmetlerinin Yürütülmesinin Sağlanması	175.200	187.680	
Tıbbi Atık Sterilizasyon Tesisi İşletiminin Sağlanması ve Tıbbi Atık Denetimlerinin Yapılması	138.200	152.170	194.000
Metan Gazından Enerji Eldesi Tesisi İşletiminin Sağlanması	138.200	151.660	194.000

TABLO E3.A Devamı			
Bursa Büyükşehir Belediyesi Performans Programları, ÇKİD ile İlgili Performans Hedefleri			
	2018	2019	2020
Özel Atıklarla İlgili Çalışmaların Yürütülmesinin Sağlanması (Atık Yağlar, Bitkisel Atık Yağlar, Atık Piller vb.)	138.200	152.170	315.000
Evsel Atık Aktarma İstasyonlarının Kurulması	4.650.000	10.000.000	6.800.000
İlçe ve Kapatılan Belde Belediyelerinin Vahşi Çöp Depolama Alanlarının Rehabilitasyonlarının Yapılması	1.580.700	649.670	900.000
Evsel Atık Aktarma İstasyonlarının İşletiminin Sağlanması	4.175.200	2.903.470	5.900.000
Yenikent Katı Atık Depolama Alanı Yeni Vadi İnşaatının Yapılması ve İnşaatının Denetlenmesi	635.700	11.984.670	
İnegöl Katı Atık Depolama Alanı Yeni Vadi İnşaatının Yapılması ve İnşaatının Denetlenmesi	13.710.700	214.180	2.022.000
İnegöl Katı Atık Depolama Alanı Metan Gazından Elektrik Üretimi Tesisinin Yapılması	138.200		
İnegöl Katı Atık Depolama Alanı Mekanik Ayrıştırma Tesisinin Yapılması ve İşletilmesi		152.170	
Entegre Katı Atık Bertaraf Tesisi Kurulması	182.200	196.170	
Bursa'da Entegre Katı Atık Geri Kazanım ve Bertaraf Tesisi Kurulmasının Sağlanması			850.000
Tehlikeli Atıklar İçin Geçici Depolama Alanı Yapılması		50.000	
Sürdürülebilir Enerji (Ek-2020) İklim Değişikliği Eylem Planının Revizyonunun Yapılması	162.200	191.170	250.000
Atık Yönetimi ve Çevre Yönetimi Konusunda Projelerin Geliştirilmesi			857.000
Büyükşehir Belediyesi İdari Birimlerinden Kaynaklanan Tehlikeli Atıkların Geri Kazanımı/Bertarafı	238.200	635.780	
Çevre Eğitimlerinin Sürdürülmesi	187.200	201.170	
Stratejik Gürültü Haritaları İçin Veri Temini Yapılarak Haritaların ve Eylem Planlarının Hazırlanması	786.400		1.335.000
Çevresel Gürültü Kirliliği ile İlgili Denetimlerin Yapılması			532.000
İçer Belediye Hizmet Alanlarında Kullanılmak Üzere Çöp Konteynırlarının Dağıtılması	635.700	349.670	
500 Hektar Alanda Ağaç ve Yeşil Bitkide Zararlı Mücadelesinin Yapılması	3.212.200	3.905.000	
Deniz Süpürgeleri ile Su Yüzeyi Temizliğinin Yapılması ve Dalış Hizmetleri	819.566	775.780	
Gemilerden Atık Alınması İşinin Fizibilite ve Projesinin Yapılması/Sürdürülmesi	423.066	325.780	
Sahillerde Plaj ve Kıyı Temizliklerinin Yapılması	4.243.066	4.575.780	3.700.000
Sıfır Atık Mavi Deniz Projesinin Yapılması			700.000
Anti-trol Uygulaması (Gemilik Körfezinde Kaçak Balıkçılığı Önlemek İçin)	794.066	325.780	
Çevre Denetim Ekibinin Güçlendirilmesi Amacıyla Mesleki Eğitimlerin Aldırılması	292.200	377.900	

TABLO E3.A Devamı			
Bursa Büyükşehir Belediyesi Performans Programları, ÇKİD ile İlgili Performans Hedefleri			
	2018	2019	2020
İşbirliği ve Koordinasyonun Sağlanması ve Çevre Sorunlarına Yönelik Çözüm Önerilerinin Geliştirilmesi		397.700	430.000
Çevre Yönetim Sistemi Faaliyetlerinin Yürütülmesi		50.000	
Ana Arterlerin Temizlenmesi			12.925.000
Mevcut Yeşil Alan ve Parkların Bakım, Onarımının Yapılması			105.742.000
Hava, Çevre, Gürültü ve Görüntü Kirliliğine Yönelik Denetim ve Kontroller Yapılması			1.368.200
Temizlik Hizmetlerinin Yapılması	22.062.900		15.260.000
BURSA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ ÇKİD HEDEFLERİ BÜTÇESİ	417.519.512	117.141.152	281.164.200
TOPLAM BURSA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ BÜTÇESİ	2.650.000.000	2.300.000.000	2.600.000.000
Kaynak: Performans programları, https://www.bursa.bel.tr/?sayfa=yayinlar#tab-6			

TABLO E3.B			
Bursa Su ve Kanalizasyon İdaresi Performans Programları, ÇKİD ile İlgili Performans Hedefleri			
	2018	2019	2020
Pınar Kaynağı Islahı	21.550.000	1.000.000	8.300.000
İçme Suyu Sondaj Kuyusu Açımı	6.440.000	5.535.000	800.000
İçme Suyu Şebeke Yapımı	5.667.000	5.800.000	9.710.000
İsale Hattı Yapımı	13.940.000	2.200.000	9.420.000
İçme Suyu Su Deposu Yapım İşleri	15.192.999	6.000.000	59.420.000
İçme Suyu Arıtma Tesisleri Yapım ve Bakım İşleri	9.000.000	8.670.000	5.890.000
Dere Islahı ve Avan İşleri	1.545.000	2.130.000	2.190.000
Yağmur Suyu Hattı	51.899.000	20.150.000	11.660.000
Kanalizasyon Hatları Döşeme	49.545.000	25.720.000	24.970.000
Atıksu Arıtma	167.580.000	68.200.000	26.640.000
Yenilenebilir Enerji Tesisi	2.500.000		
BURSA SU VE KANALİZASYON İDARESİ ÇKİD HEDEFLERİ BÜTÇESİ	344.858.999	145.405.000	159.000.000
TOPLAM BURSA SU VE KANALİZASYON İDARESİ BÜTÇESİ	838.045.000	898.200.000	1.034.850.000
Kaynak: Performans programları, http://www.buski.gov.tr/tr/raporlar/?r=2			

ANTALYA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ VE BAĞLI KURULUŞLAR

TABLO E4.A			
Antalya Büyükşehir Belediyesi Performans Programları, ÇKİD ile İlgili Performans Hedefleri			
	2018	2019	2020
Katı Atık Bertarafı Faaliyetlerinin Yürütülmesi	13.950.000	17.532.000	32.365.000
Hafriyat Toprağı, İnşaat-Yıkıntı Atığı Bertarafı Faaliyetlerinin Yürütülmesi	11.570.400	5.000.000	400.000
Çevre Bilinci Eğitim ve Faaliyetleri			50.000
Hava Kalitesi İzleme İstasyonlarının Akreditasyonlarının Sağlanması	10.000		400.000
Deniz Suyu ve Yüzey Suyu İzleme Programları Çerçevesinde Su Kalitesinin İzlenmesi			600.000
Gemi ve Deniz Araçlarının Atıklarını Toplamaya Yönelik Atık Alım Faaliyetlerinin Yürütülmesi	750.000		600.000
Vektörel Mücadele Hizmetlerinin Gerçekleştirilmesi	63.738.059	38.600.000	31.242.000
Kentin Gürültü Haritasının Her Yıl Güncellenerek Eylem Planının Oluşturulması ve Yürütülmesi	10.000	3.775.000	50.000
Yeşil Alan Bakım ve Artırımı	24.652.126	13.570.000	28.458.000
B.B. Binalarında Yenilebilir Enerji Kullanımı Dönüşüm İşleri			2.150.000
Güneş Enerjisi Santrali (GES) Yapılması		0	1.000.000
Güneş Enerjili Meyve, Sebze ve Mantar Kurutma Tesisinin Yapılması			500.000
Güneş Enerji Santralleri ile Tarımsal Sulamada Elektrik Giderlerinin Azaltılması			3.000.000
Raylı Sisteme Yönelik Çalışmaların Yürütülmesi ve Geliştirilmesi İşleri	719.700.084	52.390.140	626.000.000,00
Bisiklet Yollarının Yapım ve Bakımı			500.000
İç Sular, Kanallar ve Göletlerde Denetimler Yapılması	70.000	3.000	
Çevrenin Korunmasına Yönelik Faaliyetlerin Yürütülmesi	1.248.875	178.566.000	
Deniz Kirliliğinin Önlenmesine Yönelik Faaliyetlerin Yürütülmesi	2.600.000	3.044.500	
Ana Cadde ve Bulvarların Genel Temizliği ve Katı Atık Toplama Taşıma Hizmetlerinin Yapılması	53.183.243	20.035.220	
Elektrik Enerjisi Tüketim Alanlarında Yenilenebilir Enerji Kaynaklarını Optimum Ölçekte Kullanmak	3.530.000	3.509.500	
Yağmur Suyu Drenaj Hatlarının Yapılması	3.186.000		
ANTALYA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ ÇKİD HEDEFLERİ BÜTÇESİ	898.198.787	336.025.360	727.315.000
TOPLAM ANTALYA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ BÜTÇESİ	3.210.000.000	3.410.000.000	3.450.000.000
Kaynak: Performans programları, https://www.antalya.bel.tr/stratejik-yonetim/performans-programi			

TABLO E4.B			
Antalya Su Performans Programları, ÇKİD ile İlgili Performans Hedefleri			
	2018	2019	2020
İçme Suyu İmalatı; Yeni Hatlar Yapılması	291.000.000	173.350.000	89.000.000
İçme Suyu Sondaj Çalışması	3.300.000	9.542.500	500.000
Lokal ve Kuyu Kaynaklarının Klorlanması	800.000	2.300.000	3.000.000
Kanalizasyon ve Yağmur Suyu Hizmetleri	158.385.000	142.968.000	106.646.000
Atıksu Arıtma Tesisleri İşleri	90.870.000	116.000.000	185.200.000
Su Kaynaklarının Korunması ve Geliştirilmesi İşleri	2.585.000	2.727.000	2.135.000
Altyapı ve İmalattan Kaynaklı Çevre Tahribatlarının Giderilmesi			23.300.000
Yeraltı ve Yerüstü Su Kaynaklarının Etüdü	2.000.000	450.000	
Güneş Enerjisinden Elektrik Üretim Tesisi Kurulması		10.306.000	
Kaçaklardan İçme Suyunun Şebekeye Geri Kazandırılması			
ANTALYA SU ÇKİD HEDEFLERİ BÜTÇESİ	548.940.000	457.643.500	409.781.000
TOPLAM ANTALYA SU BÜTÇESİ	1.238.000.000	1.280.000.000	
Kaynak: Performans programları, https://www.asat.gov.tr/tr/kurumsal/performans-programi-23.html			

KOCAELİ BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ VE BAĞLI KURULUŞLAR

TABLO E5.A			
Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Performans Programları, ÇKİD ile İlgili Performans Hedefleri			
	2018	2019	2020
Tramvay Hattı Projeleri		9.304.300	300.000
Tramvay İşletmeciliği	27.000.000	29.000.000	40.000.000
Tramvay Uzatma Hattı İmalatlarının Yapımı	20.000.000	63.500.000	30.000.000
Tramvay Hattı Kesin Projelerinin Yapımı		10.000.000	900.000
Tramvay Araç Alımı	40.000.000	37.790.000	
Hafif Raylı Sistem (Gebze Bölgesi) Yapım İşi	200.000.000	550.000.000	
Hafif Raylı Sistem (Gebze Bölgesi) Yapım İşi Danışmanlık, Kontrollük ve Mühendislik Hizmetlerinin Alınması	20.000.000	14.160.000	
Hafif Raylı Sistem (Tramvay ve Metro) Ön Projeleri Hazırlanması İşi		695.700	
Yeni Bisiklet Yolları Projeleri Yapımı			39.000
Mevcut İstasyonların ve Bisikletlerin Bakım Onarımlarının Yapılması			500.000
Bisiklet Yolu İmalatlarının Yapılması			500.000
Akıllı Bisiklet Filo İşletmeciliği ve Yatırımları	7.000.000		
Atık Bertaraf Tesisi Projelendirilmesi, Yapımı ve İşletilmesi	19.900.000	9.900.000	81.880.000
Atık Aktarma İstasyonlarının Projelendirilmesi, Yapımı ve İşletilmesi	8.600.000	9.320.000	37.790.000
Atık Getirme Merkezlerinin Kurulması ve Ön İşlem Tesisinin Kurulması	50.000	50.000	
Biyogaz Tesisi İşletilmesi ve Atıkların Taşınması	50.000	50.000	
Sıfır Atık Hedefi Doğrultusunda Koordinasyon, Eğitim, Yayın ve Tanıtım Hizmetleri			100.000
Sanayicinin Bilgilendirmesine Yönelik Eğitim Düzenlenmesi (Atık)	4.000	4.000	3.000
Trafik Kaynaklı Gürültünün Önlenmesi Çalışmaları	250.000	100.000	100.000
Genel Çevre Kontrollerinin Yapılması ve Yönetimi Çalışmaları	50.000	50.000	100.000
Isınmadan Kaynaklı Hava Kirliliğinin Önlenmesi ve Kontrolü Çalışmaları	20.000		30.000
Çevresel Gürültü Değerlendirilmesi ve Yönetimi Çalışmaları	50.000	20.000	200.000
Çevrenin, Tarım Alanlarının ve Su Havzalarının Korunması Çalışmaları		900.000	
Enerjini Evinde Kazan Projesi		20.000	50.000
Çevre Hepimizin Birlikte Sahip Çıkalm Projesi			30.000
İzmit Körfezi'nde Balıklandırma Çalışmaları			100.000

TABLO EK5.A Devamı			
Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Performans Programları, ÇKİD ile İlgili Performans Hedefleri			
	2018	2019	2020
Izmit Körfezi'nin Su Kalitesinin Sürekli Olarak İzlenmesi			300.000
Deniz Dibi Tarama Çamurunun Çevresel Yönetimi Projesi			100.000
Deniz Araçlarının Atıklarının Toplanması Çalışmaları			0,00
Deniz Yüzeyinde Bulunan Katı ve Sıvıların Temizlenmesi Çalışmaları			120.000
Denizde Oluşabilecek Kirliliğin Önlenmesi ve Giderilmesi Çalışmaları	500.000		400.000
Gemi ve Deniz Araçlarının Çevresel Kontrollerinin Yapılması			2.360.000
Mavi Bayraklı Plajların Sürdürülebilirliğinin Sağlanması			70.000
Mavi Bayraklı Plajların Sayısının Artırılması			30.000
Mesire Alanları ve Tabiat Parklarının Tahsis, Düzenleme İşlemlerinin Yapılması	14.000.000	10.000.000	8.400.000
Park ve Yeşil Alanların Bakım İşleri	48.000.000		
Sahil Düzenlemelerinin Yapılması	3.000.000	4.000.000	4.600.000
Çevre Düzenlemelerinin Yapılması	3.000.000	4.000.000	2.000.000
Park Alanı Düzenlemelerinin Yapılması	3.000.000		4.000.000
Açık Yeşil Alanlarda Spor Alanlarının Yapılması			1.000.000
Diri Örtü Temizliği		1.500.000	
Muhtelif Alanlarda Yapım, Tamirat ve Tadilat İşlerinin Yapılması (Park-Bahçe) Mal ve Hizmet Alımı	23.400.000	38.150.000	66.710.000
Yeşil Alanlarda Su Kullanım Bedeli	10.000.000	10.000.000	10.000.000
Muhtelif Türde Bitki ve Fidanlık Ekipmanı Alınması	8.000.000	18.000.000	
Otomatik ve Damlama Sulama Yapımı	1.000.000	1.500.000	
Arazözle Sulama Hizmet Alımı			
Yol Süpürme ve Sahillerin Temizlenmesi		7.000.000	5.900.000
Yürüyüş Yollarının Yapımı		2.000.000	1.000.000
Tesislerin LED Dönüşümlerinin Yapılması ve Diğer Enerji Tasarrufu İşleri	300.000	600.000	1.000.000
Yenilenebilir Enerji Araştırmaları	100.000		
Millî Bahçeleri Projelerinin Yapımı			11.461.786
Hafriyat İşlemleri (Taşınma, Döküm Sahaları, Değerlendirme)			2.750.000
Çevre ve Doğa Turizmi Korunma ve Geliştirilme İşleri (Ormanya, Doğa Bisiklet Parkurları,...)			4.250.000
Vektör Mücadele / İlaçlama Faaliyetleri	8.841.000		16.000.000
Kocaeli İli Yer Altı Suyu Potansiyelinin Belirlenmesi Projesi		100.000	

TABLO EK5.A Devamı			
Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Performans Programları, ÇKİD ile İlgili Performans Hedefleri			
	2018	2019	2020
Park ve Rekreasyon Alanları Kamulaştırma Projeleri	12.169.810		
Koruma Alanları Kamulaştırma Projeleri	14.229.870		
Mezbaha Atıklarının İmhası	27.000		
KOCAELİ BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ ÇKİD BÜTÇESİ	492.541.680	831.714.000	335.073.786
TOPLAM KOCAELİ BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ BÜTÇESİ	2.789.000.000	3.390.000.000	2.775.000.000
Kaynak: Performans programları, https://www.kocaeli.bel.tr/tr/main/pages/performans-programlari/29			

TABLO E5.B			
Kocaeli Su ve Kanalizasyon İdaresi Performans Programları, ÇKİD ile İlgili Performans Hedefleri			
	2018	2019	2020
İhtiyaç Duyulan İçme Suyu Hatlarının ve Tesislerinin Yapımını Sağlamak			113.554.704
İçme Suyu Altyapı Projelerini Hazırlamak			1.311.309
İçme Suyu Tesislerinin ve Şebekenin Verimli Biçimde İşletilmesi	267.260.695	309.636.888	195.247.018
Su Kalitesinin Sürekliliğinin Sağlanması			6.009.660
İçme Suyu Bilgi Yönetim Sisteminin Kapsamını Geniştirmek ve Kayıp Su Oranını Düşürmek	23.609.077	15.709.930	6.397.605
Atıksu İşleri	222.865.068	169.567.258	286.760.340
Atıksu Arıtma Tesislerinin İşletilmesi	48.937.922	74.388.637	
Atıksu Geri Kazanımı	918.445	640.448	
Atık Su ve Yağmur Suyu Hatlarının Ayrıştırılması	59.697.505	90.494.331	
İhale ile Yağmur Suyu Hattı Yatırımı Yapılması			53.644.578
Derelerde Düzenli Olarak Temizlik Çalışmalarının Gerçekleştirilmesi			842.623
Yağmur Suyu Altyapı Yatırımları İçin Gerekli Olan Kamulaştırma ve Tahsislerin Yapılması			494.684
Taşkınla Mücadele			628.720
Endüstriyel Atıksu Denetimleri			3.654.037
Yenilenebilir Kaynaklardan Enerji Üretimi İşleri			1.081.888
İçme Suyu Arıtma Tesisleri ile Terfi İstasyonlarında Elektrik ve Mekanik Ekipmanların Bakımlarının Yapılması			3.234.706
Yeni Su Kaynakları Temin Etmek	11.521.289		2.747.780
Su Kaynaklarının Korunması	7.099.174	8.661.212	
Arıtma Çamurlarının Bertarafında Etkinliği Arttırmak	9.102.392	13.435.330	

TABLO E5.B Devamı			
Kocaeli Su ve Kanalizasyon İdaresi Performans Programları,			
ÇKİD ile İlgili Performans Hedefleri			
	2018	2019	2020
İçme Suyu ve Atık Su Terfi İstasyonlarında Görev Yapan Pompaların Daha Az Enerji Harcayan Tipler ile Değiştirilmesi	2.319.103	4.072.798	
Elektrik Enerjisi Üretmek Amacıyla HES Kurulması (Proje ve Kamulaştırma Dahil)	10.316.530	3.947.780	
GES Projesi	184.134		
Su ve Çevre Bilinci Etkinlikleri	851.248		
KOCAELİ SU VE KANALİZASYON İDARESİ ÇKİD HEDEFLERİ BÜTÇESİ	653.330.670	690.554.612	675.609.652
TOPLAM KOCAELİ SU KANALİZASYON İDARESİ BÜTÇESİ	1.022.970.000	1.089.774.937	1.047.574.000
Kaynak: Performans programları, http://www.isu.gov.tr/icerik/detay.aspx?Id=497			

ADANA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ VE BAĞLI KURULUŞLAR

TABLO E6.A			
Adana Büyükşehir Belediyesi Performans Programları, ÇKİD ile İlgili Performans Hedefleri			
	2018	2019	2020
Çevre Kirliliği ile Mücadele Ederek Yaşanabilir Çevresel Koşulları Sağlamak ve Çevre Duyarlılığına İlişkin Toplumsal Bilinci Artırmak	39.100.000	45.700.000	40.475.000
Atık Yönetimi ve Çevre Koruma Uygulamalarını Geliştirmek	15.950.000	27.470.000	144.000.000
Yeşil Alanların Arttırılmasını Sağlamak Amacıyla Park ve Piknik Alanlarının Peyzaj Projelerini Hazırlayarak Yapımını Gerçekleştirmek	3.200.000	5.685.000	20.269.000
Yeşil Alanlarımızın (Çapalanması, Budanması, İlaçlanması, Çim Biçilmesi, Sulanması vb.) Bakımını Yapmak	73.570.000	108.100.000	114.156.000
Yeşil Alanlardaki Bitkilendirme Faaliyetlerinde Kullanılmak Üzere Fidan Üretimi, Dikey Bahçeleri ve Bitki Temini	13.200.000	10.050.000	13.887.000
Deniz ve İçsularda Kirliliği Önlemek	6.966.000	8.800.000	4.300.000
Raylı Sistem Ağını ve Kullanımını Yaygınlaştırmak	28.200.000	37.700.000	34.050.000
Karla Mücadele Çalışmaları İçin Tuz Almak	300.000	80.000	300.000
Hafriyat Denetim ve Yeni Sahalar Oluşturulması	6.000.000	6.000.000	
Cadde ve Sokakların Temizliğini ve Evsel Nitelikli Katı Atıkların Bertaraf Tesisine Aktarımı	60.080.000	59.800.000	
Enerji Verimliliği Çalışmaları Yapmak		900.000	
ADANA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ ÇKİD HEDEFLERİ BÜTÇESİ	246.566.000	310.285.000	371.437.000
TOPLAM ADANA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ BÜTÇESİ	2.157.000.000	2.350.000.000	2.436.441.000
Kaynak: Performans programları https://www.adana.bel.tr/performans-programi			

TABLO E6.B			
Adana Su ve Kanalizasyon İdaresi Performans Programları, ÇKİD ile İlgili Performans Hedefleri			
	2018	2019	2020
Suyun Önemi ve Çevre Bilincine Yönelik Okullarda Eğitici Faaliyetlerin Gerçekleştirilmesi	200.000	250.000	50.000
İçme ve Atık Su Alt Yapı ve Üst Yapı Bilgilerinin Bilgi Sistemlerine Aktarımı			1.000.000
Fiziki Nedenlerden Kaynaklı Kayıp ve Kaçağın Tespiti	3.000.000	3.500.000	6.750.000
Alternatif Enerji Kaynakları ve Tasarruf ile Dışarıdan Elektrik Tüketiminin Azaltılması			5.000.000
İçmesuyu Arıtma Tesisi Yapımı ve İşletmesi	200.000		10.000.000
İçme Suyu Sondaj Faaliyetleri			5.250.000
İçme Suyu Arıtma Tesisleri ve Sondaj Kuyuları Kamulaştırma Giderleri			1.000.000
İçme Suyu İsale Hattı Projeleri ve Yapım İşleri	195.350.000	218.600.000	187.355.000
İçme Suyu Su Deposu Yapımı ve Periyodik Bakımları		2.000.000	1.400.000
İsale Hattı ve Şebekelerdeki Sızıntıların Giderilmesi			2.500.000
İçme Suyu İhtiyacının Kalite ve Sağlıklı Olarak Karşılanması Faaliyetleri			85.700.000
Kuyu, Kaynak ve Depo Dezenfektasyonları			7.500.000
Arıtma Tesisi Olmayan Bölgelerde Online Klor Dozaj Sistemlerinin Kurulması			100.000
Arıtma Tesisi Olmayan Bölgelerde Paket Arıtma Tesisleri Kurulması			1.500.000
İçme Suyu Havzalarında Su Kalitesinin Korunması			50.000
Kanalizasyon ve Yağmur Suyu Alt Yapı İşleri	118.700.000	149.900.000	144.650.000
Kanalizasyon ve Yağmur Suyu Alt Yapılarının İşletmesi	74.100.000	67.000.000	52.100.000
Atıksu Arıtma Tesisleşme ve İşleri	55.710.000	70.750.000	34.550.000
Su Kaynaklarının Korunması ve Alternatif Su Kaynaklarının Hizmete Alınması	1.095.000	3.120.000	
Atıksu Arıtmadan Ortaya Çıkan Gazlardan Enerji Üretimi	500.000	500.000	
GES Yapımı	1.000.000	1.000.000	
Dünya Su Günü Etkinlikleri	150.000		
İçmesuyu Hatlarında Enerji Verimliliğinin Artırılması, Uzaktan İzleme Sistemi Kurulması	1.000.000		
ADANA SU VE KANALİZASYON İDARESİ ÇKİD HEDEFLERİ BÜTÇESİ	451.005.000	516.620.000	546.455.000
TOPLAM ADANA SU VE KANALİZASYON İDARESİ BÜTÇESİ	990.000.000	1.250.000.000	1.025.000.000
Kaynak: Performans programları https://www.adana-aski.gov.tr			

KONYA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ VE BAĞLI KURULUŞLAR

TABLO E7.A			
Konya Büyükşehir Belediyesi Performans Programları, ÇKİD ile İlgili Performans Hedefleri			
	2018	2019	2020
Bisiklet Parkı Yapımı			700.000
Yeşil Alan Düzenlemeleri; Çamlıbel Şifa Bahçeleri Düzenlemeleri			20.000.000
Karla Mücadele	17.000.000	31.500.000	10.000.000
Hal Atıklarının Geri Dönüşümü İşleri			2.000.000
Güneş Enerji Panelli Cam Durak Yapılması			180.000
Tramvay Hattının Uzatılması	1.000.000		18.750.000
Raylı Sistem Hat Bakım-Onarım Aracı Alımı			1.350.000
Piknik Alanları Yapımı	67.650.000		6.000.000
Park Yapım İşleri		695.000	8.000.000
Cadde Ağaçlandırma		300.000	5.000.000
Peyzaj Düzenlemeleri	500.000	7.015.000	7.000.000
Fidan Üretimi			2.500.000,00
Ağaçlandırma Sahası Çalışmaları	1.920.000		1.500.000
Parkların Bakım ve Sulama İşleri	1.400.000	4.098.000	50.000.000
Cadde, Kavşak, Refüj Sulama ve Bakım İşleri	2.920.000	2.450.000	50.000.000
Katı Atık Depolama ve Bertaraf İşleri	19.100.000	17.700.000	18.000.000
Hava Kirliliği Ölçüm ve Azaltımı Çalışmaları	115.000		1.000.000
Gürültü Kirliliği ile Mücadele İşleri		6.000.000	400.000
Çevre Sağlığı İlaç Alım İşleri	3.500.000	2.000.000	960.000
Çevre Eğitimleri ve Bilgilendirme Çalışmaları	50.000		30.000
Çamlık Mağaraları Tabiat Anıtının Yönetim Planı Hazırlanması			450.000
Doğal Sit Alanları İçin Koruma İmar Planlarının Yapılması	100.000	100.000	300.000
Bisiklet Yollarının Yapımı	1.000.000	3.000.000	
Teleferik Hattı Yapım İşleri		70.800.000	
Çalı ve Fidan Dikimi	3.265.000	50.730.000	
Çim Ekim İşleri	4.965.000	17.335.000	
Soğanlı Mevsimlik Bitki Ekimi	15.000.000	307.000	
Yeşil Alanlarda Otomatik ve Damlama Sulama Sistemleri Kurulumları (Tarımsal Olmayan)	7.720.000	3.300.000	
Konut ve Emisyon Ölçümüne Tabi İşletmeler İçin Isınma Envanter Güncellemeleri	10.000	85.000	
Kirletici, Emisyon Azaltıcı ve Önleyici Tedbir İşleri	100.000	85.000	

TABLO E7.A Devamı			
Konya Büyükşehir Belediyesi Performans Programları, ÇKİD ile İlgili Performans Hedefleri			
	2018	2019	2020
Kent Gazı ve Sera Gazı Ölçüm İşleri İçin Danışmanlık Alımı	20.000	100.000	
Eko Ev Yapım İşİ	1.000.000		
Çevre Temizlik İşlerinin İyileştirilmesi (Araç Alımı)		2.000.000	
Zabıta Çevre Denetimleri (Hafriyat)	3.000		
KONYA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ ÇKİD HEDEFLERİ BÜTÇESİ	148.338.000	219.600.000	204.120.000
TOPLAM KONYA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ BÜTÇESİ	2.300.000.000	2.620.000.000	2.400.000.000
Kaynak: Performans programları, https://www.konya.bel.tr/kurumsalayrinti4.php?id=125			

TABLO E7.B			
Konya Su ve Kanalizasyon İdaresi Performans Programları, ÇKİD ile İlgili Performans Hedefleri			
	2017	2019	2020
Su Şebeke Islahı	58.000.000	87.000.000	20.900.000
Yeni Su Şebekesi Yapım İşleri	13.500.000	10.000.000	56.850.000
Talep Edilen Su ve Kanalizasyon Şebeke Hattı, Depo ve Sulama Tesisi ile İlgili Etüt Çalışmaları Yapılması			275.000
Zemin Etüdü ve Sondaj İşleri			140.000
İçme Suyu Artıma Tesisi Projeleri	27.500	27.500	165.000
Kanalizasyon Proje İşleri		110.000	132.000
Kanalizasyon Asfalt Bozma Bedellerinin Ödemesi	17.000.000	10.000.000	15.000.000
Kanalizasyon Islah Proje Bedeli			300.000
Kanalizasyon Yapım İşleri	110.243.832	82.610.000	87.000.000
Yağmur Suyu Kanalları ve Dere Islah İşleri	8.110.000	25.000.000	232.000
Eskiye Atıksu Şebekelerinin Yenilenmesi		4.500.000	2.100.000
Eski Su Depolarının Bakımı ve Yeni Su Depoları Yapımı ve Hatlarının Döşenmesi	24.000.000	40.125.000	240.000.000
Havzalarda Zemin Islah Projeleri Yapım İşleri			264.000
GES İnşası			1.000.000
Sondaj Yapılması		10.000.000	6.000.000
Fiziki Su Kaybıyla Mücadele			200.000
Su Kuyularının Modernizasyonu ve Terfi İsale Hatlarının Döşenmesi	500.000	1.000.000	1.500.000
Atıksu Arıtma Tesisi Yapımı Proje ve İşleri	25.400.000	14.000.000	102.250.000
Kanalizasyon Şebekelerinin Temizliği	1.200.000		2.000.000

TABLO E7.B Devamı			
Konya Su ve Kanalizasyon İdaresi Performans Programları, ÇKİD ile İlgili Performans Hedefleri			
	2017	2019	2020
Yağmursuyu Şebekesi Rögär Kapaklarının Yenilenmesi ve Temizlenmesi		1.500.000	1.600.000
Yeşil Alanların Geri Dönüşüm Suyu ile Sulanması	550.000	5.000.000	
Çay Suları ile Ekin Alanlarının Sulanması	500.000	1.000.000	
Dere, Taşkın Kanalı, Drenaj Kanalı İslah Projelerinin Yapıtırılması	110.000	110.000	
Havzalarda Altyapı Çalışmaları ve Kirliliğin Önlenmesi Amacıyla Proje Çalışmaları Yapılması	220.000	220.000	
Su ve Kanalizasyon Hattının Genişletilmesi için Malzeme Temini	34.000.000	29.000.000	
Atıksu Geri Kazanımı Tesisi İyileştirme İşleri		10.000.000	
Klor İzleme Tesisi Yapımı	1.000.000	175.000	
RES Araştırma İşleri	250.000		
KONYA SU VE KANALİZASYON İDARESİ ÇKİD HEDEFLERİ BÜTÇESİ	294.611.332	331.377.500	537.908.000
TOPLAM KONYA SU VE KANALİZASYON İDARESİ BÜTÇESİ	740.000.000	900.000.000	970.000.000
Kaynak: Performans programları, https://www.koski.gov.tr/sayfa/performans-programi			

GAZİANTEP BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ VE BAĞLI KURULUŞLAR

TABLO E8.A Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Performans Programları, ÇKİD ile İlgili Performans Hedefleri			
	2018	2019	2020
Sıfır Atık Evi Projesinin Hayata Geçirilmesi			0
15 Mw Kapasiteli Solarpark Projesinin Hayata Geçirilmesi			2.620.000
Gaziantep Merkez Katı Atık Düzenli Depolama Alanı 3. Etabının Yapılması			0
Vahşi Depolama Alanlarının Rehabilitasyonu	2.000.000	7.380.000	1.210.000
Çöp Sızıntı Suyu Arıtma Tesisinin Yapımı ve Faaliyet Giderleri	4.600.000	3.000.000	920.000
Çöp Sızıntı Suyu Arıtma Tesisinin Arıtma Veriminin Artırılması Amacıyla Yeni Alternatiflerin Araştırılması, Projelendirme		10.000.000	
Nizip Çöp Sızıntı Suyu Tesisinin Kurulumu ve Revizyonu	1.710.000	2.000.000	100.000
Nizip Düzenli Depolama Alanının 3. Etap Yapımı	5.000.000	100.000	40.000
Mekanik Biyolojik Ayrıştırma Tesisinin Kurulumu ve Faaliyete Geçirilmesi		2.000.000	3.000.000
Atık Pillerin Toplanma Oranının Yükseltilmesi	15.000	31.000	0
Atık Yönetim, Çevre Teknolojiler Yenilenebilir Enerji Kaynakları, Fuar, Seminer ve Konferanslara Katılım		50.000	
İlçe Katı Atık Transfer İstasyonlarının İşletilmesi	2.500.000	100.000	
Katı Atıkların Bertarafının Sağlanması ve Atık Yönetim Planlarının Oluşturulması	11.000	10.000	
Merkez Katı Atık Düzenli Depolama Alanı Yeni Lot Yapım Çalışmalarının Yapılması	15.000.000		
Bitkisel Atık Yağların Toplanma Oranının Yükseltilmesi	15.000		0
Okullarda Çevre Bilinci Eğitimlerinin Verilmesi		347.500	355.000
14001 ÇYS İlişkin Farkındalık Eğitim ve İÇ Tetkiklerin Gerçekleştirilmesi			0
Oğuzeli Biyogaz Enerji Santrali 2 Mw Kapasite Artışının Gerçekleştirilmesi			870.000
1 Mw Kapasiteli Bağlarbaşı Güneş Enerji Santralinin Yapılması			140.000
3 Mw Kapasiteli Nurdağı Biyogaz Enerji Santralinin Yapılması			0
Kamu Binalarında Enerji Etütlerinin Yapılması			80.000
Gaziantep'te Enerji Zirvesinin Düzenlenmesi			550.000
Enerji Parkı Projesinin Hayata Geçirilmesi			50.000
3 Adet Hafriyat Toprağı, İnşaat ve Yıkıntı Atıkları Depolama Alanlarının Hizmete Açılması (Dündarlı, Karahan, Yağdöver)			0

TABLO E8.A Devamı
Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Performans Programları,
ÇKİD ile İlgili Performans Hedefleri

	2018	2019	2020
Gaziray Projesine Ait Banliyö Araç İhtiyacının Karşlanması	51.000.000	30.000.000	700.000
Ulaşım Ana Planı Kapsamında İhtiyaç Olan Çevre Dostu Toplu Taşıma Araç Filosunun ve Kapasitesinin Artırılması		5.000.000	
Raylı Sistem Bakım İstasyonu Yapımı		5.000.000	
Gaziray Projesinin Hayata Geçirilmesi		14.250.000	
Yenilenebilir Enerji Kaynağı Projeleri Kapsamında İhtiyaç Duyulan Çalışmaların Yapılması	8.600.000	5.900.000	
Sorumluluk Alanlarımızda İhtiyaç Duyulan Rekreasyon Projelerinin Hayata Geçirilmesi		2.000.000	30.000.000
Park Bahçe ve Yeşil Alanların Oluşturulması ve Kent Estetiğini İyileştirmeye Yönelik Mevcut Yeşil Alanların Genişletilmesi	40.000.000	23.000.000	
Yeşil Alanlarda Bakım, Onarım, Temizlik ve Düzenlemelerin Yapılması Gerekli Malzeme ve Ekipmanların Temin Edilmesi	61.250.000	65.000.000	50.000.000
Mimari, Mühendislik ve Peyzaj Projelerinin Oluşturulması		1.000.000	
Kurum İçi ve Dışında Çevre Eğitimleri	575.000	25.000,00	500.000
ISO 14001 Çevre Yönetim Sistemi	50.000	25.000	
Çevre Yönetimi Kapsamında Mevzuat İşlerinin Yürütülmesi Atıkların Bertaraf ve Beyan Edilmesi		50.000	
Tüm Şehirde Hava Kalitesinin İyileştirilmesi, Temiz Hava Eylem Planında Verilen Yükümlülüklerin Yerine Getirilmesi	250.000	250.000	
Şehirin Sera Gazı Emisyonlarının Sektörlere Göre Dağılımının Yapılarak Mevcut İklim Eylem Planının Güncellenmesi	25.000	25.000	
İklim Değişikliği Hava Kalitesi vb. Etkinliklerinin Takibinin Yapılması ve Uygun Eğitimlere Katılım	10.000	10.000	
Şehrin Gürültü Eylem Planının Yapılması	400.000	600.000	
Ekolojik Kentleşmenin Sürdürülebilir Olması için Çalışmalar Yapılması		1.000.000	
Ulaşım Ana Plan Sonuçlarına Uygun Metro Uygulama Projelerinin Yapılması		14.000.000	
Ağaçlandırma ve Bitkisel Peyzaj Faaliyetleri İçin Gerekli Çalışmaların Yapılması			5.000.000
Yol ve Yeşil Alan Kamulaştırmaları	20.000.000		
Metro Uygulama Projelerinin Yapılması	15.876.000		
Rumkale Teleferik Yapım İşİ	5.000.000		
Çevre Yönetimi Birimi Kapsamında Mevzuat İşlerinin Yürütülmesi Atıkların Bertaraf ve Beyan Edilmesi İşlerinin Yapılması	50.000		

TABLO E8.A Devamı			
Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Performans Programları, ÇKİD ile İlgili Performans Hedefleri			
	2018	2019	2020
İlimizde Kaliteli ve Uygun Yakıt Kullanımını Sağlamak Amacı ile Katı Yakıt Analizleri Çalışmalarının Yapılması	25.000		
Çevre Sağlığı Uygulamaları Kapsamında İş Yerlerinin Ruhsatlandırılması	40.000		
GAZİANTEP BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ ÇKİD HEDEFLERİ BÜTÇESİ	234.002.000	192.153.500	96.135.000
TOPLAM GAZİANTEP BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ BÜTÇESİ	1.550.000.000	1.650.000.000	1.706.000.000
Kaynak: Performans programları, https://gaziantep.bel.tr/tr/plan-ve-rapor			

TABLO E8.B			
Gaziantep Su ve Kanalizasyon İdaresi Performans Programları, ÇKİD ile İlgili Performans Hedefleri			
	2018	2019	2020
Yeni Su Kaynakları			1.300.000
İçme Suyu Arıtma Tesisleri Yapım ve Revizyonları			11.050.000
İçme Suyu Laboratuvar ve Klorlama İşleri	2.472.000	1.355.000	600.000
İçme Suyu Arıtma Tesisi İyileştirmeleri			5.000.000
Yeni Sondaj Kuyuları ve İyileştirmeleri			1.500.000
Atıksu Yeni Hatlar, Arıtma Tesisleri Yapım, İşletim ve Revizyon	52.088.000	163.600.000	65.500.000
Atıksu Deşarj Laboratuvar İşleri			150.000
Atıksu Toplama	155.800.000	22.550.000	22.960.000
Dereyatağı Rehabilitasyon ve Çevre Düzenlemesi, İslah, Taşkınla Mücadele	125.000.000	30.000.000	25.000.000
Su Havzalarının Korunması ve Kirletici Analizleri	2.000.000		60.000
Endüstriyel Atıksu Bertarafı			120.000
Yenilenebilir Enerji Santralleri Kurmak ve Enerji Verimliliğinin Artırılması		7.000.000	223.000.000
Atıksu ve Yağmursuyu Şebeke Yapımları		28.000.000	5.060.000
Yeni Su Kaynakları ve Foseptikler İçin Yapılan Kamulaştırmalar	78.000.000	6.250.000	
Arıtma Tesisi Kamulaştırılması		3.000.000	
İçmesuyu Arıtma Tesisi Kamulaştırma Gideri		20.000.000	
Su Tüketiminde Farkındalık Çalışmaları	129.000	180.000	
GAZİANTEP SU VE KANALİZASYON İDARESİ ÇKİD HEDEFLERİ BÜTÇESİ	415.489.000	281.935.000	361.300.000
TOPLAM GAZİANTEP SU VE KANALİZASYON İDARESİ BÜTÇESİ	975.000.000	975.000.000	1.000.000.000
Kaynak: Performans programları, https://gaziantep.bel.tr/tr/plan-ve-rapor			

MERSİN BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ VE BAĞLI KURULUŞLAR

TABLO E9.A			
Mersin Büyükşehir Belediyesi Performans Programları, ÇKİD ile İlgili Performans Hedefleri			
	2018	2019	2020
Bitkilendirme Çalışmaları			8.750.000
Parkların Bakım ve Onarımı	47.060.000	54.860.000	4.550.000
Katı Atık Yönetim Faaliyetleri	57.179.000	106.145.500	51.036.380
Geri Kazanım Yoluyla Enerji Üretimi			30.000
Çevre Bilinçlendirme Eğitim ve Faaliyetleri			277.200
Çevre Denetim Faaliyetlerinin Arttırılması	407.050	610.850	873.920
Hafriyat ve İnşaat Atıklarının Geri Kazanımı Tesisi Yapımı, Toplanması ve Taşınması			156.000
Deniz Kirliliği ile Mücadele Projeleri ve Faaliyetleri	1.110.750	1.077.350	582.500
Biosidal Kullanmadan Balık Kullanarak Vektörel Mücadele			100.000
Haşere, Temizlik ve Gürültü Şikâyetlerinin Çözümü	76.785.800	63.607.450	32.211.000
İklim Değişikliği Eylem Planına Hazırlık İşleri			100.000
Raylı Sistem Proje, Müşavirlik ve Yapımı İşleri		30.500.000	64.000.000
Bisiklet Yolu Yapımı			100.000
Elektrik Tesisatlarının Bakımı, Enerji Giderlerinin Azaltılması, Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Kullanımı	30.000.000	22.500.000	
Çiftçilere Güneş Paneli Desteği	688.400		
MERSİN BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ ÇKİD HEDEFLERİ BÜTÇESİ	213.231.000	279.301.150	162.767.000
TOPLAM MERSİN BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ BÜTÇESİ	1.949.596.000	2.255.000.000,00	2.254.000.000
Kaynak: Performans programları, https://www.mersin.bel.tr/doc/mbb-performans-raporu			

TABLO E9.B			
Mersin Su ve Kanalizasyon İdaresi Performans Programları,			
ÇKİD ile İlgili Performans Hedefleri			
	2018	2019	2020
İçme Suyu Arıtma Tesislerinin İşletilmesi	10.902.000	16.520.162	17.322.000
İçme Suyu Şebekesinin Klorlanması			1.550.000
Fiziki Kayıpların Bulunup Giderilmesi	400.000	300.000	1.035.000
Yeni İçme Suyu Tesisleri Yapımı			19.750.000
Atıksu Arıtma Tesislerinin İşletilmesi	34.222.000	59.605.000	62.061.000
Endüstriyel Atıksu Kaynaklarının Denetlenmesi	2.000.000	1.100.000	0
Arıtma Çamurundan Elektrik Üretimi	200.000	500.000	615.000
Atıksu Hizmetlerinin İyileştirilmesi (Ekipman Alımı)	7.349.000	14.794.000	33.066.000
Kanalizasyon Şebeke Projeleri ve Yapımı	43.741.000	43.851.000	960.000
Atıksu Arıtma Tesisi ve Derinsu Deşarj İstasyonu Projesi	17.450.000		1.389.480
Kanalizasyon Hatlarının İyileştirilmesi	7.592.000	9.510.000	26.998.000
Atıksu Bertaraf Tesisleri Yapım İşleri		12.150.000	41.557.180
Atıksu Bertaraf Tesislerinin İyileştirilmesi			161.485
İçmesuyu Havzalarının Denetlenmesi, Korunması ve Kamulaştırılması	850.000	2.050.000	2.000.000
Yenilenebilir Enerji Tesisleri Yatırımları			500.000
Çevre Yönetim Sistemi Etkinliğinin Arttırılması			70.000
İçmesuyu Şebekesi Elektrik Giderleri İçin Tasarruf İşleri			38.200.000
Enerji Verimliliğinin Sağlanması İşleri			713.540
Yağmursuyu Hatlarının Projelendirilmesi ve Yapımı	21.557.500	20.650.000	1.109.480
Yağmursuyu Hatlarının İyileştirilmesi	3.000.000	2.000.000	3.677.000
Yağmursuyu Hatlarına Ekipman Alımı			8.630.000
Yağmursuyu Deşarj Tesisleri Yapımı			21.484.455
Yeni İçme Suyu Kaynaklarının Araştırılması	2.000.000	2.000.000	
Bilinçlendirme Faaliyetleri	200.000	220.000	
Arıtma Çamurunun Bertarafında Çevreci Yöntem Geliştirilmesi	200.000		
Dere Temizlik ve İslahı			
Arıtma Çamuru Depolanması			
Güneş Enerjisinden Elektrik Üretimi			
MERSİN SU VE KANALİZASYON İDARESİ ÇKİD HEDEFLERİ BÜTÇESİ	151.663.500	185.250.162	282.849.620
TOPLAM MERSİN SU VE KANALİZASYON İDARESİ BÜTÇESİ	646.900.000	701.000.000	773.622.000
Kaynak: Performans programları, https://www.meski.gov.tr/Mevzuat-Belge/17/performans-programi.html			

BALIKESİR BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ VE BAĞLI KURULUŞLAR

TABLO E10.A Balıkesir Büyükşehir Belediyesi Performans Programları, ÇKİD ile İlgili Performans Hedefleri			
	2018	2019	2020
Belediyeye Tahsisli Mavi Bayraklı Plaj Sayısının Arttırılması			1.000.000
Tahsisli Plaj ve Kıyı Alanlarının Yıl Boyunca Bakım, Onarım ve Temizliğinin Yapılması			3.650.000
Muhtelif Kıyı Alanlarında Muhtelif Sayıda Kıyı Koruma Yapıları İçin Fizibilite, Etüt, Proje ve Plan Çalışması			1.300.000
Kırmızı Mercanların Korunması			62.000
Meydan, Yeşil Alan, Refüj, Kavşak ve Rekreasyon Alanlarında Çevre Düzenlenmesi ve Peyzaj Çalışmaları		56.183.100	99.951.846
Güney Marmara ve Körfez Bölgelerinde Yeni Düzenli Depolama Sahası Yapımı Çalışmaları (Atık)		472.000	2.677.750
Vahşi Depolama Sahalarının Rehabilit Edilmesi Çalışmaları ve İşletilmesi		10.000	14.857.750
Özel Atıklarla İlgili Çalışmaların Yürütülmesi			90.000
Hafriyat Sahalarının Kurulması ve İşletilmesi		480.000	452.000
Atık Getirme Merkezlerinin Kurulması			800.000
Aktarma İstasyonlarının İşletilmesi		12.200.000	
Atık Geri Kazanım, Enerji Eldesi ve Bertaraf Hizmetlerinin Sağlanması	4.671.140		
Sıfır Atık Uygulamaları Kapsamında Malzeme ve Ekipman Temini			900.000
İklim Değişikliği Eylem Planı Hazırlanması		200.000	100.000
Haşereyle Mücadele Faaliyetleri		17.485.273	3.286.200,00
Hava ve Gürültü Kirliliği Denetim Faaliyetleri; Haritalama İşleri	671.140	236.000	0,00
Deniz Kirliliğinin Önlenmesi	3.171.140		
Yeşil Alan, Meydan Proje İşleri			1.500.000,00
Yenilenebilir Enerji Kaynakları ile İlgili Ar-Ge Çalışmalarının Yapılması			2.000.000,00
Aboneliklerde, Enerji Tasarrufu Sağlamak için Kompanizasyon Sistemlerinin Revize Edilmesi			250.000,00
Güneş Enerjisi Santrali Kurulması			5.750.000,00
Kentsel Temizlik İşleri		8.906.000	
Çevre Bilinçlendirme Eğitimleri, Bitkisel Atık Yağlar, Piller, Elektronik ve İlaç Atıklarının Toplanması		247.026	
Büyükşehir Belediyesi İdari Birimlerinden Kaynaklanan Atıkların Bertaraf Edilmesi		3.000	
Çevre Koruma Kontrol ve Denetim Faaliyetleri		8.017.130	

TABLO E10.A Devamı			
Balıkesir Büyükşehir Belediyesi Performans Programları, ÇKİD ile İlgili Performans Hedefleri			
	2018	2019	2020
Park ve Yeşil Alan Oluşturmak	81.558.575	14.063.400	
Sorumluluğumuzda Bulunan Park ve Yeşil Alanların Bakım Onarımını Yapmak	12.558.575	36.000.000	
Jeotermal Sera Projesinin Desteklenmesi		200.000	
Yaya, Bisikletli ve Engelliler İçin Projeler Üretmek	921.330	426.000	
Raylı Sistem İçin Proje Hazırlamak	771.330		
BALIKESİR BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ ÇKİD HEDEFLERİ BÜTÇESİ	104.323.230	155.128.929	138.627.546
TOPLAM BALIKESİR BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ BÜTÇESİ	750.000.000	895.000.000	1.274.114.370
Kaynak: Performans programları, https://www.balikesir.bel.tr/butce-ve-strateji/performans-programi			

TABLO E10.B			
Balıkesir Su ve Kanalizasyon İdaresi Performans Programları, ÇKİD ile İlgili Performans Hedefleri			
	2018	2019	2020
İçmesuyu Sondajı Etüdü ve Sondajı Yapımı; Kaynak Arama	6.767.500	5.176.000	2.356.457
İçmesuyu Arıtma Tesisi Yapımı			6.387.341
İçmesuyu Temin Amaçlı Kamulaştırma Faaliyetleri			1.473.295
Yeraltı İçme Sularının Kalitesini Belirlemek, Korunmasını Temin Etmek ve İyileştirme Çalışmalarını Yürütmek			315.258
Kanalizasyon Şebeke, Kolektör, Terfi Hattı, Terfi Merkez, Parsel Bağlantısı ie Deniz Deşarj Hattı Yapımı			73.577.224
Kanalizasyon Terfi Merkezi, Şebeke, Kolektör, Terfi Hattı, Foseptik Projeler Yapımı	22.393.000	2.368.000	709.438
Foseptik Yapılması			427.631
Yağmursuyu Hattı Projesi ve Yapımı			10.295.023
Atıksu Sistemleri Kurulması Amaçlı Kamulaştırma Faaliyetleri	2.431.500	2.266.000	1.550.113
Atıksu Arıtma Tesis Projesi ve Yapımı	48.869.000	83.368.000	22.547.765
Atıksu Terfi İstasyonlarının Bakım Onarımları ve Yenileme Çalışmaları	699.000	733.950	
Atıksu Toplama	17.529.000	5.850.000	
Atıksu Laboratuvar İşleri	5.345.600	4.682.880	
Kanalizasyon Şebekesinin ve Bağlı Tesislerin İşletilmesi, Oluşan Arızalarda Bakım-Onarım Yapılması Faaliyeti	23.644.000	19.420.000	31.513.787
Kanalizasyon Abone Bağlantılarının Yapılması Faaliyeti		16.500.000	20.380.211

TABLO E10.B Devamı			
Balıkesir Su ve Kanalizasyon İdaresi Performans Programları,			
ÇKİD ile İlgili Performans Hedefleri			
	2018	2019	2020
Mevcut Tesislerin Revizyon İhtiyaçlarını Tespit ve Temin Etmek, Merkez Otomasyon Sistemlerinin Kurulumu (Atıksu)			10.850.000
Atıksu Altyapı Tesislerine Gelen Endüstriyel Kirliliğin Önlenmesi için Endüstriyel Kirletici Kaynakların Denetimi			565.849
Atıksu Arıtma Tesislerinin Etkin ve Verimli Şekilde İşletilmesi			13.267.901
Kanalizasyon Şebeke Yapım, Bakım ve Onarım İşleri İçin Malzeme Temini			7.734.423
Yenilenebilir Enerji Tesisleri Fizibilite Çalışmaları (Güneş - Rüzgâr - Hidroelektrik)			332.813
Su Tasarrufu ve Çevre Bilinci Konulu Etkinlik Düzenlenmesi	162.000	49.750	18.130
Su Kaynakları ve Depoların Güvenliğinin Sağlanması	7.116.500	6.250.500	
Klorlama		280.000	
İçmesuyu ve Atıksu Arıtma Tesislerinin Rutin Bakım ve İşletilmesine Yönelik Müttehhitlik Hizmeti	3.580.600	2.999.630	
Atık Çamur Bertarafı/ ARGE Dahil	2.329.000	2.445.450	
BALIKESİR SU VE KANALİZASYON İDARESİ ÇKİD HEDEFLERİ BÜTÇESİ	140.866.700	152.390.160	204.302.659
TOPLAM BALIKESİR SU VE KANALİZASYON İDARESİ BÜTÇESİ	450.000.000	500.000.000	590.000.000
Kaynak: Performans programları, http://www.balikesir-baski.gov.tr/index.php?stratejik_plan=0			

ŞANLIURFA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ VE BAĞLI KURULUŞLAR

TABLO E11.A			
Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi Performans Programları,			
ÇKİD ile İlgili Performans Hedefleri			
	2018	2019	2020
Fidan Fide Üretimi			700.000
Katı Atık Yönetimi	1.600.000	2.520.000	160.000
Hafriyat Toplama ve Depolama Tesisi	85.000	500.000	
Çevre Bilinci Eğitimleri			200.000
Atık Toplama Ünitelerinin Konulması			120.000
Çevre Bilinci Kampanyaları			120.000
Kent Gürültü Haritasının Oluşturulması			800.000
Çevre Hava Kirliliği Projeleri Hazırlanması	708.000	3.000.000	
Peyzaj Çalışmaları	425.000	500.000	1.000.000
Rekreasyon Alanlarının Yapımı	21.500.000	31.488.000	19.000.000
Park Bahçe Yeşil Alanlarının Oluşturulması ve Yeşil Alanın Arttırılması	1.500.000	5.045.000	10.000.000
Yeşil Alanların Bakım Onarım Temizlik İşleri		1.000.000	10.000.000
Trambüs Çalışmasının Hayata Geçirilmesi	10.000.000	30.000.000	41.000.000
Raylı Sistem Planlaması	20.000.000	1.000.000	1.500.000
Toplu Taşıma, Trambüs, Bisiklet, Raylı Sistem Master Planları			3.000.000,00
Bisiklet Yollarının Yapımı	1.400.000		480.000
Vektörle Mücadele İçin İlçe Belediyelerine Transfer	15.000.000	15.000.000	
Denetleme Faaliyetleri		90.000	
14001 Çevre Yönetim Belgesinin Alınması	20.000		
Toprak, Su Kaynakları Sulama Projeleri	200.000		
ŞANLIURFA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ ÇKİD HEDEFLERİ BÜTÇESİ	72.438.000	90.143.000	88.080.000
TOPLAM ŞANLIURFA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ BÜTÇESİ	1.323.354.000	1.120.158.000	1.230.100.000
Kaynak: Performans prorgamları, https://www.sanlıurfa.bel.tr/kategori/99/3/performans-programi			

TABLO E11.B			
Şanlıurfa Su ve Kanalizasyon İdaresi Performans Programları, ÇKİD ile İlgili Performans Hedefleri			
	2018	2019	2020
İçme Suyu Arıtma Tesisi İşleri	2.300.000	2.350.000	3.430.000
Su Sondaj Kuyularının Açılması	8.000.000	5.000.000	1.340.000
Atıksu Projeleri	25.600.000	4.000.000	3.200.000
Atıksu Arıtma Tesisi	12.836.000	12.130.000	14.710.000
Atıksu Şebeke	6.000.000	2.000.000	13.300.000
Endüstriyel Atıkların Denetimi	30.000	36.000	40.000
Havza Çevre Koruma Denetimleri ve Ağaçlandırma	10.000	12.000	0
Arıtma Teknolojileri Araştırmaları	150.000	150.000	40.000
Kanalizasyon Bakım İşlerlik Sağlanması	11.300.000	14.948.000	4.583.000
GES Kurulumu	5.210.000	1.500.000	1.435.000
Enerji Tasarruf Yatırım ve Tedbirleri (Çoğu Ekipman Değişimi)	5.100.000	8.500.000	11.000.000
Çevre Konulu Etkinliklere Katılım	15.000		
ŞANLIURFA SU VE KANALİZASYON İDARESİ ÇKİD HEDEFLERİ BÜTÇESİ	76.551.000	50.626.000	53.078.000
TOPLAM SU VE KANALİZASYON İDARESİ BÜTÇESİ	389.420.000	414.083.000	566.965.000
Kaynak: Performans programları, https://www.suski.gov.tr/kategori/51/0/performans-programi			

MANİSA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ VE BAĞLI KURULUŞLAR

TABLO E12.A			
Manisa Büyükşehir Belediyesi Performans Programları, ÇKİD ile İlgili Performans Hedefleri			
	2018	2019	2020
Düzenli Depolamaya Tabi Tutulan Katı Atık Miktarının Arttırılması			29.581.180
Kontrolsüz, Dökümü Yapılan Hafriyat İnşaat ve Yıkıntı Atık Miktarlarının Azaltılması			1.554.000
Kırma Eleme Tesisinin Kurulması ve Makina Alımı	1.050.000		979.384
Yeni Planlanan Bölgelere Transfer İstasyonu Yapılması	2.375.000		9.000.000
Öğrencilere Çevre Bilinci Eğitimi Verilmesi	10.000	10.000	119.389
Düzensiz Depolama Alanlarının Rehabilit Edilmesi			3.000.000
Haşere ile Mücadele Hizmetinin Yürütülmesi	7.500.000	20.000.000	25.203.669
Bölgesel Isıtma Sistemlerinin Yaygınlaştırılması Faaliyetleri			53.277.777
Meteorolojik Tahmin ve Erken Uyarı İstasyonlarının Kurulması/ Tarım Başlığında	300.000	300.000	300.000
Ağaçlandırma Faaliyetlerinin Yürütülmesi	500.000	500.000	4.275.939
Çiçeklendirme Faaliyetleri	1.000.000	2.000.000	
Park Alanlarında Damlama Sulama Sitemlerine Geçilmesi			6.033.939
Refüjlerde ve Kavşaklarda Peyzaj Düzenleme Projeleri	8.600.000	10.000.000	7.884.371
Kaçak Hafriyat Denetimlerinin Yapılması			2.800.000,00
Çevre Koruma Hizmetleri için Yol Süpürme Aracı Alımı	425.000	3.250.000	
Atık Ayrıştırma Ekipman Alımı		500.000	
Katı Atık Transfer İstasyonları Yapımı		4.950.000	
Yeni Hafriyat Sahaları Açılması		500.000	
Vahşi Depolama Rehabilitasyonları	950.000	2.000.000	
Termik Santral ile Isı Merkezi Arasına Q1200 Ana İletim Hattı Yapımı		16.000.000	
Soma Bölgesel Isıtma Sistemlerinde Kullanılmak Üzere Bina Altı Güç İstasyonu Alımı		26.000.000	
Soma Isı Merkezi Yatırımları	28.050.000		
Yeşil Alan Envanterinin Hazırlanması	150.000		
Yeşil Alan Oluşturma Projesi	150.000		
MANİSA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ ÇKİD HEDEFLERİ BÜTÇESİ	51.060.000	86.010.000	144.009.648
TOPLAM MANİSA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ BÜTÇESİ	1.404.000.000	1.200.000.000	1.050.000.000
Kaynak: Performans programları, https://www.manisa.bel.tr/t35_mali-hizmetler-dairesi-baskanligi.aspx?sayfa=icerik&sid=8			

TABLO E12.B			
Manisa Su ve Kanalizasyon İdaresi Performans Programları, ÇKİD ile İlgili Performans Hedefleri			
	2018	2019	2020
Eğitim ve Farkındalık Çalışmaları	5.000.000	300.000	4.531.444
İçme Suyu Temini İçin Kaynak Sularının Tahsisine İlişkin Çalışmaların Yapılması			288.351
İçme Suyu Temini İçin Sondaj Kuyularının Açılması	9.000.000		3.926.250
İnkişaf (Sondaj, Kuyu Temizliği) İşlemlerinin Yapılması		1.413.425	3.426.250
İçme Suyu Arıtma Tesislerinin Yapılması	91.960.000		6.426.250
Mevcut İçme Suyu Arıtma Tesislerinin İşletilmesi			3.070.250
Endüstriyel Nitelikli Atıksu Oluşturan İşletmelerden Alınan Numunelerin Analizlerinin Yapılması			276.600
Kanalizasyon Hattı veya Vidanjör ile Atıksu Arıtma Tesisimize Atıksu Deşarjı Yapan İşletmelerin Denetimlerinin Yapılması			616.500
Kanalizasyon ve Atıksu İşleri	122.343.276	205.019.000	133.109.776
Yağmursuyu Yeni Hat; Bakım ve Kamulaştırma	33.047.000	6.750.000	39.019.265
Atıksu Arıtma Tesisleşme, Laboratuvar ve İşletme	61.369.000	50.000.000	36.135.466
Atıksu Projelendirme, Zemin Etüd, Harita İşleri			296.123
Güneş Enerji Santrallerinin Kurulması			5.417.777
Sel ve Taşkınların Önlenmesi Amacıyla Dere Islahı ve Taşkın Koruma Projelerinin Hazırlanması			258.039
Ham veya Islahlı Kanallarda Taşkın Riskini Önlemek Amacıyla Dere Temizlik Çalışmalarının Yapılması			167.980
Foseptik İnşaatları	1.845.000	865.000	
Akredite Atıksu Laboratuvarının Kurulması	250.000	300.000	
Mobil Çevre Denetim Ekiplerinin Kurulması ve Denetim Faaliyetleri	375.000	1.200.000	
MANİSA SU VE KANALİZASYON İDARESİ ÇKİD HEDEFLERİ BÜTÇESİ	325.189.276	265.847.425	236.966.321
TOPLAM MANİSA SU VE KANALİZASYON İDARESİ BÜTÇESİ	520.000.000	531.000.000	599.000.000
Kaynak: Performans programları, http://www.manisasu.gov.tr/kurumsal/performans-programi.html			

KAYSERİ BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ VE BAĞLI KURULUŞLAR

TABLO E13.A			
Kayseri Büyükşehir Belediyesi Performans Programları, ÇKİD ile İlgili Performans Hedefleri			
	2018	2019	2020
Yeşil Alanların Bakımı			10.000.000
Orta Refüj, Park ve Bahçelerin Yeşillendirilmesi			4.500.000
Ağaçlandırılacak ve Yeşillendirilecek Alanların Tespiti ve Ağaçlandırılması	6.500.000	10.421.000	7.000.000
Hobi Bahçeleri ve Doğal Üretim Bahçesinin Bakımı	2.000.000	5.000.000	1.924.000
Fidan Dikim ve Dağıtım İşleri			1.700.000
Park ve Çevre Düzenleme İşleri	13.357.000	11.964.000	61.876.000
Çevresel Denetim ve Eğitim Faaliyetleri	160.000	160.000	400.000
Çevresel Kirliliğe Neden Olan Atıkları Önlemeye Yönelik Faaliyetler	3.527.000	3.544.000	5.014.000
Hava İkmal Millet Bahçesi Projesi			300.000
Yeni Hobi Bahçeleri Yapımı			300.000
Yeni Mesire Alanları			300.000
Sulama Tesislerinin Yapım Bakım Onarım İşleri	4.000.000	4.859.000	3.000.000
Bitki Hastalık ve Zararlıları ile Mücadele Edilmesine Destek Sağlamak	1.000.000	1.000.000	60.000
Raylı Sistem Araç Alımı	7.800.000	30.518.000	
Raylı Sistem Yapım İşleri	66.655.000	10.000.000	
KAYSERİ BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ ÇKİD HEDEFLERİ BÜTÇESİ	104.999.000	77.466.000	96.374.000
TOPLAM KAYSERİ BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ BÜTÇESİ	1.150.000.000	1.250.000.000	1.350.000.000
Kaynak: Performans programları, https://www.kayseri.bel.tr/kurumsal-raporlar			

TABLO E13.B
Kayseri Su ve Kanalizasyon İdaresi Performans Programları,
ÇKİD ile İlgili Performans Hedefleri

	2018	2019	2020
Üretilen Suyun Sağlıklı Olmasını Sağlamak		1.500.500	1.700.000
Suyun Birim Maliyetini Düşürmek	2.000.000	2.100.000	2.450.000
Yeterli Miktarda Su Üretmek	25.100.000	25.096.000	26.500.000
Suyun Dağıtımını Sağlamak	13.100.000	16.000.000	17.050.000
Artan Nüfusa ve İmarlaşmaya Bağlı Olarak Bölgelerin İçmesuyu İhtiyacını Karşılacak Projeler Yapmak	211.000	234.500	275.000
İçme ve Atıksu Analiz İşleri	900.000	1.150.000	1.300.000
İçmesuyu, Terfi, İsale ve Şebeke Hattı Yapılması	21.460.000	5.180.000	45.179.000
Sondaj Kuyusu Açtırılması	3.000.000	3.000.000	3.000.000
Endüstriyel Atıksu Denetimi	15.000	17.000	18.000
Tehlikeli Atık Berriertarı	150.000	200.000	250.000
Atıksu Arıtma Tesislerinde Kullanılmak Üzere Kimyasal Madde Alımı	880.000	1.012.000	1.163.800
Atıksu Arıtma Tesisi Yapım Projesi/2 Kademe İşleri	200.000	31.500.000	21.500.000
Çamur Kurutma ve Yakma Projelerinin Hazırlanması	100.000	20.000.000	20.000.000
Yağmursuyu Toplama İşleri	17.545.750	3.090.000	38.732.000
Muhtelif Mahallelerde Arızalı ve Problemlı Kanalizasyon Hatlarının Yenilenmesi		913.623	1.004.985
Yeni Kanalizasyon Hattı Yapımları	1.348.400	1.368.000	1.026.000
KAYSERİ SU VE KANALİZASYON İDARESİ ÇKİD HEDEFLERİ BÜTÇESİ	86.010.150	112.361.623	181.148.785
TOPLAM KAYSERİ SU VE KANALİZASYON İDARESİ BÜTÇESİ	354.376.235	322.038.000	

Kaynak: Performans programları, <https://www.kaski.gov.tr/performans-programi>

Kaynakça

- Adaman, F., Akbulut, B ve Arsem, M. (2017), *Neoliberal Turkey and its Discontents Economic Policy and the Environment under Erdogan*, Bloomsbury, Londra.
- Aksu, C., Erensü, S., Evren, E. (2016), *Sudan Sebepler*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Ağaç A.Ş. (2018), *Daha Yeşil Daha Renkli Bir İstanbul*, İstanbul.
- Algedik, Ö. vd. (2016), *TBMM'nin İklim Değişikliği Politikasındaki Rolü*, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/2653/82002198.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Akkemik, Ü. (2002), *Küresel İklim Değişimi ve Su Sorunlarının Çözümünde Ormanlar*, Türkiye Ormancılar Derneği, Ankara.
- AB (2019), *Turkey 2019 Report*, <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/20190529-turkey-report.pdf>
- BM (2014), *The World Population Situation in 2014: A Concise Report*, <http://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/trends/Concise%20Report%20on%20the%20World%20Population%20Situation%202014/en.pdf>
- BM-Habitat (2016), *Urbanization and Development: Emerging Futures World Cities Report 2016*, <https://unhabitat.org/sites/default/files/download-manager-files/WCR-2016-WEB.pdf>
- C40 Cities (2018a), *The Power of C40 Cities*, <https://www.c40.org/cities>
- , (2018b), *27 Cities Have Reached Peak Greenhouse Gas Emissions whilst Populations Increase and Economies Grow*, https://www.c40.org/press_releases/27-cities-have-reached-peak-greenhouse-gas-emissions-while-populations-increase-and-economies-grow
- , (2020), *Urban Climate Action Impacts Framework*, [1670_C40_UCAIF_report_26_Feb_2.original.pdf](https://www.c40.org/press_releases/27-cities-have-reached-peak-greenhouse-gas-emissions-while-populations-increase-and-economies-grow)
- Çolakoğlu, E. (2019), *İklim Değişikliği, Sürdürülebilirlik, Sürdürülebilir Kentler ve Kentleşme Planlama Etkileşimi* <http://www.iklimin.org/moduller/kentmodulu-surdurulebilir-kentler.pdf>
- ÇŞB (2012a), *Türkiye İklim Değişikliği Stratejisi 2010-2023*, http://iklim.csb.gov.tr/iklim/Files/Stratejiler/strateji%20kitapcik_turkce_pdf.pdf
- , (2012b), *İklim Değişikliği Eylem Planı 2011-2023*, https://webdosya.csb.gov.tr/db/iklim/editedordosya/file/eylem%20planlari/Iklim%20Degisikligi%20Eylem%20Planı_TR.pdf
- , (2018), *Türkiyenin Yedinci Ulusal Bildirimi* (Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi Kapsamında) <https://webdosya.csb.gov.tr/db/cygm/icerikler/yedinc-ulusal-b-ld-r-m-201909092640.pdf>
- Energy Information Administration (2020), “Capital Cost and Performance Characteristic Estimates for Utility Scale Electric Power Generating Technologies”, https://www.eia.gov/analysis/studies/powerplants/capitalcost/pdf/capital_cost_AEO2020.pdf
- IPCC (2018), *Special Report on Global Warming of 1.5 °C*, <http://www.ipcc.ch/report/sr15/>
- IRENA (2019), *Renewable Power Generation Costs in 2018*, https://www.irena.org/-/media/Files/IRENA/Agency/Publication/2019/May/IRENA_Renewable-Power-Generations-Costs-in-2018.pdf

- İBB (2018), *İstanbul İklim Değişikliği Eylem Planı Final Raporu*, <https://www.iklim.istanbul/wp-content/uploads/FinalRaporu.pdf>.
- İklim İçin Kentler (2019), “Yerel Yönetimlerde İklim Eylem Planı”, https://world.350.org/iklimicin Kentler/files/2019/05/350_booklet_2.pdf?_ga=2.18393465.1125115852.1584271172-1308856045.1584271172.
- İklimin (2019), *İklim için Rehber*, <http://www.iklimin.org/ikliminicerrehber.pdf>.
- İlhan, A. vd. (2017), *Türkiye’de ve Dünyada Su Krizi ve Su Hakkı Mücadeleleri*, https://www.suhakki.org/docs/kitap_su-krizi-su-hakki-mucadeleleri-web.pdf.
- Kozanoğlu, H. (2020), *Küresel İklim Değişikliği ve İnsanlar*, Altınbaş Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Kurnaz, L. (2019), *Son Buzul Erimeden İklim Değişikliği Hakkında Merak Ettiğimiz Her Şey*, Doğan Kitap, İstanbul.
- Niyet Edilen Ulusal Olarak Belirlenmiş Katkı (INDC) (2015), https://yesilekonomi.com/files/The_INDC_of_TURKEY_v_15_19_30-TR.pdf.
- OECD (2016), *Economic Surveys: Turkey*, OECD Publishing, Paris, http://dx.doi.org/10.1787/eco_surveys-tur-2016-en, 2016a.
- , (2019) *Environmental Performance Reviews: Turkey*, OECD, Paris.
- Purkis, S., (2020), *Endüstriyel Plantasyon mu, Ormanların Özelleştirilmesi mi?*, <https://ekolojibirliigi.org/endustriyel-plantasyon-mu-ormanlarin-ozellestirilmesi-mi/>.
- Ren21, *Renewables* (2020), “Global Statue Report”, https://www.ren21.net/wp-content/uploads/2019/05/gsr_2020_full_report_en.pdf.
- SHURA (2020), *The European Green Deal’s Border Carbon Adjustment: Potential Impacts on Turkey’s Exports to the European Union*, <https://www.shura.org.tr/shura-ago-rar-webinar-ozet-raporu>
- Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2019), *Analitik Bütçe Sınıflandırmasına İlişkin Rehber*, http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/04/AnalitikEkorehber_2019-2021.pdf.
- Şahin, Ü. (2014), *Türkiye’nin İklim Politikalarında Aktör Haritası*, İPM, <https://ipc.sabanciuniv.edu/Content/Images/CKeditorImages/20200327-00034519.pdf>.
- Talu, N. ve Kocaman, H. (2019), *Türkiye’de İklim Değişikliği ile Mücadele de Politikalar, Yasal ve Kurumsal Yapı*, http://www.iklimin.org/wp-content/uploads/egitimler/seri_04.pdf
- Tolunay, D. (2019), *Dünyada ve Türkiye’de Ormansızlaşma*, <https://ekolojibirliigi.org/wp-content/uploads/2019/11/dunyada-ve-turkiyede-ormansizlasma-prof.-dr.-doganay-tolunay.pdf>.
- Yentürk, N. (2018), *Sosyal Yardımlardan Güvenliği Türkiye’nin Kamu Harcamaları (2006-2017)*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Kamu Harcamaları İzleme Dizisi, <https://stk.bilgi.edu.tr/media/uploads/2019/12/25/KAMU%20HARCAMA.pdf>.
- Yentürk, N. ve Yılmaz, V. (2018), *Türkiye’de Kamu Sağlık Harcamalarının Tarihsel Seyri ve Geleceği*, Yentürk, 2018 içinde.
- Yentürk, N. ve Karabacak, Y.K. (2018), *İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB), Bağlı Kuruluşları ve Şirketlerinin Harcamaları (2006-2016)*, Yentürk, 2018 içinde.
- Yereliz (2020), *İklim için Kentler: Çözümün bir Parçası Olmak*, <https://www.slideshare.net/YERELIZ/dernegi/klim-iin-kentler-zmn-bir-paras-olmak-yi-uygulama-rnekleri-ve-klim-finansman>
- Yeşil Gelecek Derneği (2019), *Yeşil Belediye Karnesi Raporu*, <https://www.yesilgelecekdernegi.org/download/yesil-gelecek-dernegi-yesil-belediye-karnesi-raporu-2019.pdf>.

Dizin

- AB 4, 8, 10, 14, 16, 25-27, 38, 40, 41, 45, 47, 53, 54, 61, 94, 103, 147, 165
ağaçlandırma 78, 80-86, 131, 144, 145, 167, 173, 186, 198, 202, 210, 211
analitik bütçe sınıflandırılması 5, 137
atık 4, 5, 6, 8-10, 24, 26-30, 38-40, 45, 46, 39, 40, 45-47, 60-63, 65, 66, 68, 99, 105, 110, 118, 120-123, 126-132, 150, 159-162, 166, 183-214
av 51, 56, 57, 138
azaltım 3, 4, 6-14, 16, 21, 33, 39, 51, 77, 86, 90-92, 94, 95, 99, 103, 110, 112, 122, 134, 137, 138, 143, 145-147, 173, 178, 195, 198
- bağlı kurumlar 14, 16, 70, 89-91, 94, 99, 100, 111, 112, 123, 128, 134, 143, 144, 146, 148, 149, 155, 162, 179
baraj 60-66, 142, 143, 164, 166, 184
biyoçeşitlilik 4, 6, 24, 30, 51, 60, 159, 160-162, 186
büyükşehir 14, 16, 17, 30, 111, 113, 118, 119, 123, 125, 131, 132, 147, 155, 159, 177, 183, 185-190, 192-194, 196, 198, 199, 201-204, 206, 207, 209, 211, 213
- çölleşme 8, 49-52, 54, 57, 80, 165
- deprem 104, 405
doğa 4-6, 10, 24, 28, 29, 41, 50-52, 54, 56, 57, 60, 64, 66, 72, 77, 91, 94, 101, 104, 109, 115, 120, 132, 142, 144, 146, 150, 160-162, 164, 165, 183, 185, 186, 193, 198, 213
döner sermaye 22, 77-80, 83-86, 138, 140, 141, 145, 155, 164, 168, 170, 173-175
- ekonomik sınıflandırma 5, 23, 38, 48
elektrik 91, 92, 96, 98, 129-132, 140, 184, 188, 190, 191, 194, 204, 205
- enerji 7-14, 38, 39, 46, 60-63, 65, 66, 68, 69, 72, 89-94, 96, 100, 101, 109-112, 120-122, 128-134, 137, 140, 142, 145, 146, 150, 151, 155, 166, 171, 173-176, 179, 184-198, 201-206, 208, 210, 212
enerji verimliliği 7, 9, 12, 46, 90-94, 101, 110, 111, 121, 122, 129, 130, 145, 146, 150, 173, 184, 196, 197, 205
erozyon 8, 49-51, 54, 57, 60, 62, 66, 80, 85, 165
- fonksiyonel sınıflandırma 5-7, 12, 22, 27, 36, 37, 48, 61, 67, 70, 77, 95, 124, 141, 156, 157, 159, 163
fossil yakıt 9, 91, 94, 96, 98, 109, 132, 134, 140, 151
- genel yönetim 13, 16, 21-24, 27, 29, 30, 36, 145, 156-159
gürültü kirliliği 4, 122, 188, 198, 206
- hava kirliliği 4, 10, 38-40, 72, 109, 183, 185, 187, 192, 198, 209
- HES 60, 61, 63-66, 139, 140, 164, 166, 195
hidrolik enerji 60, 61, 68, 69, 91-94, 142, 146, 173-175
- İklim Değişikliği Eylem Planı (İDEP) 3, 7-9, 110, 131, 137, 139, 143, 155, 163, 174, 188, 204, 206
İstanbul İklim Değişikliği Eylem Planı (İİDEP) 110, 111, 114, 131, 134, 149, 178
- karayolları 13, 94-98, 139, 146, 158, 173-175
karbon salınımı 91
kuraklık 49, 52, 72, 104, 105

- küresel ısınma 109, 110, 126
- maden 10, 77-79, 84, 90, 132, 140, 144, 145, 168
- merkezi yönetim 7, 12, 13, 15-17, 21, 22, 24, 27-30, 33, 35, 36, 52, 54, 73, 79, 80, 82, 96, 117, 118, 134, 137, 149, 155, 156, 160-167, 174, 179
- metro 98, 111, 112, 128, 130-133, 151, 179, 184, 187, 192, 202
- Niyet Edilen Ulusal Olarak Belirlenmiş Katkı 3, 7, 9, 137
- OECD 4, 9, 40
- orman yangını 8, 11, 77, 80-85, 145, 155, 167, 173
- özgelir 77-80, 83-86, 140, 144, 145, 170, 173-175
- Paris Anlaşması 3, 8, 10
- raylı sistem 7, 12, 96, 98, 117-123, 129, 131, 132, 134, 140, 149, 150, 155, 177, 178, 184, 187, 190, 192, 196, 198, 202, 204, 207, 209, 213
- sabit fiyat 42-45, 54-56, 65, 66, 73, 74, 82, 83, 138, 141-145, 163-167
- sera gazı 3, 4, 8-11, 24, 39, 46, 52, 90-94, 99, 110, 111, 122, 129, 145, 146, 173, 199, 202
- su 4-6, 8, 9, 10, 12, 13, 24, 28, 29, 35, 36, 38, 39, 45, 47, 49, 51, 52, 54, 57-60, 62-66, 68, 100, 104, 105, 115, 117, 120, 123-130, 132, 134, 140, 142, 143, 147, 149, 160-162, 165, 166, 169, 180, 183-186, 188-195, 197, 199, 200, 203, 205, 207-210, 212, 214
- su fiyatı/ su tarifesı 126
- sulama 51, 52, 62, 63, 66-70, 100, 138, 140, 142-144, 155, 164
- tarım sigortası 52, 54
- taşkın 8, 9, 12, 49, 52, 62, 63, 66, 68, 72, 140, 142, 143, 164, 186, 194, 200, 203, 212
- TOKİ 69, 140, 144
- Türkiye İklim Değişikliği Stratejisi 3, 7-9, 14
- uyum 3, 4, 6-14, 16, 21, 33, 39, 41, 45-47, 49-53, 57, 62, 66, 70, 77, 91, 92, 101, 103, 110, 112, 117, 122, 131, 134, 137, 138, 143, 145, 147, 149, 158, 159, 186
- yenilenebilir enerji 190
- yerel yönetim/ler 3, 7, 10, 12-14, 16, 14, 21, 22, 24, 27-30, 101, 110, 112, 118, 137, 147, 156, 159-162
- Yeşil Mutabakat 94, 103, 147

Türkiye İklim Değişikliği Stratejisi ve İklim Değişikliği Eylem Planı ve Niyet Edilen Ulusal Olarak Belirlenmiş Katkı belgeleri yayımlanmış ve bunlara bağlı olarak çok sayıda mevzuat değişiklikleri yapılmıştır. Bu çalışmada, kamunun, bu dokümanlar ve eylem planlarında yer alan hedeflere ve taahhütlere ulaşmak için ne kadar mali kaynak ayırdığı incelenmektedir.

Bu eserde, kamu mali sisteminde harcamaların sınıflandırılmasında yer alan “çevre koruma” harcamalarına, iklim değişikliği ile mücadele için yapılan azaltım ve uyum harcamaları da katılarak, kapsamlı bir “Çevre Koruma ve İklim Değişikliği Harcama” tanımı yapılmış ve ilgili kamu kurumlarının harcamaları içinden bu harcamalar ayrıştırmış ve ileriki yıllarda isteyen kişi veya sivil toplum kuruluşlarınınca izlenebilmeleri için göstergeler oluşturulmuştur.

Harcamaları incelenen kurumlar arasında, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü, Meteoroloji Genel Müdürlüğü, Orman Genel Müdürlüğü, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, Ticaret Bakanlığı ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi dahil olmak üzere 14 Büyükşehir Belediyesi yer almaktadır.

KAPAK RESMİ: LALE DURUİZ.

ISBN: 978-605-399-565-4

www.bilgiyay.com

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI